

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

Küreselleşmenin Türkiye’de Kamu Yönetimine ve Hukuka Etkileri

Master Tezi

Alper TAŞKIRAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Suna BAŞAK

Ankara–2007

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü'ne

Alper TAŞKIRAN'a ait "Küreselleşmenin Türkiye'de Kamu Yönetimine ve Hukuka Etkileri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilimdalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilimdalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof.Dr. Eyüp İSPİR

Üye

Prof.Dr. Mümtazer TÜRKÖNE

Üye

Doç.Dr. Suna BAŞAK

*Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.
Heraklitos*

ÖNSÖZ

“Rüzgâr esmeye başlayınca aptallar duvar örer, akıllılar ise yel değirmeni yapar” (Çin atasözü). Yani duvar örmekle belki rüzgârın etkisinden korunulabilir, ancak rüzgârdan yararlanma fırsatı da kaçarılır.

Küreselleşme, toplumsal-ekonomik bir gerçek. Milliyetçilik gibi, sekülerizm gibi, modernleşme gibi evrensel bir süreç. Beğenmesek de var ve bu “rüzgâr”, mesafeyi daha az önemli hale getirerek, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dünyayı daha çok bütünleştirmekte, hatta ülke ve toplumları birbirlerine bağımlı hale getirmektedir.

Ayrıca, modernleşmenin temelindeki evrensellik iddiaları ve ulus-devlet kavramındaki değişiklikler, ulusal politikaların alanını daraltarak, ulusal hükümetleri daha çok bağlayan ve güçlü yaptırım mekanizmalarıyla desteklenmiş, ticaret, hizmetler ve fikri haklar üzerindeki çok taraflı antlaşmaları gündeme getirmektedir. Demokrasi ve insan hakları konusunda yeni hassasiyetlerin de ortaya çıkmasıyla dış politika, devletler hukuku ve siyaset alanlarında dış dünyayla çatışmayan, ancak kendi devlet sisteminden (ulus-devletin çekirdeği) de vazgeçmeyen bir anlayış önümüze çıkmaktadır.

Gerek iç dinamikler gerekse dış dinamikler sebebiyle Türkiye’de bundan sonra olabilecek tüm değişiklikler doğrudan veya dolaylı olarak küreselleşme kavramı ile ilgili olacaktır. Türkiye’nin çevre ülke konumundan merkez ülke konumuna geçmesi önümüzdeki yıllarda daha da önem kazanacaktır. Bu tez, küreselleşmenin ve etkilerinin fiili bir durum olduğunu kabul etmekte, taraftar olmak ya da karşı çıkmak yerine “mevcut durumun doğru tespitini” önemli sayarak, yeni gelişmelerden ülkemize kazanç sağlamak için yapılabileceklerle mütevazı bir katkı sağlamayı konu edinmiştir.

Tezin giriş kısmında kavram, metod, amaç, bulgular gibi temel konulardan bahsedilecektir. Uluslararası alandaki değişikliklerin esas olarak küreselleşme eksenli olması sebebiyle ikinci kısımda küreselleşme genel hatlarıyla ele alınacak, önemli bilim adamlarının fikirlerinin ışığı altında tarihi süreci ve içeriği tartışılacak, yeni devlet anlayışını da etkilemesi bakımından sonuçları değerlendirilecektir. Tezin ana içeriğini de oluşturan sosyal değişimin devlet anlayışını nasıl etkilediği üçüncü bölümde ele alınacaktır. Kamu yönetiminde yeni kavramların kaynağı ve bunların politikaları nasıl yönlendirdiği, iletişimdeki ilerlemelerin bilgi toplumu ve e-devlet ihtiyacını nasıl doğurduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Devletin altyapısını hukuk oluşturduğundan egemenlik ve aidiyet anlayışında meydana gelen değişikliklerin hukuka nasıl yansıdığı, uluslararası kurallar ve AB normlarının iç hukuka nasıl sirayet ettiği de bu bölümde ele alınacak, yeri geldikçe yapılan hukukî düzenlemelerden de bahsedilecektir. Son olarak küreselleşmenin kamu yönetimi-hukuk izdüşümünün nasıl yorumlanması gerektiği ve Türkiye'nin bu değişimden nasıl daha etkili yararlanabileceği değerlendirilecektir.

Muhtemel zaaflarının sorumluluğu şahsıma ait olan bu tezle ilgili olarak, gerek fikir olarak gerekse akademik olarak eşsiz yardımlarını esirgemeyerek bu çalışmanın ortaya çıkışına vesile olan sayın Prof. Dr. Necdet Hayta'ya, tezin bilimsel olarak hazırlanmasında ve gelişiminde son derece yerinde müdahalelerle teze "kişilik" kazandıran hocam sayın Dr. Suna Başak'a ve elbette tezin tashihinde yardımcı olan ve bana inanarak sabırla destek olan müşvik eşim Pınar Taşkiran'a, kendilerine ait olmasına rağmen, tez hazırlığı için kullanılan zamanı bana sağlayarak imkan sunan çocuklarım Emin ve Esma'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Alper TAŞKIRAN
ANKARA - 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR CETVELİ	V
TABLolar CETVEL	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1. Küreselleşme Tanımlanabilir mi?	16
1.2. Tarihi Açıdan Küreselleşme	24
1.3. Küreselleşme Neden Tartışılıyor?	32
1.4. Küreselleşmenin Sonuçları	38

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİ VE HUKUKA ETKİLERİ

2.1. Kamu Yönetiminde Yeni Kavramlar- Yeni Politikalar	50
2.2. Yeni Aidiyet Anlayışı: Kimlikler ve Azınlıklar	78
2.3. Demokrasi ve Bilgi Toplumu	98
2.4. Devlet Babadan e-devlete	114
2.5. Yeni uluslararası yükümlülükler ve AB ilişkileri: Egemenlik ve Anayasa Tehdit Altında Mı?	135
2.6. Gümrük Birliği, Avrupa Birliği derken Hukuk Birliği mi?	158

2.7.	AHİM Kararları ve Türkiye	171
2.8.	İnsan Hakları ve Kamu Hukukunda Yeni Dönem	178
2.9.	Küreselleşme-Hukuk Elele: On-line Adalet	186
2.10.	Sınır Aşan Suça Sınır Aşan Hukuk	193
2.11.	Hukukî Düzenlemeler	196
	SONUÇ	204
	KAYNAKÇA.....	222
	ÖZET	242
	ABSTRACT	243

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
AHİM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DB	Dünya Bankası
Der.	Derleyen
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
GATT	Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
Haz.	Hazırlayan
IMF	Uluslararası Para Fonu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Asamblesi
NGO	Hükümet Dışı Örgüt
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TÜBİTAK	Türkiye Bilim Tetkik Ve Araştırma Kurumu

TABLÖLAR CETVELİ

Administration Ve Management Yaklaşımları Arasında Farklar	63
Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar	76
Sanayi Toplumu ile Bilgi Toplumu Arasındaki Farklar	105

GİRİŞ

21. yüzyılın başında olmak birtakım yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. 16. Yüzyıldan bu yana ulus devlet anlayışı bize uluslararası politika sahası için hazır bir rehber sunmakta idi. Ancak yaşadığımız son otuz yıl, devletlerin daha doğrusu tüm dünyanın küresel geçiş için gerekli olan uyum konusunda ne kadar başarısız olduğunu göstermiştir. Olayların büyüklüğü konusunda devletler çok çaresiz, dünya ise çok hareketsiz görünmektedir. Ticaret savaşlarından kamu sağlığına kadar her türlü konuda karşılaşılan küresel tehditler artık sıradan insanların bile hayatını etkilemektedir. Hangimiz uzak doğudaki kuş gribi, kutup buzullarının erimesi, Filistin sorunu, bilgisayar teknolojileri konularında ilgisiziz? Bu konuların hemen hepsi çok uluslu ve sınırlar ötesi işbirliği ve etkileşim gerektirdiğinden egemenlik kavramı derinden derine sarsılıp, ilgili bölümde (3.8) ele alındığı üzere değişmektedir.

Heraklitos'tan bu yana insanlığın gündeminde olan değişim-gelişim olgusu ve küreselleşme, mahiyeti gereği tek boyutlu olarak ele alınamayacak karmaşık kavramlardır. Bu sebeple değişim ya da küreselleşme eksenli plan ya da strateji yapmak, zıt eğilimleri de ihtiva eden çok yönlü düşünmeyi ve diyalektik olmayı gerektirmektedir. Üstelik zaman bakımından da önceyi, şimdiyi ve sonrayı tahlil etmek için sürecin¹ de izlenmesi şarttır.

Bugün dünyanın neresinde olursa olsun sosyal bilimlerin bütün değerlendirmelerinde “küreselleşme” anahtar bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılmasının etkisi olarak başlayan küreselleşme bugün artık paranın ve malların dolaşımından daha fazlasını anlatan bir kimlik kazanmıştır. Bu kavram, zaman ve mekan

¹ Süreç ve strateji arasındaki ilişki için bkz. Ahmet DAVUTOĞLU: **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), 1-12.

kavramlarının eski sınırlayıcı anlamlarının azalması, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması ve yeryüzündeki tüm insanların -ve ülkelerin- karşılıklı bağımlılığının artmasıyla ekonomik çerçevesini kırarak, sosyo-politik çözümlerden sinema sektörüne, örgütlerden insanların tüketim alışkanlıklarına kadar insan ve toplum ile alakalı bütün kültürel değerleri derinlemesine etkilemiştir. Böylece hayatın her alanına yayılan küreselleşme, çok geniş bir yelpazede ele alınmakta hatta akademik seviyede “tarihin sonu”nun gelip gelmediği tartışılmaktadır.

Bu gelişmeler karşısında Türkiye, önümüzdeki dönemlerde yeni küresel ekonomik sistemin ortaya çıkardığı imkânları en iyi şekilde nasıl değerlendirebileceği ve bu imkânları gözeterek hangi stratejileri izleyebileceği konuları üzerinde durmak zorundadır. Türkiye’nin küreselleşen dünyadaki konumunu belirlemek, kısa ve uzun dönemli analizler yapmak büyük önem taşımaktadır. Ülkelerarası karşılıklı bağımlılığın arttığı bu dönemde bir ülkenin diğer ülkelerdeki gelişmelerden bağımsız olarak etkin ve sağlıklı politikalar oluşturması imkânsızdır. Bu nedenle Türkiye, geleceğe yönelik politikalar oluştururken yaşanmakta olan uluslararası etkileşim sürecini iyi analiz etmek zorundadır.

2001 Nobel ekonomi ödülünü alan, yedi yıl boyunca Beyaz Saray’da Clinton’un Ekonomik Danışmanlar Konseyi Başkanlığını yapan ve Dünya Bankasında baş ekonomist olarak çalışan Stiglitz, bir taraftan kaçınılmaz olarak görülen, bir taraftan dayatılan bu değişim süreci için devletlere değişimi kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmelerini ve ipleri tamamen küresel ve yabancı kuruluşlara bırakmamalarını önermekte ve etkili devlet olmak için güçlü ve bağımsız bir yargı sistemi ve demokratik sorumluluğu olan, kamu sektörünün verimliliğini ve özel sektörün büyümesini engelleyen yozlaşmadan uzak, açık ve şeffaf devlet olma ihtiyacı üzerinde durmaktadır.²

² Joseph E. STIGLITZ: **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu TAŞÇIOĞLU-Deniz VURAL, (İstanbul: Plan B Yayınları, 2002), 278.

Değişim rüzgârı sanatta, kültürde, modada, yaşam biçimlerinde, siyasette ve ekonomide tümleşik olarak öylesine çarpıyor ki bize. Monist (tekçi) fikirlerin, bakış açılarının, teknolojilerin ve kurumların küresel ölçekte yaygınlaştırılmasından yine bu süreçte ulusal ve yerel değerlerin, ulusal ekonomilerin, hatta fiziki sınırların çözülmesinden söz ediliyor. Dünya küçülüyor, ulusal ve yerel motifler her alanda elemine edilmeye çalışılırken türdeş ve tekçi bir yaşam tarzı ve motifi evrensel geçerli olarak sunuluyor. Aslında süreç, uluslar ve bölgeler arasındaki yerel farklılıkların tüketilmesi üzerine işliyor, genişliyor ve ivme kazanıyor. İktisadi ve sosyal hayatın önemli bir bölümünün bu süreç tarafından biçimlendirileceği öngörüsünden hareketle, ulusal ve yerel olan her türlü motifi önemini yitireceği ve zamanla dünyanın “küresel bir köy”e dönüşeceği senaryoları yazılıyor. Bu senaryoları geliştirmeksizin, tavır alışların ve üretilmesi gereken politikaların ne olması gerektiğini ve aynı zamanda geçerlilik zeminini belirlemeksizin, bu süreçten kazanımlarla çıkılması olası gözüküyor. Değişim okyanusunu yutamayacağımıza göre, okyanustan kaçmak ya da yüzmeyi öğrenmek! İşte bütün mesele hangisini tercih edeceğimiz. Bu çalışmanın birincil amacı tercihini ikinci seçenekten yana koyan düşüncelere bazı açılımlar sunması ümididir.

İkincil amaç, tezin bu alandaki belirli bir boşluğu doldurma iddiası ile ilgilidir. Özellikle Türkçe literatürde küreselleşmeyi anlamaya ve etkilerini anlatmaya çalışan birçok kitap belirli ve sınırlı bir alanda derinleşmektedir. Bu çalışma ise küreselleşme sürecinin kamu yönetimi-hukuk izdüşümünü olabildiğince çeşitli alanlara taşıyabilme iddiası ile ele alınmıştır. Küreselleşmeye karşı olursa dahi karşı konulmaz etkileri gösterilmek istenmiştir. Böylesi bir çalışma, konuyla ilgilenme potansiyeline sahip yönetici-hukukçular için de çok rastlanabilen bir örnek değildir. Tezin hazırlanmasındaki en önemli nesnel unsuru bu şekilde vurgulamak mümkün olabilir.

Sosyal bilimler literatüründe sıklıkla kullanılan, ancak belirsizliklerle dolu, net bir biçimde tanımlanamamış kavramlardan biri olan küreselleşme, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, yeryüzünün hemen her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan “sihirli” bir sözcük haline gelmiş; ünlü sosyolog Peter Berger’ın deyiimiyle³, Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin cinsel alışkanlıklarını açıklamaya kadar geniş bir alanda kullanılan “klişe”ye dönüşmüştür. Adeta geçmiş ve geleceğin kapılarını açacak anahtar bir kavram olarak görülen küreselleşme “parolaya dönüşmüş moda bir deyim”⁴ olarak da değerlendirmekte, farklı içeriklerle, farklı kişilerce farklı amaçlarla kullanılmaktadır.

Bilindiği gibi Türk tarihinin son iki yüz yılının ana gündemini modernleşme hareketleri teşkil etmektedir. Ancak 1990’lardan itibaren Türkiye’nin Avrupa’daki çeşitli uluslararası örgütlerle özellikle de Avrupa Birliği ile olan ilişkileri, modernleşme (batılılaşma) hedeflerinin açık ve net olarak ilan ve ifade edilmesini zorunlu kılmıştır. Türk toplumu, küreselleşmeye de yolu açacak olan Avrupa Birliği’ne girmeye büyük çoğunlukla evet demiştir, 2000’li yılların başında Türk toplumunda yapılan anketler bunun delilidir.⁵ Bununla birlikte Avrupa birliğine tam üyelik müracaatı bazı yükümlülükleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada küreselleşmenin devreye girmesi Batı ile bağlantılı normların da benimsenmesini gerektirmektedir. Artık yurttaşlık hakları, siyasal haklar alanlarında ulus-devlet veya egemenlik kavramı merkezli mazeretler kabul edilmemektedir.

Bu çalışma küreselleşme ile ilgili çalışmaların bir tekrarı ya da mevcut tartışmaların yeni bir sunumu gibi soyut bir amaç taşımamakta, değişimin

³ Peter L. BERGER. “Four Faces of Global Culture”, **National Interest**, Issue 49, (Fall 1997), 23. <http://bss.sfsu.edu/fischer/IR%20305/Readings/four.htm>

⁴ Bauman ZYGMUNT: **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. A. YILMAZ, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 7.

⁵ Örneğin: <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/fix98/anket98.htm>

küreselleşme eksenli seyrini ve bu olgunun devlet yönetiminde etkisini bilimsel olarak ele almaktadır.

Öte yandan 21. Yüzyıl küreselleşmenin fırsatları ve tehditleriyle şekillenmektedir. Daha yıllar önce hem ABD hem de Avrupa “küresel” projelerine başlamıştır. Amerikanın Büyük Ortadoğu Projesi gibi bazen “zülf-ü yâr” e dokunan projeleri, Avrupa’nın Avrupa Birliği projesi gibi çabalar kanaatimce esasen küreselleşme ile küçülen dünya da güçlü ve etkili olma gayretinden başka bir şey değildir.

Bu tez, konusundaki tüm teorileri anlatma ve tüm problemleri çözmeye iddiasıyla değil, meselelerin temel hatlarıyla ve farklı açılardan ele alınarak Türkiye için strateji oluşumuna ve proje üretimine yardımcı olma gayesiyle master tezi olarak ele alınmıştır. Mevcut dinamik süreç, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme safhalarının tek tek ve bütün halinde ahlaki ve bilimsel sorumluluk ilkeleriyle ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple sadece bir Avrupa Birliği uyum çalışması olarak değil, evrensel hukuk ve küreselleşen dünya göz önünde tutularak hazırlanmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme sürecinin ülkemizde ve dünyada gerek birey bazında gerekse kurum bazında farklı algılamalara sahip olması normaldir. Ancak farklı algılamaların ötesinde yanlış algılamalar da mevcut olduğundan yorum yapılırken zaman zaman sorunlar çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle küreselleşme konusunda yorum yapanlar “körlerin filleri tanımlamasına” benzetilerek eleştirilmektedir.⁶ Bu eleştirilere maruz kalmamak için konu mümkün olduğu kadar mevcut durumun tespiti ekseninde ele alınmıştır.

Küreselleşme doğrusal ve tek boyutlu bir süreç olmadığından bir yandan ekonomik planda emek, mal ve hizmet, para ve sermayenin serbest dolaşımının artması; bir yandan da siyasi planda iç ve dış politikaların giderek uyumlulaşması süreci olduğundan kamu yönetimi “yönetişim” anlayışına yaklaşırken, hukuk evrensel bir kimlik kazanmaya çalışmaktadır.

Nasıl endüstri toplumu oluşurken ortaya çıkan olumsuzluklara karşı yeni kurumlar ve anlayışlar gelişmişse, günümüzde de küreselleşme sürecine paralel olarak, çağa özgü kurumlar, anlayışlar ve sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu süreç, makro-mikro, toplumsal-bireysel çeşitli krizlere açık bir süreçtir. Bu sorunlara rağmen, uzun dönemde küreselleşmenin daha da güçleneceği ise kaçınılmazdır. Küreselleşme karmaşık dinamiklere sahip olan, çok boyutlu bir süreç olduğu için, bu tez ile bu kavramın tüm etkileri irdelenmeyip, sadece kamu yönetimi ve hukuk alanları üzerindeki izleri takip edilmiştir.

Metod olarak hem kavramsal boyutta akademik fikirler ele alınmış, hem de -kamu yönetimi ve hukuk alanları mahiyeti gereği kanunlarla düzenlenmiş olduğundan- konu ve kavramların siyasi süreçlerine de yer verilerek kanunî düzenlemelerden bahsedilmiştir. Bu sebeple tezde literatür taraması tekniği ile veri toplanmıştır.

Dinamik bir süreçten geçen bir toplumun bireyi olarak o toplumla ilgili stratejik analizler yapmak bizatihi zorluklar da ihtiva etmektedir. Böylesi bir tez hazırlarken anlama-yönlendirme çerçevesi oluşturmak için bazen bilimsel sorumluluk gereği toplumun dışına çıkılarak evrensel olana aidiyet fikriyle hareket edilmiş, bazen ahlaki sorumluluk gereği toplumun bir ferdi gibi milli olana aidiyet benimsenmiştir.

Konu ile ilgili bazıları ideolojik kokulu çeşitli tartışmaların olması zaman zaman kavram kargaşasına sebep olmaktadır. Bu kargaşayı önleyecek olan ise elbette konunun uzmanı akademisyenlerdir. Şüphesiz konu ile ilgili tüm kavram kargaşalarını çözmek bu tezin sınırları ötesindedir. Ancak, Avrupa Birliği rüzgârı ile yaşanan değişim sürecinde ülkemizin siyaset ve hukuk alanlarında bir yol haritasına ihtiyacı vardır. Doğru bir haritanın oluşturulması ise bilimsel veriler ile mümkün olabilir.

⁶ Emre KONGAR: **Küresel Terör ve Türkiye** (Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül), (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 18.

Bir kavram olmanın yanı sıra aynı zamanda bir olgu olan küreselleşmenin hem lehinde hem de aleyhinde fikirler vardır. Küreselleşmenin lehinde iseniz; bir fikre karşı çıkmak istediğinizde, “çağın gereklerine aykırı, modernliğe sığmaz, batılılaşma hedefine ters” gibi düşünceleriniz de varsa konunun *küreselleşmeye zıt* olduğunu söylemeniz yeterli. Somut ve fiili çözüm göstermenize gerek yok, küreselleşmenin ne olduğunu açıklamanıza hiç gerek yok. Keza aleyhinde iseniz; *küreselleşmenin tamamen bir hayal ürünü olduğunu ve ideolojik bir kavram olduğunu* kolayca söyleyebilirsiniz.

Küreselleşmenin bir olgu olduğu varsayımdan öte gerçek ve fiili durum olduğundan buna karşı olmak ya da taraf olmak çok anlamlı tavırları ifade etmez. Eğer tarihin teleolojik olarak ileri giden bir düzlem olduğu düşünülürse, küreselleşme hiç şüphesiz ileri doğru atılmış bir adımdır. Elbette küreselleşmenin getireceği problemler de söz konusu olacaktır. Ancak problemler, olgunun tamamen karşısında olmak refleksini geliştirirse, bu tavır gerçekçi bir zemine oturmaktan uzak bir tavır olacaktır. Küreselleşme, toplumsal ve kültürel pek çok sürecin değişmesi anlamına gelecektir. Bu değişim süreci bilinen ideolojik yaklaşımları geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla bu ideolojik çerçevelerden yaklaşılarak, süreçlerden sağlıklı ve kabul edilebilir çıkarımlar yapılamayacağı görüşü⁷ bu çalışmada temel kabul gören esaslardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan sorunlar ve bunların çözümüne yönelik hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde arayışlar (ve küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarına yönelik protestolar ve eylemler) önümüzdeki dönemde de devam edecektir. Bu sorunların teşhisi konusunda birçok politikacı ve akademisyen görüş birliği içinde olmasına rağmen problemlerin nasıl ve hangi kurum ve düzenlemelerle çözülebileceği konusunda tam bir uzlaşma mevcut değildir. Bununla beraber

⁷ Şenol BAŞTÜRK: “Bir Olgu Olarak Küreselleşme”, *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, cilt 3, sayı 2, (2001). <http://www.isguc.org/senol1.htm>.

küreselleşmeye uyum için kültürden bilime kadar hemen her alanda yeni düzenlemeler yapılmaktadır.

Küreselleşmeye yapışık olarak “küresel kültür” kavramı da oluşmakta-gelişmektedir. Aslında tek bir küresel kültürün oluşmasının değil, değişik kültürlerin bir araya gelmesi ve oluşan karmaşık yapının etki alanının genişlemesi söz konusudur. Kültür üzerinde ortak noktalardan hareketle küresel kültür, bolluk yaratan ürün yelpazesi, etnik yapılı yerel motifler ve bunların oluşturduğu genel insani değer ve ilgilerin bir arada bulunduğu, bütün bunların gelişen iletişim sistemleri ile bağlantılı olduğu yeni bir düzeni anlatmaktadır. Küreselleşmenin bu yönü ulus devletin milliyetçilik yönünü zayıflattığından azınlıklar ve etnik grupların sesi güçlenmektedir.

Hemen hemen tüm dünya ülkelerinde ortak bir somut durum olarak karşımıza çıkan çokkültürlülük, tamamen farklı yapıdaki ülkeler arasında bile ortak yanların bulunduğunu göstermektedir. İşte bu ortak noktalar arasında bilgi ve tecrübe alışverişi ile etnik-kültürel ve azınlık çatışmalarının adil, doğru veya en azından barışçı bir biçimde çözülebileceği düşüncesi, apayrı tarih ve kültürleri olan ülkelerde bile geçerli olabilecek sistematik ve uygulanabilir bir yaklaşım bulmayı gerekli kılmaktadır.

Küreselleşme siyasal alanda ulus devletle ve egemenlik kavramıyla ilgili çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Küreselleşmenin hem göstergeleri hem de dinamikleri durumundaki kimi ekonomik ve teknolojik gelişmeler, ulus devleti bir dizi ciddi sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir sonucu, sosyolog Daniel Bell’in, “ulusun artık büyük problemleri çözemeyecek kadar küçük, küçük problemleri çözemeyecek kadar büyük olduğu”⁸ şeklindeki tespiti çok iyi anlatmaktadır.

Günümüzde egemenlik kavramının klasik içeriğini oluşturan koşullar değişmiştir. İlk olarak 1945 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatının

⁸ Anthony GIDDENS: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman AKINHAY, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 25.

kurulmasıyla beraber birbirlerinin egemenlik alanlarına kısmî müdahalede bulunabilmeyi kabul eden devletler, insan hakları ve self-determinasyon (öz-belirlenim) gibi üst ilkelerin öngördüğü çerçeve içerisinde bu müdahale alanının sınırlarını süreç içinde genişletmişlerdir. Özellikle küresel kapitalizmin içine girdiği yeni boyut egemenlik nosyonunu iyiden iyiye daraltıcı bir nitelik göstermektedir. Çok Uluslu Şirketlerin güç kazanması, özellikle 70'lerden sonra insanî amaçlarla yola çıkan hükümet dışı kuruluşların (NGO'lar)⁹ uluslararası platformda etkinliklerini iyice artırmaları devletlerin egemenliklerini sınırlandırıcı bir etki yaratmıştır. Egemenlik düşüncesinde meydana gelen bu değişim "modern siyaset" in sonunun geldiği yorumlarında sebep olmuştur. Siyasal ve kültürel alanlarda bu şekilde ciddi değişiklikler doğuran küreselleşme hukuk alanında da değişikliğe sebep olmuştur. Aslında, hukuk aynı zamanda, ekonomi ve teknoloji ile birlikte, küreselleşme sürecinin önde gelen taşıyıcılarından biri de olmuştur. Üstelik uluslararası hukuk alanında devlet dışı bireyler ve sivil örgütler şeklindeki yeni öznelerin ortaya çıkması ve bunların bazılarının uluslararası toplum tarafından tanınması da bu durumu desteklemiştir.

Başta "evrensel normlar" fikrinin yerleşmesiyle birlikte "hukukun üstünlüğü" nün genel (global) bir nitelik kazanmaya başlaması küreselleşmenin hukuk alanına bir faydası olarak yansımıştır. Uluslararası alanda yeni bir hukuk türü, "uluslarüstü hukuk" belirmiş ve Avrupa Birliği'nde, temel bir siyasi kavram olarak egemenliğin zayıflamasıyla hayata geçmiştir. "insani müdahale" ve "insan hakları hukuku" da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Küreselleşen ekonomide en etkili rolü uluslararası şirketler oynamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızını arttıran uluslararası finans piyasaları, en küçük olumsuzluklara bile aşırı refleks vermektedirler. Uluslararası sermaye, ülkelerin ve bölgelerin hem yatırım hem tüketim kararlarını biçimlendirmekte, ayrıca çok hızlı bir hareketliliğe sahip olan

9 NGO: non government organization – hükümet dışı örgüt manasına gelmektedir. Ancak literatürde

büyük miktardaki sıcak para ile neredeyse günlük konjonktürü etkilemektedir. Böyle bir ortamda yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve alanı çok geniş çaplı olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin aldığı önlemler yetersiz kalırken ve gelişmekte olan ülkeler de pastadan aldıkları payı arttırmak isterken, ortaya çıkan sorunları aşacak mekanizmalar oluşturulamamaktadır. Ayrıca küresel yapının kontrol edilmesindeki güçlüklerin varlığı, küreselleşme ile gelen sorunların yine küreselleşerek çözümünü mecbur kılmıştır.

Teknolojinin getirdiği kolaylık sayesinde gerek medya ve internet alanında gerekse uluslararası şirketlerin ürün ve markaları alanında oluşan küresel pazar, fikrî mülkiyet hakları ve telif hakları hukukunda yeni dinamikleri doğurmuştur. Fikrî haklarla ilgili kuralların yanısıra dünya ticaretine yön verecek kurallar, ilkeler ve standartlar belirlenmiş, organ olarak Dünya Ticaret Örgütü ve bu örgütün alt birimleri oluşturulmuş, ihtilaf çözücü mekanizmalar ve müeyyideler konularak küresel ya da uluslararası olarak nitelenebilecek yeni bir hukuk düzeninin temelleri atılmıştır. Yabancı sermaye ve yatırımlar ile kamu idareleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümü maksadıyla uluslararası vasıfta bir hakem mahkemesi kurulmuştur.

Diğer taraftan küreselleşme suç dünyasının da ekmeğine yağ sürdüğünden muhtemel üzücü durumlara tedbir ihtiyacı doğmuştur. Eskiden var olan terör de küreselleşmiş, sınır aşan suçlar artmıştır. Özellikle terörizmin yeni miladı olarak kabul edilen 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıdan sonra, uluslararası yargılama ve bu çerçevede tutuklama tedbiri konularının gündeme gelmesi, terörle ve örgütlü suçla mücadele mevzuatını uluslararası hukukun önemli bir parçası haline getirmiştir. Dahası ülkelerin iç güvenlik ve uluslararası güvenlik algılamaları ciddi olarak değişmiştir.

İlke olarak, "off-line" dünyanın hukukî çerçeveleri "on-line" dünyaya da uygulanacaktır. Ancak, İnternet gibi açık şebekelerin teknik imkânları, daha şimdiden, hukukî yapıları sınavdan geçirmeye başlamıştır. Üstelik bazı

daha ziyade "sivil toplum kuruluşları" şeklinde kullanılmaktadır.

durumlarda, sınır aşan elektronik piyasanın özel niteliği, mevcut hukukî çerçevelerin ve icra mekanizmalarının açıklığa kavuşturulmasını veya uyarlanmasını gerektirmektedir.

Bilginin sürekli artan ihtiyacı, bilgi teknolojilerinin toplumu sürüklemesi ve bilginin sağladığı pratik faydalar devletleri bilgi stratejileri oluşturmaya itmektedir. Bu stratejilerin teknik altyapısı şüphesiz bilgisayar ve internettir. Kamu ya da özel kurumlar arasında bilgi alışverişinin bilgisayar ve internet üzerinden yapılması ise alınan bilgilerin doğruluğu ve hukukî geçerliliği hakkında yeni düzenlemeleri beraberinde getirmektedir.

Hukuk ve emniyet alanında elektronikleşme sadece hız ve rahatlık sunmayıp aynı zamanda sağladığı etkinlik, eşitlik ve şeffaflık ile aynı zamanda insan hakları standardını yükseltmektedir. Hatta son dönemde özgürlük-güvenlik sarkacının¹⁰ güvenlik tarafına yakın olması handikapının ancak bilişim ve e-devletin sağladığı imkanlarla telafi edilebilmesi söz konusudur.

Türkiye'nin geçmişi ve sahip olduğu hassas ve zor jeostratejik konum - avantajları ve dezavantajlarıyla- ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişmelere dünya düzeyinde bakılmasını gerektirmektedir. Türkiye gibi bir ülkenin dengeyi sağlayabilmesi ister istemez olaylara dünya boyutunda bakma ve çok yönlü bir dış politika izleme zorunluluğunu doğurmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği, ABD, Japonya, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgelerinde yer alan ülkelerle ilişkileri bu küresel bakışın gerekli unsurlarıdır. Bu bölgelerle güçlü bir etkileşim içinde olunabilmesi, dünya sistemiyle tam bir bütünleşmenin sağlanmasıyla mümkün kılınabilir. Türkiye'nin AB ile işbirliğinin geliştirilmesi ve muhtemel tam üyeliği de bu perspektif çerçevesinde ülkemizin uğraması gereken bir liman olarak değerlendirilebilir.

1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliğine geçiş ile Avrupa Birliğine tam üyelik maratonunda son viraja girilmiştir. Bugün itibariyle henüz

tam üye olunmamakla beraber gümrük birliği mekanizmasında dahi, ortak kural koyup bunu uygulama yetkisi, ulusal hükümet ve yargı organlarının yetki alanından çıkıp Ortak Komite ve Hakem Heyetinin yetki alanına girmektedir. Başka bir deyişle diğer üye devletler gibi Türkiye'nin, başta kendi ekonomisi ve iç piyasaları olmak üzere, bazı alanlarda düzenleme yetkileri giderek daralmaktadır.

Diğer taraftan sadece gümrük birliğine girmekle dahi, gümrük vergilerinde düzenlemeden fikrî, sınaî ve ticarî mülkiyetlerin korunmasına, devlet tekellerini düzenlemeden devlet yardım ve sübvanselerinin kaldırılmasına kadar birçok konuda yapılan anlaşmalara uyum mükellefiyeti gereği yeniden düzenleme mecburiyeti doğmuştur.

Küreselleşme çatısı altında ele alınması gereken bu gelişmeler sonucunda gerek iç politika, gerekse dış politikada toplumsal talepler ve evrensel normlara dayalı –reform sayılabilecek- bir sistemin tesisinin gerekliliği ortaya çıkmıştır ve yeri geldikçe ilgili süreç açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu arada bir noktaya değinmek gerekir. Türkiye Cumhuriyet devrimlerini etkin ve başarılı kılan sebeplerden birisi topluma yön veren yeni kanunlar idi. Bu kanunlara uyma mecburiyeti toplumun değişim-gelişim sürecini önemli ölçüde kısaltmıştır. Böylece kendi haline kalsa 20 yılda alınabilecek bir toplumsal mesafe birkaç yılda alınmıştır. Benzer bir durum bugün için söz konusudur. Özürlü demokrasiden bilgi toplumuna, otoriter devletten insan hakları savunucusu devlete giden yol, “uyum paketleri” ile kısaltılmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini sağlamaya matuf, alt yapı ve üst yapı uyumuna yönelik toplu dinamiklerin olduğu günümüzde, küreselleşmenin Avrupa Birliğini de şekillendirdiğini aklımızda tutup, konuyu iyice tahlil edip, bir adım daha ileriye görerek hareket etmek yerinde olacaktır.

¹⁰ Bu sorunlar hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Zühtü ARSLAN: “Devletin Hukuku, Hukuk

Hatta tam üyelik müzakerelerinin devam ettiği günümüzde, bu konuda bir rehber ihtiyacı vardır. Muhtemel sorunlar yumağıyla kalıcı ve tatmin edici mücadele ise ancak doğru ve ilmî tespitler ile mümkün olabilecektir. Bu çalışma, yaşadığımız tarihi süreçte siyasi ve sosyal alanda yapılacaklara bir ışık tutabileceği gibi, tüm dünyadaki küreselleşme etkilerini değerlendirmesi cihetiyle, atılan adımların sağlamasını yapmaya da yardımcı olacaktır.

İsrail'deki bir havaalanında, Japon eylemciler, Filistinlilerin haklarını savunmak için Guatemalalı yolcuları öldürürken; bir İngiliz prensesi Mısırlı sevgilisi ile Paris sokaklarında Alman yapımı bir arabayla dolaşırken kendisini izleyen uluslararası basın kuruluşlarının temsilcilerinden kurtulmak için hız yaptığında kazada ölünce bütün dünya aylarca bu kazayı yorumlarken; (hadi Türkiye'ye dönelim) AB'nin uluslarüstü niteliğini tanıyarak bu topluluğa girmeye çalışırken ve IMF'nin dediklerini harfiyen yerine getirmeye çalışırken, ABD Temsilciler Meclisi'nin bir komisyonunda ya da Fransa'da Ermeni soykırım iddiaları kabul ediliyor mu diye hop oturup hop kalkarken, "Küreselleşme de neymiş, biz onsuz da yapabiliriz," demek gündüzleyin gözünü kapatarak gece olduğunu sanmaktır. Ayrıca batılılaşma tarihimizin yakın zamanlarına baktığımızda Birleşmiş Milletler ve NATO'ya üye ve AB üyeliğine ise aday ülke olmamız hasebiyle zaten küreselleşme safında yerimizi almış görünüyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme süreci artık herkesin tanıdığı ama birçok kişinin içeriğini tam kavrayamadığı veya farklı amaçlarla kullandığı bir kavram. Kimileri bu sürecin yeni bir sömürü usulü olduğunu ileri sürerken kimileri de küresel refah artışı için bir fırsat olduğunu iddia etmektedir. Kimilerine göre küreselleşme iktisadi açıdan liberalizm, kimilerine göre demokratik kavramların ve kuralların evrenselliği, kimilerine göre evrensel insan hakları, kimilerine göre ekolojik sorunlar, kimilerine göre ise yukarıdakilerin hepsini kapsayan bir süreç ile ilgili bir kavramdır.

21. yüzyıl toplumsal dinamikler açısından büyük bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme, yaşanan bu toplumsal değişim ve dönüşümlerin bir simgesi olarak kullanılmakta, bir yandan olumlu bir yandan da olumsuz değerlendirmeler yapılmaktadır. Küreselleşmenin toplumsal ilişkilerde yarattığı karmaşık ve çok boyutlu etkiler yoğun bir biçimde tartışılmaktadır.

Dünya ekonomisi ve toplumları gün geçtikçe daha fazla birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Bu süreçte; taşımacılık maliyetleri düşmekte, ticaret engelleri azalmakta, iletişim artmakta, sermaye akışı hızlanmakta ve göç baskısı yoğunlaşmaktadır. Adına bütünleşme veya küreselleşme denilen, entelektüellerin, siyaset adamlarının ve bilim çevrelerinin farklı tanımlamalara gittikleri, ABD Eski Başkanı G.Bush'un "Yeni Dünya Düzeni", F.Capra'nın "Büyük Dönüm Noktası", Laszlo'nun "Çatallanma veya Yol Ayrımı", R.Garaudy'nin "Tarihin Kırılma Anı", F.Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" gibi adlandırdıkları bir dönem¹¹ içinde bulunmaktayız. Bu dönem aynı zamanda kültürel tek düzeliği getirmekte, gücü kaydırmakta, eşitsizlik hakkındaki

¹¹ Kamil TURAN: (1994), "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, cilt 3, Sayı 3, (Ocak 1994), 1.

korkuları üretmekte, küresel politikaları üstün kılarak, küresel riskler ve küresel fırsatları da arttırmaktadır. Küreselleşmenin genelde yoksulluğu azalttığı, ekonomilerin hızlı büyümeleri ile entegre oldukları ve büyümenin daha geniş alanlara yayılmasına katkı sağladığı ileri sürülmektedir.

Küreselleşme yalnızca siyasal ve ekonomik alanları değil aynı zamanda kültürel alanı da etkileyen bir süreçtir. Dünya siyasal ve ekonomik alanlarının yanı sıra kültürel anlam sistemleri ve simgesel biçimlerin geniş ölçekli aktarımından dolayı küresel bir bütünleşme içine girmektedir. Ancak diğer yandan da toplulukların, toplumların kendi farklılıklarını tanımlama, ifade etme süreci olarak kullanılmaktadır.

1.1. Küreselleşme Tanımları

“Küresel” kavramı ilk defa, Marshall Meluhan’ının, 1960 yılında yayınlanan “Komünikasyonda Patlamalar” adlı kitabında, bu yeni süreç için “Global village” (küresel köy) terimini kullanmasıyla literatüre girmiştir.¹²

Kelime olarak batı literatüründe ortaya çıkan globalization kelimesinin Türkçesi olan küreselleşme, yuvarlak olan dünyanın bütünlüğünü ve birliğini anlatmak maksadıyla kullanılmaktadır.¹³ Adeta tüm dünyadaki insanları ilgilendiren ve tüm dünyadaki insanlar için gerekli olan bir şey gibi konuya “dünya çapında” bir anlam katmaktadır.

Kelime olarak batı kaynaklı olan küreselleşme tanım olarak da batıyla ilgilendirilmiştir. Bu sebeple kısaca, batı’nın gerek altyapı (kapitaliz, liberalizm) gerekse üstyapı (rasyonalizm, laisizm, demokrasi) etkisini bütün dünyaya yayması, şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴

TÜBİTAK’ın nitelemesiyle küreselleşme¹⁵, “...belli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının ya da kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak o alanda geçerli tek norm, tek değer yargısı ya da tek kurumsal yapı haline gelmesini” ifade etmekte ve bu sürecin amacının, “son çözümlemede, bütün ekonomik faaliyet alanlarında ulusal sınırların ortaya çıkardığı engel ya da kısıtlamaların kalktığı tek bir dünya sistemi yaratmak” olduğu vurgulanmaktadır. Bu sürecin ideolojik platformdaki savunuculuğunu da, bilim-teknoloji-sanayi alanında mutlak üstünlükleri olan piyasa ekonomisi ülkelerinin yaptığının altı çizilmektedir.

¹² Hasan TUTAR: **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, (İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2000), 21.

¹³ Kelimenin etimolojik ve semantik temelleri ve vurguları için bkz. Kadir CENGİZBAY: “İnsanın Can Düşmanı Küreselleşme”, **Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler**, Editör Bilal KARABULUT, (İstanbul: Alfa, 2003) 52-54.

¹⁴ Bu konuda en tartışmasız ve çekirdek tanım olması itibarıyla Prof. Dr Baskın Oran’ın tanımını biz de kabul ettik. Bkz. Baskın ORAN: **Küreselleşme ve Azınlıklar**, (Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000).

¹⁵ TÜBİTAK, **Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Politikası**, TÜBİTAK, (Ankara, 1997), 20.

Taraflı olmakla birlikte, en geniş kapsamlı tanım, Lexus and the Olive Tree kitabının Pulitzer ödüllü yazarı Thomas L. Friedman'a aittir: "Piyasalar, ulus-devletler ve teknolojilerin, önceleri tanık olunmamış derecede ve birey, şirket ve ulus-devletlere, dünya çapında daha yakın, daha hızlı, daha derin ve eskisinden daha ucuz şekilde birbirine ulaşma olanağı verecek biçimdeki önlenemez bütünleşmesidir."¹⁶ Yeldan'ın "ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi" şeklindeki tanımı¹⁷, sermaye hareketlerinin önemini vurgulaması açısından dikkat çekicidir.

Çok farklı bir açıdan ise küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine yaklaştıran, yerel oluşumları çok uzaklardaki olaylarla biçimlendiren ya da tam tersinin söz konusu olduğu, toplumsal ilişkilerin bir yoğunlaşması olarak da tanımlanmıştır.¹⁸

Kelime olarak 1600 lere kadar giden, son kırk yıldır bu günkü anlamıyla kullanılan, derin kavramlar içeren ve değişken bir kişiliğe sahip olan küreselleşmenin kısaca; klişe,¹⁹ parola,²⁰ moda,²¹ sihirli sözcük,²² uygarlaşma süreci²³ şeklindeki yansımaları vurgulanmıştır.

Kavram olarak 1980'lerden itibaren Amerika'da Harvard, Columbia gibi üniversitelerde kullanılmaya ve uluslararası ekonomi kuruluşlarının yayınlarında yer almaya başlamıştır.

¹⁶ Thomas L. FRIEDMAN: The Lexus and the Olive Tree, (First Anchor Books, April 2000), xviii.

¹⁷ Erinç YELDAN, **Küreselleşme Sürecinde Türk Ekonomisi-bölüşüm, birikim ve büyüme**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 13.

¹⁸ Anthony GIDDENS: **Modernliğin sonuçları**, Çev. Ersin KUŞDİL, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 62.

¹⁹ Peter L BERGER: A.g.m., 23.

²⁰ Zygmunt BAUMAN: **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah YILMAZ, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 7.

²¹ Paul HIRST ve Grahame THOMPSON: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla ERDEM ve Elif YÜCEL, (Ankara: Dost Kitabevi, 1998), 26.

²² Veysel BOZKURT: "Küreselleşme: Kavram, Gelişim, Yaklaşımlar", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2000), 17.

²³ Ronald ROBERTSON: **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev. Yolsal ÜMİT, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 198.

Akademik olarak Küreselleşme tartışmalarının başlangıcı ise soğuk savaş yıllarının en sıcak olduğu dönemlerde Kerr ve arkadaşlarının ortaya attığı yaklaşma ve yakınsama teorisine dayanır. Bu teoriye göre, sosyal ve ekonomik değişiklikler teknoloji tarafından belirlenmektedir ve toplumlar sanayileştikçe siyasi ve iktisadi sistemler bakımından birbirlerine benzeyecektir. Bu değişim farklı milliyetlerde ve farklı ortamlarda sanayileşmeyi sağlayan öncü seçkinler tarafından yönetilmektedir. Yine bu teoriye göre geleceğin toplumu, sınıf farklarının azalacağı, zevkler, tercihler ve tüketim biçimlerinin birbirine benzeyeceği bir toplum olacaktır.²⁴ Ancak bu teoriyi ortaya koyanlardan Kerr daha sonra yaptığı bir değerlendirmede yaklaşma eğiliminin sanayileşmenin doğrudan etkisinin en çok ortaya çıktığı üretim yönetimi, çalışma biçimleri ve iktisadi ödüllerin dağılımı gibi alanlarda görülürken, siyasi yapı ve kültür alanlarında farklılıkların varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir.²⁵

Küreselleşme literatürde farklı içeriklerle ve farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Kimilerine göre, üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin giderek artan akıcılığından kaynaklanan sınır ötesi ekonomik karşılıklı bağımlılığı,²⁶ bir yandan bu süreç içinde uluslararası bir piyasada ekonomiler arasındaki çok kutuplu rekabetin giderek uluslararası rekabet ortamına geçişi, ifade etmektedir. Bazı yazarlar, küreselleşmeyi kısaca bilgi devriminin sebep olduğu her türlü değişme olarak kabul ederken²⁷ bazıları ise farklı bir yaklaşımla emperyalizmin yeni adı²⁸ olarak yorumlamışlardır.

Sol düşünceye göre küreselleşme, kapitalist dünya aksini ileri sürse de farklı bir tanıma sahip. Tanım şöyle: "Kapitalizmin, kurallara bağlanmak suretiyle yetkinleştirilmiş ve serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmüş

²⁴ Clark KERR; John DUNLOP; Frederick HARBİSON; Charles MYERS: **Industrialism and Industrial Man: The Problems of Labor and Management in Economic Growth**, (London: Penguin Books, 1973), 259.

²⁵ Clark KERR: **The Future of Industrial Societies**, (Harvard University Press, 1983), 73.

²⁶ Zeki ERDUT: **Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi**, (İzmir, TÜHİS Yayını, 1998), 16-18.

²⁷ Alain De BENOİST. "Confronting Globalisation", **Telos**, Issue 108, (Summer1996), 117-118.

²⁸ Osman ULGAY: **Qua vadis? Küreselleşmenin iki yüzü**, (İstanbul: Doğan yayıncılık, 2000).

biçiminin bütün dünyaya egemen kılınması çabası".²⁹ Aslında Bretton Woods'tan³⁰ bu yana üzerinde çalışılan olay bundan ibaretti. GATT³¹ dünya ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını kurala bağlamanın, Dünya Bankası fakir ülkelerin dünya ticaretine etkinlikle girebilmelerinin altyapısını kurmanın, IMF ise dünya ticaretini daraltabilecek ödemeler dengesi krizlerini önlemenin kuruluşları olarak planlanmıştı. Yani kapitalizmin küreselleşmesinin temel dinamiği olan uluslararası ticaretin önündeki engellerin yok edilmesi. Ya da kapitalizmin bel kemiği olan Ricardocu karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayalı uluslararası ticaretin sabitleştirilmesi.

Bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşme, vahşi kapitalizmin makyajlı şekli ya da emperyalizmin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta küreselleşme, "bu yüzyılın başında terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır".³²

Adams'a göre bu terimin ne anlama geldiği tam açık olmamakla beraber, kapitalizmin küreselleşmesi anlamına da gelmez. Adams'ın fikrinde, kapitalizmin birkaç ülke dışında yüzyıldan uzun bir süredir tüm dünyada uygulandığı belirtilerek, Asya gibi dünyanın diğer bölgelerindeki endüstrilerin ve ekonomilerin yükselişi karşısında kapitalizmin egemenliğinin zayıflamasını ifade eden bir sembol³³ olarak da kullanılmıştır. Hirst ve Thompson'a göre küreselleşme, sosyal bilimlerde moda bir kavram, yöneticilerin reçetelerindeki

²⁹ Mahfi EĞİLMEZ: "Küreselleşme karşıtları", **Radikal**, (9 Eylül 2000).

³⁰ Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Bankası ile birlikte 1944 yılında toplanan Bretton Woods konferansında kurulmuş ve 1946 yılında faaliyete geçmiştir. Literatürde kısaca Bretton Woods denilmekle bu olaya atıf yapılmaktadır.

³¹ İngilizce "General Agreement on Tariffs and Trade" kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" anlamındadır.

³² Korkut BORATAV: "Ekonomi ve Küreselleşme", **Küreselleşme Hikayesi**, Der. Işın Kansu, (Ankara: Dost Yayınları, 1995), 21.

³³ Roy J. ADAMS: "Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri Sistemlerinin Dönüşümü", Çev. Toker DERELİ, **IV. Ulusal Endüstri ilişkileri Kongresi**, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, (Ankara: Kamu-İş Yayını, 1995) 68.

ana emir ve her kesimden gazeteci ve politikacı için gündemi yakalama sözcüğüdür.³⁴

Karakoyunlu, “küreselleşme, ülkelerde sınırların kalkması, bilginin genişlemesi ve tüm dünyaya yayılması her ülkenin bu bilgileri kullanma ihtimaline sahip olması, bilgi ve iletişim teknolojisinin yaygınlaşması sonucu yeni düşüncelerin, sistemlerin, olayların ve ürünlerin sınır tanımaksızın her yere girmesi ve girdiği yerlerde kendine has etkiler doğurması olayıdır”, şeklinde geniş yorumlu bir tanım yapmıştır.³⁵

Giddens’e göre küreselleşme, yaşamımızı sürdürdüğümüz usulleri, üstelik çok derin bir şekilde yeniden yapılandırmak demektir. Biz yaptığımız şeylerin hemen her yönünü etkileyen bir dönüşümler çağında yaşıyoruz. İster iyi ister kötü yönde olsun hiç kimsenin tam olarak anlamadığı, etkisini herkes üzerinde hissettiren bir küresel düzene doğru sürüklenmekteyiz. Küreselleşme sayesinde küçük bir köy haline gelen dünyamızda çok hızlı değişimler yaşanmakta ve bütün dünyayı etkilemektedir.³⁶

Küreselleşme terimi çoğu kez emeğin ve teknolojinin uluslararası sınırlar arasında hareket edebilmesini de kavrayacak biçimde kullanılıyor. Uluslararası ekonomik ilişkilerin bu denli serbest bir noktaya doğru hareket etmesi, herhangi bir ulusun karşılaşacağı bir krize ya da bir ekonomik soruna, küreselleşme nedeniyle, diğerlerini de bulaştırıp, bulaştırmayacağı sorusunu gündeme getiriyor. Küreselleşmenin giderek yaygınlaştığı 1990’lar sonrasında Meksika, Tayland, Endonezya, Kore, Rusya ve Brezilya’da ortaya çıkan krizler ve özellikle de Asya’da yaşanan krizin küresel ve finansal krize dönüşebileceği korkusu, bu bulaşıcılığı ciddi bir tehdit olarak ön plana çıkardı.

³⁴ Paul HIRST ve Grahame THOMPSON: a.g.e., 26.

³⁵ Erdoğan KARAKOYUNLU: “Değişim ve Değişim Karşısında Sendikacılık, Sendikacılıkta Yeni Arayışlar”, **Mercek**, Yıl 1, Sayı 2, (1996), 97.

³⁶ Anthony GIDDENS: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman AKINHAY, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 13-20.

Sosyal bilimlerde sık rastlanan uzlaşamama bu kavramda da tekerrür etmiştir. Ancak, yine de genel olarak küreselleşmenin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda teorik ve ampirik olarak iki farklı temel düşünce olmakla birlikte, bir de bu iki düşüncenin sivri taraflarının törpülenmesi ve imtizaç ettirilmesi sonucu oluşan üçüncü bir düşüncenin varlığından söz edilebilir.

Bu düşüncelerden bahsetmeden önce, bu düşüncelerin temel kavramlarının 20. Yüzyıla damgasını vuran liberal teori ve sosyalist teori eksenli olduğunu vurgulamak gerekir. Esasen küreselleşme hakkındaki iki yorumun ezeli sağ ve sol kavgasının yeni versiyonu olduğunu söyleyenlerin çıkış noktaları da budur.

1. Küreselleşmenin yeni dünya düzeninin bir sonucu olduğu ve iletişim asrı ile birlikte ele alındığında durdurulmasının da imkânsız olduğundan hareket eden ilk düşünce, yeni bin yılın tüm nimetlerinin ancak küreselleşme sayesinde tam anlamıyla dağılabileceğini vurgular. İlk bakışta “eşit dağılım” hissi veren bu fikrin aynı zamanda medeniyete de yeni bir ivme katacağı iddia edilmektedir. Zira evvela, küreselleşme sayesinde dünya sathındaki arz ve talep yayılacağı için ticaret hızlanacaktır. Ticaretin hızlanması yeni kaynak ihtiyacı doğuracaktır. Kaynakların sınırlı olması ise verimlilik ve toplam kaliteyi arttıracaktır. Diğer taraftan eşit dağılım adaleti de beraberinde getireceğinden, netice olarak insan hakları standardı yükselecek, ülkeler arasındaki siyasi farklar da eriyecektir. İnsan haklarının grafiğinin, şahıs hürriyetleri doğrultusunda bir seyir izlediği düşünülürse dünya geneli olarak ne kadar küreselleşme, o kadar hürriyet formülü çıkacaktır. Netice olarak temelde özgür bir tacirin her şart ve durumda işini düşüneceği, polemiklere girmeyeceği, hayat tecrübesine göre savaşların hammaddesi yok olacak ve dünya barışı sağlanacaktır.

Devletlerin ve siyasi iktidarların aksine, daha rasyonel ilkelerle çalışan ekonominin, dünya gidişinde daha etkili olduğundan hareketle vatandaşların siyasete olan ilgisinin azalması ve siyasi iktidarın etki alanından uzaklaşması

da küreselleşmenin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.³⁷ Piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür, geleneksel ulus devletin yerini de artık dünya devleti almıştır. Küreselleşme sayesinde daha sonraki yüzyıllarda “küresel uygarlık” kurulabilecek, ulus devlet tamamen ölecektir. Son seviyede ise kültürel karışım olacak, dünya tek elden yönetilecektir (global governance institutions).

2. Küreselleşmenin, mega işletmelerin ve uluslararası şirketlerin totaliter tiranlığı olduğunu, kapitalizmin bittiğini ve pazar sıkıntısı çektiğini düşünenler ise dünya da hiçbir şeyin yeni olmadığını, yeni ticaret alanları ve pazar bulma amacıyla yeni emperyalizmin küreselleşme adı altında yutturulmak istendiğini iddia etmektedir.³⁸ Dünya ülkeleri eşit durumda olmadıkları için, eşit dağılım olamayacağı, hatta sömürge benzeri bir durum ortaya çıkabileceği vurgulanmakta, delil olarak da 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki siyasi ve ticari durum gösterilmektedir. Küreselleşme, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapacak, gelir dağılımda adalet yerine uçurum olacaktır. Dünya genelinde eşitsizlik artacağından çatışmalar da artacaktır. İnsan hakları ve demokrasi gibi kavramların ithal olunamayacağı, yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya yani halkın devlet yönetimine doğru olduğu da hatırlandığında demokrasi artmayacak, azalacaktır. Netice olarak barış yerini, yeni bin yılda vasfı epey değişmiş ama daha ölümcül savaşlara bırakacaktır.

Küreselleşmenin tarihi bir süreç olduğu vurgulayan bu ikinci düşünce, küreselleşmeyi savunanların olan biteni abarttığına, dünya ekonomisinin de eskiye nazaran daha az bir bütünlük arz ettiğine, sonuç olarak da bir bütünlüşme yerine bölgeler arasında yeni çatışmalar olacağına inanmakta radikal ve saldırgan milliyetçiliğin -sanılanın aksine- yeniden doğacağına dikkat çekmektedir.

³⁷ Anthony GIDDENS: “Küreselleşmenin İkilemleri”, *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, Sayı 12, (1999), 56.

³⁸ Bernard GERBIER: “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-ekonomik Emperyalizm”, **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?: Piyasa Efsanesinin Çöküşü**, Der. Fikret BAŞKAYA, (Ankara: Ütopya Yayınları, 1999), 103

3. Küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı, sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana güç³⁹ olarak düşünenler ise; ekonomik açıdan bir bütünleşmenin sağlandığına, dış pazarda hem mal çeşidinin hem de miktarının arttığına, ekonominin hizmet sektörü odaklı hale geldiğine sonuç olarak da alışkanlıkların değiştiğine ve kültürlerin birbirlerinden kaçınılmaz olarak etkilendiğine dikkat çekmektedir. Tüm dünya devletlerinin hem iktisadi hem de siyasi olarak yeniden yapılanmasını bunun delili olarak göstermektedirler. Böylece, hem birinci gruptaki, ulus devletin sonunun geldiği iddialarını, hem de ikinci gruptaki, hiçbir şey değişmedi iddialarını reddetmekte, küreselleşmeyi, evrenselci, aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi⁴⁰ olarak değerlendirmektedirler.

Literatürde birinci gruptaki Küreselleşme düşüncesine radikaller ya da aşırı küreselleşmeciler (hyperglobalist), ikinci gruptakilere kuşkucular (skeptical), üçüncü gruptakilere de dönüşümcüler (transformationalist) denilmektedir.⁴¹ Bize göre daha gerçekçi olan üçüncü grup küreselleşmenin kendisinin iyiliği ya da kötülüğüne bakmaksızın içeriği ile uğraşmayı öngörmektedir ki buna üçüncü yaklaşım⁴² denilmesinin sebebini de bu öngörüye bağlamaktadırlar.

³⁹ Veysel BOZKURT: a.g.m., 22.

⁴⁰ Anthony G. MCGREW: "A Global Society?", *Modernity and Its Futures*, (Chambridge: Polity Publications, 1999), 62.

⁴¹ David HELD; Anthony MCGREW; David GOLDBLATT; Jonathan PERRATON: *Global Transformations: Politics, Economics and Cultures*, (Chambridge: Polity Press, , 1999), 3-10.

⁴² Ervin LASZLO: *Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek. Küçülen Dünyanın Yeniden Biçimlenişi*, Çev. İbrahim CANBOLAT, (Ankara: Nobel Yayınları, 2004), 7-8.

1.2. Tarihi açıdan küreselleşme

Çok yönlü olarak tanımlanabilen bu süreci tarihsel olarak ve tüm boyutlarıyla ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.⁴³

Her ne kadar küreselleşme son zamanlarda yaşanan bir şey gibi algılsa da, Coca Cola, Shell ve Microsoft tarafından başlatılmadı, yüzlerce yıl önce başladı. Yeni olan şey sadece bu değişimin hızı ve bu sürecin ülkeler için önemli sonuçlarıdır. Büyük dinlerin küresel (evrensel) amaçlar taşıdıkları bilinmektedir. 19. yüzyıl ütopyiklerinin özelemleri, küresel bağlamda değerlendirilebilir. Proudhon'un dünya federasyonu özlemi, Marx'ın proleterya enternasyonalizmi düşüncesi de küreselleşmedir.⁴⁴ 1848'de yazdığı Komünist Manifesto'da Marx'ın yaptığı, "yerel ve ulusal düzeyde kendine yeterlilikten vazgeçen uluslar, evrensel olarak karşılıklı bağımlılığı benimserler" şeklindeki değerlendirmenin, günümüzde küreselleşme olarak tanımladığımız süreci işaret ettiği açıktır.⁴⁵

Küreselleşme tanımında yer alan ve küreselleşmenin kaynağı olan Batı'nın, hem kültürel hem de ekonomik alanda yayılarak tüm dünyayı etkilemeye çalışması ilk değildir. Daha önceleri de Batı, benzer şekilde dünyayı kendine göre örgütleme hamleleri yapmıştır ve teorik olarak bu hareketler üç genel dönemde ele alınabilir.⁴⁶

Birinci dönem olan 15. yüzyıla kadar dünyanın üzerindeki tüm insan toplulukları dağınık ve kendi köşelerinde bir hayat sürerken, pusulanın ve gemiler için dümenin bulunması gibi, özellikle denizcilik alanında yapılan teknolojik gelişmeler ve denizler üzerindeki hareketlilik sonucu yeni keşiflerin yapılması bu dönemin başlangıcıdır.

⁴³ Küreselleşme sürecini ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir çalışma için bkz; Uğur ESER, "Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt.6, No.17, (1995), 5-20.

⁴⁴ Alpaslan IŞIKLI: "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", **Küreselleşme Hikayesi**, Der. Işın KANSU, (Ankara: Dost Yayınları, 1995), 62.

Yeni yerlerin keşfedilmeleri ve akabinde askeri olarak da ele geçirilmeleri, bu yerlerin tüm kaynaklarını batının önüne sundu. Ancak yerli halklar her zaman bunu kabul etmeyip boyun eğmedikleri için kimi zaman yağma kimi zaman da katliamlar oldu.

Batı'nın yeni keşfedilen yerlerdeki değerli maden ve mallara olan iştahı yayılmacı zihniyeti körükledi. Ancak Batı söz konusu bu yerlere Hristiyanlık götürdüğünü söyleyerek kendini haklı çıkarmaya çalıştı. Böylece -temelde iktisadi bir evre olan- merkantilizm olarak adlandırılan politik anlayış da doğdu. Batı'nın yeni keşfedilen ülkelerde siyasi, ekonomik ve askeri etkisini göstermesiyle de sömürgecilik doğdu. Ancak aradaki mesafeler ve teknolojik seviye sebebiyle (bunlara sömürge psikolojisi de eklenebilir) sömürgeci ülke ile sömürge sıkı bir ilişki içine hiçbir zaman giremedi, bütünleşemedi.

İkinci dönemde Batıda yaşanan ve ikinci Rönesans olarak da adlandırılan endüstri devrimi, tıpkı birinci dönemdeki denizciliğin yaptığı gibi Batıyı yeni arayışlar içine soktu.

Misyonerlerin ardından ticaret şirketleri onların ardından da devletler bizzat giderek doğu kültürüne sahip ülkeleri işgale başladı. Haklılık gerekçesi de bu kez medeniyet götürmek olmuştu. Bu kez eskiye nazaran daha önemli ihtiyaçlar vardı ve önem arttıkça yayılma da güçleniyordu. Bu yayılma Avrupa'nın içinden gelen yeni ve belirli ekonomik ve mali baskılara bir cevap oldu.⁴⁷

Netice olarak Batı, denizaşırı topraklara güçlü bir biçimde yerleşerek, ilk dönemin aksine kendi altyapısını köklü olarak kurdu, böylece kapitalizm kendini yeniden üretti. İşte emperyalizm de tam bu noktada başladı. Yine ilk dönemin aksine bütünleşme sağlandı ve kapitalizm yönetimleri ele aldı. Tabii,

⁴⁵ Osman ULAGAY: A.g.e., 41.

⁴⁶ Anthony GIDDENS: **Sosyoloji**, (Ankara: Ayraç Yayınları, 2000), 51.

⁴⁷ Peter WORSELEY: **The Third World, A Vital New Force In International Affairs**, (The University of Chicago Press, 1964), 14. (Baskın, Oran; Küreselleşme ve Azınlıklar, (Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000), 6'dan naklen.)

iş yönetimi de kalmadı batılı eğitimin sağladığı kolaylıkla, kültürel olarak da yayılma devam etti.

1970'lerden itibaren Çok Uluslu Şirketlerin büyümesi, dünya ekonomisindeki yayılımını artırması, özellikle 1980'li yıllardan itibaren bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlık kazanması, tüm dünyayı küçültmüş, uzaklıklar sadece harita üzerinde kalmıştır. Üçüncü dönem olan dönemde Amerika ile Orta Doğu birbirine sadece bir televizyon ya da bir bilgisayar ekranı kadar uzak hale gelmiştir.

Bu gelişmeleri ilk ve en çok mali piyasalar kullanmış ve 24 saat çalışan tek sektör haline gelmiştir. Bununla birlikte başka sektörler de kendilerine bu gidişatta bir yer bulmuşlardır. Özellikle bilgi teknolojilerini kullanan sektörler küresel dönüşümü hızlandırmıştır.

1990'lardan itibaren de, Doğu Bloğunun yıkılması iki kutuplu dünyayı tek kutuplu hale getirirken, yeni dünya düzeninin de başlamasına sebep olmuştur. Duvarların yıkılması, küreselleşme önündeki ideolojik duvarı da yıkmış, piyasa ekonomisinin itibarını artırmış, devletçi ekonomileri bile serbest ticaretin ve yabancı sermaye imkânlarından yararlanma çabası içine sokmuştur.

Gelişmiş ülkelerdeki sermayelerin marjinal verimliliğinin azalması, bu ülkeleri yeni piyasalara açılma arayışına soktu ve üretim ve tüketim tüm dünya üzerine yayıldı, mali piyasalar sayesinde dünyanın bir tarafından diğer tarafına para nakli başladı.

Ekonominin, ülkeleri birbiri ile bağımlı hale getirmesi sonucu bir ülkede meydana gelen ekonomik ya da ekonomik olmayan bir sorun ya da krizin diğer ülkeleri de etkilemesine sebep oldu. Bu ise, bir ülkenin hangi sorununun iç, hangi sorununun dış sorun olduğunun her zamana tespit edilememesine yani iç ve dış işlerin biri birinden ayıramamasına sebep oldu.

Birinci dönemde sömürge ülkelerinde yönetime katılan Batılı yöneticiler sömürge milliyetçiliği yaparak bağımsızlık kazanmaya çalışmıştır.

İkinci dönemde Batılı değerlerle yetişmiş sömürge ülke aydınları bu kez sömürge devrimleri yaparak bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmıştır.

Her iki dönem de, Batı'nın yeni pazarlar bulmak ve yeniden yapılanmak için yeni ülkelere yayılmak istemesiyle başlamış ve her iki dönemin sonunda da, dünya da bir kararsızlık ortamı doğmuş, bağımsızlığını yeni kazanmış ve daha öncesine ait devlet tecrübesi olmayan ülkeler ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerdeki kimlik bunalımları sonucunda dünya genelindeki çatışma sayısı artmıştır.

Üçüncü dönemde de, Batı'nın kendi içindeki pazar kendine yine yetmiyor ve Pazar küreselleşme ile tüm dünyaya şamil olacak şekilde genişletiliyor. Televizyon, bilgisayar gibi iletişim aletleri sayesinde Batı kültürü yine evden eve dolaşmaya devam ediyor. İlk iki dönem teknoloji devrimleri (ilk denizcilik teknolojisi devrimi, ikincisi sanayi devrimi) sonucu başlamıştı. Üçüncü dönem de uydu, bilgisayar, internet, cep telefonları gibi iletişim devrimi ile başladı.⁴⁸

Tüm dünya üzerinde son birkaç yüzyıldır batıdan esen kültür ve teknoloji rüzgârları sebebiyle, birçok ülke, kendini bu rüzgara kaptırmış ve kendilerine temel hedef olarak “Batı'nın gelişmişliğini yakalamayı” seçmiştir. Bunun en temel sonucu olarak Batı etkisi bu ülkelerde artık kurumsallaşmıştır. Bir zamanlar misyonerlerin başlattığı Batıcı eğitim artık “milliyetçi” yönetimler tarafından okul sistemi haline getirilmiştir. Böylece, Batı'nın siyasal olarak reddedildiği ve kovulduğu ülkelerde ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan daha da güçlendiğini anlamak zor olamayacaktır.⁴⁹

⁴⁸ Emre KONGAR: “Küresel...”, a.g.e., 36-38.

⁴⁹ Baskın, ORAN: **Küreselleşme ve Azınlıklar**, (Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000), 8.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde; aslında ikinci dönem ile üçüncü dönem arasında fark yok denebilir. Zira ikinci dönem ilk dönem gibi kesin ölçülerle bitmemiştir. Sadece soğuk savaşın getirdiği kutuplaşma sayesinde yayılma engellenmiştir. Sovyetlerin dağılmasının hemen ardından akıl almaz değişiklikler silsilesinin açıklaması da budur.

Üç farklı dönemin de başarısı -bir önceki dönemden aldığı birikimler sayesinde- yükselen bir grafik izlemiştir. İlk dönemin birikimi sayesinde ikinci dönem daha etkili ve başarılı olmuş, keza sanayi devriminin güçlü mirası sayesinde üçüncü dönem daha da başarılı olmuştur. Yine, daha önceki dönemlerin birikimi ve daha önemlisi kesin olarak kazandığı bazı başarıları sayesinde üçüncü dönem sadece kültürel boyutta mücadelesini sürdürmektedir. Kültürün insan uygarlığının en üst katmanını oluşturduğu dikkate alındığında, küreselleşmelerin genel başarısının en üst seviyede olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Küreselleşme, kuşkusuz her şeyden önce, sürekli devinim içinde bulunan uluslararası sistemin ulaştığı son aşamayı nitelemektedir. Tarih boyunca güç merkezlerinin sürekli yer değiştirmesi şeklinde gelişen uluslararası sistem, artık yalnızca devletlerden ve onların arasındaki ilişkilerden oluşan bir yapı olmaktan çıkarak, güç ve etkinlikleri gittikçe artmakta olan yeni küresel aktörleri kapsayan bir yapısal bütünlüğe dönüşmektedir.

Küreselleşmeye ivme kazandıran gelişmelerin başında ise, bölgeselleşme ve bütünleşme hareketleri gelmektedir. Çok taraflı üretim, ticaret ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olup da aynı coğrafi bölge içerisinde yer alan ülkeleri güç birliğine ve yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmiştir.⁵⁰

Siyasal niteliği ağır basan en başarılı bölgesel entegrasyonun Avrupa Konseyi çatısı altında gerçekleştirildiği söylenebilir. Avrupa Birliği ise,

ekonomik entegrasyondan yola çıkarak, siyasal ve diğer boyutlarıyla da entegrasyonun ötesinde bir birliği gerçekleştirmiş ve kendi türünün tek başarılı örneğini oluşturmuştur.

Küreselleşme sürecini besleyen temel dinamikler arasında uluslararası ekonominin gelişmesi ve çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması da, kuşkusuz önemli yere sahiptir. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşından sonra üretimin ulusal sınırlar dışına çıkması hızlanmış ve giderek yeni bir dünya ekonomisi şekillenmeye başlamıştır. Uluslararası yatırım ve üretimin kaynağını teşkil eden çok uluslu şirketler, bu tarihlerden sonraki gelişmeleri ile dünya sisteminde büyük değişikliklere yol açmışlardır.

İdeoloji ve ekonomi politikasındaki değişim de küreselleşme sürecinin gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. Yeryüzü kaynak dağılımındaki devlet piyasa dengesi, ideolojik dönüşümün bir yansıması olarak piyasa lehine değişmiş, Keynesçi ve daha dramatik bir biçimde Marksist ekonomi düşüncesi itibar kaybedip yerini neoliberal görüşlere bırakmıştır. Keynesçi ekonomiden neoklasik ekonomiye geçiş, (imparatorlukların destek çıkması olmaksızın) bütünleşik bir dünya ekonomisinin çok daha büyük ölçekte yeniden doğuşuna kuramsal destek vermektedir. İdeolojik devrim, özellikle iletişim alanında yaşanan teknolojik değişime eşlik etmiş; teknolojik değişim, tüm dünyayı içeren küresel pazarı kaçınılmaz ve bir dereceye kadar da kontrol edilemez bir gerçek haline getirmiştir. Öyle ki teknolojinin mesafeyi ve zamanı hızlandırarak dünyayı küçültmesi, yeryüzü için “küresel köy” terimini sıkça kullanılır hale getirmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teknolojik ve ideolojik değişimi, piyasanın rolünü artıran ve devletin rolünü azaltan politika değişimleri izlemiştir. Piyasa ekonomisinin tartışmasız bir ulusal politika haline gelmesi, kapitalizmin ilk dönemlerine yönelik kuşkuları da gündeme getirmiştir. Ancak günümüzde yaşanan kapitalist süreç, ulusal sınırlara karşı kayıtsız ve ulusal

⁵⁰ DPT, **Küreselleşme**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Ankara, DPT Yayınları, 2000), 4-5.

güç (askeri, politik) araçlarından bağımsız, dünya ölçeğinde bir gelişmedir. Oysa ki Avrupa’da kapitalizmin gelişme gösterdiği ilk dönemlerde siyasi sahneye, prensler ve hanedanlar biçiminde örgütlenmiş devletlerin sürekli rekabeti egemendi. Bu rekabetin özü savaştı. Savaşın ölçeği ve süresi, yöneticilerin para ve savaşacak birlikler bulma kapasiteleriyle sınırlıydı. Savaş tutkusunun pençesinde devletler, ekonomiye savaş için kaynak yaratma aracı olarak ilgi duymuş (ekonomi biliminin yaratılması ile de bu ilgi rasyonalize edilmiştir) ve aynı tutkuyla ekonomik gelişme kavramına ilgi göstermişlerdir.⁵¹

Ancak günümüzde yine de, küreselleşme sürecinin geleceği yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Küreselleşme sürecinin taşıdığı belirsizlik ve riskler, onun geleceği konusunda öngöründe bulunmayı da zorlaştırmaktadır. Bu sürecin geriye dönüşünün olamayacağı ve sürekli gelişip kökleştiğini savunanların karşısında, küreselleşme olgusunun giderek derinleşmesine bağlı olarak ulusçuluğun ve ulusal devletin güçleneceğini ileri süren görüşler de geniş taraftar bulmaktadır.

Bir başka öngörüye göre, küreselleşmeciler değerlere karşı yerel ve ulusal tepkiler, önümüzdeki dönemin güçlenen siyasi akımlarını oluşturacak, bunların bazıları baskıcı ve antidemokratik tepki olacak, bazıları daha eşitlikçi ve demokratik açılımcı hareket şeklinde ortaya çıkacaktır.⁵²

Keza sosyal ilişkilerin değişim sürecinde, kapitalist sınıfın ulusal ya da yerel düzeyde örgütlenmiş kesimleri de dâhil olmak üzere maddi ya da kültürel temelde küreselleşmeden kaybeden grupların olması kaçınılmazdır. “İşte bu gruplar, ulus-devlet ölçeğini küreselleşme karşısında bir mekânsal sabit olarak savunmaktadırlar. Ulus devletin sadece bir ekonomik süreç içinde ortaya çıkmayıp, aynı zamanda bir siyasi-kültürel proje olduğu düşünülürse, bu direnişin sıradan bir direniş olmadığı, kolayca ve geniş

⁵¹ Haris NIGEL: “Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme”, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Editör Prendergast RENE ve Frances STEWART, Çev. İdil ESER, (İstanbul: Yapı Kredi Yay, 1995), 26-27.

kitlelerin desteğini de alabildiği görülebilir.”⁵³ Buna karşın küreselleşmenin gün geçtikçe geri dönüşü olanaksız bir süreç niteliğine büründüğü de, görmezden gelinebilecek bir olgu değildir. Ortaya çıkan bu sonuçlar karşısında, başta yapılan kısa küreselleşme tanımında da denildiği gibi küreselleşme, “Batı’nın yeniden yapılanma ihtiyacını karşılamak için pazarını genişletme çabası” olmasa bile bu çaba sonucu ortaya çıkan dünya daki tüm değişikliklerdir.

⁵² Sencer AYATA: “Toplumbilim Açısından Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), 61.

⁵³ Tarık ŞENGÜL: “Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, **Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı**, Der. E. Ahmet Tonak, (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 129-130.

1.3. Küreselleşme Neden Tartışılıyor?

Küreselleşme konusundaki tartışmaların çıkış noktası küreselleşmenin toplumsal sonuçlarıdır. Küreselleşme sürecine şüphe ile bakanlar, tümüyle olumsuz sonuçlar üzerinde odaklanırken, daha ziyade neo-liberal gelenek içinde olanlar, serbest ticaretin olumlu sonuçlarının zamanla, toplumsal sorunların da çözümüne yardımcı olacağını ileri sürmektedirler.

Aslında küreselleşmenin bazı soruları ortaya koyduğu bir gerçektir. Acaba küreselleşme kültürel bir homojenliği mi temsil ediyor? Kültürel olarak gelişmiş toplumlar küresel ürünler, medya, fikirler ve kurumlar tarafından bastırılacak mı? Ya da tehdit altında mı bulunacak? Başka bir açıdan insanların aynı ürünleri tüketmesi, giymesi, dinlemesi, aynı yorumu yapması küresel kültürün mal ve hizmetleri yoluyla beraberinde kültürel parçalanma ve kültürler arası çatışmayı mı doğuracaktır?

Küresel kültür yerel insanlar tarafından karşılandığında görülebilecek iki davranış biçimi ya da tepkiden birisi, direnç gösterme diğeri ise uygun bulma veya uymadır. Yani toplum ya reaksiyon gösterecek ya da uygun bulup benimseyecektir. Ancak toplumun kendisine sunulan küresel kültürü sunulduğu gibi salt bir saflıkla kabul etmesi her zaman gözlenebilen bir durum değildir. Yerel topluma mal ve hizmetler, fikirler ve teknoloji ile gelen küresel kültüre karşı, toplumun kendisi de değişik anlamlar yükleyebilmekte ve böylece değişik alt kültürler arasında küresel kültür farklı olarak yorumlanabilmektedir. Uygun bulma ve benimseme sırasında ürün ve fikirlerin kabul görme süreci hızlı bir biçimde gerçekleşebilir. Örneğin insan hakları, kadın ve çocuk hakları, çalışma hakları gibi temel ilkelerin uzlaşılmasında karşılaşılan direncin zayıflığı ya da McDonalds da olduğu gibi hızlı yemek yeme ve bu çerçevede fast food kullanımının yaygınlaşması toplum tarafından rasyonel kılınabilir. Ancak bu noktada benimsenme gerekçelerinde ve talep etme usullerinde farklı düşünceler de olabilir. Örneğin

Mc Donald's bazı ülkelerde hızlı yemek yeme alışkanlığının benimsenmesi şeklinde algılanabileceği gibi, bazı ülkelerde ürünün her talep edildiğinde aynı kalite ve standartta sunulması sebebiyle ya da tuvaletleri temiz olduğu için tercih edilebilir. Diğer taraftan yerel kültür kendi yemek kültürünü de benzer usuller ile fast food zinciri haline getirip küreselleşme çabasına girebilir. Böylece sadece yemek yeme alışkanlığı değil aynı zamanda yeni bir hizmet sunma yöntemini ve organizasyonunu öğrenip kendi yeme kültürünü küresel olarak ihraç etmeye başlayabilir. Pizza, Çin yemekleri, lahmacun ve döner bunlara örnek olarak sayılabilir.

Küreselleşme tek yanlı bir süreç olmadığından ve daha çok diyalektik bir karakter taşıdığından yer yer zıt eğilimleri de ihtiva etmektedir. Sağ düşünce piyasanın devleti sınırlayıcı rolünü vurgulayıp nimetlerini öne çıkarırken, sol düşünce bu sürecin külfetlerini öne çıkarmakta, küresel kapitalizmi bir çeşit emperyalizm olarak algılamakta, buna karşı uluslar üstü siyasi ve iktisadi stratejilerin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bu noktada uluslararası ticarette Keynesçi düşünceye uygun politikaların geliştirilmesi gerektiği getirilmektedir. Başka bir ifadeyle, tek bir ülkede uygulanan Keynes ilkeleri başarısızlığa mahkûmdur. Bu seviyede asgari seviyede de olsa uluslararası emek standartlarının geliştirilmesi ve bunların GATT ve NAFTA gibi uluslararası ticareti düzenleyen sistemlere dahil edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.⁵⁴ Uluslararası emek standartları sadece insani bir tutumdan kaynaklanmamaktadır. Çalışma koşullarının ve ücretlerin çok düşük olması bazı gelişmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkelere oranla maliyetlerde büyük avantajlar sağladığı için bu alanlarda belli standartların oluşturulması hususunda gelişmiş baskı yapmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin yöneticileri ya da seçkinleri ve uluslararası işveren örgütleri böyle düzenlemelere karşı çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki emek çevreleri ticaret anlaşmalarının asgari emek haklarının sağlanması için uygun bir araç olduğunu düşünmektedir.

Uluslararası anlaşmalarda ticaret politikası ile sosyal politikanın birbiriyle uyum içerisinde düzenlenmesi görüşü sık sık dile getirilmektedir. Emek standartlarının var olması işletmeleri düşük maliyetli rekabet yerine kalite temelli politikalar izlemeye yöneltebilir. ILO'nun belirlediği beş temel hak uluslararası emek standartlarının geliştirilmesinde temel kavram ve ilkeler olabilir: Örgütlenme, toplu sözleşme yapma hakkı, zorla çalışmanın yasaklanması, belli bir yaş kadar çocuk istihdamının engellenmesi ve ücret, çalışma saatleri ve işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında asgari bir seviyenin sağlanması bu haklar arasında sayılabilir. Bu ilkeler adil emek standartlarının oluşturulmasını sağlayarak, mesela dış yatırımcıları ülkeye çekmek için ücretlerin baskı altında tutulmasını önleyebilir. Ancak bu konuda gerçekliği elden bırakarak, gereğinden fazla müdahalede bulunarak yüksek emek standartlarının oluşturulması, yeni iş imkânlarının doğmasına engel olabilir.

Uluslarötesi ya da uluslarüstü bir dünya ekonomik sisteminin oluştuğunu reddederek dünya ekonomisinin hala ulusal politikalar tarafından belirlenebildiği savunulmuştur. Buna delil olarak da çok uluslu şirketlerin varlıklarının üçte ikisini ana ülkede tutmaları gösterilmiştir.⁵⁵ Bu oran sebebiyle çok uluslu şirketler ulusal politikalardan etkilenebilmektedir. Ayrıca çoğu ülkenin gelirlerinin ancak küçük bir bölümünü dış ticaretten sağladığı da bu yoruma destek olarak ortaya konulmuştur.

Diğer taraftan küreselleşmeyi sadece refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntıya gitmek isteyen serbest piyasa yanlılarınca ortaya atılan neo-liberal bir komployla veya ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım mübadelesiyle sınırlamak bizi hatalı sonuçlara götürebilir. Zaten, küreselleşme sadece soyut bir olgu olmayıp aynı zamanda somut özellikler de taşımaktadır. *Küreselleşme en geniş anlamıyla zaman ve mekân boyutunda sosyal ilişkilerin ve kurumların yayılması ve derinleşmesi anlamına gelmektedir.* Kapitalizm sadece mal ve hizmet satmamakta, sesler,

⁵⁴ Guy STANDING: "Globalization; Labour Flexibility and Insecurity: The Era of Market Regulation", **European Journal of Industrial Relations**, Volume 3, Issue 1, (1997), 7-37.

⁵⁵ Paul HIRST ve Grahame THOMPSON: A.g.e., 145-151.

imajlar ve göstergeler de satmaktadır. Eskinin tüketim toplumunu araba, beyaz eşya gibi mallar ifade ederken, günümüzdekini filmler, bilgisayar programları temsil etmektedir. Tüm dünya insanların hayatı standartlaşmaktadır. En azından bilgisayar ve internet tüm dünyanın Amerikalılar gibi yazmasını ve düşünmesini sağlamaktadır. Küreselleşme, batılı ekonomik davranışın kitleler tarafından benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Kültürel anlamda ise küreselleşme, iletişim devrimi sonucunda dünya daki tüm bireylerin hayat tarzlarından, zevklerinden ve tüketim eğilimlerinden haberdar olması anlamına gelmektedir.

İktisatçılar genellikle, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbest akışının yararlarını vurgulayarak, küreselleşmenin olumlu yönlerini öne çıkarırken, bunun sosyal maliyetini ekseriyetle gerektiği kadar dikkate almamaktadırlar. Oysa, dünya çapındaki rekabete ayak uydurmanın en kolay yolu emek maliyetlerinin azaltılmasıyla olmaktadır. Ücret ve ödemelerin belli bir seviyeyi geçmesi halinde rekabet etmenin zorlaştığı da bir iktisat ilkesidir. Bu kısa açıklamalardan da hemen şu net sonuç ortaya koyulabilir: Bu işten yarar görenler olduğu kadar zarar görenler de olacaktır. Dünyanın değişik bölgeleri arasındaki gelir oransızlıkları artacaktır. En gelişmiş yedi ülke dünya nüfusunun %11 ini almasına rağmen tüm dünya milli gelirinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Üstelik küreselleşme ülkelerin kendi içerisinde de gelir orantısızlıkları meydana getirmektedir. Son 25 yılda Amerikanın zenginliği %60 artmasına rağmen, bu zenginlik ülkenin ancak %1’lik kısmını etkilemiştir. Diğer taraftan dünya genel ticaretinde ithalat ve ihracatın artması sonucu düşük ücretli ülkelerden yapılan ithalat sayesinde imalat ve üretim sektöründe işsizliği arttırmaktadır. Elbette emek yoğun işler azalmış ve bu işlere olan talep de azalmış bu azalma bu kesimdeki işçilerin ücretlerine de yansımıştır.⁵⁶ Bütün bu veriler küreselleşmenin artan emek piyasası esnekliği ve güvencesizliği ile özdeş tutulmasına sebep olmaktadır. Dünyanın tüm

⁵⁶ Eddy LEE: “Globalization and Employment: Is Anxiety Justified?”, **International Labour Review**, Volume 135, Issue 5, (1996), <http://www.globalpolicy.org/soecon/inequal/elee.htm>

şehirlerinde evsiz ve düzenli bir geliri olmayan ve mafya ekonomisini oluşturan gruplar bu süreçten beslenmektedir.

Bugün artık güvensizlik, eşitsizlik, toplumsal çözülme gibi kavramlar küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada kullanılan kavramlar olsa da bu kavramların sanayi devriminden beri mevcut olduğunu ve modernleşmenin de bu kavramlar ekseninde cereyan ettiğini unutmamak gerekir. Tüm dünya çapında vicdani bir görev olarak modernleşmenin daha öz bir ifadeyle kapitalizmin menfi sonuçlarını telafi edilmesi için çeşitli uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Ancak 20. asrın son on yılında duvarlar ile birlikte bu çalışmalar da yıkılmıştır ve sonuç olarak yukarıdaki toplumsal sonuçlar küreselleşme ile ivmelenerek dünya yüzeyine taşınmıştır.

Küreselleşme, ekonomistler ve işletmeciler için dünya çapında bir refah artışını sağlamada itici güç anlamını taşıırken; işçiler, sendikalar ve sosyal politikacılar için mevcut şartların kötüleşmesi anlamını taşımaktadır.

Tüm bu yorum, eleştiri ve bakış açıları özet olarak küreselleşmenin dikotomileri⁵⁷ olarak ele alabiliriz.

- Küreselleşme batı etkisinin her tarafa yayılması demek olduğu için bir homojenleşme (tekdüzeleşme) sağlıyor. Ama aynı zamanda, her çeşit farklılığı hatta bölünmeyi getiriyor; etnik çatışmalar, farklı kültürlerin güçlenmesi vs.
- Batı üst yapısında bulunan, insan ve azınlık hakları getiriyor. Diğer yandan bu hakların anti-tezi olan güçlü iktidar özlemlerini hatta güçlü iktidarın kendisini peşinden sürüklüyor.
- Bireyi yüceltiyor. Ama aynı anda bireyi mahvetmeye çalışan toplumsal birimleri de güçlendiriyor: aşiret, etnik kan bağına dayanan klan vs...

⁵⁷ Dikotomi: birbirini tamamlayan ve anlatmaya yarayan iki zıt kavramdan oluşan kavram: Kadın-Erkek, gece-gündüz.

- Yerel dilleri, özellikle, kaybolma tehlikesi yaşıyan sözlü yerel dilleri teşvik için büyük fonlar tahsis ediyor. Diğer yandan, İngilizce'yi gerçek bir dünya dili haline sokarak bu yerel dilleri fiilen öldürüyor.
- Ulusal devleti durmadan zayıflatıyor. Diğer yandan, uluslararası sermayenin yatırımını koruması için yine aynı devletin -sanki polis-işlevini kuvvetlendiriyor.
- Yeni pazarlar ve yeni iş imkanları sağlıyor. Ancak çok uluslu şirketlerin ekonomideki köşeleri tutması sebebiyle elde edilen gelir herkes için eşit olmuyor. Bu süreç ile en zengin ile en fakir arasındaki nisbi farkı katlıyor.

1.4. Küreselleşmenin Sonuçları

Küreselleşme, ilk bakışta tüm dünya üzerinde piyasa ilişkilerinin yayılması anlamını taşımaktadır. Ekonomik anlamda, büyük devletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası düzenleyici kurumlar ve çok uluslu şirketler tarafından biçimlendirilen, bütünleşmiş küresel bir finans sistemi ve dünya çapında üretim ağları anlamında küreselleşme olgusunun var olduğu iddia edilmektedir. Birbirlerinden çok uzak yerler ve topluluklar arasındaki fiziki ve toplumsal mesafeyi azaltan elektronik imkânların varlığı da bu süreci kolaylaştırmaktadır. Küreselleşmeyi kolaylaştıran ve yaygınlaştıran sebepler arasında, yeni sanayileşmiş ülkelerin ortaya çıkması, ticaret engellerinin azaltılması, eski Sovyetler ve diğer sosyalist devletlerin dünya piyasasına girmesi ve çok uluslu şirketlerin ve uluslar üstü siyasi kurumların gelişmesini sayabiliriz. Mesela çok uluslu şirketler dünya ticaretinin üçte ikisini gerçekleştirmekte, dünya ticaretinin yaklaşık dörtte biri de aynı çok uluslu şirketlerin değişik firmaları arasında cereyan etmektedir.

Ancak yine de yukarıda genel hatları özetlenen küreselleşmenin salt ekonomik bir olgu olduğunu söylemek somut durumlara aykırı olur. Zaman ve mekân kavramlarının eski anlamlarını yitirmesi, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması sonucu yeryüzündeki tüm insanların karşılıklı bağımlılığı da artmıştır.

İnsanların insan haklarıyla, hakkaniyetle, demokrasiyle, temel maddesel ihtiyaçların karşılanmasıyla, çevrenin korunmasıyla ve silahsızlanmayla ilgili kaygılarındaki büyük yükselme, günümüzde yönetime katkıda bulunabilecek yeni aktörler yaratmıştır. Ortaya çıkan tüm farklı sesler ve kuruluşlar, küresel etkisi büyük olan türlü siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel amaçların promosyonunu yapmakta giderek daha aktif duruma gelmektedirler. Bunların çoğu insanlıkla ve insanların içinde yaşadığı çevreyle ilgili olumlu kaygıların etkisindedir. Ama içlerinden bazıları olumsuz,

kendi çıkarına dönük ve yıkıcı bir tutum içindedir. Ulus devletler tüm bu güçlerin görünümüne uyum sağlamak ve hepsinin yeteneklerinden yararlanmak durumundadır.⁵⁸

Özellikle ekonominin küreselleşmesi son yıllarda devletlerin hatta rejimlerin vasfını gözden düşürürken ekonomik politikalarda da köklü değişiklikler hatta yeniden yapılanmayı gündeme getirmiştir. Başlıcaları serbest ticaret, yatırım ve sermaye hareketleri olan değişiklikler küreselleşme sürecinde devletlerin gelişebilmelerinde önemli ekonomik araçlar olarak kabul edilmektedir. Özellikle merkezi planlı ekonomilerin ve gelişmekte olan dünyanın büyük bir bölümünün ekonomik başarısızlığına karşı, Uzakdoğu ülkelerinin ekonomik başarısı, bu yaklaşımın uluslararası ölçekte kabul görmesini hızlandırmıştır.

Diğer taraftan küreselleşme sürecinin eşitsizlik, işsizlik, ümitsizlik ve dışlanma gibi sosyal sorunlar açısından ciddi kaygılar oluşturduğu da bir başka gerçektir. Bilhassa küreselleşme ile yoğunlaşan sosyal sorunların kolaylıkla ifade edilebildiği demokratik toplumlarda, ekonomik politikada gözlenen köklü değişikliklere karşı ciddi tartışma alanları oluşmaktadır. Bir görüşe göre küreselleşme, ulusların sosyal bütünlüğünü idame ettirme kabiliyetini zayıflatmaktadır.

Küreselleşme sürecinin kaynakların daha verimli kullanılmasını, ekonomik etkinliği ve yüksek büyümeyi teşvik ettiği şeklindeki iddiaların yanında, işsizliği arttırdığı, ortaya çıkan yeni işlerin de sürekli olmadığı ve nihayet sendikaların rekabet gücünü kırdığı şeklinde iddialar da vardır.

Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişme Raporlarında, küreselleşmenin devletlerin kendi içerisinde ve aralarında eşitsizliği ciddi derecede şiddetlendirdiği ortaya koyulmuştur. Ekonomik küreselleşmenin doğurduğu kazançların ve kayıpların paylaşımı bölgesel bloklar, devletler, şirketleri toplumlar ve bireyler arasında adil değildir. Dünyadaki en zengin 200 insanın

⁵⁸ BM Küresel Yönetim Komisyonu: **Küresel Komşuluk**, (Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını,

sahip olduğu servetin 2 milyar insanın sahip olduğundan fazla olması ve bu en zengin 200 insanın son 5 yıl içerisinde sahip olduğu refahı iki katına çıkarması bireyler arasındaki adaletsizliğin halen artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.⁵⁹

Ekonomik küreselleşmenin en temel sorunu ekonomik eşitsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu iddianın somut delilleri vardır. Birleşmiş Milletler insani gelişme raporuna göre kişi başına düşen milli gelir en fakir ülkeye oranla en zengin ülkede 1985 yılında 87 kat fazla iken 1997 yılında 228 kata yükselmiştir. Ülkelerin en zengin %20 si uluslararası üretimin %86 sına, ticaretin 82 sine sahip olurken en fakir %20 si %1 ine sahip olmuştur. Yine yabancı yatırımların %68 ini en zenginler alırken en fakirler %1 ini ancak alabilmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla ülkelerin en zengin %20 si ile en fakir %20 si arasında uluslararası üretim, ticaret ve yatırım yani ekonominin ana unsurları açısından ciddi derecede orantısızlıkların varlığını iddia etmek yanıltıcı olmayacaktır. Bu esaslarla, dünyamızın yoksulluk denizinde yüzen refah adacıklarından oluşan bir hal aldığını söyleyenler⁶¹ haklı çıkmaktadırlar.

Küreselleşme sürecine paralel olarak yaşanan ekonomik büyümede yavaşlama, işsizlik ve sosyal yüklerin maliyetinin artması gibi olumsuz gelişmeler, dünya nüfusunun önemli bir bölümünü ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dünya Bankası Başkanı James Wolfenson'ın ifadesiyle küresel yoksulluk her geçen gün daha fazla şiddetlenmekte ve yaklaşık 1,2 milyar insan bugün ciddi derecede yoksulluk içerisinde yaşamaktadır.⁶² Yine Dünya Bankasının Raporuna göre 200 milyon insandan daha fazlası günlük bir dolardan az gelir sağlayarak mutlak yoksulluk sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu sebeple Seattle'de gerçekleşmiş olan Dünya

1996), 24-25.

⁵⁹ Brendan SMITH ve Jeremy BRECHER: "What's Next in the Debate on Globalization", **Advertising Age**, Volume 71, Issue 12, (2000) 52.

⁶⁰ Victor FERKISS: "Globalization: Myth, reality, Problems", **America**, Volume 182, Issue 5, (2000), 11.

<http://www.americamagazine.org/gettext.cfm?articleTypeID=1&textID=542&issueID=276>

⁶¹ Jay MAZUR: "Labor's New Internationalism", **Foreign Affairs**, Volume 79, Issue 1, (2000), 79.

⁶² Brendan SMITH ve Jeremy BRECHER: A.g.m., 54.

Ticaret Örgütü toplantısının sivil toplum örgütleri tarafından protesto edilmesini küçük ölçekli nostalgik bir hareket olarak değerlendirmek oldukça hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Küreselleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda derin etkiler yapmakta, devletlere refah getirdiği gibi sefalet de getirmekte, bazen sömürüyü önlerken bazen de sömürüyü arttırmaktadır. Bir değerlendirme olarak ekonominin küreselleşmesinde kazanan bireyler, toplumlar ve milletler yanında kaybeden bireyler, toplumlar ve milletler meydana çıkardığını ifade etmek ve kazançlar ile kayıplar arasındaki dengesizliği de burada vurgulamak gerekir. Kazanç kayıp tartışmasında kazançların daha fazla olduğu iddiasında olanlar, dönüşümün maliyetleri olacağını; ancak kaybedenlerin kayıplarının zaman içerisinde kazananlar tarafından karşılanacağını ve nihayetinde küresel toplumun bütünüyle gelişme eğilimi içine gireceğini savunmaktadır.

Günümüzde içinde yaşadığımız küreselleşme sürecinde temel sorun, bu sürecin ekonomi merkezli cereyan etmesi ve ekonomik değerleri ön plana çıkarması, ancak sosyal yapıyı uygun şekilde ilerletememesidir. Uluslararası sermayenin ve küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği küresel ekonomide sosyal politikaların ve maliyetlerin vicdani sorumluluğunu kimse üzerine almamaktadır. Her ne pahasına olursa olsun ekonomik gelişme hedeflenirken, sosyal gelişmenin ve sosyal adaletin göz ardı edilmesi, ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk ve dışlanma sorunlarının uluslararası sorunlar halini almasını hızlandırmaktadır. Bu yüzden eğitim ve sağlık alanlarında sorunlar yaşanmakta, çevre gittikçe tükenmekte, uluslararası çalışma standartları aşınmakta, gerçek ücretlerde gerilemeler gözlenmekte, işsizlik sorunları yapısal bir hal almakta, sosyal huzursuzluk ve şiddet artmaktadır.

Ancak ortaya çıkan bu olumsuzlukları sadece küreselleşme ile açıklamaya çalışmak yanıltıcı olacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işgücünün önemli bir bölümü kanuni korumaların olmadığı ya da oldukça

zayıf kaldığı tarım sektöründe, tarım dışı küçük işletmelerde ve kayıt dışı sektörde istihdam edilirken, işgücü piyasasında oluşan fazlalık çalışma standartlarının gelişmesini engelleyici rol oynamaktadır. Bu işgücü fazlalığı düşük ücret ve kötü çalışma şartlarını kabul ederek çalışmaya hazır olduğundan devletlerin ekonomi üzerinde otoritesi artmaktadır. Böylece devletler uluslararası rekabet sürecinde ücretlerin ve özellikle çalışma haklarının gelişmesini engelleyici rol oynayarak emek üzerinden haksız rekabet oluşturmaktadır.

Bütün bunların yanında ekonomik küreselleşme, bireyler ve toplumlar için gelişme ve refah sembolü olmaya devam etmektedir. İhracata yönelik sektörler ekonomik gelişmeyi olumlu etkilerken, üretken istihdam artışı ile hayat standardını yükseltmekte ve çalışma şartlarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar kanalıyla küresel şirketler özellikle teknoloji transferi ile uzun dönemde bu süreci güçlendirici etki yapmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik bir sonucu olarak, küresel piyasalarda ayakta kalabilecek ve iş yapabilecek hareketliliğe ve vasıflara sahip gruplar avantajlı duruma geçerken böyle imkanı bulunmayan gruplar arasındaki uçurum açılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere küreselleşmenin karşılaştığı en ciddi sorun küreselleşmenin iç siyasi ve sosyal istikrarla uyumlu hale getirilebilmesidir. Yani uluslararası ekonomik bütünleşme iç sosyal çözümlere yol açmaktadır. İşte tam bu noktada devreye sosyal politika girmektedir. Esas temelleri geçen asırda sanayileşme ile meydana gelen şiddetli sınıf çatışmaları içerisinde atılan sosyal politikanın amacı kapitalist sanayileşmenin doğurduğu menfi tesirleri asgari bir seviyeye indirerek, toplumun tüm bireylerine insanca bir hayat imkânı sunmaktır. Bu sebeple sosyal politika esas olarak devletin izlediği bir politika olmakla beraber onu sadece yukarıdan aşağıya doğru inen bir dizi bahşiş olarak görmek hayatın akışına ters olacaktır. Zira, sosyal politika ile vatandaşlık hakları arasında yakın bir ilişki vardır. Vatandaşlık hakları kavramı ilk defa ortaya atıldığında,

medeni, siyasi ve sosyal haklar olmak üzere üç çeşit vatandaşlık hakkından bahsedilmiştir.⁶³ Bunlardan, medeni haklar, şahsın temel insan haklarını ihtiva etmektedir. Düşünce ve inanç özgürlükleri, mülkiyet hakkı ve hukuk önünde eşitlik hakları bu gruba örnek olarak sayılabilecek haklardır. Siyasi haklar seçme ve seçilme hürriyetini ihtiva etmektedir. Sosyal haklar ise her şahsın asgari bir iktisadi refah ve güvence içinde tutulmasını sağlamaya yöneliktir ve işsizlik sigortası, asgari ücret ve sağlık sigortaları gibi kamu hizmetleri bu gruba dahildir. Sosyal haklar vatandaşların ticari mal gibi ele alınmasının mahsurlarını azaltmaya matuftur ve medeni ve siyasi haklardan sonra çıkmıştır. Çünkü sosyal haklar nüfusun çoğunluğunu oluşturan alt sınıfların seçme seçilme haklarını kullanarak temsil organlarında menfaatlerini savunmalarının bir sonucu ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Böylece sosyal haklar geçen asrın son yarısında ortaya çıkan refah devletinin de temelini meydana getirmiştir.

Günümüzde küreselleşme ile piyasaların uluslararası bütünleşmesi toplumların geleneksel uygulamalarında önemli değişiklikleri zorunlu hale getirmekte, geleneksel toplum kimliklerinde ve sınıf yapılarında köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Bu durum devlet tarafından engellenme yerine teşvik edilmesi gereken bir bireysellik doğurmakta ve bunu gerekli kılmaktadır. Bireysel özerkliği toplumsal sorumluluklarla, sosyal hedefleri piyasa güçleriyle ve yerel topluluğu, küresel dünya ile bağdaştırmaya çalıştırmak temel bir hedef olarak görülmelidir. Kendi kendini motive eden, çevresine karşı olan sorumluluklarının şuurunda olan bir toplumda sosyal politikanın hedefleri ve uygulama biçimleri de değişmelidir.

Dünyanın yüzyıllardır bir değişime başka bir ifade ile ilerlemeye sahne olduğu hepimizce bilinen bir gerçektir. Her olay, her savaş, her buluş kendi kapsamından bağımsız ve çok daha geniş birtakım değişiklikler silsilesine sebep olmuştur. Tekerleğin icadı sadece taşımacılığı geliştirmedeği gibi, bankacılığın bulunması da sadece ekonomiyi geliştirmemiştir. Bu karşılıklı

⁶³ Thomas H. MARSHALL: **Class, Citizenship, and Social Development**, (Westport, Greenwood

etkileşimin sağladığı süreklilik sayesinde dünya her dönemde bir öncekinden daha “modern” bir hal almıştır.

Peki, küreselleşmeyi de dünya daki bu “ilerlemenin” bir safhası olarak mı kabul etmek gereklidir? Yoksa kendine özgü bir takım özellikleri olan bir kırılma noktası olarak mı ele almak gerekir? Kanaatimizce bu sorunun cevabı C şıkkıdır. Yani her ikisi de.

İster eskinin devamı, ister bir yenilik olarak kabul edilsin, küreselleşmenin genel özellikleri dört ana başlık altında toplanmıştır.⁶⁴

1. Yukarıda da belirtildiği üzere teknolojik imkanlar ve dünya ticaretinin yaygın hale gelmesi sonucu mali piyasalar kelimenin tam anlamıyla 24 saat çalışır hale gelmiştir. Borsalarda çok büyük miktarda para bir elden öbürüne, bir ülkeden öbürüne el değiştirmektedir. Bu özellikler, sadece bu döneme has olan ve tarihte daha önce karşılaşılmayan bir hayat biçimini yansıtmaktadır. Yine bu hayat biçiminin bir gereği olarak, hizmet sektörü ekonominin ana aktörü olmuş, ekonominin gelişme seviyesinin de göstergesi halini almıştır.

2. İlk dönemde nasıl denizlerin aşılması dünyaya canlılık getirmiş ve güçlü donanmasıyla denizlere hâkim ülkeler dünya siyasetinde de güçlü olmuşsa, bugün de insanlar ülkeler ve kıtalar arasındaki mesafeler hava yolu ile aşılmıştır. O dönemde denizcilikteki bilgi birikimi ve teknolojik ilerleme motor görevi görürken bugün bu görevi yine teknoloji eksenli olan hava taşımacılığı görmektedir. Öte yandan iletişim araçları (ki bunlara mobil telefonlardan, internete, televizyona kadar her şey dahildir) taşınmaya (seyahat etmeye) bile gerek kalmadan işlerin görülebilmesine imkan sağlamıştır. Kültürel değişimin ve küreselleşmenin sosyal ve siyasal altyapısını da bu iletişim araçları sağlamıştır. İletişimin yanı sıra ulaşım alanındaki gelişmeler maliyeti azaltmış, bilgiyi özgürleştirerek paylaşımı kolaylaştırmış ve buna paralel olarak küreselleşme sürecinin etkilerini

Press, 1973)

⁶⁴ Byron, G., AUGUSTE: “What’s So New About Globalization?”, *New perspectives Quarterly* , (Winter, 1998), 23-31.

farklılaştırmış, büyümüştür. 1969 yılında ilk ticari uydu uzaya fırlatılırken, bugün dünyanın değişik bölgelerine bilgi taşıyarak hizmet veren iki yüzden fazla uydu bulunmaktadır. Yine 1950'lerin sonlarına kadar Atlantik veya Pasifik Okyanuslarını geçen tek bir kablo bulunmazken, bugün bir milyondan fazla kablo geçmektedir.⁶⁵

3. Ticaretteki daralmaların önüne geçmek için oluşturulan çok uluslu şirketler kendi selametleri için ekonomiyi yönlendirebilir hale gelmiştir. Borsa dediğimiz ekonomik oyuncaklarda bir cümle ile yüzlerce insanın ekonomisini değiştirebilir hale geldiği benzer anlamda söylenebilir. Küreselleşmeden en çok kâr elde eden ABD ve ABD merkezli ekonomi kuruluşları Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu (IMF), küreselleşmeye yardımcı olan ve çanak tutan politikalar sayesinde küreselleşmenin ekonomik planını hazırlayarak aslında tarihin bu bölümünü yazmaya çalışmaktadır. Bu kuruluşlar kadar doğrudan etkili olmasa bile dünyanın küçülmesi ile sorunların da herkese daha yakın hale gelmesi sonucu ortaya çıkan Uluslararası Gönüllü Kuruluşlar da bölgesel olaylarda yerine göre kilit rol oynamaktadır. Bunlara resmi kuruluşları da (NATO, OPEC, OECD, NAFTA gibi) eklemek mümkündür.

4. Medeniyetin ilerlemesinin en temel gayesinin daha iyi bir hayat olduğu, bunu sağlamanın genel yolunun da insan hakları standartlarının yükseltilmesinden geçtiği için, insan haklarının korunması konusunda sağlanan mutabakat çerçevesinde uluslararası arenada çok taraflı antlaşmalar imzalanmaktadır. Bu antlaşmaların bir sonucu olarak ülkelerin birbirleri üzerinde söz söyleme hakkı kuvvetlenmiştir. Dahası Birleşmiş Milletler bünyesinde Barış Gücü adı altında askeri bir müdahale gücü kurularak anlaşmalar müeyyide altına alınmıştır. Ancak Irak ve Kuveyt arasında yaşanan sorunlar ve müteakiben diğer ülkelerin müdahaleleri teorik olarak haklı görünen kurumsallaşmaların fiili durumlarda yine tanıdık şekilde ve elbette amacına aykırı hareket edebildiğini göstermiştir.

⁶⁵ Anthony GIDDENS: “Elimizden ...” a.g.e., 23.

Küreselleşme stratejilerini yürütebilmek için bugün kullanılan en güçlü silah modern insan, teknoloji ile donanmış bilimsel bilgi ve eğitimidir. Bu, Batı uygarlığı iktidarının bilgiye dayanması geleneğinin bir devamıdır. Doğa güçlerini bile denetim altına almak için Batı merkezli küreselleşen bilim ve küreselleşen eğitim programları geliştirilmiştir. Bu programlarla sistemin her yerden aynı görünmesine çalışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİ VE HUKUKA ETKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak günümüze kadar Avrupa ile olan temas –başlangıçta Avrupa'nın karşısında yenilmez bir güç, bir düşman, sonraki dönemlerde Avrupa'nın teknik ve kurumlarının uygulayıcısı, sonraları müttefik,⁶⁶ son kırk yıllık dönemde de Avrupa Birliğine girme çabaları içerisinde olmak üzere- hep sürmüştür. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğunun devam edebilmesi için yenilenmesinden ve batıya yaklaşmasından başka çarenin olmadığına anlaşılmaya işe başlayan “muasır medeniyete ulaşma”, “modernleşme”, “batılılaşma” veya “Avrupalılaşma” çabasının günümüzde de hala devam etmekte olduğu söylenebilir.

Modernleşme, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşmuş toplumsal yaşam ya da organizasyon biçimidir ve kendi içersinde dünyaya yayılma mekanizmaları taşımaktadır. Bu mekanizmalar ekonomik boyut, bilgiye yaklaşım boyutu, geleneksellikten kurtulmuş, akılcı, kendini yönetebilecek birey boyutu ve kurumsal boyut olmak üzere dört başlık altında toplanabilir.⁶⁷ Modernleşmenin ekonomik boyutunda; kapitalist ilişki içinde, inorganik enerjiye dayalı üretim yapan sanayileşmiş, ürünleri metalaşmış, emeği ücretlenmiş, özel mülkiyet anlayışı kurumsallaşmış bir toplum düşünülmektedir.

Modernleşmenin ikinci boyutu bilgiye yaklaşımdır. Toplumsal olguların doğru bir temsilinin yapılabileceğine, dolayısıyla nesnel bir toplumbilimin kurulabileceğine inanılmaktadır. Bu durumda dil, bu bilgiyi etkilemeden

⁶⁶ Mustafa AYDIN: “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, **Middle Eastern Studies**, (Jan 1999), 152-186.

⁶⁷ İlhan TEKELİ: “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması” **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed. Sibel Bozdoğan – Reşat Kasaba, 2. Baskı, (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 138.

aktarabilen saydam bir aktarma aracı olarak görülmektedir. Değerler alanında evrensel olarak geçerli bir hukuk ve ahlak alanının kurulabileceği düşünülmektedir.

Modernleşmenin üçüncü boyutu geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, aklıyla kendini yönetebilecek bireyin doğmuş olmasıdır. Belirli bir yöreye bağlılığı azalmış, yer değiştirebilen, eğitilmiş kişilerden oluşan bir toplum düşünülmektedir. Geleneksel bağlılıklarından kopmuş, bireyselleşmiş kişiler modern toplumun yurttaşları durumuna gelmişlerdir. Kişiler toplumun anonim ilişkileri içersinde eşit üyeler durumundadırlar. Kamu yaşamına bir yurttaşlık sorumluluğuyla katılmaktadırlar. Modernleşme düşüncesinde dinin toplum ve insanlar üzerinde nüfuzunun azalması da bir diğer dinamiktir.

Kurumsal yapı dördüncü boyutta yer almaktadır. Bu tür ekonomik faaliyetlere sahip olan, bu tür bireylerden oluşmuş kendi üstünde düşünen toplum yeni bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir. Bunun özellikleri kısaca ulus devlet olma ve demokratikleşme olarak özetlenebilir. Yerel bağlamdaki toplumsal ilişki biçimini aşarak daha yaygın ve belirsiz bir mekanda, anonim toplumsal ilişki kalıplarının oluşturulabilmesi için de ulus kimliklerinin ortaya çıkması gerekmektedir. Kendisi için iyi olanı değerlendirebilen, eşit bireylerden meydana gelen toplumun yönetimi, demokratiklik ilkelerine göre kurulmak zorundadır.

1990'lardan itibaren Türkiye'nin Avrupa'daki çeşitli uluslararası örgütlerle özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkileri, Batılılaşma hedeflerinin açıkça ilan edilmesini gerektiren bir noktaya ulaşmıştır. Küreselleşmenin seçilmesi Batı ile bağlantılı normların da benimsenmesini gerektirmektedir. Artık yurttaşlık hakları, siyasal haklar alanlarındaki reformların uygulanması konusundaki mazeretler kabul edilmemektedir. Avrupalılık bir an önce reformların uygulanmasını gerektirmektedir. Ayrıca ilan edilen hedefler siyasal alanda ve hukuksal alanda devletin önemli politikalarında reforma gidilmesini talep etmelerine neden olmuştur.

Modernleşme olarak tanınan süreç bugün Türkiye'yi belli bir yere getirmiştir. Yorumlama biçimi nasıl olursa olsun, bugün ülkemizde daha fazla insan daha uzun yaşamakta, daha fazla insan okumakta yazmakta, daha çok sayıda insan modern iletişim ve taşıma araçlarına ulaşmaktadır. Dolayısıyla yüzyılın başına göre Türkiye'de hayat kalitesi gözle görülür bir biçimde gelişmiştir.

Modernlik projesinin Avrupa'yı modern kılan tüm boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir. Devletin yerine toplumun geçmesi, toplumun özgürlük, yurttaşlık hakları kavramında inşa edilmesi gereği üzerinde durulmalıdır. Demokratikleşme süreci yine önümüzdeki dönemde Türkiye'yi biçimlendirecek süreçlerden birisi olarak önemlidir. Türkiye'de demokratikleşme süreci çağdaş sınıfların, grupların ve örgütlerin özellikle de bunların temsilcisi olan tüm politikacıların benimsedikleri ve özümledikleri bir süreç durumunda olmalıdır. Demokratikleşme hem geniş halk kitleleri tarafından hem de toplumun gelişmesi sonucu güçlenen çağdaş sınıfların bilinçlenmesiyle olgunlaşır.⁶⁸ Bilimsel bir anlayışa dayanan bilinçliliğin gelişmesi gerekir. Sadece temel hak ve özgürlüklerin yaygınlaşması açısından değil, aynı zamanda sosyal hukuk devletinin de yeniden güçlendirilmesi bakımından demokratikleşme süreci önemlidir. Türkiye demokratik rejimini Batı demokrasilerinin standartlarına yükseltme yolunda hayli ilerlemekle birlikte olması gereken noktaya henüz ulaşamamıştır.

Modernleşmenin yeni bir görünümü sayılabilecek küreselleşme olgusu, bir yönden ulusal ve ulusaltı düzeylerde yeni yönetim modellerini zorunlu kılarken, diğer yönden ülkelerin ulusüstü düzeyde ortak çıkarlarını gözetken ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarmıştır.

⁶⁸ Emre KONGAR: **21. Yüzyılda Türkiye**, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998), 669.

2.1. Kamu Yönetiminde Yeni Kavramlar- Yeni Politikalar

Siyasal anlamda küreselleşme, devlet–toplum–birey arasındaki ilişki ve rollerin yeniden şekillendirilmesini gerektirmektedir. Demokratikleşme ekseninde ulus devletin karşısında uluslarüstü mekanizmaların etkinliğini artırdığı gibi, sivil topluma yönelik inisiyatif kullanımının da artışını sağlamaktadır. 1950’lerden itibaren ekonomik bütünleşmenin çeşitli aşamalarını başarıyla tamamlayan Avrupa Birliği’nin bugün konvansiyonel (uluslararası toplumun kabul ettiği) ve kurumsal federatif bir birleşik Avrupa yaratma çabası, siyasal küreselleşmenin ulus devletlerin tek başına yaratamayacakları bir süreç olduğunun ve içinde bir takım bölgeselleşme (bloklaşma) ve ulusüstü bütünleşme çabalarını da içerdiğinin en güzel örneğidir. Bu bakımdan siyasal küreselleşme, ulus devlet içinde homojenleşme temelinde bir temsil mekanizması öngörmesi nedeniyle zaten kendini zor ifade eden demokrasi anlayışının daha katılımcı bir renge bürünmesini de sağlamaktadır.

Politikalar üzerinde küreselleşmenin etkili olup olmadığı konusunda önce neden kitlesel küreselleşme tecrübesini kazanmaya çalıştığımızı soralım. Niçin bir çok ülke köklü ekonomik liberalleşme ve uluslararası bütünleşme politikalarını açıkça ortaya koyuyor ve belki de dünya üzerinde 3.5 milyar insanı etkileyecek politik değişimler yoluyla dünya pazarına giriyor?

Teknoloji bu süreçte kesin olarak rol oynamaktadır ve bilgi otoyolu, iletişimdeki gelişmeler ve bilginin akışı da inanılmaz bir öneme sahiptir. Ancak küreselleşmenin altında yatan esas faktör, teknolojik değişimden çok politika değişimidir. Gelişmekte olan ülkelerdeki planlı ve tecrübî politika değişiklikleri, yıllarca devam eden uzun süreli köklü politika hatalarını tersine çevirmektedir. Böylece, yıllardır dünya ile ilişkisini kesen bunun şiddetli sonuçlarıyla karşılaşan gelişmekte olan ülkeler dünya pazarlarına yeniden

entegre olmuşlardır. Bu ise, -İkinci Dünya Savaşının sonundaki ya da bağımsızlık döneminin başlangıcındaki- sömürgecilik sonrası dönemin hemen ardından alınan kararlarla son bulan bir politika çelişkisidir. Bu noktada, ülkeleri pek bilinmeyen ithal ikameci politikalarla yönlendirilen stratejiler, kendi kendine yetebilmeye yönelik gelişme stratejileri veya radikal sosyalist stratejilere dayanan kararların tümü, hayat standartlarında uzun süreli artışlar sağlama konusunda başarısız olmuşlardır.

Bu durum fakir ülkelere faks makinesi, cep telefonu ve biyoteknoloji gibi icatları yeniden keşfetmeksizin, ya da bilginin ulaştığı alanda ortaya çıkan uluslararası markalar ve finansal akımlarla ilişkili olarak yapılan malların üretimi için gerekli fikri alt yapıyı sağlayarak, gelişmiş ülkeleri yakalama fırsatını tanır. Özellikle vurgulanması gereken şey, küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ekonomiler yakalamaları açısından emsalsiz fırsatlar tanıdığıdır.

Kültürel çeşitlilik ile demokrasinin hoşgörüsü birbiriyle yakından bağlantılıdır ve demokrasi şimdi dünyanın her tarafına yayılmaktadır. Demokrasinin arkasında yatan güç küreselleşmedir. Ama aynı zamanda ve paradoksal olarak, en çok bilinen demokratik yapıların yani parlamenter demokrasinin yapısını sınırlarını belirleyen etken de küreselleşmedir.

1970’li yılların sonlarından itibaren birçok batılı ülke, yaşadıkları ekonomik ve sosyal problemlerle birlikte vergilerin arttırılması, yeni borçlanmalara gidilmesi, yeniden yapılanma çalışmalarının yürütülmesi, mevcut ekonomik kaynakların kullanımının yeni amaçlar doğrultusunda etkinleştirilmesi gibi seçeneklerden birini tercih etmek zorunda kalmıştır. Bunlara paralel olarak dünya ölçeğinde kamu sektörüne yöneltilen eleştirilerde de bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla “sosyal refah devleti” anlayışı da erozyona uğramaya başlamıştır. Refah devleti yerine refah toplumu düşüncesi öne çıkmaktadır. Aslında sosyal politika anlamında ortaya çıkan zihniyet değişikliği, artan bireyselleşme, demografik dönüşümler ve iktisadi yapıda

meydana gelen dönüşümleri yansıtmaktadır. Bu değişimler sosyologlar tarafından risk toplumu ve düşünömsellik gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁹ Siyasi çatışmaların ve farklılıkların mal dağıtımından kaynaklandığı bir düzenden risklerin ve tehlikelerin dağıtıldığı bir düzene doğru dönüşüm başlamıştır.

Ayrıca, hizmetten yararlanan insanlar başarılı özel sektör şirketlerinin de etkisiyle kamu kurumlarından daha fazlasını bekler hale gelmişlerdir. Bu nedenle artık eskiden kullanılan yöntemlerle kamusal hizmetin sunumunu sürdürmek olanaksız hale gelmiştir. Son olarak, devletin rolü ve büyüklüğü ile kullandığı yöntemler bütçe altına alınarak sorgulanmaya başlanmıştır.

Devletlerin artan mali sorunları, değişimin kamu örgütleri üzerinde yarattığı baskıyla birleşince, etkili ve verimli kamu hizmeti sunumu daha sorunlu hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında özel teşebbüsün daha hızlı hareket edebildiği ve dolayısıyla bu değişim dalgasını yakalayabildiği gözlenirken, kamu kuruluşları için aynı şeyi söyleyebilmek zordur. Devletin bürokratik yapısı, bürokratların vatandaşların hizmetle ilgili isteklerine ve performans ölçütlerine karşı duyarsızlığı, bu olgunun temelinde yatan başlıca faktörlerdir.

Küreselleşmenin toplumsal ve bireysel etkileri sonucu, bireyler ölkeleri tarafından sunulan hizmetleri sorgulamakta ve yepyeni taleplerde bulunmaktadır. Bu ise kamusal hizmetlerin standartlarında artı yönde bir değişimi mecburi kılmaktadır. Canlı, dinamik, renkli, katılımcı, araştırmacı ve politik mekanizmayı etkileyici bir sivil toplum bugün küreselleşmenin de etkisi ile kamu yönetimi üzerindeki yenilik talepleriyle katılımcı demokrasinin olmazsa olmaz koşulu haline gelmiştir.

Böylece günümüzün gelişen ve değişen toplumsal koşulları vatandaş-devlet ilişkilerinde geçmişten gelen anlayışların değişmesine neden olmuştur. Vatandaşların gittikçe artan ve çeşitlenen hizmet talepleri, kamu örgütlerinde

⁶⁹ Ulrich BECK: **Risk Society: Towards a New Modernity**, (London: Sage Press, 1992), 13.

bu taleplere uygun biçimde cevap verecek yeniden düzenleme veya yapılanma çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Genel olarak bakıldığında, bir devlet içerisinde bütün toplumu etkileyecek yeniden yapılanma çalışmalarını planlayıp uygulamaya geçirecek bir kamusal otoriteye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Vatandaşların beklentisi de bu yöndedir. Dolayısıyla kamusal alanda yaşanan bunalımların sorumlusu olarak, gerekli yeniden yapılanmayı sağlayamayan devlet veya onun uygulamadaki varlığını oluşturan kamu yönetimleri görülmektedir.⁷⁰

1980'lerin sonuna dek hizmetler genelde ulus devletler (eğitim, sağlık, iletişim) ya da yerelde uzmanlar tarafından (mühendis, mimar, müteahhit vb.) üretilmekteydi. Ulus devletler tarafından üretilen hizmetlerin çoğunda üretici tekel konumundaydı. 1980 sonrası ortaya çıkan yeni politikalar ile bu alandaki devlet tekelleri zayıflamış, bu alanlar özelleştirme ve serbestleştirme ile rekabete açılmışlardır.

1980'lerden sonra devletin özel kesimdeki bir işletme mantığıyla yönetilmesi, devlet yönetiminde kalitenin sağlanması, devletin hizmet sunumunda özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de dikkate almasının gerekliliği, kamu yönetiminde verimli işletilemeyen ve kamusal vergi yükünün artırılmasına, devletin daha çok kamusal harcama yapmasına neden olan işletmelerin özel kesime satılması yönündeki özelleştirme politikaları geleneksel anlamda kamu yönetiminin artık yeni çağda kendine yer edinemeyeceği, yeni bir kamu yönetimi anlayışıyla beraber devleti daha etkin ve etkili kılmanın gerekliliğine işaret etmektedir. 1990'dan itibaren küreselleşme akımının etkisiyle oluşan tek kutuplu dünya düzeninde devletlerin etkinliğini sağlayan üretim faktörü de değişmiş, bilgi temelli, bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren, kamusal taleplere daha hızlı cevap verme yeteneğiyle donatılmış bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Küreselleşmeyle beraber devlet yönetimini biçimlendirecek yeni

⁷⁰ Geleneksel yönetim ilkeleri ile yeni global yönetim ilkelerinin karşılaştırılmasıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz.; Coşkun Can AKTAN: **Değişim ve Yeni Global Yönetim**, (İstanbul: MESS Yayınları, 1997).

bir formatı temsil eden etkin bir devletin ancak tüm yönetim tarzlarının devlet yönetiminde ortak bir potada eritilmesi suretiyle işlevselliğini kazanacağı ileri sürülmektedir. Etkin devlet, devlet yönetimine girdi/çıkı ilişkisi bağlamında ekonomik gerçeklik ilkelerine göre yaklaşarak kamu yönetiminde verimliliği maksimize etmeyi sonuçta toplumsal refahı sağlamayı amaç edinen makro anlamda uluslararası kuruluşlarca yönlendirilen yönetsel bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlayış 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kamu yönetimlerini etkisi altına almaya başlamış bulunmaktadır. Küreselleşme ile devlet bir yandan üstten (uluslararası ya da uluslararası teşkilatlar tarafından) bir yandan da alttan (sivil toplum örgütleri, hükümet dışı teşkilatlar, çok uluslu şirketler ve diğer küresel aktörler tarafından) zayıflatılmaktadır. Devletin maruz kaldığı bu çifte baskı üretim, istihdam, finansman, pazarlama, tüketim, iletişim, teknoloji ve sosyokültürel sahalarda değişim ve dönüşümü mecbur kılmaktadır.

Devletlerin gelişme kapasiteleri bugün yarattığı ekonomik katma değerlerle ölçülmekte, etkinlik devleti dönüştüren bir üslup olarak giderek önem kazanmaktadır. Etkinliğin işletmeciliğe ait bir kavram olarak kamu yönetiminde de devletin işleyişini belirleyici bir öge olması, kamusal alanla özel alan arasındaki katı sınırların ortadan kalktığını, kamusal alanın kendi içinde özel sektör yönetim teknikleri aracılığıyla performansa dayalı bir potansiyel güç olmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış ile, kamunun daha kaliteli ve özel sektörle rekabet edebilecek tarzda kamu hizmetleri üretmesi ve vatandaş ve/veya müşteri tercihlerine uygun çıktı yönelimli çağdaş bir kamu yönetimi vizyonu yaratılmak istenmektedir. Devletin üretken kapasitesine vurgu yapılmakta, devlet çeşitli kamu işletmelerinde plan tasarlayan, politika belirleyen, denetim işlevini üstlenen, maksimize kâr sağlamaya odaklı katalizör bir holding olarak düşünülmektedir. Kamu yöneticilerinin de yeni devlet yapılanmasında kaynakları optimal bir

biçimde kullanarak dağıtan ve kamu kurumlarını bir müteşebbis ruhuyla yöneten kişiler olması beklenmektedir.

Ayrıca kamu düzenlemelerinde kaliteyi ve idari kapasiteyi artırmak için bir taraftan bağımsız, uzman ve saydam düzenleyici kurumların gerekliliği savunulurken, diğer taraftan da kamu görevini yerine getirmek için geniş yetkilerle ve önemli kaynaklarla donatılmış bu kurumların, demokratik meşruiyetlerinin olmaması, çıkar grupları tarafından kuşatılmaları ihtimali ve hesap verebilirliklerinin yetersizliği hem literatürde hem de ülke uygulamalarında sürekli tartışma konusu olagelmıştır. Bu çerçevede, düzenleyici kurumların yetkilerini kısıtlayacak politik müdahalelerden çok bu kurumların hesap verebilirliklerini sağlayacak düzenlemelere ağırlık verilmesi gerekmektedir.⁷¹

Türkiye'deki Bağımsız Düzenleyici Kurumlar bölüm sonunda tablo ile verilmiştir.

Böylece hem kavramsal hem de kurumsal olarak ortaya çıkan etkin devlet anlayışı, vatandaşların devletle olan ilişkilerinde ve işlemlerinde aranan istikrar, güvenilirlik ve hız özelliklerini bünyesinde toplayan, girişimcileri ve ilgilileri destekleyici güce sahip olan bir anlayıştır. Etkin devlet arayışı ise, mevcut ilişkiler ve işlemlerde aranan iletişim kolaylıklarıyla son teknoloji vasıtasıyla sürdürülen bağlantılar açısından güven duygusunun artırılması ve maliyet düşürücü seçeneklere odaklanılmasına yöneliktir.⁷²

Etkinlik, mevcut imkânların en iyi kullanımıyla ilgilidir. Bir diğer ifadeyle etkinlik “doğru olan işi yapmak”, verimlilik ise “işleri doğru yapmak” anlamına gelir. Verimliliğin gerçekleşme derecesi etkinliği belirler.⁷³ Bir başka tanıma göre etkinlik “örgütlerin tanımlanmış amaçlarına ve stratejik amaçlarına ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonucunda bu amaçlara ve

⁷¹ Uğur EMEK: “Demokratik Yönetimlerde Bağımsız Kurumların Meşruiyeti Üzerine”, **Demokrasi Platformu**, Sayı 2, (Bahar 2005), 185-195.

⁷² Ercan ALPTÜRK: “İnternet ve Etkin Devlet”, www.ceterisparibus.net, 2004.

⁷³ Nevzat SAYGILIOĞLU ve Selçuk ARI: **Etkin Devlet**, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003), 53-54.

hedeflere ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutudur”.⁷⁴ Etkinlik, üretim maliyetinin minimize edilmesini öngören ekonomik etkinlik, kamu harcamalarının en aza indirilmesi anlamına gelen idari etkinlik,⁷⁵ kıt kaynaklarla mümkün olan en yüksek hâsılayı elde etmeyi ifade eden üretimde etkinlik⁷⁶ ve gelirin toplum bireylerince adil bölüşümünü anlatan bölüşümsel etkinlik olarak dört farklı boyutta ele alınabilir.

Etkin devlet ise, kamu hizmetlerini ve onun yönetimini hukuk devleti esasları içinde, en gerçekçi biçimde saptanmış vatandaş gereksinimleri üzerine oturtabilen, hizmetlerin yürütümünü halkın denetimine açık biçimde, halkın katılımı ve katkısı ile piyasa mekanizmaları çerçevesinde en az maliyetle, en etkin ve verimli biçimde yapabilen, gücünü toplumun yararını gözeterek vatandaş lehine yaptığı düzenlemelerden ve çalışmalardan alan, yaptığı düzenlemelere önce kendisi uyan ve herkesin uymasını sağlayan iyi yönetim esaslı bir devlet olarak tanımlanmıştır.⁷⁷

Esasen etkin devlet kavramı ile temelde kamu hizmetlerinin etkin ve düzenli bir şekilde sağlanması ve hükümetin verimli ve yararlı politikaları planlaması ve uygulamasındaki kapasitesine atıf yapılmaktadır.⁷⁸

Etkin devletle vurgulanan, devletin yeni ve farklı rol tanımının yapılması gerektiğidir. Devlet, büyümenin doğrudan temin edicisi değil bir otağı ve katalizörü olarak piyasanın genişlemesine olanak sağlayacak, onun bir teminatı olacaktır. Burada etkinlik öncelikle piyasanın gelişmesine olanak tanıyan kamu kurumlarının varlığına dayandırılmakta, bunun küresel bütünleşme için gerekli ön koşullardan biri olduğu ileri sürülmekte, küresel ekonomide meydana gelen değişimlerle devletin yeni rolü konusunda bir paralellik kurulmaktadır.

⁷⁴ Derya KUBALI: “Performans Denetimi” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, (Ankara: Mart 1999), 39.

⁷⁵ Halil NADAROĞLU: **Mahalli İdareler**, (İstanbul: Beta Basım Yayım, 1994), 79.

⁷⁶ Halit SUIÇMEZ: “Verimlilik ve Etkinlik Terimleri (Tarihsel Bakış)” **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 233, Cilt XXVI (Ankara: Mayıs – Haziran 2002), 174.

⁷⁷ Nevzat SAYGILIOĞLU ve Selçuk ARI: A.g.e., 62.

⁷⁸ Ramazan GÖKBUNAR ve Halit YANIKKAYA: **Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme**, (Ankara: Odak Yayınları, 2004), 12.

Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan Etkin Devlet kavramı, bir kavram olmaktan çok bazı yönetim araçlarını içeren bir üst yönetim tarzıdır. Bu yönetim araçları:⁷⁹ Toplam Kalite Yönetimi (TKY), Yeni Kamu Yönetimi, Performans Odaklı Yönetim, Özelleştirme, Yönetişim ve E-Devlettir.⁸⁰

Toplam Kalite Yönetimi (TKY)

TKY, özel veya kamu kurum ve kuruluşlarının müşterilerini memnun etmek amacıyla bir dizi yönetsel ilke, yöntem ve teknikle örgütsel süreç, kaynak, etkinlik ve ilişkileri, çalışanların da tam ve gönüllü katılımı ile sürekli iyileştirerek sundukları mal ve hizmetlerde kalite, verim ve etkinliğe ulaşmalarını sağlayan bir yönetim modeli, yaklaşımı ve felsefesidir.⁸¹ TKY, tüm süreçlerin ve hizmetlerin genel müdürden en alttaki çalışanına kadar tüm çalışanların tam katılımı yolu ile geliştirilmesi, iç-dış müşteri tatmininin artırılması ve müşteri bağlılığının sağlanması amacı ile işletmede alınan sonuçların sürekli iyileştirilmesine dayanan, müşteri beklentilerini her şeyin üzerinde tutan ve müşteri tarafından tanımlanan kaliteyi tüm faaliyetlerin yürütülmesi sırasında ürün ve hizmet bünyesinde oluşturan, hataların çıkmadan önlenmesi yaklaşımını benimseyen modern bir yönetim anlayışıdır.⁸²

TKY'nin temel amacı, hammadde temininden tüketiciye ulaşmasına dek her aşamada kaliteyi sağlamak, bir başka anlatımla kaliteyi işletmenin bütününe yaymaktır. Sadece ürün veya servisin kaliteli olması yetmez. Bu

⁷⁹ Demokaan DEMİREL: “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet”, **Sayıştay Dergisi**, sayı 60, (Ocak-Mart 2006) 114. den naklen.

⁸⁰ E-Devlet konusu içeriği ve tez formatı gereği daha sonraki bir bölümde (3.5.) ele alınacaktır.

⁸¹ Ahmet NOHUTÇU: “Sürdürülebilir Kamu Yönetimi Kalitesi İçin Toplam Kalite Yönetimi, Performans Yönetimi Sorun Alanları, Uygulamalar ve Türk Kamu Yönetimine Uyarlanması”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003), 237.

⁸² Kadir ARDIÇ: “Kamu Yönetiminde Sürekli Gelişme Aracı Olarak Toplam Kalite Yönetimi ve Uygulama Aşamaları”, **Kamu Yönetimi**, Ed: A. YILMAZ, M. ÖKMEN, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2004), 135.

bağlamda toplam kaliteyi sistemsel düşüncenin en ileri aşaması olarak görmek yanlış olmaz.⁸³

TKY'ni oluşturan temel ilkeler arasında müşteri odaklılık, bir takım çalışması çerçevesinde üretim sisteminin daha da iyileştirilmesini sağlayacak olan toplam katılımcılık ve yeni bir işletme kültürünün oluşturulması gibi ilkeler vardır.⁸⁴

TKY, yöneticilerin karar verme ve kontrol etme fonksiyonlarını daraltmış ve danışmanlık fonksiyonunu artırmıştır. Uygulamada “güçlendirme”, “ters piramit” ve “yatay organizasyon” şeklinde ortaya çıkan bu anlayış organizasyonlarda düşünen ve karar veren ile işi fiilen yapan arasındaki ayırımı ortadan kaldırmış veya en azından bulanık hale getirmiştir.⁸⁵

TKY'ni geleneksel yönetim biçimlerinden ayıran temel nokta; müşteri odaklılık (sadece dış değil, örgüt içi personeli ifade eden iç müşterinin de tatmini), çalışanların tam katılımı, sürekli gelişme, üst yönetimin desteği ve liderlik, örgütsel kültürün değişimi ve süreçlerle yönetim gibi öğelerdir.

Kamu kuruluşları da TKY ile tıpkı işletmeler gibi kendilerini çevreleyen yoğun toplumsal, siyasal ilişkiler içinde ayakta kalabilmek ve müşterileri olan vatandaşlara kendilerine kabul ettirebilmek için onların beğenisini kazanmalıdır.⁸⁶ Fakat TKY'nin kamu yönetimine uygulanması müşteri-vatandaş, ürün-hizmet ikilemi, kamu örgüt kültürü ve liderliğin önemi, insan kaynakları ve performans yönetimi alanlarında sorunlar da doğurabilecektir. Yine de TKY “yönetimde rönesans”⁸⁷ sayılabilecek bir devrimdir.

⁸³ Oygur YAMAK: **Kalite Odaklı Yönetim**, (İstanbul: Panel Matbaacılık, 1998), 135.

⁸⁴ Ayşe Gül YILGÖR: “Toplam Kalite Yönetimi ve Eğitim Sistemine Uygulanabilirliği” **Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi Bildirileri**, I. Cilt, (Ankara: TODAİE Yayını, 1999), 10.

⁸⁵ Tamer KOÇEL: **İşletme Yöneticiliği**, (İstanbul: Beta Yayınları, 1999), 293.

⁸⁶ Bu konuda yapılması gerekenler için bkz. TODAİE: **Kamu Yönetiminde Kalite**, 3. Ulusal Kongresi, (Ankara: TODAİE, 2003).

⁸⁷ Coşkun Can AKTAN: **Değişim Çağında Yönetim**, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2003), 169.

Yönetişim

Yönetişim kavramı, sistemsal, siyasal ve yönetsel olmak üzere üç boyutuyla ele alınabilir: Sistemsal olarak yönetim, devletin klasik ve otoriter karar alma süreçleri ve resmi kurumsal yapısıyla belirlenen hükümetten daha geniş bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Siyasal boyutta yönetim, yalnız devletin meşruiyetini ve şeklen demokratik yönetimini değil, yurttaşların mümkün olan her alanda ve biçimde katılımını öngörmektedir. Yönetsel boyutta kastedilen ve amaçlanan ise etkin, bağımsız, saydam, denetlenebilen bir kamu hizmetidir.⁸⁸

Yönetişim yaklaşımı, yönetim-devlet sisteminin kurumsal-anayasal bakış açısına itiraz etmektedir. Yönetişim kamu yönetiminin kamu gücünü kullanmadan iş yaptırma kapasitesine vurgu yapar. Diğer bir deyişle devlet doğrudan kontrol yerine süreçleri etkileme kapasitesine sahip olmaktadır.⁸⁹

Yönetişim modelinde “piramit devlet” modelinden (hiyerarşik bürokratik örgütlenme) kurumlar arasında ağlar oluşturacak biçimde, eşgüdümü maksimize eden, ekonomi sağlayan ve sinerjiden yararlanan “ağ devlet” modeline geçilmesi önerilmektedir. Başka bir deyişle, tek merkezlilik yerine çok merkezliliğe vurgu yapılarak devletin kendisinin tekil bir bütünlük olmadığı, çeşitli organların karmaşık ağ ilişkilerini içerdiği vurgulanmaktadır.

Yönetişim kavramı kamu yönetimi, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarını içine alan karmaşık bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini de ifade eder.⁹⁰

Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu’nun desteğiyle gelişen yönetim anlayışı, neo-liberal katılımcılık modeli, sermayeye açılan iktidar sandalyesi, kamu kudretini kapitalizm egemen

⁸⁸ Korel GÖYMEN: “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önermeler, Yönelimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 2, (2000), 6.

⁸⁹ Selim COŞKUN: “Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003), 47.

⁹⁰ Bilâl ERYILMAZ: **Kamu Yönetimi**, (İstanbul: Erkam Matbaası, 2001), 28-29.

sınıfına teslim etmekten başka bir hedefe sahip olamayan bir açılım⁹¹ olarak da değerlendirilmektedir.

Dünya Bankası yönetişimi demokratik süreç ve kurumlarla tanımlar. Buna göre yönetim kavramının temel varsayımı, politik olan her şeye ve yönetime duyulan güvensizliği anlatmaktadır. Böylece yönetim ile siyasetin karmaşık ve türbölanslı dünyası dışında devletin işlevleri ile ilintisiz bağımsız ya da otonom bir yönetsel kapasite oluşturulacaktır.⁹²

Kavram ilk kez 1989'da Dünya Bankası'nın Afrika raporunda kullanılmış, iyi yönetişimin (NPM'nin üçüncü dünya ülkelerine uygulanan şekli) katılımcılık, şeffaflık, yönetimde açıklık, hesap verme sorumluluğu, yönetimde ahlâk, erdem ve liyakati kapsadığı belirtilmiştir.⁹³

Yeni Kamu Yönetimi (NPM)

Bunalımdan kurtulma düşünceleriyle birlikte, özellikle 1980'li ve 90'lı yıllarda farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım, değişimi yakalamakta daha başarılı olan özel sektör kuruluşlarına egemen olan değerleri ve uygulanan teknikleri kamu sektörüne tanımak olarak özetlenebilir. Bu akım “yeni kamu işletmeciliği” (The New Public Management) olarak adlandırılmaktadır.

Yeni Kamu Yönetimi kavramı 1990'lı yıllardan itibaren Cristopher Hood'un başını çektiği yönetsel reformcular tarafından kullanılmaya başlamıştır ve merkezi, ulusal, siyasal-yönetsel aktörlerin, kamu sektörünün yapısını, süreçlerini ve personelini değiştirmek için kullandıkları içsel bir çaba olarak tanımlanabilir.⁹⁴

⁹¹ Ayman GÜLER: “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, Sayı 9, (Kış-Bahar, 2003), 93-116.

⁹² Elif YÜCETÜRK: “Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayabilme Yeteneği Bakımından Bir Değerlendirme: BOLU ÖRNEĞİ ”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, 2002, s 26. www.ceterisparibus.net.

⁹³ Coşkun Can AKTAN: “**Değişim** ...”, A.g.e., 176.

⁹⁴ Tom CHRISTENSEN, ve Per LEGREİD: “Yeni Kamu Yönetimi Demokrasi İlişkisi ”, Çev. M. Akif ÖZER, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 52, (Ocak-Mart 2004), 136.

İdare (administration) yerine yönetim (management) kavramını kullanan bu yaklaşım, özü itibariyle işletme yönetiminde kullanılan kavram ve yöntemleri kamu yönetiminde de uygulamaya yöneliktir.

Yaklaşımın temel oluşturan ilkeler şöyle özetlenebilir:⁹⁵

- 1) Yöneticilerden ne beklendiği açıkça ortaya konmalı ve yöneticiler bu sonuçtan sorumlu tutulmalıdır.
- 2) Yöneticilere kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmeleri için yönetsel yöntem ve kaynakların kullanılmasında esneklik tanınmalıdır.
- 3) Yetkiler merkezi birimden doğrudan hizmet sunan birimlere aktarılmalıdır.
- 4) Girdilerden çok çıktılara, süreçlerden çok sonuçlara odaklanılmalıdır.
- 5) Yöneticiler kullandıkları kaynaklar ve bu kaynakların kullanımı sonucu ulaştıkları sonuçlara göre sorumlu tutulmalıdır.
- 6) Yurttaşlara (müşteriler) hizmet sunucusunu seçme imkanı tanınmalıdır.
- 7) Politika oluşturma görevleri, doğrudan hizmet sunumu ve düzenleme görevleri birbirinden ayrılmalıdır.

Bununla birlikte kamu sektörünün siyasal çevresinin analizinde ekonomik yöntemleri kullanmanın sınırları hatta eksiklikleri bulunması, yönetim sorunlarının tümünün ekonomik tekniklerle açıklanması mümkün görülmesi sebepleriyle yeni kamu yönetimi anlayışı eleştirilmektedir. Bu eleştiriler karşısında ise YKY düşüncesinin radikal savunucuları kendilerince

⁹⁵ Osman YILMAZ: “Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri”, 2001, s. 6. ekutup.dpt.gov.tr.

makul cevaplar bularak, YKY'nin önemini vurgulamaya devam etmektedirler.⁹⁶

Yeni yönetim paradigması, esasını Weber'in formüle ettiği yasal rasyonel bürokrasi modelinden alan geleneksel kamu yönetimi anlayışını, piyasa tipi mekanizmalar, esnek ve adem-i merkeziyetçi örgütlenme, çıktılara yönelmiş vatandaş-müşteri tatminini esas olan yönetim anlayışı ve teknikleriyle ikâme etme amacını güder ve Weberyen, gayri şahsi, hiyerarşik, merkeziyetçi ve biçimsel, dışa kapalı, devletin doğrudan mal hizmet üreticisi konumunda olduğu bir örgüt modelini başarısız görür. Sonuç olarak yeni kamu yönetimi anlayışı bürokrasi temelli rasyonellik anlayışı yerine piyasa merkezli rasyonellik düşüncesini ikame etmeye çalışmaktadır.⁹⁷

Artık kamu yönetimi anlayışı önemli bir değişim göstermeye başlamıştır ve önümüzdeki yüzyılda bu değişim çok daha net bir görünüm alacaktır. Kamu yönetimindeki değişimi özetleyecek olursak “administration” anlayışına dayalı bir yönetim biçiminden “management” anlayışına dayalı bir yönetim biçimine geçilmekte olduğu görülür. “Administration” ile “management” kavramları arasındaki farklılaşmayı ifade edebilmek kuşkusuz bazı güçlüklerle doludur. Özellikle, Türkçe’de her iki kavramın da aynı kelimeyle, yani yönetim kelimesiyle anlamlandırılması sorunu daha da karmaşık bir konuma getirmektedir. Bu nedenle söz konusu iki yaklaşım arasında farklılaşmayı sağlayan noktaların belirlenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda administration ve management yaklaşımları arasındaki temel farklılaşma konuları ve ortak paydalar ele alınmıştır.

⁹⁶ Yeni kamu yönetimi kavramının doğuşu, teorileri, eleştirileri ve bu eleştirilere verilen cevaplarla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz.: M. Akif ÖZER: “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”. *Sayıştay Dergisi*, sayı 59, (Ekim-Aralık 2005), 3-59.

⁹⁷ Bilâl ERYILMAZ: *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), 233-237.

Administration Ve Management Yaklaşımları Arasındaki Farklar⁹⁸

ADMINISTRATION	MANAGEMENT
Statüye ilişkin sorunlar	Etkenlik, verimlilik, ekonomiklik, kalite ve karlılığa ilişkin sorunlar
Yasal düzenlemelerle kural ve normları ayrıntılı belirlemek	Yasal düzenlemelerin sayıca azaltılması ve sadeleştirilmesi
Yetki, Yetki gaspı ve geçişi ile ilgili endişeler	Amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi ile ilgili endişeler
Kurallar	Roller, kamu hizmeti ölçümleri
Muhafazakarlık	Değişim
Kamu otoritesine saygı	Yurttaşın müşteri olarak görülmesi, yurttaş gereksinimlerine duyarlılık
Yurttaş – Tebaa	Müşteri
Emir – Komuta	Karar almaya ve yönetime katılma
Durağanlık	Devingenlik
Merkezden yönetim	Yerel uygunluk, yerinden yönetim–yetki genişliği
Denetim, yasallık, hukuksallık	Yol göstericilik, paranın değer karşılığı, başarımlar denetimi
Karar alma: X ve Y kuralları	Karar alma: “Incrementalism” (kazanç odaklı)
Eşit ücret	Başarımla dayalı ücret
Klâsik devlet muhasebesi ve bütçe sistemi	PPBS yönetim muhasebesi, maliyet merkezleri, maliyet etkenleri maliyet – yarar oranı, nakit akış kestirimi, maliyetin geri dönüşü
Genel yönetim alışkanlıkları	Proje yönetimi
Kamu sektörünün kesin egemenliği	Özel sektörden daha fazla yararlanma çabası
Kamunun tekelciliği	Rekabet – piyasa türü yönetim araçları
Klâsik mülkiyet kavramı	Mülkiyet kavramının yeniden algılanması
PODSCORB, zaman ve eylem araştırması, insan ilişkileri	Toplam kalite yönetimi, başarımlar yönetimi, sonuç yönetimi, duyarlılık yönetimi
ORTAK FAYDALAR	
ADMINISTRATION – MANAGEMENT	
Erdemlilik yönetimi	
Yeterlilik, ehliyet, liyakat	
Yeteneklilik	
Hukuki bağlılık	

⁹⁸ Demokaan DEMİREL: “Kamusal Retorikte Moda Trend: Yeni Kamu Yönetimi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 58, (Temmuz-Eylül 2005), 117. den naklen.

Performans Odaklı Yönetim

Günümüzde kamu yönetiminde etkin devlet gibi arayışlara yol açan üç açıktan biri (diğerleri bütçe açığı ve güven açığıdır) performans açığıdır. Özellikle bütçe açıkları ve kamunun büyüklüğüne bağlı olarak ülke kamuoylarında kamu kesiminin genel olarak pahalı, verimsiz olduğu şeklinde genel bir kanı mevcuttur. Performans açığının kamunun yapılanma ve işleyişinden kaynaklandığı, dolayısıyla yeniden yapılanma yoluyla performansın artırılabilceği ileri sürüldüğü gibi, kamunun doğası gereği bir performans açığına mahkûm olduğu, dolayısıyla kamu kesimini minimize etmek gerektiğini savunanlar da vardır.⁹⁹ Performans açığı kamu kesiminin en önemli açmazlarından biri olarak görülmektedir.

Performans, iktisadi değerler (value for money) olan etkinlik (Efficiency), etkililik (Effectiveness) ve az kaynakla çok iş yapma anlamına gelen ekonomikliği (Economy) vurgular. Daha yeni liberal tanımlar performansa adalet ve eşitlik kavramlarını da eklemektedir. Böylece kamu yönetiminde iktisatçı bir bakış açısı ön plana geçmektedir.

Geleneksel kamu yönetimi yaklaşımında hem personelin niteliği hem de kurum başarısı genel olarak ikincil planda kalmakta ve hatta özellikle kurum başarısı göz önüne alınmakta kamu kurumu kurulduktan sonra kapatılması da pek olağan bir uygulama olmamaktadır.¹⁰⁰ Kamudan hizmet bekleyenlerin etkisizliği ve kamu hizmetlerinin karmaşık yapısı performans yönetimini engellemektedir. Bu açıdan yetki veren vatandaşlara uyumlu, hesaplanabilir ve daha şeffaf hizmetler yapmaya yönelik kamu sektöründe yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁰¹

⁹⁹ Osman YILMAZ, “Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri”, 2001, ekutup.dpt.gov.tr.

¹⁰⁰ Fatih YÜKSEL: “Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler Perspektifinde Türk Kamu Yönetiminde Reform İhtiyacı ve Kamu Yönetimi Reform Yasa Tasarısı”, **Kamu Yönetimi**, Ed. M. Ökmen, A. Yılmaz, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2004), 7.

¹⁰¹ Muhsin HALİS ve Mehmet TEKİNKUŞ: “Kamuda Performans Yönetimi”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2003), 171.

Kamu kesimi yönetiminde performans odaklı bir yapılanma, siyasal iktidarın ve bakanların parlamentoya ve seçmenlere karşı, kamu görevlilerinin siyasal iktidara, vergi verenlere ve bireylere karşı, kamu hizmeti gören birimlerin hizmet ettikleri kişilere karşı, kamu kurumlarının üst düzey yöneticilerinin atayanlara karşı, alt düzey yönetici ve personelin üstlerine karşı, kamu hizmeti gören kurumların bu hizmeti finanse eden kişi ve kurumlara karşı sorumlu tutulmalarını ve hesap vermelerini sağlamaktadır.¹⁰²

1980’li yıllardan beri kamu yönetiminde uygulanmaya başlayan performans değerlendirme yöntemiyle birlikte, en önemli şeyin halkın memnuniyeti noktasında kamu sektöründe de özel sektörde olduğu gibi verimsiz çalışmanın, zarar ettirmenin, kötü hizmet sunmanın sorumluluğunu duyuracak bir yönetim anlayışı gerçekleştirilmesi olduğu anlaşılmıştır.¹⁰³

Kamu sektörü örgütlerinden, gerek merkezi gerek yerel yönetim örgütlerinde performans ölçülmesi özellikle idarecilerin yerinde karar almaları için önemlidir. Kamu sektöründe performans yönetiminin uygulanmasının dikkatlerin işlerin sonuçlarına yönelmesi, görev tanımlarının değişmesi ve hizmette kalitenin önem kazanması şeklinde bir sonuç doğurması beklenmektedir.¹⁰⁴

Özelleştirme

İlk olarak 1983 yılında bir sözlükte yer alan “özelleştirme” kelimesi, çok genel bir tanımla “özel hale getirmek, sınaî veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti kamu kesiminden özel kesime aktarmak” olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁵

Özelleştirme kamu kurumlarını, özel yararların teşvik ediciliğini hüküm altına alarak, etkin çalışmalarını önleyen unsurları hafifletme yönündeki genel

¹⁰² Mehmet SONGUR: **Mahalli İdarelerde Performans Ölçümü**, (Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1995), 13.

¹⁰³ Hasan ÇEVİK: **Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları**, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2001), 155-156.

¹⁰⁴ Güngör ERDÜMLÜ: **Belediyelerde Performans Ölçülmesi**, (Ankara: DPT Yayınları, 1996), 2-3.

bir çabadır. Özelleştirmenin teorik tabanı, kamu tercihi teorisyenlerinden, ekonomideki tekелci davranışları inceleyen öğrencilerden veya çıkar gruplarını inceleyen politika bilimcilerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁶

Özelleştirmeye karşı olanlar özelleştirme kavramını çok bayağı bir tanımla “devleti yontmak ve hasta ve fakirlerin kendi haline bırakıldığı, sadece belli bir kesimin yaşama hakkı bulunduğu acımasız bir devlet haline gelmek” şeklinde tarif etmektedirler.¹⁰⁷

Geniş tanımıyla özelleştirme, daha önce kamu sektöründe gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerin özel sektöre devridir. Dar anlamda özelleştirme ise, kamu mülkiyetindeki iktisadi kuruluşların yönetim ve mülkiyetinin özel sektöre devridir.¹⁰⁸

Dünya da özelleştirmenin yaygınlaşma nedeni 1970’li yıllarda stagflasyonlar karşısında çaresiz kalan Keynesgil politikaların yerine piyasa ekonomisine dönüş çabalarıdır.¹⁰⁹ Kamu açıklarının GSMH’nın %60’ını geçmemesini öngören Maastricht anlaşmasında Batı Avrupa’daki özelleştirmelerin tetikleyicisi olmuştur.

Özelleştirmelerin gerekçeleri olarak devletin başarısızlıklarından kurtulma başlığı altında kamudaki amaçların karmaşıklığı, çalışanların zayıf teşviki, politik ve bürokratik sorunlar, yüksek işlem maliyetleri, savurganlık ve yolsuzluklar, dışlama etkisi,¹¹⁰ piyasa üstünlüklerinden yararlanma başlığı

¹⁰⁵ Webster’ s New Collegiate Dictionary, 9th ed. (Springfield, Mass: Merriam, 1983) Kelimenin ilk kullanılışı Peter F. Drucker’ ın “The Age of Discontinuit” (New York: Harper & Row, 1969) adlı eserinde görülmüştür.

¹⁰⁶ Robert BAILEY: “Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları”, Çev. Aytaç EKER, www.canaktan.org

¹⁰⁷ E.S. SAVAS: Özelleştirmenin Gerekçeleri, Çev. Aytaç EKER, www.canaktan.org,

¹⁰⁸ Yusuf BAYRAKTUTAN: “Dünya da Özelleştirme”, **Özelleştirme: Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Der: Yusuf. BAYRAKTUTAN, (Ankara: Liberte Yay. 2003), 81.

¹⁰⁹ Mediha AKARSLAN: **Türkiye’de ve Dünya’da Özelleştirmelerin Analizi**, (Ankara: Sistem Yayıncılık, 1997), 7.

¹¹⁰ Dışlama etkisi (Crowding Out) iç borçlanmayla finansman sonucu özel kesimin elindeki fon arzının daralması, faizlerin artarak sonuçta özel yatırımların azalması sonucu doğar.

altında ise kişisel çıkarın itici gücü, yeniliğe yönelik güçlü teşvikler, fiyatların kılavuzluğu ve otomatik düzenlemeyle, rekabet¹¹¹ gösterilebilir.

Özelleştirmenin amaçlarına bakıldığında ise; serbest piyasa ekonomisini güçlendirme, ekonomide verimliliği artırma, gelir dağılımını iyileştirme, sermaye piyasasını geliştirme gibi genel amaçlarla, kamu tekeli ortadan kaldırıp rekabete imkân vermek ve kamunun dış finansman ihtiyacını azaltmak gibi özel amaçlardan söz edilebilir.¹¹²

Özelleştirmenin temel amacı, nihai olarak devletin ekonomide mal ve hizmet üretim işletmeciliği alanından tamamen çekilmesini sağlamaktır. Devlet bütçesi üzerindeki kamu kesimi finansman yükünün azaltılması sermaye piyasalarının geliştirilerek atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması da özelleştirmenin hedefleri arasındadır.¹¹³ “Daha az devlet daha fazla piyasa” anlayışına dayanan özelleştirmede kamunun küçültülerek etkinliğinin artırılması da temel bir hedeftir.¹¹⁴ Sonuçta özelleştirme ekonomiye yeni bir bakış açısı getirmekte ve toplumun ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde devletin rolünün yeniden düşünülmesinin ve bu alanda devletin rolünün azaltılması ya da özel sektörün rolünün artırılmasını ifade etmektedir.

Yönetişim

Bilgi iletişim teknolojilerinin yönetsel ilişkiler ve süreçler bağlamındaki kamu yönetimine yansımalarını ise yönetim kavramı kendinde toplamaktadır. İletişim ve bilgi teknolojileri alanlarında yaşanan gelişmeler var olan siyasal, sosyal ve ekonomik kurum, süreç, mekanizma ve ilişkilerin yeniden tanımlanıp yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Yasal hiyerarşik bürokratik sınırlar içinde önceden belirlenmiş tek bir amaca yönelik, tek öznel, merkezi, yetki ve kaynakları tek elde toplayan, kapalı, yasaların

¹¹¹ Osman DEMİR: “Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri”, **Özelleştirme: Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Der: Yusuf. BAYRAKTUTAN, (Ankara: Liberte Yay. 2003), 19-31.

¹¹² Arzu İMREN: **Türkiye’de Özelleştirme**, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 52.

¹¹³ İlhan BAYTAN: **Özelleştirme**, (Ankara: TRT Basın ve Yayın Müdürlüğü, 1999), 6.

¹¹⁴ Bilâl ERYILMAZ: “**Kamu Yönetimi**” A.g.e., 222.

güvencesi altında sorumsuzluk zırhına bürünmüş “yönetim” ve klasik “kamu yönetimi odaklı kamu politikası oluşturma” sürecinden katılımcı stratejik yöntemlere göre belirlenen amaçları ve çıktıları (output) hedefleyen, çok aktörlü, yerinden yönetimci, ağsal (network) ilişkiler içinde kendinden çok diğer aktörleri yönlendiren, yapabilir kılan (empowerement), onlarla işbirliği, hatta ortaklıklara giden, saydam, hesap veren, yetki ve kaynakları devredip paylaşabilen, iletişim ve denetim mekanizmalarının rasyonel ölçütlere göre belirlendiği ve etkinleştirildiği “yönetişim” ve modern “yönetişim odaklı kamu politikası oluşturma” sürecine geçilmiştir.¹¹⁵

Yönetişim, kısıtlı ve devlet merkezli bir yapıyı içeren “yönetim” kavramından farklı olarak daha geniş bir dizi kurumlar, aktörler, süreç ve yapıları içermekte ve devleti diğer aktörler arasında “primus inter pares” konuma koymaktadır. Yönetişim kavramı sayesinde toplumsal yetki ve kaynaklar toplumsal paydaşlar (stakeholders) arasında dağıtılmakta, siyasal dizge ya da “merkez”, “çevresiyle” “eşitlenmekte”, devletle toplum ya da siyasal toplumla sivil toplum arasında yeni interaktif ilişkiler geliştirilmekte, klasik siyasal ve bürokrat aktörler tekelindeki siyaset oluşturma sürecinin tüm toplumsal aktörlere açılmasıyla demokratikleşmesi, saydamlığı, benimsenmesi, etkinliği ve verimliliği artmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin doğurduğu yeni tekno ekonomik paradigma, bilgi toplumu ve küreselleşmenin siyasal, toplumsal ve yönetsel düzlemdeki bir yansıması olan yönetişim, devletin klasik egemen ve başat rolünü diğer sivil toplum elemanlarıyla eşitleyerek azaltan siyasal bir strateji ve daha önce değinilen mikro ve makro değişim ve dönüşümler çerçevesinde devletin yerini ve rolünü dönüştürüp yeniden yapılandıran bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede yönetişim, devleti mümkün olan en küçük etkisiz ve yetkisiz konuma indirgemeye çalışan “yeni sağ” akımının tersine devletin global ve yerel düzeylerde olan köklü değişimler karşısında

¹¹⁵ Ahmet NOHUTÇU: Evolution of Public Policymaking within the Dynamics of Governance in the Field of Tourism: A Turkish Case, ODTÜ Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara, 2002).

etkin biçimde ayakta kalabilmek için uyum sağlamaya yönelik kurumsal yanıtı olarak değerlendirilebilir. Doğal olarak bu çözümün etkinliği özellikle sivil toplum aktörlerinin özgürce örgütlenebilmelerine; gerekli yetki, itibar, güven ve ekonomik güce sahip olabilmelerine; gerek katılım mekanizmalarına gerekse bilgi ve teknolojiye ulaşmalarına bağlıdır. Devletin bu olanakları hazırlaması ve katılım için aktörlerin kapasitelerini artırma girişimi olmazsa, tüm bu süreç ve katılım mekanizmalarının toplumdaki egemen grupların ve ilişkilerin meşruiyetini pekiştirmenin dışında başka bir işlevi olmayacaktır.

Kooiman giderek artan çeşitlilik, dinamizm ve karışıklık (complexity) içinde klasik tek yönlü (one-way) yöneten-yönetilen ilişkisinin siyasal ve sosyal kurum ve süreçlerin verimlilik ve başarısını engellediğini belirterek yalnız ulusal değil yerel ve uluslar-üstü olmak üzere çok düzeyli (multi-level) karşılıklı (two-way) etkileşimlerin, birlikte-düzenleme, birlikte-yönetim, birlikte-yönlendirme ve birlikte-üretim gibi işbirliği ve ortaklıkların etkin yönetim için zorunluluğunun altını çizmektedir¹¹⁶. Bu bağlamda yönetişim, yurttaşların yönetilen olarak değil siyasal kararların alınması, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesinde tıpkı özel şirketlerde var olan yetki ve sorumluluklara eşit olarak katılan paydaşlar gibi söz hakkının olabilmelerini öngörerek iktidarın kullanım ve işletim biçimindeki (modus operandi) yeni bir tarz olarak algılanabilir.

Yönetişimin temel özellikleri pek çok sosyal ve siyasal bilimci, ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından tartışılmış olup bunlar içinde Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 2001 yılında hazırlamış olduğu Avrupa Birliği'nin yönetişim plan ve stratejilerini kapsayan "White Paper", "iyi yönetişimin" ölçütleri altı maddede toplanmakta ve kapsayıcı bir çerçeve oluşturmaktadır.¹¹⁷ Bunlardan ilki şeffaflık (transparency) ya da saydam yönetimdir. Saydamlık iyi yönetişimin ve etkin devlet işleyişinin öncelikli ve sine qua non (olmazsa olmaz) ölçütüdür. Karar alma sürecinin tüm

¹¹⁶ Ian KOOIMAN: "Socio-Political Governance", **Modern Governance: New Government-Society Interactions**, Ed. Ian KOOIMAN, (London: Sage Publications, 1993).

evrelerinde, uygulamada, uygulama sonuçlarının değerlendirilmesinde tüm bilgi, belge ve bulguların karardan etkilenen herkese açık, net ve anlaşılabilir bir dille anlatılması; yasa ve yönetmelik değişimlerinin, yasal ve yönetsel hak arama süreçlerinin belirgin, öngörülebilir, tutarlı ve istikrarlı bir içeriğe sahip olması saydamlığın, dolayısıyla etkin devlet işleyişinin temellerini oluşturur.

İkinci öge sorumluluk alma ve hesap sorma yani hesaplaşabilirlik (accountability) olgusudur. Yönetişim karar ve uygulamalara katılacak aktörlere yetki ve kaynakların paylaşımı kadar bu yetkilerle ilgili sorumlulukların da devrini öngörmektedir. Özellikle uygulamaların içerik ve sonuçlarının değerlendirilmesinde (evaluation) merkezi ve yerel yönetim kademeleri ya da ilgili sivil toplum kuruluşları karar ve uygulamalarının hesabını verebilmesi, kaynakları kullanım biçimlerinin belirgin olması ve yargı denetimine açık olmaları yönetimin etkinliği için zorunludur. Yalnız burada etkin ve verimli yönetim için dikkat edilmesi gereken nokta, resmi ya da gayri-resmi hesap sorma ve denetlemenin yalnız uygulamaların mevzuat ve bürokratik süreç ve kurallara uygunluğu değil, aynı zamanda ve daha önemli olarak verimlilik, etkinlik, ekonomik işleyim, kalite, liyakat ve başarıya odaklı performans standartlarına uygunluğu denetleyen performans ya da faaliyet denetimi (operational audit) olmalıdır.¹¹⁸

Katılım (participation), yönetişimin omurgasını oluşturan üçüncü ögesidir. Merkezi yönetimin kaynak ve yetkilerini yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte kullanımı, yönlendirmesi (co-steering) ve yönetimi (co-management) yönetişimin temel ilkesidir. Katılım yalnızca karar almayı etkilemeyi değil karar alma sürecinin her evresinde, kararların içeriklerinin biçimlenmesinde, uygulama ve denetlenmesinde yaygın ve yoğun katılımı (involvement) anlatır. Ancak daha önce değinildiği gibi yalnızca katılım yollarının açık tutulması, Türkiye gibi güçlü devlet

¹¹⁷ European Union. European Governance: A White Paper, Commissions of the European Communities, Brussels: 25.7.2001 (http://europa.eu.int/comm/governance/index_en.html).

¹¹⁸ Yönetişim kavramının tanımı ve etkin yönetim hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Ersin KALAYCIOĞLU: **Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim, Birleşmiş Milletler ve Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu**, Tema II, (2002).

geleneğinin, patrimonyal ilişkilerin ve merkeziyetçiliğin egemen olduğu toplumlarda biçimsellikten öteye geçemeyeceğinden, çoğulcu kurumsal yapıların inşası (building pluralistic institutional structures), devletle toplum arasında aşağı-yukarı kurumsal bağları sağlayıp yerel kaygıları seslendiren ve kamu görevlilerinin sorumluluk anlayışı içinde başarıya odaklı performanslarını sağlayan aracı yapıların (intermediary edifice) kurumsallaştırılması zorunlu. Bu bağlamda üniversite, profesyonel örgütler, gönüllü kuruluşlar, özel ticari-sanayi birlikleri gibi bütün sivil toplum kuruluşlarının itibarının, prestijinin, yetki ve kaynaklarının sağlanması (capacity building, empowerment), demokratik çoğulcu katılımın gerçekleştirilmesinde kritik öneme sahiptir.

Dördüncü unsur, yönetim kademelerinin kendi içinde uyumlu ve tutarlı kararlar üretmeleri, başka bir anlatımla merkezi ve yerel yönetim katmanları arasındaki çalışma uyumunun (coherence) sağlanmasıdır. Merkezi ve yerel yönetimlerin öncelikle kendi içlerindeki işleyiş ve yönetim bozuklukları, sonra birbirleri arasındaki koordinasyon, uyum ve ilişkilerin eksikliği, hatta yokluğu, küresel bağımlılıklar içinde baş döndürücü bir hızla değişen koşullara uygun yanıtların ve siyasaların oluşmasını engellemekte, var olan siyasaların da tutarlı ve etkin bir biçimde uygulanmasını engellemektedir. Kamu hizmetlerinin mümkün olan en alt ve küçük düzeyde üretilip sunumunu öngören hizmetlerde yerindelik (subsidiarity) olgusu iyi yönetişimin diğer bir ölçütüdür. Kararların alındığı ve hizmetlerin sunulduğu ölçeğin halka yakın olması, halkın hizmetlerin maliyet ve kaynakları öğrenmesine ve bu yolla siyasaları benimseyip etkin ve gönüllü bir biçimde katılımını sağlayacaktır. Doğal olarak hizmetlerde yerellik ilkesi, hizmetin maliyet ve veriminin optimalliğinin sağlanması yolunda, hizmetlerin yerel halk ve kurumlarca üretimini ya da merkezi yönetimle ortaklaşa gerçekleştirilmesini de kapsamaktadır.

İyi yönetişimin son kriteri etkinlik (efficiency) ve alınan kararlara uygun davranışta (law enforcement) bulunmadır. Toplumsal paydaşların siyasa

oluşturma süreçlerine katılımı, yönetmel süreçlerin saydamlığı, hesap sorabilme, uyum ve hizmetlerde yerellik gibi yönetişimin temel ilkeleri şu veya bu biçimde yalnızca belirlenen amaçlara ulaşmayı (effectiveness) temel alan klasik yönetim anlayışından farklı olarak, en verimli, optimum ve etkin biçimde toplumsal refah ve esenliği sağlama amacına ulaşmayı öngörmektedir. Paydaşların katılım ve rızasıyla biçimlenen karar ve uygulamaların da bağlayıcılığı yasalara uyma (law enforcement) sonucunu doğurmakta, bu da hukuk devleti (rule of law) ilkesini etkinleştirerek her türlü yönetmel ve siyasal yolsuzluğun, keyfiliğin ve kayırmacılığın (clientelistic relations) nn kesmektedir.

Görüleceği üzere yönetişim, devletin siyasa ve karar oluşturmadaki tekelinin, merkezileştirmesinin ve hantal ve verimsiz yapısıyla kullandığı sorumsuz ve sınırsız yetkilerinin toplumsal aktörlerce paylaşımını kurumsallaştırarak hem kendi sorunlarına daha etkin ve ussal yöntemlerle sahiplenerek çözüm arayan canlı bir sivil toplum, hem de yurttaşlarının talep, gereksinim ve önceliklerine duyarlı (responsive), etkin ve üretken (productive) bir yönetim biçemi öngörmektedir. Paydaşlar çeşitli biçim ve yapıdaki işbirliği ve ortaklıklarla, yetki ve sorumluluklarla donatılmış olarak (empowerment) karar alma süreçlerine aktif olarak katılmakta, sorunların çözümü ve kamusal hizmetlerin üretimi yolunda etkin siyasa üretme alternatiflerini aramaktadırlar. Bu da temsili demokrasinin olumsuzluklarından olan yöneticilerin motivasyonlarını kaybetmeleri ve yönetilenlerin yönetime yabancılaşma olgularına karşı toplum kesimlerinin kendi sorunlarını benimseyip etkin çözüm arayışlarına yönelmelerini (civic engagement) sağlamaktadır. Yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının böyle yaygın ve yoğun katılımıyla oluşan çoğulcu kurumsal yapılanma, siyasa oluşturma sürecinin karar almadan değerlendirmeye kadar her evresinde saydamlığı, hesap vermeyi,

yönetmelik uyum ve tutarlılığı, hukuk kurallarına uymayı ve nihayet etkin, verimli kamu yönetimini ve sürdürülebilir kalkınmayı doğuracaktır.¹¹⁹

Yukarıda anlatılan yeni siyaset felsefeleri politika değişimleri ülkemizde de yansıma bulmuştur. Konuyla ilgili çeşitli kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri araştırmalar yapmış, dokümanlar hazırlamıştır. Bu kapsamda hem akademik olarak hem de mevzuat olarak çeşitli girişimler olmuştur.

2004'te kabul edilen Kamu Sektörü Reformu Çerçeve Yasası¹²⁰, devletin üniter yapısına dair Anayasa hükümleriyle çeliştiği gerekçesiyle Temmuz 2004'te Cumhurbaşkanınca veto edilmiştir. Bu kanun, reform sürecinin ana unsuru olarak tasarlanmıştı. Kanun özellikle, görev ve yetkilerin merkezi ve yerel idareler arasında yeniden bölüştürülmesini; idari yapıların rasyonel hale getirilmesini; idarenin vatandaşlara karşı daha duyarlı ve şeffaf olmasını sağlamaktaydı.¹²¹

Bununla birlikte, yerel idareye ilişkin bir dizi kanun kabul edilmiştir. Belediyeler Kanunu önce 2004'te çıkarılmış ve Cumhurbaşkanınca veto edilmişti. Bilahare, Temmuz 2005'te küçük bazı değişikliklerle yürürlüğe girmiştir. Özel İdare Kanunu önce 2004'te kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanınca veto edilmişti. Bilahare, Mart 2005'te küçük bazı değişikliklerle yürürlüğe konulmuştur¹²². Ancak, sözkonusu yasanın Devletin üniter yapısına dair Anayasal hükümlerle çeliştiği gerekçesiyle, Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

¹¹⁹ Bölüm ile ilgili Türkiye'de yapılması gerekenler hakkında bkz. Osman YILMAZ: "Bir Kamu Yönetimi Reformu İçin Strateji Seçenekleri", **Planlama Dergisi**, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/yilmazo.pdf>

¹²⁰ 5227 sayılı "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun" (KYTK) <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5227.html>

¹²¹ Sayın cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçelerinin ışığı altında kamu yönetimi reform yasalarının son durumu hakkında bkz. <http://www.tesev.org.tr/etkinlik/VetorRaporTESEV.doc>

¹²² <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5302.html>

Mahalli İdare Birlikleri Kanunu¹²³ Haziran 2005'te kabul edilmiştir. 2004'te kabul edilen Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'yla¹²⁴ birlikte, dört temel yerel idare reform kanunu artık yürürlükte dir.

Belediyeler ve Özel İdare Kanunları, hızlı şehirleşmenin ve kırsal yörelerden şehirlere göç akınının getirdiği sorunlarla baş edebilmeleri için yerel idarelerin kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede sözkonusu kanunlar; etkin, sonuca odaklı ve şeffaf yerel idareyi hedefleyen modern kamu idaresi kavramları getirmektedir.

Reformlar, özellikle stratejik planlama gerekleri, acil durum planlaması, borç ve borçlanma limitleri, performans dayalı bütçelendirme, yıllık faaliyet raporları ve muhasebe denetim komisyonları kurulması unsurlarını getirmiştir. Vatandaşların yerel hizmetlerin yerine getirilmesine gönüllü olarak katılımına imkan sağlayan hükümler de bulunmaktadır. Ayrıca, katılım ve danışma sürecini güçlendirmek amacıyla, sivil toplum temsilcilerinden oluşan İl konseyleri kurulmuştur.

Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, ortak sorunları bulunan köylerin, belediyelerin ve il özel idarelerinin, ortak projeler için bir araya gelmelerine imkan tanımaktadır.

Tüm bu kanunların aynı anda yenilenmiş olması, Hükümet bakımından önemli bir sınav oluşturmaktadır. Tasarlanan hedeflere ulaşılabilmesi için, bu kanunların uygulanmasının etkin biçimde planlanması ve yürütülmesi gerekecektir. Özellikle gerekli ikincil mevzuat çıkarılmalıdır. Ele alınması gereken sorunlar: Bilgiye erişimi güçlendirmek suretiyle ilgili taraflarla tam danışmanın sağlanmasını, mali ve bütçesel etkileri, insan kaynakları ihtiyaçlarını, mali kontrol ve denetim sistemlerinin güçlendirilmesini, içermektedir.

¹²³ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5355.html>

¹²⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html>

“Ombudsman” kurulması konusundaki 5548 Sayılı Kanun 12.10.2006 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu, kamu idaresinin etkinliğinin artırılmasında ve suiistimalin ortaya çıkarılmasında kilit bir kurum olacaktır.

Askeri otorite üzerindeki sivil denetimi AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek amacıyla, geçtiğimiz yıllarda ilave değişiklikler yapılmış, Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) görev, işlev ve oluşumuna ilişkin yapılan reformlar uygulanmaya başlanmıştır. Ekim 2004’te, MGK ilk kez yeni sivil Genel Sekreter başkanlığında toplanmıştır. MGK Genel Sekreterliğinin personel sayısı 408’den 305’e düşürülmüştür.

Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar¹²⁵

Kurum	Yıl/Kanun	Alan	Görevi
Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)	1981/2499	Sermaye piyasaları	Sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)	1994/3984	Radyo ve televizyon yayınları	Radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemek
Rekabet Kurumu (RK)	1994/4054	Mal ve hizmet piyasaları (bütün sektörler)	Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamak, birleşme ve devralmaları kontrol etmek.
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)	1999/4389	Bankacılık	Tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, mali piyasalarda güven ve istikrarı ve ekonomik kalkınmanın gereklerini de dikkate alarak kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere bankaların kuruluş, yönetim, çalışma, devir, birleşme, tasfiye ve denetlenmelerine ilişkin esasları düzenlemek.
Telekomünikasyon Kurumu (TK)	2000/4502	Telekomünikasyon	Telekomünikasyon sektöründe adil ve serbest rekabete dayalı dinamik ve güçlü bir piyasa oluşturmak, sektör ile ilgili siyasalara katkı sağlamak, tüketici haklarının korunmasını sağlayıcı tedbirleri almak, frekans ve numara gibi kıt kaynakların planlanarak, etkin ve

¹²⁵ Uğur EMEK: “Demokratik Yönetimlerde Bağımsız Kurumların Meşruiyeti Üzerine”, **Demokrasi Platformu**, Sayı 2, (Bahar 2005), 192. den Kamu Denetçiliği Kurumu eklenerek naklen.

			verimli kullanımını sağlamak
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)	2001/4628 2001/4646	Elektrik Doğal Gaz	Elektrik, doğal gaz ve petrolün yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasası oluşturmak ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetim sağlamak.
Tütün, tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TTMAPDK)	2002/4733	Tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkiler	Tütün ve tütün mamullerinin üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin usul ve esasları düzenlemek
Kamu İhale Kurumu (KİK)	2002/4734	Bütün Kamu Kurumları	Kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan veyahut kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemek, şikâyetleri incelemek.
Kamu Denetçiliği Kurumu	2006/5548	Bütün Kamu Kurumları	Gerçek ve tüzel kişilerin idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetlerini, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygı, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak

2.2. Yeni Aidiyet Anlayışı: Kimlikler ve Azınlıklar

Bugün artık siyaset üzerine düşünenlerin çoğu, farklılıklarla “birlikte yaşayabilmenin” yollarını araştırmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla insanlık tarihinin son 2000 yılında zaman zaman oldukça baskın olan aynileştirme siyaseti, yerini farklılaşmışlığın fark edilmesi siyasetine bırakmaktadır. Artık nesnellik iddialarının ve öznellikleri ortadan kaldırma çabalarının, aynileştirmenin farklılıkları ört bas etme girişimleri olduğu yüksek sesle dile getirilmektedir. Aynı özelliklere sahip, birbirine benzeyen, üniform (tek tip) nesnelerin değil, tamda birbirine benzemeyen, farklı özelliklere sahip, üniform olmayan her bir nesnenin harmonisinden söz edilmektedir.¹²⁷

Modern Ulus-devletler her ne kadar bu tarihi türdeş toplum varsayımına dayanıyor veya baştan beri toplumları türdeşleştirmeye çalışıyor olsalar da, gerek azınlıkların varlığı gerekse özellikle son yıllarda toplum içi farklılaşmaların artması bu iddiaların sürdürülmesini son derece zorlaştırmaktadır. Nitekim günümüz toplumlarının çoğu dini, kültürel ve etnik bakımdan farklı unsurları içinde barındıran, şu veya bu ölçüde heterojen toplumlardır. Ayrıca, ulus-devletlerin iktidar elitlerinin hoşuna gitmese ve engellemeye çalışsalar da, “küreselleşme” bu çoğulcu yapıyı günden güne daha belirgin hale getirmektedir.

Küreselleşme, ulus devlet mantığına zaten ters olan farklılaşma ve çoğulculuğu savunan demokrasinin yeşermesi ile ulus devleti ve merkezizetçi yönetim yapılarını eritmekte, uluslar-üstü ve bölgesel entegrasyonları güçlendirerek yerel değer ve farklılıkları canlandırmakta, yerinden yönetimin önemini artırmaktadır.¹²⁸ 1789 da Paris’in “öznelerinin” yurttaş olmayı talep ederek sokaklara dökülmelerinden tam 200 yıl sonra 1989 da Berlin Duvarının yıkılmasıyla yurttaşlık ve birey olma istekleri yeniden hayat bularak küresel yurttaşlık olarak karşımıza çıktı.

¹²⁶ Alain TOURAINE: **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay KUNAL, (İstanbul: YKY, 2000).

¹²⁷ Cangiz ANIK: **Yarınki Siyaset**, (Ankara: Alternatif Yayınları, 2003), 142.

¹²⁸ Ömer DİNÇER ve Cevdet YILMAZ: **Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim I**, (Ankara: T.C. Başbakanlık, 2003), 25.

Ancak küreselleşmenin ortaya çıkardığı gerçek tehlike devletin kendisine yönelik olmaktan çok, siyasi otoritenin geleneksel kullanım biçimine, başka bir ifadeyle, yerleşik egemenlik anlayış ve uygulamasına yöneliktir. Küreselleşme belki ulus temelli modern devleti ortadan kaldırmayacaktır, ama yönetenler-yönetilenler ilişkisinin geleneksel kavranış biçiminin sembolik adı olan egemenlik ilkesini kökten sarsmıştır.

Küreselleşme, devlet egemenliğinin artık bölünmez olmadığını ve uluslararası, uluslarüstü organlarla paylaşılabilirliğini savunmaktadır. Hatta –önceki bölümde de anlatıldığı üzere- bazı yetkilerin sivil toplum örgütleri ile müşterek kullanımının yanı sıra özelleştirmeler ile de bazı yetkilerin özel şirketlere devrini gerekli kılıyor. Böylece egemenlik kavramı yeniden yapılandırılırken, egemenliğin yalnız bağımsız bir devletteki merkezi otoriteye ait olduğu yaklaşımı terk ediliyor.

Dünya Ekonomik Forumunun 1998 DAVOS yıllık toplantısı, "21. Yüzyılın Öncelikleri" ana başlığı altında "Küreselleşmenin Yönetimi" ve küreselleşme sürecinde dünya ekonomisinin ilk küresel krizi olan Güneydoğu Asya krizi üzerine yoğunlaşmıştır¹²⁹. Bu bağlamda, Güneydoğu Asya krizi, ilk küresel kriz olması sıfatıyla, küreselleşmenin yönetimi ve yeni filizlenmeye başlayan, uluslararası hukuksal ve kurumsal bir altyapının oluşturulması konusunu gündeme getirmiştir. Küreselleşme süreci, dünya ticaretinin üretim artışlarına göre daha yüksek oranda gelişmesi, uluslararası sermaye hareketlerinin sınır-ötesi akım kolaylıkları ve yeni teknolojilerin ülkeler arasında hızlı yayılma istidadı şartlarında, geleneksel "ulus-devlet"in kurumsal ve hukuksal altyapısını zorlamaktadır. Gerçekten, siyasi, ekonomik, sosyal, diplomatik ve askeri stratejilerin oluşturulmasında uluslararası ilişkilerin temel birimi olan "ulus-devlet", görece olarak, giderek etkinliğini yitirmektedir. Davos tartışmaları, "ulus-devlet"in "ekonomik bağımsızlığı"nın artık mümkün olmadığını tespit etmektedir. Ayrıca, bu birimin artık "sorumlu

¹²⁹ "Report on the 1998 Annual Meeting of the World Economic Forum: The view from Davos" **World Economic Forum**, 1998

ulus-devlet" olmasını ve -Güneydoğu Asya'da olduğu gibi- küresel krizlere neden olacak yönetim hataları yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

20. Yüzyılın sonu bireyin evrenselleşmesinin ve evrenselciliğin bireyleşmesinin iç içe geçmesini içeren derin ikili bir süreçtir. Bu küresel sistem hem evrensele dahil olma, hem de yerele bağlı kalma isteğini güçlendirmektedir. Bu süreç ulus devletin de krizde olduğu anlamını taşımaktadır. Birçok yazar bu durumu ulusun mahiyetinin ve buna bağlı olarak da devletin mahiyetinin değişmiş olması şeklinde açıklamaktadırlar.¹³⁰

Küreselleşme sürecinde "ulus-devlet"'in giderek etkinliğini yitirmesi, genel olarak, üç önemli gelişmeye bağlanmaktadır¹³¹. Ekonomik olarak, mal ve hizmetlerin, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle, ülke sınırları dışında kolaylıkla ulaşılabilir hale gelmesi, "ulus-devlet"'in kendi kendine yeterli olma ilkesini geçersiz hale getirmiştir. Ülkeler, dış ticaret aracılığıyla, çoğu mal ve hizmete daha düşük maliyet ve daha büyük kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Çokuluslu şirketlerin gelişmesiyle birlikte sınır ötesi ticaret, önemli boyutlarda gelişmiş ve elektronik fon transferi sistemlerinin yaygınlaşmasıyla da sermaye hareketleri olağanüstü bir akıcılık kazanmıştır. "Ulus-devlet"'in sorumsuz kararları ve yönetim hataları, uluslararası sermaye piyasalarında bir dizi olumsuz fon hareketini devreye sokmakta ve risk primleri yükselmektedir.

Askeri olarak, sadece kara harekâtları ile yapılan savaflara, uçak ve füzelerle bir 3. boyut eklenmiş ve "ulus-devlet", kendi sınırları içerisinde, sınırları korumaya dayalı savunma anlayışıyla kendisini güvende hissedemeyecek bir noktaya gelmiştir. Bilgi teknolojileri, diğer devletler ve uluslar hakkında hızlı ve geniş bir bilgi edinme imkânı ortaya çıkartmış ve insanlar birbirlerine düşünce ve dünya görüşü açısından hızla yaklaşmıştır. "Ulus-devlet"'ler bu yakınlaşmalar nedeniyle kendilerine özgü ideolojik ayrıcalıklarını da kaybetmişlerdir.

Bu konuda ilginç çalışmalar da yapılmıştır. M. Hardt ve A. Negri'nin "İmparatorluk"u¹³² da çok sayıda düşünür tarafından küreselleşme ve ulus devlet ilişkisinin en güzel yorumlandığı bir eser olarak gösterilmektedir. İmparatorluk'u bu kadar önemli kılan, küreselleşme çağını her yönüyle irdelerken, küreselleşme mağdurlarından yana aktif bir tavır alması, onları küreselleşmenin vahşetinden kurtaracak alternatifler de önermesidir. Ulus-devletlere dayalı çağ sona erdi. Sermaye küresel çapta önüne çıkan her engeli yıkıyor; Seattle'dan Cenova'ya uzanan isyan dalgasına rağmen, muhalefet güçleri zayıf; karamsarlık iliklere işlemiş durumda. Mevcut durumu açıklamakta emperyalizm kavramı yetersiz kalıyor; yeryüzünü ele geçirmekte olan merkezlessiz ve topraksız egemenlik aygıtını Hardt ve Negri İmparatorluk diye adlandırıyor.

Küreselleşme sürecinin dışına düşmemek, vatandaşların hayat standardını yükseltirken, dünya ticareti, uluslararası yatırımlar ve yeni gelişen teknolojilerden daha fazla pay almayı isteyen ulus-devletler, karar alma ve uygulama mekanizmalarını evrensel değerler ışığında değerlendirmek zorunda kalacaklardır. Bu çerçevede, ulus-devletler, zaman içinde, yapacakları istişareler sonucunda uyum için geçiş dönemi ayrıcalıkları sağlasalar bile, Dünya Ticaret Örgütü'nün (World Trade Organisation-WTO) ticaret kurallarına, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın (Multilateral Agreement on Investment-MAI-OECD) yatırım kurallarına, Mali Faaliyet Hedef Grubu'nun (Financial Action Task Force-FATF-OECD) mali işlem kurallarına ve Kamu Yönetiminde Etik Anlaşması'nın (Ethics in Public Management-EPM-OECD) davranış kurallarına uymak mecburiyetinde olacaklardır.

Ulus-devletin etkinliğini kaybetmesi kimlik krizlerine¹³³ yol açmaktadır. Ulus-devlet, ekonomik, askeri ve ideolojik olarak oldukça

¹³⁰ Ali Yaşar SARIBAY: "Küreselleşme, Uluslaşma ve İslam", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Der. Fuat KEYMAN, A.Yaşar SARIBAY, (Konya: Vadi Yayınları, 1998), 15.

¹³¹ "The nation-state is dead. Long live the nation-state" **The Economist**, 23 Dec 1995

¹³² Michael HARDT ve Antonio NEGRI; **İmparatorluk**, Çev. Abdullah YILMAZ, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001).

¹³³ Küreselleşmenin kimlik üzerindeki psikolojik etkileri hususunda bkz. Abdülkadir ÇEVİK: "Küreselleşme ve Kimlik", **Avrasya Dosyası**, Cilt 8, sayı 4, (Kış 2002), 216-226.

sarsılmış olmakla birlikte, hala, aynı dili konuşan ve aynı kültürle yoğrulmuş, ortak bir tarihe sahip, sevinçte ve tasada birlikte hareket eden bir topluluk olmaya devam etmektedir. Ulus-devlet yöneticileri, küreselleşme çağında artık sorumluluklarını yeniden tanımlamak ve yeni bir yönetim anlayışı sergilemek zorundadırlar. Yöneticiler, devlet hizmeti adı altında, geçmişte olduğu gibi, sadece bazı temel işlevlerin yerine getirilmesi, sonuçta da sadece kalitesiz eğitim, sağlık ve yargı hizmetleri üretilmesiyle yetinemezler. Artık, ülkenin insan ve tabiat kaynaklarının uluslararası rekabet şartlarına göre işletilmesi ve toplumun evrensel demokrasi ve insan haklarına uygun bir yapıda yönetilmesi, her zamankinden de daha önemli hale gelmiştir. Kısacası devir, Atatürk'ün "çağdaş uygarlık" diye adlandırdığı ve küreselleşme terminolojisinde "seviyeleme" (benchmarking) olarak tercüme edebileceğimiz seviyeleme devridir. Kendilerini uluslararası siyasi ve ekonomik kurallara göre seviyeleyemeyen ulus-devletler var olmaya devam edebilirler, ama bu varoluş, o ülke insanları açısından çok yönlü siyasi ve ekonomik mahrumiyetler doğuracaktır.

Ulus-devlet ile yurttaşlar arasında baş gösteren bu etkileşimin de etkisiyle yurttaşlığın ve daha küresel düzeyde güçlendirilmiş insan hakları nosyonunun bu denli gelişmesi, farklı topluluklar içerisinde ve arasında yaygınlaşan geniş kapsamlı kurumsal düzenlemeler aracılığıyla mümkün olmuştur. Günümüz dünyasında bu şekilde oluşmuş çok sayıda yurttaşlık vardır. Bunlar:¹³⁴

- Kültürel yurttaşlık: Tüm grupların topluma kültürel düzeyde tam anlamıyla ortak olma hakkını içerir.
- Azınlık yurttaşlığı: Başka bir topluma dahil olma ve yerleşme ve de uygun hak ve ödevler edinebilme hakkını içerir.
- Ekolojik yurttaşlık: dünya yurttaşının hakları ve sorumlulukları ile ilgilidir.

- Kozmopolit yurttaşlık: İnsanların dünya üzerindeki diğer yurttaşlara, toplumlara ve kültürlere yönelimini nasıl geliştirebilecekleri ile ilgilidir.
- Tüketici yurttaşlık: İnsanların kamu sektörü ve özel sektörden uygun mal, hizmet ve bilgi sağlayabilme hakları ile ilgilidir.
- Hareketli yurttaşlık: ziyaretçilerin başka yerlerde ve kültürlerdeki hakları ve sorumlulukları ile ilgilidir.

Birkaç istisna dışında, yeryüzünde artık çokuluslu, çoketnikli, çokkültürlü, çokdilli olmayan ülke bulmak zordur. Bütün bu çoklukları teklige dönüştürmek şöyle dursun, artan küreselleşme, yeniden yapılanma ve göçlerle birlikte bu çokluklar daha iç içe geçerek örgütlü toplumlardan yeni taleplerde bulunuyorlar. Bu talepler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri yeniden yapılanma sürecine zorluyor.

Türkiye'de yaşadığımız ulusal kimlik arayışı, küreselleşme süreci içerisinde bulunan/bulunmayan tüm ülkeler tarafından yaşanmaktadır. Amerikan yönetimi, kendi kamuoyunun baskısı altında ulusal ve uluslararası sorumluluklarının ne olması gerektiği konusunda sürekli bir arayış ve tartışma içerisinde. Güneydoğu Asya'nın mucize ülkeleri karşılaştıkları kriz ortamında, rejim ve kimlik sorunlarıyla boğuşmaya başladılar. Sosyalist sistemden kendini yeni kurtaran ve Batı kapitalizmine yönelen ve kimlik bunalımındaki Doğu Avrupa ülkeleri, AB'ye üye adayı olarak yeni kimlik arayışlarına girdiler. Küreselleşme sürecinden faydalanmak, riskleri en aza indirmek, imkânları değerlendirmek, söz konusu ülkenin yöneticilerinin elindedir. Küreselleşme sürecinde "serap görmemek" ve " mucize yaratmak", toplumu doğru hedeflere, yeterli imkânlarla teçhiz ederek yönlendirmekle mümkündür. Siyasi yönlendirme için küreselleşme sürecinin dinamiklerini iyi tahlil etmek, anlamak ve gelişmeleri doğru tahmin etmek gerekir.

¹³⁴ John URRY: "Küreselleşme ve Yurttaşlık", Çev. Emre AYDOĞDU, **Humanite**, sayı 9, (Eylül-Ekim 2005), 153.

Çok kültürlülükle ilgili önemli bir kavram yerelliktir.¹³⁵ Bireyin kimliği, yaşadığı yöredeki diğer insanlar, tarih, doğa ve çevre ile etkileşim yoluyla oluştuğu için, çok kültürlülüğün bir erdem olarak kabulü yerel mirasın da toplumsal zenginliğe katılması anlamına gelecektir. Özellikle, bireyin tarihi ve sosyal (yani yerel) kimliği ile beraber kendini ifade etmesi, kendisiyle ve çevresi ile daha barışık, dolayısıyla daha rasyonel ve sosyo-ekonomik bakımdan da daha üretken bir vatandaş tipinin oluşmasına yardım edecektir.

Yerellik, çok kültürlülüğe hayati bir katkı ifade etmenin yanında, demokratik ve daha müreffeh bir toplumsal hayatın da yapı taşlarından birini teşkil edecektir: Bir defa, katılımcı olma saiki, yerel düzeyde çok daha meşru ve etken olması sebebiyle, demokratik kültürü besleyecektir. İkinci olarak, yerel karakter kazandırılmış eğitim ve gelişme idraki, genel anlamda kalkınmaya çok daha sağlıklı ve kalıcı bir özellik verecektir. Son yıllarda Dünya Bankası gibi uluslararası kalkınma teşkilatlarının da önceliği merkezi kalkınma anlayışlarından çok yerel kalkınma anlayışlarına vermelerinin sebebi budur. Son olarak yerellik, gerek demokratik gerekse sosyo-ekonomik kalkınmaya ilişkin konularda duyarlılığı artıran bir etken olduğu için, vatandaşların "sorun çözücü" bireyler olma ya da sorunların çözümü sürecine katılma yeteneğini geliştirecektir.

Dünyada zaten mevcut kültürel çeşitlilik ve küreselleşme ile bireyin ve yerelliğin öne çıkması potansiyel olarak bir dizi sorunu da öne çıkarmakta, ayrılıkçı bazı kavramları da doğurmaktadır.¹³⁶ Azınlıklar ve çoğunluklar, dil hakları, bölgesel özerklik, siyasi temsil, müfredat değişikliği, toprak iddiaları, göç ve vatandaşlığa kabul politikası gibi meselelerde, hatta milli marş ya da resmi tatiller gibi milli sembollerde giderek daha sık karşı karşıya gelmektedir.

Çokkültürlü veya çokuluslu federasyonların sosyal bilimlerdeki hemen hemen her teoriye göre başarılı oldukları düşünüldüğünde ve 20. yüzyılın

¹³⁵ Küreselleşme ve yerellik arasındaki bağlantı için bkz. Stuart HALL: "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", Çev. Hakan TUNCER; **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-sistemi**, Der. Anthony D. KING, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998), 39-62.

başında ve sonundaki milliyetçiliğin engel tanımaz gücü düşünüldüğünde konu tam bir felsefe ve siyaset paradigmasına dönüşmektedir.¹³⁷

Bununla beraber, bu kapsamda gündeme gelen azınlıklar meselesi felsefenin ötesinde toplumsal huzur üzerindeki etkisi sebebiyle hemen düzenlemeye muhtaç bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Azınlıklar meselesinin başlıca iki yönü vardır. Bir yanda ulus-devlet şeklinde örgütlenen toplumlarda azınlıkların kaygısı yataarken diğer yanda azınlıkların güvenlik sorunu olarak görülmesi vardır. Dünya da farklı kültürlerle sahip her ülke, batı ülkeleri de dahil olmak üzere, milli güvenlik ve siyasi istiklal için azınlık milliyetçiliklerini bir tehdit unsuru olarak algılamış ve ezmeye çalışmıştır. Azınlıklar hemen her olayda farklı bir ulus olarak değerlendirilmiş ve azınlıkların sadakatinin mümkün olmayacağı hatta potansiyel olarak ayrılıkçı oldukları bile söylenmiştir. Yine bu endişelerle bu azınlıklar zayıflatılmaya çalışılmış ve ayrı bir kimliğe sahip oldukları duygusu düzenlik olarak silinmeye çalışılmıştır.

Ancak azınlık kimliklerinin zamana karşı dayanıklılığı hakkında ülkeler yanılmışlar ve azınlık kimliklerinin ezilmesinin hatalı olduğu fikri de bu süreçte günden güne artmıştır. Nitekim devlet ne zaman azınlığın ayrı kimliğine müdahale etse, sadakatsizlik artmış ve ayrılıkçı hareket güçlenmiştir. Dahası böyle zamanlarda şiddet hareketlerinin arttığı da istatistikî bir gerçektir. Devletler azınlık kimliklerinin kaybolması için, dil, örf-adet gibi kimliğin unsurlarını yasaklamış yine de azınlık kimlikleri ayrı kimliklerini korumuşlardır. Tüm bunlar azınlıkların kimlikleri konusundaki taleplerinin – temelde- haklılığını ve engellenemeyeceğini göstermiştir.

Azınlıklar ve mensup oldukları devletler arasındaki sorunların iyi bir tedavisi için iyi bir teşhis gerekir. Devletlerin azınlık kültürlerine müdahaleleri

¹³⁶ Ayrılıkçılık tanımı ve kavram hakkında kapsamlı bir kaynak olarak bkz. Afşar TİMUÇİN: “Ayrımcılık”, **Felsefelogos**, Sayı 29, (Nisan 2006), 37.

¹³⁷ Bu paradigma ve çözüm önerileri konusunda uluslararası kabul görmüş bir kaynak için bkz. Will KYMLICKA: **Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Çev. Abdullah YILMAZ, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998).

sadakatin sağlanması düşüncesi ile başladığına göre, sadakatin sağlanması halinde önemli bir adım da atılmış olacaktır.

Uluslararası insan hakları hukukunda azınlık kavramına ilişkin genel kabul görmüş bir tanıma ulaşılamamış olmakla birlikte,¹³⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'de önerdiği azınlık tanımı, daha sonra yapılmış olan tanım denemelerinin temel çerçevesini oluşturur.

Capotorti Alt Komisyon için hazırladığı raporda azınlığı, “bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, 0 devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup”¹³⁹ olarak tanımlamıştır.

Bu çerçevede Alt Komisyon çalışmalarında öne çıkan bir diğer tanım Kanada'lı üye Jules Derschenes'in 1985'de sunduğu azınlık tanımıdır. Capotorti'nin tanımıyla benzerlikler taşıyan bu tanıma göre azınlık, “bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlet de egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşıdır.”¹⁴⁰

İki tanım arasında en belirgin fark, Deschenes'in tanımında “fiili ve hukuki eşitlik” amacının açıkça yer almasıdır. Her iki tanımda da benzer biçimde kullanılan azınlık tanım ölçütleri, Capotorti'nin Etnik, Dinsel ve Dilsel

¹³⁸ Naz ÇAVUŞOĞLU: **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, (İstanbul: Bilim Yayınları, 1999).

¹³⁹ UN Doc. E/CN. 4/Sub.2/1985/31. <http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/fs18.htm>

¹⁴⁰ Azınlık tanımında yer alan sayısal azlığı nitelendirmek için kullanılan “egemen olmayan konum”, beyaz azınlığın siyah çoğunluğu yönettiği ve baskı altında tuttuğu Güney Afrika Cumhuriyeti (eski) örneğinde olduğu gibi, “egemen azınlıklar”ı dışlamak amacını taşımaktadır.

Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Üzerine Çalışma'sında objektif ve sübjektif ölçütler olarak sınıflanmaktadır.¹⁴¹ Bir devletin nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özellikler taşıyan bir grubun varlığı; bu grubun nüfusun bütünü içinde sayısal azlığı; sayısal azlığı nitelendiren grubun egemen olmayan konumu ve grup üyelerinin devletle vatandaşlık bağı azınlık tanımının objektif ölçütleri; bu objektif ölçütlere uyan grup mensuplarının kendilerine özgü (ayırıcı) özelliklerini-kimliklerini koruma isteği sübjektif ölçüt olarak belirlenmiştir.

Ancak yapılan bu tanım denemeleri sonuçsuz kalmış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1992'de 47/135 sayılı kararı ile kabul ettiği "Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge" de¹⁴² azınlık tanımına yer verilmemiştir. 47/135 sayılı Birleşmiş Milletler bildirgesi 27. maddede sıralanan azınlıklar listesine ulusal azınlıkları eklemek dışında, tanıma ilişkin açıklayıcı bir kural getirmemektedir.

Avrupa Konseyi bünyesinde sürdürülen çalışmalarda iki belge; Konsey'in danışma organı niteliğindeki Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) "Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi" (1995)¹⁴³ ile Parlamenter Asamble'nin hazırladığı "Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Ek Protokol" önerisi (1993)¹⁴⁴ azınlık tanımına yer vermektedir.

Venedik Komisyonu önerisinin madde 2(1)'ine göre; "Bu Sözleşme'nin amaçları bakımından 'azınlık' terimi, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini,

¹⁴¹ "Declaration on the rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities". Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 27. madde düzenlemesinden esinlenerek hazırlanmış, taslak metin 21 Şubat 1992'de İnsan Hakları Komisyonu'nun 1992/16 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. <http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>

¹⁴² Proposal for an Additional Protocol to the ECHR Concerning Persons Belonging to National Minorities" http://www.ecmi.de/download/working_paper_5.pdf.

¹⁴³ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

¹⁴⁴ <http://www.unesco.org/most/lnngo6.htm>

geleneklerini, d nlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönlenen bir grubu ifade eder”¹⁴⁵ Maddenin 2. fıkrası da, bu tanımın unsurlarına uygun bir gruba etnik, dinsel ya da dilsel azınlık olarak davranılacağını belirlemektedir.

Parlamente Asamble’nin ek Protokol önerisinde daha ayrıntılı bir tanım düzenlenmiştir. Önerinin “Tanım” başlığını taşıyan 1. Bölüm’ nde “ulusal azınlık”, a. bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan; b. o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan; c. ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren; d. o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen; e kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere , ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönlenen kişiler grubu olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁶

Azınlık hakları yeni sorunsalını, uluslararası insan hakları hukuku genel sorunsalından farklılaştıran unsurlardan ilki, azınlık kavramının tanımında görülmektedir. Yapılan bütün tanım denemeleri, çoğunluktan farklı etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip bir grubun “ortak kimliğini” ve bu kimliği koruma isteğini vurgular. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin  ereve Sözleşme de açık bir tanım getirmemekle birlikte, objektif özelliklerden kaynaklanan, çoğunluktan farklı bir ortak kimliği paylaşma, bu kimliğe sahip çıkma ve koruma isteği temelinde “kendi kimliğini tanımlama hakkı” üzerine kurulu örtük bir azınlık tanımını barındırmaktadır.

Ancak azınlık tanımında vurgulanan ortak kimlik ya da grup aidiyeti iki kritik sorunu da beraberinde taşır. Bu sorunlardan ilki, azınlık haklarının kolektif haklar kategorisine sokulup sokulmayacağı sorunu, ikincisi, bu

¹⁴⁵ Venedik Komisyonu’nun “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa sözleşmesi”  nerisi üzerine yapılan bir değerlendirme çalışmasında da, azınlıkların çoğunlukla   kategoriye bölündüğü belirtilmekte ve bu   kategori azınlık, etnik, dinsel ve dilsel azınlıklar, “ulusal azınlıklar” olarak nitelendirilmektedir. Bk. Giorgio Malinveni, “The draft Convention for the Protection of Minorities: The Proposal of the European Commission democracy through Law”, 12 HRLJ (1991) s.265, 265.

¹⁴⁶ Explanatory Memorandum, 14 HRLJ (1993) s.146.

soruna bağılı olarak azınlık hakları ile self-determinasyon hakkı arasında kurulabilecek bağlantının niteliğidir. Ülke bütünlüğünün saklı tutulması, ayrılıkçı talepler ve siyasi projelere hukuki meşruiyet sağlayıcı azınlık hakları formüllerinden sakınma ve demokratik bir toplumda çoğulculuğun korunması ikiliğini bağdaştırıcı bir çözüm bulma arayışı, azınlık haklarını kolektif boyutlu bireysel haklar olarak kabul etme eğilimini güçlendirmiştir. Azınlık haklarına ilişkin hazırlanan bütün uluslararası belgelerde olduğu gibi, Çerçeve Sözleşme’de de kullanılan “azınlığa mensup kişi” ifadesi, azınlık haklarında öznenin birey olduğunu belirtir. Bununla birlikte, azınlık mensubu kişilere tanınan kendi kültürlerini, dinlerini ya da dillerini yaşatma ve koruma hakkı ile asimilasyon yasağı, dolaylı da olsa “kollektif kimliğin” korunması sonucunu doğurmaktadır.

Bu çerçevede azınlıklarla self-determinasyon hakkı arasında, self-determinasyon hakkının “içsel” boyutu ile bağlantılı olarak bir ilişkinin kurulduğu görülür. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin self-determinasyon hakkının “ayrılma hakkı”nı da kapsayan dışsal boyutu yanı sıra, içsel boyutu ile de anlam kazanması, azınlıkların kendileri ile ilgili konularda karar verici olmalarını sağlayacak katılım yollarının tartışılmasını gündeme getirmiştir. Ancak iç self -determinasyonun her olayın kendine özgü şartları içinde yerel ya da özerk yönetimleri kapsayan adem-i merkezîyetçi çözümlerden, federasyona kadar farklı biçimlerde uygulanabileceği, kavramın hukuki bir standart getirmekten çok pragmatik nitelikte olduğu kabul edilir.

Azınlıklarla ilgili uluslararası belgelerde ülke bütünlüğünün korunması vurgusu, ayrılma hakkı anlamında self determinasyonun azınlık hakları içinde yer almadığının açık göstergesidir. Bununla birlikte; Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin 15. maddesinde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal, ekonomik yaşama, özellikle de onları ilgilendiren kamusal işlere etkili katılımını sağlamak için taraf devletlere getirilen “gerekli koşulları” yaratma yükümlülüğü, Açıklayıcı rapor’la birlikte

okunduğunda, Çerçeve Sözleşme’de iç self-determinasyon anlayışının yansımalarını görmek mümkündür.

Azınlık hakları yeni sorunsalını uluslararası insan hakları hukuku genel sorunsalından farklılaştıran unsurlardan diğeri, azınlık haklarını ve bu hakların sınırlandırılmasını şekillendiren temel ilkelerdir.

Azınlıklara tanınan haklar genel eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleri üzerine kuruludur. Ulusal Azınlıkların korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşme, azınlıklarının kimlik haklarını İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile tanınan hakların koruma alanı içine yerleştirmiş, azınlıkların kamusal yaşama etkili katılımı, uluslararası ilişkiler kurma hakkı gibi, azınlıklarla ilgili yeni haklar da tanımıştır. Ancak azınlık hakları normatif sisteminde, azınlıkların korunması ile eşitlik ve ayrımcılık yasağı klasik ilkelerini bağdaştıran “Pozitif ayrımcılık” ilkesine de yer verilir. Azınlık hakları kapsamında “pozitif ayrımcılık” çoğunlukla azınlık arasında hukuki ve fiili eşitliğin sağlanması için azınlık kimliğinin korunması amacına bağlı olarak anlam kazanmaktadır.

Çerçeve Sözleşme’nin 5. maddesi, taraf devletlere, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmaları, geliştirmeleri ve kimliklerinin asli unsurlarını oluşturan din, dil, gelenekler ve kültürel mirası korumaları için gerekli koşulları sağlama yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşme’nin Başlangıç’ında bu yükümlülük “çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplumun” gereği olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Çerçeve Sözleşme’nin 4. madde ikinci fıkrasına göre, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında “tam ve etkili eşitliği” geliştirmek için devletlerin özel önlemler alma yükümlülüğü, azınlıkların korunmasında temel bir kural haline gelir. Azınlık kimliğinin asimilasyona karşı korunması da, bu anlayışın öteki yüzüdür.

Bununla birlikte, azınlık hakları kategorisinin oluşturulmasının arka planında “etnik faktör”ün barış ve istikrarı sarsan etkisine çözüm bulma

arayışı belirleyici bir yer tutmaktadır. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamble'nin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne ek Protokol önerisinin Başlangıç'ında; ancak azınlık haklarının tanınmasının etnik çatışmalara son verebileceği ve böylece adalet, demokrasi, istikrar ve barışın korunmasına yardımcı olabileceği ifade edilmiştir. Benzer bir yaklaşım Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmenin başlangıç kısmında yer alır.¹⁴⁷

Bu hareket noktasını hazırlayan mantık, azınlık haklarının sınırlandırılmasına getirilen genel çerçevenin ana çizgilerini belirlemektedir. Çerçeve Sözleşme'de, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin sınırlama ölçütleri saklı tutulurken, azınlık haklarının kullanımında devletlerin ülke bütünlüğü ve ulusal egemenliğine saygı gösterilmesi kaydı özellikle vurgulanmıştır. Buna bağlı olarak, azınlık mensubu kişilerin Çerçeve Sözleşme hak ve hürriyetlerinden yararlanarak devletlerin ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyette ya da eylemde bulunması; azınlık haklarının "kötüye kullanılması" yasaklanmaktadır. Azınlık hakları hukukunda "ülke bütünlüğü" üzerindeki vurgu, bu ilkenin tanınan hakların "karşı-ağırlığını" oluşturduğunun göstergesidir.

Azınlık haklarına karşı-ağırlıklar oluşturma anlayışı bir yönüyle de, azınlık mensubu kişilerin ulusal yasal düzenlemelere ve çoğunluğun ya da diğer azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterme ödevinde belirir.

Bütün bu ayırt edici özellikleriyle uluslararası insan hakları hukuku içine yerleştirilen azınlık haklarının uluslararası güvenceler açısından ise, henüz etkin bir korumadan yararlanmadığı görülmektedir. Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin genel koruma mekanizması Sözleşme 27. maddenin sınırları içinde azınlık mensubu kişilere kişisel başvuru yolunu açmakla birlikte, bu mekanizmanın yarı-yargısal niteliği, İnsan Hakları Komitesi'nin bağlayıcı karar alamaması, Sözleşme korumasını eksik bırakmaktadır. Ulusal

¹⁴⁷ Erol KURUBAŞ: *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Uygulamaları*, (Ankara, Asil Yayınları, 2004), 124-181.

Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin öngördüğü denetim sistemi ise bütünüyle kişilere kapalı, devlet merkezli bir sistemdir.

Çerçeve Sözleşme'nin iç hukuklarda uygulanmasının “izlenmesi”, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin taraf devletlerin sunduğu raporlar üzerinde yapacağı değerlendirmeye sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte Sözleşme, raporların değerlendirilmesinde Bakanlar Komitesi'ne yardımcı olacak, ulusal azınlıkların korunması alanında uzmanlıklarıyla tanınmış kişilerden oluşan bir Danışma Komitesi'nin kurulmasını öngörmektedir.

1992 Helsinki-II Belgesi'nin oluşturduğu Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, azınlık sorunlarının “önleyici diploması” yoluyla çözümlenmesinde bir erken müdahale cihazı olarak düşünülmüştür. Azınlık sorunlarından doğan gerilimlerin çatışmalara dönüşecek şekilde tırmanmasını önleyebilmek için, Yüksek Komiser'in tarafsız kimliğiyle, bu sorunlara mümkün olan ilk aşamada müdahale etmesi; gerektiğinde ise “erken uyarı” yoluyla AGİK kurumlarını harekete geçirmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede hedeflenen, AGİK bölgesinde barış ve istikrarın korunması için etnik gerilimlerin kriz üretici etkisini erken müdahalelerle kontrol altına almaktır. Uygulamaya bakıldığında da AGİK Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğinin “öteki Avrupa”nın yeniden yapılanma sürecinde azınlıklarla ilgili AGİK taahhütlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir işlev yüklendiği görülür.

Bugün artık, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin genel kapsamını şekillendirdiği Azınlık Hakları Hukuku ile, azınlıklar sorunu devletlerin saklı yetki alanına ait bir sorun olmaktan çıkmıştır. Bu değişim azınlık hakları ile yeni bir boyut kazanan uluslararası insan hakları hukukunun, azınlıkların korunması açısından da önem kazanmasına yol açar. Ancak bu noktada “zorlu problem”, arka planında “yeni dünya düzeni”ne istikrar kazandırmayı amaçlayan bu değişim çerçevesinin uygulamada “ulus-devlet” ve “azınlıklar” tarafından ne ölçüde kabul göreceğidir.

Avrupa, insan hakları ihlallerinin etnik çatışmalardan beslendiğine ve en çok da azınlıkların bu ihlallere maruz kaldığına inanmaktadır. Bu ihlallerin önüne geçme gerekçesiyle de azınlıkların hamisi rolünü üstlenmiştir.¹⁴⁸ Diğer yandan AB, azınlık haklarının topluluk hakları olmadığını, bir topluluğa tanınmadığını, bu hakların bireysel haklar olarak benimsendiğini bu yüzden uygulanma mecburiyetini ısrarla vurgulamaktadır. Hatta örgütlenerek kendi kültürünü geliştirme hakkı dahi bireysel hak olarak ele alınmaktadır yukarıda bu iki hakkın farklarına kısaca kavramsal olarak değinilmiştir.

Türkiye’de AB’nin bu konudaki isteklerini Avrupalıların kötü niyetine bağlayan bir kamuoyu vardır.¹⁴⁹ Buna göre, Avrupalıların bu konudaki ısrarının arkasında Türkiye’yi bölme düşüncesi vardır. Ancak bu düşünce gerçeklerle uyuşmamaktadır. Esasen Avrupalıların Türkiye’nin parçalanmasını istemelerinin makul bir nedeni de yoktur. Nitekim söz konusu Avrupa belgelerinde, tanınması istenen azınlık haklarının üye devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe saygı çerçevesinde düşünüldüğü açıkça ifade edilmiştir.

Hemen her ülkede mevcut olan azınlıklar Avrupa’nın ilgi ve himayesine konu edilmektedir. Bu dinamikleri arkasına alarak Avrupa’daki bir grup siyasetçi Türkiye’deki Kürt nüfusu AB nin en önemli azınlık sorununa dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu çalışmaların sonu olarak Türkiye azınlık dilinde eğitim, iletişim, yayın gibi haklarda düzenleme yapmıştır. Zaten küreselleşme, uluslararası örgütlerin etkinliğinin artması ve ulus-devlet modelinin zayıflaması, tüm dünya ülkelerinde homojenleştirici politikaları etkisizleştirmektedir. Bunun sonucunda kamusal kültürün homojenleştirici baskısı azalmakta ve etnik farklılıklar meşrulaşmaktadır. Böylece Türkiye bu süreçte er geç almak zorunda kalacağı bir kararı AB üyeliği müzakere sürecinde vererek bir bakıma hem kaçınılmaz son ile yüzleşmiş hem de AB

¹⁴⁸ Mümtazer TÜRKÖNE, “AB Güzergahından yansımalar”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 59 (Ocak-Şubat 2000), 41.

¹⁴⁹ Ümit ÖZDAĞ: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, *Jeopolitik İnceleme*, (Ankara: ASAM, 2002), 42-47, Erol MANİSALI: *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı, Türkiye-Avrupa İlişkileri*, (İstanbul, Otopsi Yayınları, 2001), 183.

müktesebatında bir kriteri yerine getirmiştir. Kamuoyunda sancılara sebep olan bu karar ile şüphesiz gerek kamu hukuku açısından gerekse insan hakları bilinci açısından önemli bir kilometre taşı geride bırakılmıştır.

Şüphesiz “azınlıklar” konusu bir Kopenhag siyasi kriteridir. Bununla birlikte Avrupa Birliği’nin azınlıklar meselesinde Türkiye’den taleplerini, Kürtleri ve Alevileri resmen azınlık olarak tanımadan da, insan hakları çerçevesinde karşılamak mümkündür ve gereklidir. Türkiye Kürt meselesinde zaten bu yönde adımlar atmış ve çok ciddi mesafe almıştır. Gayrimüslim azınlıklarla ilgili olarak da Türkiye’nin Lozan Anlaşması’ndan kaynaklanan yükümlülükleri vardır; bunlara bihakkın riayet etmesi gerekir. Bununla birlikte Türkiye süreci ve AB önerilerini akılcı, soğukkanlı, tarihi unutmamakla ve geleceğe ilişkin senaryoları da hesaba katmakla birlikte esas olarak tarihten değil, günümüzdeki gerçeklikten hareketle, kendine güvenen bir kararlılıkla, demokratikleşmenin yol açabileceği istikrarsızlık korkusunu ancak iç dinamikleri güçlendirerek aşabileceğini düşünerek kabul etmeli ve bu perspektif doğrultusunda değerlendirmelidir.

Aleviler ve bütün gayrimüslimlerin din özgürlüklerinin sağlanması devletin büyük ölçüde negatif bir tutum sergilemesi ile mümkün olur. Gerçek anlamda laik bir anayasal düzenin elde edilmesi için yapılacak köklü anayasal reformlar ile devletin din üzerindeki kontrolü kaldırılarak din ve devlet işleri birbirinden ayrılmalı.¹⁵⁰ Bu amaçla Lozan’da bütün gayrimüslimlere tanınan din özgürlüğü zaman geçirmeden ve koşulsuz olarak tanınmalı, cemaat vakıflarının tüzel kişilikleri tanınarak mülkiyet hakları önündeki engeller kaldırılmalı, Cemaatlere Lozan’da tanınan kendi kurumlarını idare ve kontrol hakkının önündeki bütün yasal ve bürokratik engeller kaldırılmalı, cemaatlerin eğitimsel, sosyal ve hayır işlerini yürütme hakları bütünüyle sağlanarak Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yetkisi şeffaf ve kısıtlı bir devlet denetimi ile sınırlandırılmalı ve cemaatlere ruhban eğitim verme ve din kitapları yayınlama hakkı tanınmalı. Aleviler ile Sünniler

¹⁵⁰ Bkz. tezin 3.8 numaralı bölümü.

arasında gerçek eşitliğin sağlanması ise ancak Hanefi İslam'a verilen devlet desteğinin sona ermesi ile mümkün olur.

Soruna laik demokratik devlet anlayışı çerçevesinden bakıldığında ilk göze çarpan, sorunların temel kaynağının Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı olduğu. Nitekim Diyanet'in kaldırılması gerektiğini savunulmaktadır. Ancak, bu çözümün arzu edilebilir ve imkan dahilinde olup olmadığının ne derece karmaşık ve içinden çıkılmaz bir sorun olduğu da ortada. Bütün tarafları – devleti, Aleviler ve Sünniler'i – memnun edecek ve içine alacak bir çözüm üretmek, bugün Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en çetrefil sorunlardan biri. Yine de, kısa vadede, Aleviler'in yasal eşitliğini sağlamak adına yapılabilir gözükten siyasaların olduğu da şüphesiz. Öncelikle Aleviler'in dini kimlikleri koşulsuz olarak tanınmalı ve devlet Alevi inancının ne olup olmadığı hususunda fikir yürütmekten vazgeçmeli. Azınlık ile çoğunluk arasında gerçek eşitliğin sağlanmasının en temel ön koşulu, devletin azınlıklara mensup bireylerin kendi kimlikleri konusunda yaptıkları öznel saptamalara saygı göstermesidir. Ayrıca Diyanet'in kaderi konusunda verilecek kararı beklerken, Aleviler'in ödediği ve Diyanet'e giden vergiler Aleviler'in dini ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak üzere kendilerine geri verilmeli. En önemlisi Aleviler'in sorunlarının çözümüne yönelik iyi niyetli ve önyargısız bir girişim için, demokratik temsiliyet ve meşruiyet ilkeleri ışığında, sadece devlete yakın olan değil, bütün Alevi temsilcileri ile tarafların eşitliğine dayanan sürekli bir iletişim kurulmalı.

Kürtler ve diğer etnik / dinsel azınlıkların dil hakları talebine demokratik ve eşitlikçi bir çözüm ise ancak pozitif devlet politikaları ile mümkün olabilir. Türkiye'de gerek kamu gerekse özel okullarda anasınıfından üniversiteye yabancı dillerde paralı ve parasız eğitim verilirken, ülke nüfusunun bir kısmını oluşturan Kürtler'in, özellikle nüfusça yoğun oldukları bölgelerde, anadillerinde eğitim taleplerinin reddedilmesinin gerekçesini anlamak oldukça zor. Türkiye'nin yerine getirmekle yükümlü olduğu Kopenhag siyasi kriterleri arasında yer alan azınlık hakları, devletlere azınlıkların dil hakkının tanınması

konusunda belli ölçüde bir hareket alanı sağlar. Azınlık hakları hukuku, anadilde eğitim hakkı konusunda devletlere iki seçenek sunar: azınlıklara ilköğretim okullarında anadillerinde eğitim yapma hakkı tanımak ama resmi dil öğrenimini zorunlu kılmak, ya da resmi dilde eğitimi zorunlu kılarak azınlıklara anadillerini öğrenme hakkı tanımak.¹⁵¹ Ancak bu hareket alanı yine de sınırlıdır ve devletlere azınlıkların anadillerini öğrenmesini şu veya bu şekilde sağlamaları görevini getirir. Komisyon'un son raporunda¹⁵² Türkiye'nin azınlık politikaları üzerinde yapılan göreceli, kapsamlı ve eleştirel analiz, bu uyuşmazlığın ne yönde çözüldüğünün ve müzakere sürecinde Türkiye'nin azınlık hakları kriteri ile ciddi anlamda yüzleşmek zorunda kalabileceğinin bir göstergesi olabilir.

Son tahlilde Türkiye, müzakereler başladıktan sonra, alttan gelen toplumsal talepler ve üstten yoğunlaşarak gelecek siyasi baskılar neticesinde azınlık hakları ile şimdiye kadar yapmadığı ölçüde yüzleşmek zorunda kalacak gibi gözüküyor. Bu süreçte gerekli olan, azınlık haklarının çözümüne yönelik bir ulusal siyasi diyalog kurmaktır. Bütün azınlık guruplarını içine alacak olan sürekli ve kalıcı bir diyalog, devletin vatandaşın güveni ve desteğini kazanması için çok önemli. Azınlık taleplerinin ve sorunlarının birebir tespit edilmesini amaçlayacak böylesi bir iletişim, Hükümet'in birbiri ardına reform paketleri geçirdiği bu günlerde özellikle gerekli. Meclis'in vatandaşların günlük hayatlarını doğrudan etkileyen köklü yasal reformlar yaptığı bir zamanda, Hükümet'in azınlık temsilcilerine yasalar çıkmadan önce danışması temsili demokrasi açısından büyük önem taşır. Aksi halde, demokratik süreçten geçmeden ve aceleyle çıkarılan reform paketlerinin Türkiye'nin azınlık sorununu çözmekten aciz kalması kaçınılmaz olur.¹⁵³

Türkiye kendi isteği ile Avrupa Birliği üyesi olmak istediğine göre asıl ve nihai çözüm, kültürel ve toplumsal çeşitliliğe saygılı, daha özgür bir Türkiye'dir. Eğer Türkiye, sadece hukukuyla değil uygulamasıyla da,

¹⁵¹ Bkz. Kopenhag İlkeleri, paragraf 34 ; Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, madde:8.

¹⁵² Avrupa Komisyonu'nun 8 Kasım 2006 Tarihinde Açıkladığı 2006 Yılı İlerleme Raporu bölüm 2.2.

insanlıkta kişilikte ve yurttaşlıkta eşitlik temelinde farklılıkların kendilerini serbestçe ifade etmesine imkan veren, özgürlükçü ve daha adem-i merkezi bir yapılanmayı gerçekleştirebilirse, azınlıklar meselesinden çekinmeyi gerektirecek bir durum da kalmayacaktır. Sınıfsal-toplumsal ayrımcılık yaratabilecek bir azınlık statüsü yerine, demokratik bir ülkede eşit hak ve yükümlülüğe dayalı yurttaşlık modeli herkes için daha iyi değil midir?

¹⁵³ Dilek KURBAN: “Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye”, **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, (Kış 2005), 207-229.

2.3. Demokrasi ve Bilgi Toplumu

Günümüzde demokrasi -en azından düşünce düzeyinde- evrensel bir yaygınlık kazanmış ve hemen her türden yönetsel mekanizmalar için temel meşruiyet aracı olarak kabul görmektedir. Huntington tarafından "demokrasinin üçüncü dalgası"¹⁵⁴ olarak adlandırılan bu gelişme, küreselleşme olgusu ile paralellik taşımaktadır.

"Küreselleşmenin Türkçesi, demokratikleşmedir" şeklinde çok yalın ve net bir tanım yapan İhsan Dağı ise kavrama daha çok birey ve bireyin özgürlükleri perspektifinde bakılması gerektiğinin altını çiziyor.¹⁵⁵ Dağı, küreselleşmenin ulusal düzeyde birey ile devlet arasında bir tampon alan yarattığını ve uluslararası örgütler, insan hakları kuruluşları gibi küresel aktörlerin oluşturduğu koruma mekanizmaları sayesinde, otoriter devlet karşısında bireyi özgürleştirici bir işlev gördüğünü söylemektedir.

Demokrasinin bu yükselişine kuşkusuz birçok etken dayanak oluşturmuştur. Bunlar arasında "devletin düşünce ve bilgi konusundaki tekeli ortadan kaldıran iletişim devrimi, soğuk savaşın sona ermesi, insani ve demokratik değerlerin yaygınlık kazanmaya başladığı bir dünya da otoriter ve baskıcı rejimlerin ciddi ve derinleşen meşruiyet sorunları ile karşı karşıya kalmaları, yeni küreselleşen ekonomik yapı içinde tutucu, katı yapılanmalara ve aşırı merkezîyetçi planlamaya dayalı ekonomilerin başarı şanslarının sınırlı oluşu, etkin dış aktörlerin (BM, IMF, Dünya Bankası, ABD, AB gibi) politikalarındaki değişiklikler, birçok ülkede kentsel orta sınıfların genişlemesi ve daha önce demokrasiye geçmiş ülkelerin "demonstrasyon" (gösterim) etkisi"¹⁵⁶ sayılabilir.

Dünyanın değişik bölgelerinde varlığını sürdüren ırkçı, kabileci vb. ilkel çatışma ve savaşlar devam etmekle birlikte, demokratikleşmenin

¹⁵⁴ Samuel P. HUNTINGTON: **Üçüncü Dalga**, (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1993).

¹⁵⁵ İhsan DAĞI: **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2000), 7.

¹⁵⁶ Selahattin YILDIRIM: **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, (Yerel Yönetimlerin Geliştirilmesi Programı El Kitabı), (İstanbul: IULA-EMME Yayınları, 1993) 12-13.

yaygınlaşması süreci, diğer anılan süreçlerle de desteklenerek ve hatta zorlanarak derinleşmekte ve geriye dönülmesi olanaksız bir aşamaya ulaşmaktadır. Bu arada küreselleşmenin tüm boyutlarına olduğu gibi, demokrasi ile ilişkisi konusunda da çok farklı açılara sahip eleştirel yaklaşımların varlığına da vurgu yapmak gerekmektedir. Örneğin küreselleşme sürecini demokraside bir geriye savrulma olarak gören yaklaşımların yanında, demokrasinin tehditle ve şantajla getirildiği ve böylece kendi kendini sabote ettiği; söz konusu olanın artık özgürlükten yana özerk bir karar değil, küresel bir buyrukla karşı karşıya olunduğunu¹⁵⁷ iddia eden görüşler, geniş bir karşı-duruş yelpazesi oluşturmaktadır.

Günümüzde demokrasi teorisi, demokrasinin "halkın iktidarı" şeklindeki klasik tanımından uzaklaşarak yeni bir yön kazanmıştır. Bu yön, "öznelerin çoğulculuğu"na dair önemli bir vurguyu içermektedir. Çünkü, her şeyden önce güncel demokratik mücadele, ekonomik ve siyasal alan ile sınırlı bir iktidar mücadelesinden çok; kadınlardan eşcinsellere, bölgelerden etnik azınlıklara uzanan bir yelpazede, birçok yeni hakların tanımlanmasına ve talep edilmesine inhisar etmektedir.¹⁵⁸

Bu yeni süreçte demokrasinin sağlam bir zeminde inşa olunmasının ve/veya pekişmesinin en önemli koşulu, hakların diğer haklara zarar vermeden (onları kaldırıcı veya sınırlandırıcı bir tehdit oluşturmadan) gerçekleştirilmesi olmaktadır. Aksi halde demokrasi, Sartori'nin de belirttiği gibi¹⁵⁹, "halkın halk üzerindeki iktidarı" şeklinde paradoksal bir duruma tekabül edecek, bir grubun iktidarı kendiliğinden diğerleri üzerindeki kontrolü gerekli kıldığında elde edilen hak, son tahlilde bir grubun diğer grupları sınırlaması pahasına kavuştuğu hak olacaktır.

¹⁵⁷ Uğur KÖMEÇOĞLU: "Küreselleşme, Modernleşme ve Modernlik", **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18 (Şubat, Mart, Nisan 2002), 20.

¹⁵⁸ Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN; Yaşar SARIBAY: **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim**, (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı (WALD) Yayını, 1999), 29.

¹⁵⁹ Giovanni SARTORI, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU ve Mehmet TURHAN, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993);

Siyaset teorisyeni Chantal Mouffe bu durumu *dayanışma* (solidarity) olarak tanımlıyor ve demokrasinin yeniden tanımlanmasının hareket noktası sayıyor. Mouffe'a göre demokrasinin eşitliği ve özgürlüğü birleştiren yeni bir vizyon kazanması, toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilere tekabül eden özne konumlarının çoğulluğunun tanınması ile mümkündür. Burada ise, bireyin kendini özne olarak inşa etmeye ve savunmaya olanak sağlayan kurumsal güvencelerin varlığı, demokratik yönetimin vazgeçilmez unsuru olarak öne çıkmakta ve demokrasi Touraine'in ifadesi ile "aynı bütünün içinde birbirlerinden farklı, hatta birbirlerine karşıt olan, kısaca aynı zamanda hem birbirlerine benzeyen hem de birbirlerinden ayrılan birey ve öbekleri bir arada yaşatmak"¹⁶⁰ şeklinde bir tanımsal açılım kazanmaktadır. Bir başka deyişle kamusal alan bölünmez ve kolektif niteliğini kaybedip, bireyselleşince, demokrasinin de yeniden ve kamusal alanın bu mahiyeti dikkate alınarak tanımlanması gerekecektir. Bu tanım ise kaçınılmaz olarak öznelerin çoğulculuğu esasını göz önüne alan ve öznelerin eşitlik ve özgürlük bileşimini zedelemeyen dayanışmacı bir yönelim içinde bulunmalarına imkan tanımalıdır.

Küreselleşmenin ve etkilerinden yukarıda bahsettik. Adına "endüstri devrimi"nden esinlenerek "enformasyon devrimi" olarak da ifade edilebilen bu dönüşüm, çalışma, yaşama ve düşünme şekillerimizde, oldukça ciddi etkilerde bulunmaya başladı. Aydınlanma'nın "ilerlemeci" anlayışını kendisine zımni olarak baz alan bu "yeni toplum" düşüncesi, büyük ölçüde "teknolojik determinizm" anlayışı üzerinde yükselmektedir. Her ne kadar, bir takım sosyologlar, teknolojiye ilişkin determinist yaklaşımları reddetseler bile, büyük ölçüde, teknokratik bir tavır içerisinde olan bu yeni toplumun teorisyenleri, "enformasyon toplumu"na doğru gidişin temel nedenini "telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri" ile açıklamak yoluna gitmektedirler.

Aslında sosyal teoriye ilişkin kaygıları ve epistemolojik tartışmaları bir tarafa bıraktığımızda, telekomünikasyon ve enformasyon teknolojilerinin,

¹⁶⁰ Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN; Yaşar SARIBAY: "Katılımcı ..." A.g.e., 30.

içinde yaşadığımız dünyayı, bir daha geri dönülemez biçimde derinden etkilediği, inkarı mümkün olmayan bir gerçek. Özellikle yapısal unsurlar açısından geçmişle (endüstriyel toplumla) bir kırılmayı yaşıyoruz. Endüstrileşme artık "yeni toplum"un ayırıcı vasfı değil. Gerek üretim, gerekse istihdam içindeki payı olağanüstü bir oranda gerilemiş durumda. Artık gücün de zenginliğin de ana kaynağı endüstri değildir; bir malın bilgisinin üretimi, kendisinin üretiminden çok daha önemli hale gelmiştir.

Dolayısıyla adına ister "enformasyon toplumu", ister "bilgi toplumu", ister "post-endüstriyel toplum", isterse daha çok bu yeni toplumun kültür boyutunu kendisine merkez alan ve anonimleşmiş bir kavram olan "post-modern toplum" diyelim, ortada fiili bir durum var: İçinde yaşadığımız çağın açıklanmasında modern/endüstriyel toplumun kavramları giderek daha çok cevap veremez hale gelmektedir.

Site devletlerinde bu yana zihinlerimize belli bir şekilde yerleşmiş bir devlet anlayışı vardır. Aslında bazı değişikliklere rağmen, devlet fikri kamunun görevleri, sorumluluklarını yerine getirme tarzı olarak temel özelliklerini korumuştur. 1789 Fransız Devrimi ulus devlet kavramını gündeme getirmiş vatandaşlara hizmetle ilgili yürütme erki, bu hizmetlerin optimal sunumu ile ilgili gerekli altyapıyı kuran yasama erki, hakların paylaşımından ortaya çıkacak yasal sorunlara çözüm getiren yargı erki alt sistemler bütünü olarak önem kazanmıştır.

Başlangıçta oldukça basit olan devlet vatandaş ilişkisi aradan geçen zaman içinde son derece de karmaşık bir hal almıştır. Bu karmaşık hale küreselleşme ve hız olgusu neden olmakta bu kavramlar adeta hayatın bütününde etkili olmaktadır. Ulus devletlerin bu iki kavramdan uzak durması da mümkün görünmemektedir. Bu durum kamu yönetimini yeniden yapılandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte özellikle de elektronik ve ona bağımlı olarak gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar önem kamu hizmetlerinin elektronik ortamda verilebilmesi için kamu birimlerinin teknik olarak hazır olması yetmeyecek, sistemden yararlanacak

olanlarında teknolojiyi kullanma kazanmaktadır. Bu açıdan bilginin dijital ortama aktarılması, kamu bilgi ağları son derece önem kazanmıştır. Aslında günümüzde bilginin en önemli özelliği kamusal bir mal olmasıdır. Bu mallar paylaşıldıkça azalmazlar ve tüketilmeleri engellenmez. Bu bakımdan kamu hizmetlerinin görülmesinde en önemli kaynakların başında bilgi gelmektedir. Bu bilginin paylaşılabirliği de önemli olmaktadır. Bu paylaşımın olabilmesi için elbette tarafların paylaşımına hazır, donanımlı ve algı düzeylerinin uyumlu olması gerekir. Yani yeteneklerinin belirli bir düzeye çıkartılması gerekecektir. Günümüzde geleneksel usullerle çalışan bürokrasiler taşıdıkları yükü taşımakta zorlanır olmuşlardır. Bürokrasinin daha etkin iletişim araçlarını kullanma zorunluluğu doğmuştur. Ayrıca karar alma sürecinin basitleştirilmesi ve kısaltılması ihtiyacı günümüz yönetiminin temel gereği olmuştur.

Bürokrasinin yükü ağırlaşırken aynı zamanda bireyler gelişen teknolojilerin de sayesinde devlete karşı daha talepkar olmaktadırlar. Çağdaş dünya da bireyler kendilerine hizmet veren kurumların daha aktif daha açık ve daha az maliyetle çalışmalarını istemekte ve beklemektedirler. Burada devletin elektronikleştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojileri birer araç olarak kullanılmaktadır. Hedef ise bilgi işleme kapasitesi arttırılmış, acil karar alan, ihtiyaçlara hızla cevap veren bir devlet yapısının oluşturulmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde şekillenen ve tüm dünya ülkelerini kısa zamanda etkisi altına alan toplumdaki gelişmelerin özellikle sanayileşme sürecini tamamlayamamış veya sanayileşme sürecinde olan gelişmekte olan ülkeler açısından irdelenmesi ve ekonomilerin bilgi toplumuna uyum sürecine girerek yeni stratejilere yönelmesi gereksimi gittikçe artmaktadır. Bilgi toplumu, başta emek faktörü olmak üzere tüm üretim faktörlerinin, kamu ve özel sektör işletmelerinin, bireylerin ve devletin teknolojik gelişmeler karşısında yeniden yapılanmasını, yeni bir dünya görüşü ve yaşam felsefesini beraberinde getirmektedir.

Bilgi toplumunda en önemli girdilerden insan faktörü ve bilginin niteliğinde değişim ortaya çıkmaktadır. Bilgi, hem kişisel bir kaynak olarak,

hem de kilit ekonomik bir kaynak olarak görülmektedir. Günümüzde, bilgi toplumunda ise bilgi anlamlı tek kaynak olarak benimsenmektedir. Geleneksel üretim faktörleri yani doğal kaynaklar, emek ve sermaye ortadan kalkmamakta ancak, ikinci plana düşmektedir. Söz konusu üretim faktörleri bilgi sayesinde elde edilebilir kaynaklardır. Burada bilginin niteliği de önemlidir. İşe yarayan bilgi, sosyal ve ekonomik sonuçlar getirebilecek bilgi önem kazanmaktadır. Bilginin oluşumuna katkı verecek ve bilgiyi kullanacak olan ise insandır. Bilgi toplumunda diğer önemli girdi insan faktörü olmaktadır. Burada, düşünsel anlamda emek faktörünün gelişimi, insana yapılacak yatırımlar ön plana çıkmaktadır.

Bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliği ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir.¹⁶¹ Sosyoekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, "bilgi ekonomisi", "sanayi-sonrası toplum", "bilişim toplumu", "bilgi çağı" ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir. Ayrıca; sosyo - ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi veya bilgi toplumundaki gelişmeler ise "üçüncü dalga" olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü dalga, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yeni bir yaşam biçimi getirmektedir. Bu yeni gelişmeler yeni davranış biçimlerinin oluşmasına yol açmakta ve toplumu standartlaşma ve merkezileşmenin ötesine taşımaktadır. Bu yeni uygarlık, farklı bir dünya görünümünü de beraberinde getirmekte; zamanı, mekânı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül biçimlerini geliştirmekte ve geleceğin politikasının ilkelerinin de kendine göre oluşmasına yol açmaktadır.

¹⁶¹ Coşkun Can AKTAN ve Mehtap TUNÇ: "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, (Ocak-Şubat 1998), 118-134.

Teknolojik yenilenme ile ortaya çıkan değişim süreçleri her toplumda toplumun yapısal özelliklerine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya koyar. Örneğin, yeniliğe, değişime açık toplumlarda teknolojik yeniliğin etkileri daha hızlı ve daha etkin bir biçimde görülebilir. Sanayi ve bilgi toplumlarındaki yapısal unsurlar karşılaştırılacak olursa aradaki farklılıklar şöyle özetlenebilir:

162

¹⁶² Faruk KOCACIK: “Bilgi toplumu ve Türkiye”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 27 No:1, (Mayıs 2003) 3-4 den naklen.

Sanayi Toplumu ile Bilgi Toplumu Arasındaki Farklar

Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
. Buhar Makinesi	.Bilgisayar
. Maddi Üretim	.Bilgi üretimi
.Fiziksel emek	.Zihinsel emek
.Fiziksel Sermaye	.Beşeri Sermaye
.Fabrikalarda üretim	.Veri bankaları ve bilgi ağlarına bağlı üretim
.Yeni pazarlar için	.Ulusal sınırları ortadan kaldıran
Kolonilere yönelme	Küreselleşme
.İmalat Sanayinin Ön Planda	.Bilgi endüstrisi
olduğu tarım, sanayi ve hizmetler	
şeklinde üçlü endüstriyel yapı	
.İşbölümü üretim tüketimin ayrılması (meta ekonomi)	.Müşterek üretim ve kullanımda paylaşım (sinerjik ekonomi)

.Arz ve talebe dayalı Fiyat Mekanizması	.Gelecekteki amaçların gerçekleşmesi için bilgi kullanımı
.İşletmeler önemli	.Gönüllü topluluklar önemli
.Özel mülkiyet rekabet ve kar artışı ön planda	.Müşterek katılım ve sosyal yarar ön plandadır.
.Merkeziyetçilik	.Çok merkezlilik
.Sınıflı toplum	.Çok merkezli fonksiyonel toplum
.Parlamentar demokrasi	.Katılımcı demokrasi
.İşçi Hareketleri	.Sivil hareketler
.İşsizlik, savaş, faşizm	.Gelecek şokları, kişisel terör ve sorunları
.Kitlese tüketim toplumu	.Kitlese bilgi toplumu (Sınırsız üretilen ileri düzeydeki bilgi)
.Maddi değerlerle psikolojik ihtiyaçların tatmini	.Amaca yönelik gelecekteki başarı ihtiyacının tatmini (zaman değeri)
.Bireysel özgürlük ve hümanizm düşüncesi	.Toplumsal katılım ve küreselleşme

2000’li yılların başından itibaren, dünya da bilgi toplumuna dönüşüm yolunda girişimlerin arttığı gözlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak sağlanan verimlilik artışları ile ortaya çıkan yeni ürün ve hizmetler daha önceleri üretim faktörlerinin miktarlarıyla açıklanan uluslararası rekabetin niteliğini de değiştirmeye başlamıştır. Avrupa Birliğinin 2010 yılında dünya daki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline gelmesini amaçlayan Lizbon Stratejisi bu değişime uyum sağlamaya yönelik çabaların en kapsamlı örneklerinden biridir. Bu çerçevede hazırlanan eAvrupa 2002 Eylem Planı, yeni ve daha rafine hedefler içeren eAvrupa 2005 Eylem Planı ile devam etmiştir. 2005 yılında i2010 olarak güncellenen Lizbon Stratejisi; bilgi, yenilikçilik ve sosyal içerme başlıkları ile yeni hedeflere yönelmiştir.

Türkiye’nin “bilgi toplumu”nu yaşayan ülkelerin neresinde sorusuna Yükseköğretim Kurulu tarafından 2 Şubat 2002 tarafından hazırlanan bir raporda şu şekilde cevap verilmektedir. “Dünya da ve ülkemizde teknoloji devrimi ve bilgi toplumuna geçişte eğitim büyük önem taşımaktadır. Bilgi toplumunda en değerli varlık insan ve insan gücüdür. Tarım ve sanayi toplumlarında insanın bedensel gücü ön planda iken bugün artık insan gücü denildiğinde beyin gücü akla gelmektedir. Bu nedenle, üniversitelerin bilgi toplumundaki yeri eskiye oranla çok artmıştır. Ancak ülkemizde, üniversitelerin ve bilim adamlarının önemi artmak yerine azalmıştır. Özellikle son 20 yılda izlenen politikalar nedeniyle, öğretim üyeliği ve üniversiteler sürekli bir şekilde itibar kaybetmektedir.”¹⁶³

Böyle ağır eleştiriler ve AB uyum çalışmaları sonucunda Türkiye’de bilgi toplumuna dönüşüm çalışmaları da gelişmelere paralel olarak 2000’li yılların başından itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Türkiye, 2001 yılında AB’ye aday ülkeler için tasarlanan eAvrupa+ Girişimine taraf olmuştur.

58 ve 59. Hükümet Acil Eylem Planında yer alan “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” 2003 yılında başlatılmış, böylece ülkemizde yürütülmekte olan

münferit çalışmalar tek proje çatısı altında toplanarak hızlandırılmıştır. e-Dönüşüm Türkiye Projesi; vatandaşlar, işletmeler ve kamu kesimi ile tüm toplumun bilgi toplumuna dönüşümünün uyum içinde ve bütünleşik bir yapıda yürütülmesini amaçlamaktadır.

Projenin genel koordinasyonu görevi Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Ulaştırma Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı ve üst düzey bürokratlar ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu; kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla da Danışma Kurulu oluşturulmuştur.

Bu süreçte, ilgili tüm tarafların katılımıyla hazırlanan “Türkiye’nin Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası” e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Politika Belgesinde, Türkiye’nin bilgi toplumuna dönüşüm vizyonu; “Bilim ve teknoloji üretiminde odak noktası haline gelmiş, bilgi ve teknolojiyi etkin bir araç olarak kullanan, bilgiye dayalı karar alma süreçleriyle daha fazla değer üreten, küresel rekabette başarılı ve refah düzeyi yüksek bir ülke olmak” şeklinde belirlenmiştir.¹⁶⁴

Başlangıcından bu yana katılımcı bir yaklaşımla yürütülen e-Dönüşüm Türkiye Projesi kapsamında; ilki 2003–2004 dönemini, ikincisi de 2005 yılını kapsayan eylem planları hazırlanmış ve başarıyla uygulanmıştır. Eylem planları çerçevesinde yürütülen kısa vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaların yanı sıra, 2005 yılında ayrıca, Türkiye’nin bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin olarak yararlanması ve bilgi toplumuna dönüşümün gerçekleştirilmesine yönelik orta ve uzun vadeli strateji ve hedefleri belirlemek üzere, 2006–2010 dönemini kapsayacak olan Bilgi Toplumu Stratejisi hazırlık süreci başlatılmıştır.

Bilgi Toplumu Stratejisinde; toplumun temel öğelerini oluşturan vatandaşlar, kamu sektörü ve işletmeler ile bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün mevcut durumları ve Türkiye’nin 2010 yılında bilgi toplumuna

¹⁶³ YÖK, “Rektörler Toplantısına Sunulan Rapor”, 6 Şubat 2002. Bkz: <http://www.yok.gov.tr>

dönüşüm potansiyeli değerlendirilmiş, belirlenen stratejik öncelikler çerçevesinde 2010 yılı için hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için atılması gereken adımlar tespit edilmiştir. Ayrıca, TÜBİTAK tarafından yürütülen Vizyon 2023 çalışmaları ve Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kararları esas alınarak Ar-Ge ve yenilikçilik stratejileri de entegre edilmiş ve stratejinin bütünlüğü sağlanmıştır. Diğer taraftan, stratejinin uygulanmasını güçlendirecek yapılar ile uygulamanın izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla, ölçümleme kriterleri ve metodolojisi oluşturulmuştur.¹⁶⁵

Bilgi Toplumu olma yolunda yapılan yasal düzenlemelerden belli başlıları aşağıda belirtilmiştir.

1- ELEKTRONİK İMZA KANUNU

15.1.2004 tarihli ve 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ile elektronik imzanın hukukî yapısı, elektronik sertifika hizmet sağlayıcılarının faaliyetleri ve her alanda elektronik imzanın kullanımına ilişkin işlemler yasal çerçeve altına alınmıştır. Diğer taraftan Kanunun 5 inci maddesi ile güvenli elektronik imzanın elle atılan imza ile aynı hukuki sonucu doğuracağı hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca 818 sayılı Borçlar Kanununun 14/1 maddesi, “güvenli elektronik imza, elle atılan imza ile aynı ispat gücünü haizdir”,

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 295/A maddesi “usulüne göre güvenli elektronik imzayla oluşturulan elektronik veriler senet hükmündedir. Bu veriler aksi ispat edilinceye kadar kesin delil sayılırlar.” şeklindeki ifadeler ile ilgili konuda düzenlemelerde bulunmuşlardır.

Elektronik İmza Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 06.01.2005 tarih ve 25692 sayılı resmi gazetede

¹⁶⁴ Konu ve süreç ile ilgili olarak bkz. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>

¹⁶⁵ Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan “Bilgi Toplumu Stratejisi ve ek'i Eylem Planı” 11/07/2006 tarihli ve 2006/38 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı'yla onaylanmış olup, 28/07/2006 tarihli ve 26242 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Elektronik imza uygulamalarının denetlemesini Telekomünikasyon Kurumu yapacak. Kamu çalışanları e-imza sertifikalarını TÜBİTAK'tan alacaklar.

2- BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU

24 Ekim 2003 tarihli ve 25269 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak 24 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe giren Kanun ile demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usuller düzenlenmektedir.

27 Nisan 2004 tarih ve 25445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik ile Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir.

3- TÜRK CEZA KANUNU

12 Ekim 2004 tarihli ve 25611 sayılı Resmi Gazete'te yayımlanan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 135–140 ıncı maddelerinde kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesine, dağıtılmasına ve yok edilmemesine ilişkin suç tarifleri ve cezai yaptırımlar düzenlenmektedir. Aynı Kanunun 243-246 ncı maddelerinde ise bilişim sistemlerine girme, sistemi engelleme, sistemi bozma, verileri yok etme veya değiştirme suçlarının tanımları ve bu suçlara uygulanacak cezalar düzenlenmiştir. Kanunun ilgili maddeleri 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4- EVRENSEL HİZMET KANUNU

25 Haziran 2005 tarihli ve 25856 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kanun, toplumun tüm kesimlerinin bilgi toplumunun sunduğu imkanlardan yararlanabilmesi amacıyla, elektronik haberleşme sektöründe evrensel hizmetin kapsamını ve uygulama esaslarını hüküm altına almaktadır.

5- TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ KANUNU

6 Temmuz 2001 tarihli ve 24454 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kanunun amacı ülkemizde Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurulmasını teşvik ederek, Teknoloji yoğun sektörlerde ülkenin rekabetçi yapısını güçlendirmektir. Bu Kanun ile Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin kuruluşu, işleyişi, yönetim ve denetimi ve bunlarla ilgili kişi ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir

6-16 TEMMUZ 2004 TARİHLİ VE 5228 SAYILI BAZI KANUNLARDA VE 178 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMEDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN

31 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 3 üncü maddesi ile 213 sayılı Kanunun 28 inci maddesine hüküm eklenerek vergi beyannamelerinin elektronik ortamda gönderilmesi ve gönderilen beyannamenin tahakkuk fişinin elektronik ortamda hazırlanabilmesi imkanı sağlanmıştır. Söz konusu tahakkuk fişinin elektronik ortamda gönderilmesinin aynı zamanda vergi mükellefine tebliğ yerine geçeceği hükmü konulmuştur

Diğer taraftan aynı Kanunun 28 inci maddesiyle 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 89 uncu maddesinde yapılan değişiklikle münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının yüzde 40'ı oranında Gelir Vergisi indiriminin yapılması sağlanmaktadır.

7- 6 MART 2003 TARİHLİ VE 4822 SAYILI TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA KANUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN

14 Mart 2003 tarihli ve 25048 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4822 sayılı Kanun ile 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır:

Kanunda yer alan mal tanımında değişiklik yapılarak elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan mallar da tanımın kapsamına dahil edilmiştir. Kanunun 9. maddesine Mesafeli Sözleşmeler başlığı altında elektronik ortamda gerçekleştirilen alışveriş işlemleriyle ilgili yasal boşluk doldurulmuştur. Kanunun ilgili maddesindeki yükümlölükleri yerine getirmeyenler için idari para cezası öngörölmekte, söz konusu cezanın mülki amir tarafından uygulanacağı hükme bağlanmaktadır.

8- 15 MART 2003 TARİHLİ VE 4826 SAYILI NÜFUS KANUNUNUN BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİNE DAİR KANUN

Kanunun 3. maddesiyle; Bilgisayar ortamında tutulan kayıtları “Nüfus kütükleri, nüfus aile kütükleri, özel kütükler” tanımları içerisinde sokan; nüfus müdürlüklerindeki kayıtları kapsayacak bir veri tabanı oluşturulmasına imkân tanıyan değişiklikler yapılmıştır. Kanunun 8. maddesiyle; 1587 sayılı kanuna ek madde getirilerek, aşağıdaki hususlarda İçişleri Bakanlığı yetkili kılınmaktadır:

- Nüfus aile kütüklerinin bilgisayar ortamında tutulan kütüklere intikalini sağlamak
- Nüfus işlemlerinin bu kütükler üzerinden yürütölmesine imkân hazırlamak
- Bilgisayar ortamında tutulan kütüklerin güvenliğini ve gizliliğini sağlayacak tedbirleri almak
- Kâğıt ortamındaki nüfus aile kütüklerini uygulamadan kaldırmak
- Dayanak belgelerini düzenlemek, tescili ve muhafaza edileceği yetkili nüfus müdürlüğünü belirlemek

- Elektronik ortamda yürütülen her türlü nüfus işlemlerinde elektronik imza kullanılmasına karar vermek

- Kamu kuruluşları ile kamu hizmeti veren kuruluşların merkezde bilgisayar ortamında tutulan kayıtlardan bilgi alışverişi taleplerini ve merkez ve taşrada iş akışını nüfus hizmetlerinin bütünlüğü içerisinde belirlenecek esaslar ve usuller çerçevesinde karşılamak.

9- ELEKTRONİK ORTAMDA FİKRİ HAKLARIN KORUNMASI:

12.03.2004 tarihinde yürürlüğe Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5101 Sayılı Kanunla yeni düzenlemeler yapılmış olup, bu alanda mevzuatta yer alan eksiklikler giderilmiştir.

Ayrıca, mevzuatın uygulanmasında ortaya çıkan sorunların giderilmesi amacıyla yönelik olarak 26.06.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5194 Sayılı Kanunla, fikri haklar konusunda yargının işleyişine ve bu alanda uygulanacak yaptırımlara ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Kanunlarla ilgili bilgi için bkz: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar.sorgu_baslangic

2.4. Devlet Babadan e-devlete

İnsanlık günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi ile önceki dönemlere göre (tarım ve sanayi toplumları) büyük bir değişim, değişimin ötesinde bir dönüşüm sürecindedir. Yeni toplum, bilgi etrafında örgütlenmiş durumdadır. Sanayi toplumunda ön planda olan “maddi ürünlerin üretimi” yerine, bilgi toplumunda bilgi teknolojileri kullanımı sonucunda “bilgi üretimi” önem kazanmaktadır.¹⁶⁷

Bilgi iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler ve dönüşümler, mikro-elektronığe dayalı yeni bir “tekno-ekonomik paradigma”yı doğurarak insanlığı sanayi toplumundan bilişim toplumuna taşımaktadır. Bu yeni “tekno-ekonomik paradigma” üzerine yükselen bilgi toplumu, sanayi toplumundan teknolojik, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etmenler açısından radikal kopuşlar göstermektedir. Teknolojik sistemde, bir yandan sanayi toplumunun mekanik teknolojilerinden bilgi toplumunun bilgi teknolojilerine, öte yandan montaj hattına dayalı üretim tekniklerinden bilgi ve yönetim teknolojilerine dayalı üretim tekniklerine geçiş yaşanmaktadır.

Ekonomik açıdan sanayi toplumunun fiziksel sermayeye dayalı ulusal ekonomisi ve endüstriyel organizasyonlar yerine insan kaynakları ve bilgi sermayesine dayalı küresel ekonomi ve bilgi tabanlı organizasyonların egemenliği hissedilmektedir. Toplumsal yapıda, sanayi toplumunun çekirdek ailesi yerini bireysel merkezli çeşitlenmiş aile biçimlerine bırakmış; uyumluluk, seçkinlik, sosyal sınıflar gibi sanayi toplumunun değerleri yerini bireysellik, çeşitlilik, katılımcılık gibi değerlerle değiştirmeye başlamış; ve kitleselleşmiş dönemsel eğitimden bilgi toplumunun bireyselleşmiş yaşam boyu eğitime geçilmiştir. Siyasal sistemde ise, artık geleneksel temsili demokrasi ve merkezi yönetim mekanizmaları yerini tedricen, sivil toplum ve gönüllü kuruluşların yaygın ve yoğun işbirliğine ve ortaklığına dayanan katılımcı, yerinden yönetimci, yurttaş-odaklı, saydam, uyumlu, yetki, sorumluluk ve kaynakların paylaşıldığı, hesap veren, evrensel hukuk kurallarına bağımlı,

çok merkezli, elektronik mekanizmaların hız ve kolaylığından yararlanan, etkin, verimli ve duyarlı bir kamu yönetimi ve devlet anlayışına bırakmaktadır.

Klâsik devlet anlayışında hükümet tarafından verilen çeşitli hizmetlerde, vatandaşlar çok fazla bürokrasi işlemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Basit prosedürler, çalışanlar için uygulanması karmaşık yapılar haline gelmekte ve bunun bir sonucu olarak, işlerin yürütülebilmesi için çok fazla sayıda personel ve memur işe alınmaktadır. Ayrıca basit işlemler için sayısız formlar ve imzalar gerekebilmekte, işlemler aylarca sürmektedir.¹⁶⁸

İnsanlık tarihinin geçirdiği büyük evrimler olan tarım ve sanayi devriminden sonra, geçen 20. yüzyılın son çeyreği bir üçüncü köklü devrimin gelişimine tanıklık etmiştir: bilgi teknolojileri devrimi. Tarım toplumuna geçişi saban ve yel değirmeninin kullanımı gibi toprağı işlemenin ve tarımın mekanizasyonu simgelemiş; sanayi devriminin temel özelliklerini buharlı makine, kömür, çelik, montaj hattı ve fabrikalar oluşturmuş; bilgi teknolojileri devrimine geçişi ise bilgisayarlar, iletişim teknolojisi, mikro elektronik, robotlar, biyo-teknoloji ve fiber optikler gibi yeni üretim teknik ve ilişkileri sağlamıştır. Bu özet tarih akademik olarak da ele alınmıştır. M.Ö. 8000'lerden başlayıp M.S. 1750'lere kadar süren tarım toplumu birinci dalga, 1750'lerden başlayıp 20. yüzyılın son çeyreğine uzanan sanayi devrimi ikinci dalga olarak nitelenirken, "üçüncü dalga" içinde yer alan sanayi devrimini tamamlamış toplumlar ise sanayi ötesi ya da bilgi toplumu olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁹

İçinde bulunduğumuz çağda ise bilgi teknolojileri örgütlerin yapısını işleyişini performans ve değişimini etkileyen temel faktör olup, özel sektör ve kamu sektörü bilgi teknolojilerinden derin bir şekilde etkilenmektedir. Çalışanlar artık kâğıt parçaları yerine byte'larla çalışmakta veri tabanı dosya dolaplarının yerini almaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Adem ÖĞÜT: **Bilgi Çağında Yönetim**, (Ankara: Nobel Basımevi, 2003), 39.

¹⁶⁸ Hilal YILDIRIR ve Elif KARAKURT: "E-devlet ve Uygulamaları", www.isguc.org.tr,

¹⁶⁹ Alvin TOFFLER: **Üçüncü Dalga**, Çev.A. Seden, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1981).

¹⁷⁰ James BENNET: "Yeni Bilgi Teknolojisi ve Refah: Değişen İş Dünyası", Çev. Cahit GÜRAN **Liberal Düşünce**, Sayı: 9, (Kış 1998), 92.

İnternet, her ne kadar askeri bir projenin ürünü de olsa son zamanlarda hızla ticarileşse de,¹⁷¹ katılımcı yapısı ile gerek kamu yönetiminin iç örgütlenmesi, gerekse bireylerin ve grupların yönetim birimleriyle ilişkileri açısından parlak bir gelecek vadetmektedir.

Başlangıcından beri bir konfederasyon gibi yapılanana internetin hiçbir zaman gerçek anlamda bir merkezi, otoritesi olmamıştır. "Hiperlink" (http), yani internetin temel ağ mantığı hiyerarşiyi çürütmekle ve adem-i merkeziyetçi ağ yapısı sayesinde merkeziyetçi kontrolü zorlaştırarak, vatandaşların kamu hizmetlerine daha kolay ve hızlı ulaşabileceği, şeffaf ve katılımcı bir kamu platformu oluşturmaktadır. Kamu hizmetlerinin alışılmış yöntemler yerine elektronik işlemlerle gerçekleştirilmesi anlayışı, birkaç nedene dayanmaktadır. Hizmet maliyetlerinin düşürülmesi, dünya üzerindeki bilgiye en hızlı şekilde ulaşarak çok geniş bir paylaşım alanı yaratılması ve kamu hizmetleri niteliğinin yükseltilmesi, ilk akla gelenlerdir.

Devletler de bu süreçte “e-devlete” dönüşerek hizmet kalitesini iyileştirip performanslarını arttırmaya çalışmakta klâsik devlet anlayışından uzaklaşmaktadır. Geleceğin devleti olarak da tanımlanan elektronik devlet; temel olarak kamunun hizmet verdiği alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla, daha şeffaf, vatandaşa daha yakın, daha ucuz ve daha iyi çalışan bir idari yapı olarak tanımlanmaktadır.¹⁷²

Model olarak e-devlet, teknik anlamda yurttaşların “müşteri”, kamu yönetimi faaliyetlerinin de “hizmet” olarak görüldüğü, “kalite/fiyat performansı” ölçütlerinin uygulandığı, en az maliyet ve emekle en kaliteli hizmetin üretilmesini hedefleyen bir verimlilik yönetim sistemidir. Bu bağlamda e-devlet modeli, düşük maliyet/kaliteli hizmet performansı üzerinde temellenen ve “toplam kalite yönetimi “ ile “müşteri memnuniyeti” ölçütlerine göre yapılandırılmış verimlilik yönetimi sistemiyle ve somut ifadesini elektronik

¹⁷¹ İnternetin gelişimi ile ilgili bkz., Peter CLEMENTE: **The State of the Net: The New Frontier**. (New York: McGraw-Hill, 1998).

¹⁷² Murat İNCE: **Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar**, (Ankara: DPT, 2001), 21.

ticarete bulan e-iş modelleriyle ilişkilendirilmekte, merkeziyetçi olmayan bir yatay koordinasyon yapısı sunmaktadır.¹⁷³ E-devlet diğer iş modellerinde olduğu gibi zaman, mekân ve maliyet unsurlarını optimal bir şekilde birleştirerek devlet etkinliğini artırmaktadır. Böylece baskıcı, kompleksli, kendini ispatlama adına trajediye dönüşen memur davranışları disipline edilebilmekte,¹⁷⁴ vatandaşın kendi işlemini kendi yapması fazla istihdamı önlemektedir. E-devletin özel sektör idare metotları ve becerilerinden faydalanmasının kamuda düşük verimlilik ve idareden kaynaklanan etkisizliği azaltmada etkili olduğu da bilinmektedir.¹⁷⁵

Demokrasi anlayışındaki gelişim ve uyum sürecinin hızlanması ile yerel yönetimlerin kamu yönetimindeki payı ve etkinliği artacaktır. Yerel yönetimlerin etkinliğindeki artış, yerel yönetimlerin bilgi altyapısı ve insan kaynağı açısından bir değişim yaşamalarını zorunlu kılacaktır.

Yerel yönetimler, halka en yakın yönetim birimi olarak gerek yönetsel (vatandaşlara bilgi sağlama ve hizmet götürme), gerekse siyasi (bir demokrasi okulu olma) işlevler yerine getirmektedirler. Çağımızın bilgi ve iletişim teknolojileri, özellikle bu yazının konusunu oluşturan İnternet, yerel yönetimlerin bu iki işlevinde de artı değer yaratma potansiyeline sahip görünmektedir. Örneğin yönetim alanında bir belediye Web sayfasının haftanın yedi günü, günün 24 saati erişilebilir olması vatandaşların bilgiye erişimini hızlı ve kolay hale getirebilirken, siyasi alanda vatandaşların yerel yönetim yetkililerine e-posta aracılığıyla erişebilme imkânına sahip olması katılımı artırma potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. E-belediyecilik anlayışı, etkin bir yönetim süreci olmasının zorunlu sonucu olarak, "her bir yurttaşa demokratik sürece katılmak için güçlendirilmiş fırsatlar sunmak" ve "hükümetin temsil ettiği halkın görüş, bilgi ve deneyimlerine ulaşması" için en iyi yol olarak görülmektedir.

¹⁷³ Özgür UÇKAN: **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması İçin, Strateji ve Politikalar - I**, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003), 44-47.

¹⁷⁴ Ahmet ULUSOY: "E-devlet (in) Bürokrasi (out)", www.liberal.dt.org.

¹⁷⁵ Mustafa SAĞSAN: "E-Devlet: Toplamların Yeni Umut Işığı mı?" **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, Cilt: 2, Sayı: 19, (Kasım 2001), 97.

Sanal organizasyonların gelişimiyle beraber çalışma mekânlarında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel olarak insanlar, çalışmak üzere belirli bir mekâna giderler ve mesaipleri dolduğunda oradan ayrılırlar. İş, zamana ve mekâna bağımlı olarak tanımlanır ve insanların fiziksel varlığı ortadan kalkınca durur. Yani iş, çalışan insanların etrafında merkezlenir. Bugün ise artık bu mekânlar aşmaya başlanmış ve “teleworking/ homeworking” yani uzaktan çalışma ya da evde çalışma olarak adlandırılan atipik (standart dışı) çalışma biçimleri giderek ağırlıklı biçimde görülmektedir. Teleworking, bilgi teknolojilerinin ve telekomünikasyonun hızlı gelişimiyle beraber ortaya çıkmıştır. Faks ve e-postanın sağladığı avantajlarla insanlar dokümanlar içinde aynı binada çalışma ihtiyacından kurtulmuşlardır. Sanal işyerinde, iş zamandan ve uzaydan bağımsızdır ve süreçler üzerinde odaklanmıştır. Süreçler, süreklilik halindedir. İşin çok belirli bir başlangıç ve bitiş noktası yoktur. İş, yapı ve sanal ürünün dinamikleriyle yürür. Sanal işyeri görsel ve fiziksel yakınlıklarla sınırlanmamıştır.

Kamu politikalarında görülen bu gelişmeler teknolojik evrimle olan farkın azalmasına neden olmuştur. Bu durumlar da e-devlet kavramıyla ifade edilmektedir. Bununla birlikte örgütsel değişim hala yavaş ve prosedürlerle kuşatılmış bir yapıda kurallar ve insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu sürecin iyileştirilmesine yönelik yapılacak yardım çabalarında araştırmacılar sosyal, örgütsel ve bilgi sistemleri arasındaki etkileşimi analiz etmelidirler. E-devlet teorisini meydana getiren disiplinlerden herhangi birinin yokluğu analizin eksik kalmasına yol açacaktır. Örgütsel enformatiğin ihtiyaçlarına cevap verecek araştırmalarda kamu politikası üretim süreci, yönetim ve teknoloji domainleri gibi temel unsurlar incelenmelidir.

İnternet teknolojisinin genel olarak yönetimde kullanılması tartışmaları dünya da “e-devlet” kavramı ekseninde yapılmaktadır. Elektronik devlet, ya da kısa adıyla e-devlet, temel olarak kamu bilgi ve hizmetlerine erişimin ve bu bilgi ve hizmetlerin dağıtımının bilgi ve iletişim teknolojileri ve özellikle

İnternet yoluyla yapılması olarak tanımlanabilir.¹⁷⁶ Kamu hizmetlerinin, tarafların doğrudan bağlantı kurmaya ya da fiziksel değiş tokuş yapmaya gerek kalmadan açık veya sınırlı kullanıcıların ulaşabildiği kapalı ağlar üzerinden elektronik olarak yapılabilmesi olan bu tanıımı biraz genişletirsek görürüz ki, söz konusu bilgi ve hizmetlerin akış yönü kamu kurumundan vatandaşa olduğu kadar, kamu kurumları arasında, kamu kurumundan özel sektör kurumlarına veya sivil toplum örgütlerine veya vatandaştan vatandaşa da olabilir. Hatta e-devlet kavramına ulus-devlet düzeyini aşan bir bakış açısıyla yaklaşırsak devletler arası bilgi ve hizmet değişiminin de e-devlet kavramı kapsamına girmesi mümkündür.

Bu kadar geniş alanda çeşitli tanımları içinde ve yakın çevresinde barındıran e-devlet kavramının ne olduğu kadar ne olmadığını tanımlamak da önemli görünmektedir. Günümüzde henüz büyümekte ve içeriğini aramakta olan bir kavram olan e-devlet ile e-ticaret, e-demokrasi gibi kavramların farklılıklarını tanımlamakta yarar vardır. Örneğin e-ticaret daha çok özel sektör kuruluşlarının kendi aralarındaki ve müşterileriyle aralarındaki ticari faaliyetleri kapsarken, kamu kurumlarının özel sektör kuruluşlarıyla aralarındaki ticari faaliyetler, hem e-devletin hem de e-ticaretin kapsama alanına giren bir altküme oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde e-demokrasi bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik alana yansımalarını, e-devlet ise yönetim alanına yansımalarını değerlendirmekle beraber, aradaki çizgi her zaman çok net çizilememektedir.

Means ve Schneider e-devleti devlet kuruluşları ile bu kuruluşların bilgi ve hizmetlerinin üreticileri (diğer devlet kurumları, özel şirketler, vatandaşlar) ve tüketicileri (yine diğer devlet kurumları, özel şirketler, vatandaşlar)

¹⁷⁶ Mary BROWN ve Jeffrey L. BRUDNEY: Achieving Advanced Electronic Government Services: An Examination of Obstacles and Implications from an International Perspective, 2001, 6. Ulusal Kamu Yönetimi Araştırma Konferansı'nda sunulan bu makaleye www.spea.indiana.edu/NPMRC6 adresinde erişilmiştir.

arasında BİT aracılığıyla kurulan ve sürdürülen ilişkiler olarak tanımlamaktadırlar.¹⁷⁷

Brown ve Brudney ise e-devleti kamu bilgi ve hizmetlerine erişim ve bu bilgi ve hizmetlerin yaygın ve etkin bir biçimde sunulması için teknolojinin ve özellikle web-tabanlı uygulamaların kullanımı olarak tanımlamakta ve bu bağlamda e-devlet çabalarını devletten vatandaşa (D-V), devletten devlete (D-D) ve devletten özel sektöre (D-ÖS) olmak üzere üç ana sınıfa ayırmaktadırlar.¹⁷⁸ Bu üç ana sınıfa iki tane daha eklemek mümkündür: Vatandaştan vatandaşa olan kamusal içerikli iletişimler (V-V) ve devlet ile sivil toplum örgütleri arasındaki iletişim.

Yukarıda aktarılan tanımlarda da açıkça görülmektedir ki, e-devlet kavramı çok yönlü ve karmaşık bir yapıdadır. Bu karmaşıklık zaman zaman kavram kargaşası yaratmaktadır. Söz konusu belirsizlik ve kargaşanın nedenleri şöylece özetlenebilir: Birinci olarak, e-devlet, kullanılan teknoloji değil yerine getirilen faaliyet (kamu bilgi ve hizmetlerinin elektronik ortamda aktarımı) etrafında anlaşılan ve tanımlanan bir kavramdır. Dolayısıyla e-devlet kavramının -yukarıda da görüldüğü üzere- mümkün olduğunca esnek ve muğlak tanımlanmasının nedeni kavramın değişik ortam ve ilişkilerde değişik anlamlar kazanmasıdır.

İkinci olarak, e-devlet kavramı değişik kişi ve gruplara değişik şeyler ifade etmektedir. Örneğin e-devlet kavramını elektronik ortamda kamu hizmeti sunumu, elektronik demokrasi ve elektronik yönetim olmak üzere üç değişik boyutta tanımlanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak teknolojinin baş döndürücü hızdaki değişimi e-devlet kavramının tam olarak anlaşılmasına, bu alandaki kuram ve uygulamaların sınırlamalarını ve yarattığı fırsatları tam anlamıyla kavramamıza fırsat bırakmamaktadır. Bu nedenledir ki e-devleti

¹⁷⁷ Grady MEANS ve David SCHNEIDER: **Meta-Capitalism: The E-Business Revolution and the Design of 21st Century Companies and Markets**. (New York: John Wiley and Sons Inc. 2000), 121.

¹⁷⁸ Mary BROWN ve Jeffrey L. BRUDNEY: A.g.e., 1.

sadece şeffaflık, karşılıklı etkileşim, katılım gibi belirli bir alandaki uygulamasına dayanarak tanımlama çabaları yaygınlık kazanmaktadır.

Üçüncü ve son olarak, e-devlet kavramı için anlamlı bir içeriğin yanı sıra “bilgi yönetimi” veya “bilgi toplumu” kavramları gibi moda bir kavram olmanın beraberinde getirdiği olduğundan kapsamlı ve önemli görünme durumu da söz konusudur. Bu tür bir ‘kavramsal kofluk’ e-devlet uygulamalarından insanların beklentilerini gerçekçi ölçülerin yukarısına çekmekte ve bu kavramın sırf moda olduğu için tartışılması ve uygulanması gibi bir durum ortaya çıkartmaktadır. Öte yandan, moda bir kavram olmanın kişi ve kurumları daha kolayca harekete geçirme anlamında olumlu bir yönü de vardır.

E-devlet uygulamalarından olumlu olarak sayılan bu beklentilerin yanında, bu uygulamalara ve öne sürülen bu beklentilere yöneltilen eleştiriler de bulunmaktadır. Tol-Göktürk¹⁷⁹ makalesinde bu konudaki eleştiriler şöyle ifade edilmektedir: "Küreselleşme ile uluslararası düzenin asil aktörü sayılan egemen ulus-devletin ‘küçültülmesi’ ve ‘gücünün sınırlandırılması’, küresel ölçekte demokratikleşme ve insan haklarının yasama geçirilmesi tartışmaları, uluslararası düzenin neo-liberal yeniden yapılandırma çabalarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Neo-liberal yeniden yapılanmanın, liberal demokratik siyasa alanında ‘demokrasinin demokratikleşmesi’ olarak tanımlanabilecek temel birtakım önermeler ve araçlar sunmaktadır.” ‘Demokrasinin demokratikleşmesi’ sürecini hızlandıracak, derinleştirecek ve köklü kılacak, varolan temsili demokrasinin kurumlarının dışında siyasanın araçlarını da tanımladığı belirtilmektedir. Tartışmalar şöyle devam etmektedir: “Bu bağlamda, sivil toplumun devlet karşısında güçlendirilmesi, katılım, yönetişim, bölgeselleşme, yerelleşme gibi araçlar gündeme getirilmektedir. Aslında bu yeniden tanımlama, küreselleşme ve neo-liberal demokrasi anlayışı çerçevesinde bir zorunluluğu da içermektedir. Refah devletinin ve

¹⁷⁹ Eren Deniz TOL-GÖKTÜRK: “Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri” 2002, ODTÜ Uluslararası İlişkiler konferansında sunulan bildiri <http://www.ir.metu.edu.tr/conference/papers/tol-gokturk.pdf>

‘ulusal kalkınmacı’ politikaların doğrudan ve dolaylı olarak ortaya çıkardığı kamu hizmetlerinden ve gereksinim duyduğu kamusal mülkiyet biçimlerinden vazgeçilmesini talep eden küreselleşme, bu bağlamda ulus-devletin merkezi yapısı ve bu merkezi yapının yarattığı sınırlılıklardan da sıkıntı duymaktadır. Nitekim, bu sıkıntıyı giderecek yeni ‘demokratik’ açılımları içeren formüller de, merkezi yapının yarattığı baskıdan yılan tüm kesimleri kapsayacak bir ‘bütünlük’ ve hız içinde sunulmaktadır. Neo-liberalizmin öne sürdüğü, ‘good governance’ (iyi yönetim), ‘corporate governance’ (şirket yönetimi), ‘New Public Management’ (Yeni Kamu Yönetimi), ‘post-modern kamu yönetimi’, e-devlet vb. değişim öneren yönetim biçimleri ulus-devlet içerisinde merkezin ağırlığını ve gücünü küresel sermaye lehine değiştirmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Sivil toplum örgütleri aracılığıyla halkın yönetime doğrudan katılımını sağlayan yönetim formülleri olarak gündeme gelen bu mekanizmalar, temsili demokrasinin sınırlılıklarını ortadan kaldırmak bir yana, kimin katılacağı, hangi koşullarda katılacağı, hangi aşamada katılacağı gibi son derece temel bir takım konularda önceden hazırlanmış bir çerçeve içerisinde katılımı tanımlamaktadır. Önerilen bu formüller, toplumsal siyasaları parçalamakta, devletin vatandaşı karşısında refah dağılımını sağlama bağlamında yükümlüklerinden kurtulması anlamına gelebilecek bir süreçte işaret etmektedir. Tüm bu mekanizmalar, ulus-devlet içerisinde bir bütün oluşturan ve devletin hesap verebilirliği üzerine temsili de olsa kurulu yasama, yürütme ve yargı süreçlerini parçalayarak, ‘özerk ve bağımlı’ yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve ulus aşırı alanlar oluşturarak kamusal bütünlüğü bozan, aşındıran ve dolayısıyla hesap verilebilirliği bir anlamda ortadan kaldıran bir yapıyı önermektedir.”

Devletin yeniden yapılandırıldığı bu süreçte, haklarının gaspı karşısında bireyin sorumlu tutabileceği, hesap sorabileceği mekanizmaların da ulus devletin sınırları dışına çıkarıldığı belirtilmektedir. “Neo-liberal yeniden yapılanmanın mantığında, devletin müdahale edip/etmemesi

gereken (ve gereklilikleri ulusaşırı alanda belirlenen) durumlar içeren piyasa-sivil toplumun, sözde kendi iç dinamik ve işleyişi içerisinde gerçekleştirilecek yine sözde bir 'ekonomik gelişme ve kalkınma' kurgusunu içermektedir. Bunun anlamı da, vatandaşın karşısında artık hükümetler, bürokrasi, siyasal partiler vb. ile ilişkisi bulunmayan, beslenme, barınma, eğitim gibi bir takım hakları gerçekleştirmek ya da merkezi planlama aracılığıyla bölgesel dengesizlikleri gidermek, kent politikaları uygulamak yükümlülüğü olmayan, işlevi gereği temel hedefi karını maksimize etmek olan, dolayısıyla 'kamusal alanda' sorumlu tutulmayan/tutulamayan ve hesap sorulamayan piyasa/özel alan/sivil toplumun bulunmasıdır. Ulusal düzeydeki yasama yargı ve yürütmenin klasik alanının dışına çıkarılarak yerel, bölgesel, uluslararası ya da uluslarüstü süreçler aracılığı ile vatandaşın karşısında devletin hesap sorulabilirliğini sınırlayan bir durum yaratılmakla kalmayıp, aynı zamanda (klasik anlamda) vatandaşlığın kapsam ve içeriği boşaltılarak, değiştirilmekte ve yeniden (müşteri ya da şirket vatandaşlığı gibi) tanımlanmaktadır.”

Burada öne sürülen şey, OECD raporlarında ve e-devlet uygulamaları için hazırlanan bir çok danışmanlık raporunda altı çizilen şey, e-devlet uygulamalarını gerçekleştirirken müşteri odaklı bir yaklaşımın sergilenmesi gerekliliğidir.

Bir başka yazıda¹⁸⁰ ağ toplumunun siber-demokrasi vaatleri klip kültürünün sanat iddialarına benzetilmekte ve onun kadar kof çıkacağı öne sürülmektedir. WAP'lı cep telefonları ve Internet'te 'chat' ile kurulan özgürlük hayallerinin teknoloji-toplum ilişkisinin algılanmasında derin bir patolojiye işaret ettiği belirtilmektedir.

Aslına bakılırsa e-devleti günümüzün moda kavramı olarak gören bakış açısı, e-devlet faaliyetlerini gerçek bir ihtiyaçtan doğan ve bu ihtiyaçla ilgili sorunlara çözüm getiren bir süreç olarak gören bakış açısının alternatifi değil, tamamlayıcısı olabilir. Örneğin Mete Yıldız, çeşitli bakanlıklarda

gerçekleştirdiği ve toplam on e-devlet projesinin çalışanları ve bu projelerin yöneticisi olan ve/veya projeler hakkında bilgi sahibi 30 küsur bilişim sektörü üyesi ile yaptığı görüşmelerin ve topladığı kaynakların analizinin sonucunda e-devlet projelerinin ulusal ve kurumsal ihtiyaçlara yanıt vermenin yanı sıra Avrupa Birliği ile bütünleşme, kurumlararası rekabet veya son teknolojiyi kullanma kaygısı gibi kısmen sembolik nedenlerle de gerçekleştirildiği sonucuna varmıştır.¹⁸¹

E-devletin ne olduğu kadar ne olmadığını tanımlamak da önemlidir: Günümüzde henüz evrilmekte ve içeriğini aramakta olan bir konu olan e-devlet ile e-ticaret, e-demokrasi gibi kavramların farklılıklarını tanımlamakta yarar vardır. Örneğin, e-ticaret daha çok özel sektör kuruluşlarının kendi aralarındaki ve müşterileriyle aralarındaki ticari faaliyetleri kapsarken, kamu kurumlarının özel sektör kuruluşlarıyla aralarındaki ticari faaliyetler, hem e-devletin hem de e-ticaretin kapsama alanına giren bir altküme oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde e-demokrasi bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik alana yansımalarını, e-devlet ise yönetim alanına yansımalarını değerlendirmekle beraber, aradaki ayrım her zaman çok net olmamaktadır.

E-devlet uygulamaları sadece devletin bilgi ve hizmet verdiği kanalları değiştiriyor gibi görünse de değişim çok daha derindir. Bu bağlamda e-devlet kavramını, kamu yönetimi yazınına son çeyrek yüzyılda giren müşteri/ vatandaş memnuniyeti, toplam kalite yönetimi, ağlar ve birlikler (networks and associations) gibi dönüştürücü kavramlardan biri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Diğer bir deyişle e-devlet, vatandaşı ön plana çıkaran ve merkezi bir konuma yerleştiren, kamu çalışanını verdiği bilgi ve hizmetin kalitesinden sorumlu tutan, kamu görevlisinin performansını ölçen, iyi performansı ödüllendiren ve yetersiz performansı iyileştirmeye çalışan, kamu hizmeti sürecini sadece kamu kurum ve kuruluşlarının olanakları ile sınırlı

¹⁸⁰ Baha KUBAN, Semih İşEVİ: “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Demokrasi: Enformasyon Çağında Yetişkinler için Masallar”, Türkiye Kütüphanecilik Derneği ‘21.Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu’ Sempozyumu, Nisan 2001, <http://www.inovasyon.org/pdf/bkantakya.pdf>

¹⁸¹ Mete YILDIZ: Türkiye’nin E-devlet Politikası: Fikir Üretme ve Karar Alma Süreçlerinin İncelenmesi. İndiana Üniversitesi, Kamu Yönetimi Doktora Tezi, 2003.

görmeyip bu sürece özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da dahil etme gayretinde olan bir yaklaşımdır.

OECD'nin e-devlet ile ilgili hazırladığı raporunda e-devlet uygulamaları ayrıntılı olarak ele alınmakta, gelişen bilgi teknolojileriyle hükümetlerin daha kaliteli hizmet sunma imkânına kavuşabileceğine, yurttaşlarla işbirliği imkânı yaratılarak daha iyi yönetime olanak sağlayacağına değinilmektedir.¹⁸²

Avrupa Birliğine üye 15 ülke, 23-24 Mart 2000 tarihinde Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında gelecek on yıllık süre için kendilerine yeni bir hedef belirlemişlerdir. Bu hedef, "Avrupa'nın on yıl içinde dünya daki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisine gelmesi" olarak şekillenmiştir. Bu gerekliliğe yanıt olarak 19-20 Haziran 2000 tarihinde ise "eAvrupa Eylem Planı" kabul edilmiştir. Aday ülkeler de AB'nin politik kararlılığına destek olmak amacıyla, kendileri için e Avrupa benzeri bir eylem planı hazırlamaya karar vermişlerdir. Böylece "e Avrupa + Girişimi" doğmuştur. Avrupa Komisyonu, Şubat 2001'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta ve Türkiye'ye bu ortak eylem planının oluşturulmasında diğer aday ülkelere katılmaları için davette bulunmuştur.¹⁸³ Türkiye de bu çağrıya yanıt vermiş, 15-16 Haziran 2001 tarihlerinde Göteburg'da düzenlenen AB zirvesinde "eAvrupa + Girişimi"ne üye olmuştur.

Türkiye'nin eAvrupa+ sürecindeki sorumluluklarını yerine getirebilmesi amacıyla TÜBİTAK liderliğinde e-Türkiye ya da e-devlet olarak isimlendirilen kimi çalışmalara başlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı ile AB Genel Sekreterliği ve TÜBİTAK arasında yapılan toplantılarda, AB'ye taahhüt olarak verilecek tarihler saptanmıştır. Türkiye'nin kriterlerin tamamını 2006 yılında yerine getirmiş olması gerekmektedir. Bu tarih belirlenirken AB'nin projeler için ayırdığı MEDA (Euro-Mediterranean Partnership) fonundan yararlanabilmek için fonun bitiş tarihi olan 2006 yılı kabul edilmiştir. Bu dönem içinde yapılması gereken çalışmaların tamamlanabilmesi için ilgili kurumlar

¹⁸² OECD: **Flagship Report** "The E-Government Imperative", 2003.

¹⁸³ eDevlet Technologies, <http://www.edevlet.net/eAvrupa.htm>.

saptanmış ve eylem planındaki 14 hedefe ulaştıracak işlemler dizisi belirlenmiştir. Buna göre eğitim, sağlık, güvenlik, bayındırlık, ulaştırma, planlama, telekomünikasyon, denetim gibi hizmetleri yerine getiren merkezi idare ile meslek odaları, sivil toplum örgütleri ve özel kesimin yapması gereken çalışmalar takvime bağlanmıştır.¹⁸⁴

Tüm bu hizmetlerin gerçekleşmesini sağlamak ve güvenli bir e-devlet altyapısı oluşturmak amacıyla 19-03-1998 tarihli Başbakanlık genelgesi ile Kamu-Net örgütlenmiştir.¹⁸⁵ Böyle bir örgütlenmeden beklenen amaç, hem ileri boyutta tek bir portal üzerinden bilgi sunabilen bir yapılanma olması hem de sürekli gelişmeyi sağlayacak katılımcı bir yapı oluşturmaktır. Kamu bilgisayar ağlarına ilişkin yapılan faaliyetlerin değerlendirilmesi, koordinasyonu, izlenmesi ve finansman konusunda karşılaşılabilecek güçlüklerin çözülmesi de Kamu-Net'in amaçlarından. Örgütün bu amaçlarını gerçekleştirmede her biri konularında uzman kişilerden oluşan üç komisyon görev yapacaktır. Örgütlenmeye göre birinci komisyon, AB ile eşgüdüm ve standardizasyonu sağlayacak, ikincisi yazılım, donanım, iletişim ve veri tabanı, üçüncü komisyon ise hukuk ve bilgi güvenliği konularında çalışacaktır.

Bir başka örgütlenme ise İnternet Üst Kurulu'dur.¹⁸⁶ Çalışmalarına 1998 yılında başlayan kurul, Ulaştırma Bakanlığı tarafından oluşturulmuştur. Kurul, internetin altyapıdan başlayarak tüm boyutları ile kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirleyecektir. Bu hedeflere erişmek için gerekli stratejik ve taktik ulusal kararların alınması ve uygulanması sürecinde danışmanlık yapmak, öneriler getirmek, koordinasyon sağlamak gibi amaçlara da sahiptir. Kurul, başkan, kurul sekreteri, sekreteryası ve üyelerden oluşmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarından 21 üye, servis ve içerik sağlayıcılar ile altyapı-teknoloji hizmeti veren kuruluşlardan 16 üye, sivil toplum örgütlerinden ise 21 üye kurulda görev yapmaktadır.

¹⁸⁴ Süreç ve belgeler için bkz. <http://www.edevletplatformu.org>

¹⁸⁵ Konu ilgili tüm dokümanlar için bkz. <http://siyaset.bilkent.edu.tr/kamunet/>

¹⁸⁶ <http://kurul.ubak.gov.tr>

Bilgi toplumu olma sürecinde 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planında e-Dönüşüm Türkiye Projesi'ne yer verilmiş, söz konusu projenin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı görevlendirilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi amacıyla DPT bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Ayrıca, 27 Şubat 2003 tarihinde yayımlanan 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin amaçları, kurumsal yapısı ve uygulama esasları belirlenmiştir.¹⁸⁷

2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde belirtildiği üzere, e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin başlıca hedefi; vatandaşlarımıza daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanmasıdır.

e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin yürütülmesinde, günümüze kadar yapılan çalışmalardan, bilgi birikiminden ve oluşumlardan yararlanma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde, daha önce ülkemizin e-Avrupa+ Girişimine taraf olmasını takiben başlatılan e-Türkiye Girişimi kapsamında oluşturulan çalışma grupları koordinatörleriyle 28 Mart 2003 tarihinden itibaren yapılan çalışmalar, Kısa Dönem Eylem Planı'nın (KDEP) hazırlanması ile neticelenmiştir.

4 Aralık 2003 tarih ve 2003/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi'yle¹⁸⁸ e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı uygulamaya konmuştur. Kısa Dönem Eylem Planı'nın ilk maddesi, e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak ulusal fayda ve katma değeri artıracak şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla "Bilgi Toplumu Stratejisinin oluşturulması"dır. Bu strateji, emeğe dayalı toplumdan bilgi toplumuna; geleneksel üretim-tüketim ekonomisinden bilgi ekonomisine geçişte önümüzü aydınlatacaktır.

¹⁸⁷ <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/mevzuat.asp>

¹⁸⁸ http://www.bilgitoplumu.gov.tr/mevzuat/2003_48_eDTr.pdf

E-devlet uygulamalarında üç aşama bulunmaktadır. İlk aşamayı kamu kurum ve kuruluşlarının bilgilendirme amaçlı uygulamaları oluşturmaktadır. İkinci aşamada etkileşimli e-devlet uygulamaları gelmektedir. Üçüncü aşamada ise kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ile oluşturulan hizmet odaklı e-devlet uygulamaları yer almaktadır. Bu uygulamalarda gerçekleşen e-devlet ilişkileri de üç grupta toplanabilir. İlk olarak kamu kurum ve kuruluşlarının kendi aralarında (government to government) gerçekleştirdiği ilişkiler; ikincisi kamu ile şirketler arasındaki (government to business) ilişkiler; son gruptaki ilişki ise kamu ile vatandaşlar arasında (government to citizens) gerçekleşmektedir.

Ülkemizde kamu kesiminin bilgisayarlarla tanışması ilk defa maaş bordroları ile gerçekleşmiş, daha sonra da bu uygulamayı personel bilgi sistemleri izlemiştir. Proje temelli çalışmalardan ilki 1997’de başlatılan “Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA)” projesidir. Ulaştırma Bakanlığı’nın koordinatörlüğünde ve TÜBİTAK- BİLTEN sekreteryasında yürütülen proje, enformasyon teknolojisinde durum saptaması yapılarak, dünyadaki eğilimler doğrultusunda altyapı planlaması yapmayı amaçlamıştır.¹⁸⁹

Türkiye’de bazı kamu kuruluşları tarafından bilgisayar donanım ve yazılım altyapısı geliştirilerek yapılması gerekli kamu hizmetlerinin otomasyonu, insani hatalardan arındırılması, bilgilere erişim kolaylığı ve çabukluğunu sağlamak amacıyla hizmet odaklı projeler yürütülmektedir. Bunların başlıcaları İçişleri Bakanlığı Merkezi Nüfus İşleri Sistemi (MERNİS), Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık İstatistikleri Bilgi Sistemi, Gümrük Bakanlığı Gümrük Sistemleri Otomasyonu (GİMOP), Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Bilgisayar Otomasyonu (VEDOP), Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı (UYAP), İçişleri Bakanlığı İl Envanteri Modernizasyonu (İLEMOD), Polis Ağı Oluşturma (Pol-Net), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Bilgi Sistemi

¹⁸⁹ Proje hakkındaki tüm bilgi ve belge için: <http://www.tuena.tubitak.gov.tr>

(TAKBİS), Milli Eğitim Bakanlığı Yönetim Bilgi Sistemi (MEB-NET) projeleridir.

Mernis Projesi, ilk defa 1974 yılında gündeme gelmiş ve 1976 yılında ihaleye açılmıştır. İhaleyi kazanan ODTÜ ile anlaşma yapılmış ve çalışmalara başlanmıştır. Çok uzun süren proje çalışmaları kimi zaman unutulmuş kimi zaman da pek çok tartışmaya konu olmuştur. Mernis projesinde 1996 yılında ancak 600 ilçenin nüfus bilgileri bilgisayar ortamına aktarılabilmektedir. 2000 yılında ise 923 ilçenin yazılımı tamamlanmıştır. 2001 yıl sonunda ise herkese vatandaşlık numarası verilmesi ve internet üzerinden bu numaraların öğrenilmesi aşaması gerçekleştirilmiştir. Ulusal adres veritabanının oluşturulması hakkındaki çalışmalarla da Mernis kayıtları ile adreslerin eşleştirilmesi gerçekleştirilmeye başlanmış, uygulama tarihi ise temmuz 2007 olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰ Diğer projelerin bilgi sistemlerinin, Mernis projesinin altyapısına bağlı olması nedeniyle bu proje, e-Türkiye bilgi sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Gümrük Sistemleri Otomasyon projesi (GİMOP), ülke çapında 48 noktada 56 gümrük idaresini ve 18 başmüdürlüğü birbirine bağlamaktadır. Türkiye'nin kamu sektöründeki ilk veri ambarı uygulamasını oluşturmaktadır. Bu proje ile gümrük mevzuatının ve rejimlerin geliştirilmesi, gümrük teşkilatının yeniden düzenlenmesi, gümrük mevzuatında yeknesak uygulama, personel kaynağının daha iyi kullanılması, dış ticaret istatistiklerinin daha hızlı ve etkin üretilmesi, daha etkili vergi tahsilatı ile seçici ancak daha etkili gümrük kontrolünü sağlamaya yönelik bilgisayar sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması amaçlanmaktadır.¹⁹¹

Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP) ile iş yükünün azaltılması, vergi dairesi çalışmalarında etkinlik ve verimliliğin artırılması ve bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı bir karar, destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Tüm vergi dairesinde

¹⁹⁰ Konu ile ilgili mevzuat için bkz. 06.09.2006 tarih 26281 sayılı Resmi Gazete

¹⁹¹ Proje hakkındaki tüm bilgi ve belge için: <http://www.tuena.tubitak.gov.tr>

yaygınlaştırılmıştır. Maliye Bakanlığı bu proje ile vergi mükellefini bir müşteri olarak görüp, müşteri tatminini sağlamayı hedeflemektedir. Projenin uygulanması ile vergi dairelerindeki işlemler hızlanmış, raporlama ve sorgulama işlemleri kolaylaşmıştır. Elektronik Banka Tahsilatları İşleme Projesi (EBTİS) geliştirilerek bankalara yapılan vergi ödemelerinin bankalardan Gelirler Genel Müdürlüğü bilgi işlem merkezine manyetik ortamda gönderilmesi ve mükellef hesaplarına işlenmesi sağlanmıştır.¹⁹² Ayrıca gerçek kişilerin vergi kimlik numaraları ile Türkiye Cumhuriyeti kimlik numaralarının eşleştirilmesi¹⁹³ ile tek numara üzerinden tüm işlemlerin yapılmasına daha yaklaşılmıştır.

İl Envanteri Modernizasyonu (İLEMOD) projesine 1996 yılında başlanmıştır. İl envanterlerinin ve kırsal altyapı hizmetlerinin uygulama ve izlenmesinde modernizasyon amaçlanmaktadır. Merkezi yönetimin taşra mülki kademeleri ile veri alışverişini gerçekleştirmek amacıyla sürdürülmektedir.

Polis Ağı Oluşturma (Pol-Net) projesi 1989 yılında başlamıştır. Başlangıçta altı il, bölge merkezi olarak belirlenmiş ve buralarda merkezdekenden daha küçük sistemler kurularak aralarında bağlantı sağlanmıştır. Şu an itibariyle tüm emniyet birimleri bu ağ üzerinden tüm bilgi akışını yapabilmekte, vergi, nüfus ve adalet ağları ile bütünleşmesi de tamamlanmak üzeredir.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Bilgi Sistemi (TAKBİS) projesine 2001 yılında başlanmıştır. Ülke genelinde tapu kadastro hizmetlerinin Coğrafi Bilgi Sistemi/Arazi Bilgi Sistemi felsefesi çerçevesinde analiz edilerek sorunlar ve çözüm yollarının bulunması, tapu kadastro hizmetlerinin bu yolla elektronik olarak yerine getirilmesi, yerel yönetimlerin ve ilgili kuruluşların teknik anlamda tapu ve kadastro ile ilişkilerinin belirlenmesi, yerel

¹⁹² VEDOP hakkında bilgi için <http://www.gelirler.gov.tr/gelir/2nsf/faalrap/1999/uygc?Open+Page>

¹⁹³ Konu ile ilgili mevzuat için bkz. 28.08.2006 tarih 26274 sayılı Resmi Gazete

yönetimlere ve ilgili diğer kurumlara arazi bilgi sistemi mantığında doğru, güvenilir ve güncel bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Yönetim Bilgi Sistemi (MEB-NET) projesine göre 1999 yıl sonuna kadar tüm altyapının tamamlanması, 2000 yılında da tüm ilk öğretim okullarının network ağı ile birbirlerine, internet ile de dış dünyaya bağlanması hedeflenmiştir. Ulusal eğitim ağının kurulması için Milli Eğitim Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde Ulaştırma Bakanlığı, YÖK, DPT, TÜBİTAK ve Türk Telekom işbirliğinde Yönlendirme Kurulu oluşturulmuş ve şu an ağ MEBBIS adı altında faal hale gelmiştir.¹⁹⁴

E-devlet uygulamalarının adli sistem ayağı olan UYAP, Yüksek Yargı Organları ve yargı için bilgi temininde vazgeçilmez özellikte bulunan kurumları da sisteme dahil ederek, Adalet Bakanlığı Merkez teşkilatıyla birlikte mahkemeler, Cumhuriyet başsavcılıkları, cezaevleri, adli tıp ve icra dairelerini de içine alacak şekilde bilgisayar ağının kurulması, bilgi alışverişinin elektronik ortama taşınması, karar destek sistemleri sayesinde yargılama süresinin kısaltılması, vatandaşın Internet üzerinden duruşma tarihini öğrenmesi, avukatların bürolarından dava açması, harç yatırması, dilekçe vermesi ve dava dosyalarına ulaşması, harici birimlerden beklenen bilgilerin zamanında hazır edilmesi, personelin bilgi toplumunun birer üyesi olması ve vatandaşa hak ettiği hizmetin hızlı ve güvenli bir şekilde sunulması gibi hedeflerle başlatılmış durumdadır.¹⁹⁵ UYAP, kuşkulara neden olan bazı uygulamaları ortadan kaldıracak, teknoloji unsuru sayesinde saydamlık ve gün ışığında yönetim anlayışı açısından yargı alanında atılmış önemli bir adım olacaktır.

Diğer yandan Bilgisayar Destekli Merkezi Seçmen Kütüğü Sistemi (SEÇSİS) de adli sistem içindeki bir e-devlet uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁶ Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) kurum ağı üzerinde çalışacak web tabanlı bir sistem olan SEÇSİS ile evrak götürülüp getirmeye

¹⁹⁴ Bilgi için http://uretim.meb.gov.tr/EgitekHaber/s76/BilisimSunu_dosyalar/frame.htm

¹⁹⁵ UYAP daha sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

gerek kalmayacak. Devlet ekonomik anlamda büyük bir tasarruf sağlayacak. En önemlisi de MERNİS kapsamında Nüfus Genel Müdürlüğü ve diğer kurumlarla irtibatlı çalışacak olan bilgisayar sistemi sayesinde seçmen kütükleri sürekli olarak kendiliğinden güncellenecek.

Ülkemizde proje temelli ve hizmet odaklı pek çok çalışmaya başlanmış olmakla birlikte burada verdiğimiz örnekler, genelde Mernis projesinden doğrudan ve bilgi yönüyle yararlanabilecek olanlar arasından seçilmiştir. Henüz mevcut uygulamalar yeterli düzeyde değildir. İnternet konusunda kamu uygulamaları çeşitlendikçe, kamuoyunun merak ve bilinç düzeyi de yükselecektir. E-Avrupa girişiminin ana sloganı “her bireyi, evi, okulu, işyerini ve devlet dairesini internete taşımak” olarak belirlenmiştir. Türkiye, E-Avrupa+ girişimi çerçevesinde eylem planı hedeflerine ulaşmada siyasi kararlılık göstermeyi taahhüt etmiştir.¹⁹⁷

E-devlet uygulamalarının, toplumun ihtiyaçlarını karşılamada devleti nasıl etkin kılacağı, fırsatları ve uğraştıracak noktalarının neler olduğu, e-devlet için yapılması gerekenler üzerinde uzunca zamandır tartışılmakta, bu konularda uluslararası kuruluşlar gibi ülkemizde de hem kamu hem de özel sektör tarafından ayrıntılı raporlar yayınlanmakta, bir çok toplantı ve seminerler düzenlenmektedir.¹⁹⁸

TÜSİAD ve TBV, ekonomide ve toplumsal yaşamda kalitenin, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılmasına; şeffaf ve etkin kamu yönetiminin oluşturulmasına katkıda bulunacak bilgi toplumuna dönüşümün gerçekleştirilmesine, birer sivil toplum örgütü olarak katkıda bulunmanın görevleri olduğunu düşünerek 2003 yılında “eTR Ödülleri”ni oluşturmuşlardır.

¹⁹⁶ http://www.btnet.com.tr/haber.phtml?yazi_id=525000257&kategori_id=7

¹⁹⁷ Türkiye’de e-devlet dönüşümü ile ilgili kapsamlı bir kaynak için bkz. Hakan YILDIRIM ve Volkan KAPLAN ve Tuncay ÇAKMAK ve Cem Cihangir ÜSTÜN: **Her Şeyi E-leştirdik**, (Ankara, Macar Yayıncılık, 2003).

"eTR Ödülleri" ile devlette örnek uygulamalara dikkat çekilmesi, yenilikçi girişimlerin kamuoyuna tanıtılması, başarılı girişimlerin desteklenmesi ve özendirilmesi ile bu yöndeki uygulamaların yaygınlaşmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, kamu kurumlarının eDevlet uygulamalarını hızla gerçekleştirmeleri, özel sektörün ise söz konusu dönüşüme destek olacak çalışmalara başlaması ve bunu sürdürmesi yönünde özendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu dönüşümden doğrudan etkilenecek toplumun bireylerinin, dönüşümü doğru algılamalarını sağlamak üzere bilgilendirilmesi hedeflenmektedir.

Elimizdeki kaynaklar bellidir ve çok kısıtlıdır. Bugün Avrupa Birliği'nde bile eldeki kaynakların hangi alanlara yatırılacağı (bread or broadband şeklinde) sorgulanmaktadır. E-devlet projeleri merkezi bir planlamayla yürütülmelidir. Bu açıdan e-Türkiye çalışmalarının koordinasyonunun Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş olması olumlu bir gelişmedir. E-devlet uygulamalarından alınacak fayda, tüm kurumlardaki uygulamaların bütünlük içinde çalışabilmesiyle olacaktır.

E-devlet projelerinin şimdiye kadar merkezi bir koordinasyonu yapılamadığı için bu işlere harcanan miktarlarda bilinmemektedir. Türkiye'de e-devlet projelerinin envanteri en son TUENA projesi kapsamında çıkartılmıştır. O dönemde farklı bakanlık ve kurumda yürütülen 60'ın üzerinde proje olduğu tespit edilmişti. Bu konudaki önemli raporlardan birisi olan Murat İnce raporunda¹⁹⁹ bu konu şöyle belirtilmektedir: "Söz konusu kamu projelerine ayrılan mali kaynağın büyüklüğünün ne olduğu konusunda ayrıntılı bilgi temin edilememektedir. Bunun başlıca nedeni, bu konudaki en

¹⁹⁸ Bu konuda en kapsamlı raporlar ve e-devlet proje envanteri TUENA projesi kapsamında hazırlanmıştır. "Kamu Kuruluşlarında Bilgi İşlem Eğilimi" ve "Elektronik Kamu Hizmeti Şebekeleri" raporlarına erişim için: <http://www.tuena.tubitak.gov.tr/rapor/cbelgeleri.html>. Ayrıca Murat İNCE: Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, (Ankara: DPT, 2001); <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/incem/e-devlet.pdf> .; Türkiye Bilişim Şurası, E-Devlet Raporu (2002), <http://www.bilisimsurasi.org.tr/>

¹⁹⁹ Murat İNCE: A.g.e.

temel kaynak olan yıllık kamu yatırım programlarında bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan ya da yapılması öngörülen yatırım tutarlarının ayrı bir kalemde gösterilmemesidir. Dolayısıyla, Türkiye’de kamu kesiminin bilgi ve iletişim teknolojilerine yaptığı ya da yapmayı planladığı yatırım miktarı bilinmemektedir. Bu bakımdan, kamunun günümüze kadar yaptığı ya da ileriye dönük olarak yapmayı programa bağladığı yatırım tutarları konusunda tahminler yapmak mümkün olamamaktadır”.

E-devlet uygulamalarının iyi planlanmazsa başarısızlığa en azından verimsizliğe uğrama riski mevcuttur. Karşılaşılan sorunlar olarak, değiştirilmesi zaman alan alışkanlıklar, kullanıcıların eğitim eksiklikleri, bilgi paylaşımında teknik standartların uyuşması, yatırım envanterinin tam olarak izlenememesi, bilginin gizliliği, bütünlüğü ve kimlik belirleme, tüketicinin korunması, kişisel verilerin korunması başlıkları olarak sıralanabilir. Ayrıca, kültürel nedenler, karar sürecinin gelenekselliği, istihdam/yeni iş yaratma/mevcut işlerin kaybedilmesi endişesi uygulamaların başarıya ulaşması için göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır.

2.5. Yeni uluslararası yükümlölükler ve AB ilişkileri: Egemenlik ve Anayasa Tehdit Altında Mı?

Gelişen küreselleşme eğiliminin paralelinde dünyanın çeşitli yörelerinde çok sayıda bölgesel bütünleşme hareketi ortaya çıkmaya başlamıştır. DTÖ kurallarına göre, ülkeler, kendi aralarında serbest ticaret alanları oluşturabilirler. Hatta serbest ticaret alanlarına ulaşamıyorsa gümrük birliği, ikinci en iyi çözüm olarak kabul görmektedir. Bölgeselleşme hareketleri, ülkelerin kendilerine coğrafi olarak yakın ülkelerle ticaretlerini arttırarak, "Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri"nde pazarlık güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Ancak, küreselleşmeye ayak uydurabilmenin en iyi yöntemini, bölgesel ekonomik entegrasyon süreçleri oluşturmaktır.

Bu süreçlerin izlenmesi ve incelenmesi Türkiye açısından önemli stratejik dersler çıkarabilme imkânı vermektedir. Küreselleşme sürecinde başarı, bölgeselleşme sınavında başarılı olmayı gerektirmektedir. Gelişme düzeyleri ve coğrafi yakınlık özellikleri açısından birbirine yakın veya yakınlaşması mümkün ülkelerin bölgeselleşme arzuları, küreselleşme sürecinden bir korunma veya karşı koyma güdüsü taşımamaktadır. Bilakis, bölgeselleşme sürecini, küreselleşme sürecine bir hazırlık, mevcut olan ticari ilişkilerin konsolidasyonu ve ilişkilerin daha fazla gelişmesini önleyen engellerin kaldırılması gibi konulara yönelik bir işlev üstlenmektedir.

Dünya ilk çağlardan beri küçülmektedir. Elbette bu manada dünyanın küçülmesi, beşerî ve uluslararası ilişkiler ve karşılıklı etkilenme yoluyla. İşte bu etkilenme yoluyla küçülme gerçeğinin doğurduğu ortak çıkar algılaması Avrupa Birliğinin de temel dinamiğini oluşturmaktadır. Ulus-devlet sınırlarının ötesinde ortak çıkar arayışı aslında yeni değil küreselleşmenin ikinci evresinde²⁰⁰ başlamıştır. Rousseau, Kant, Montesquieu, Victor Hugo, Saint Simon gibi düşünürlerin her biri farklı biçim ve yoğunlukta da olsa bir

²⁰⁰ Bkz. tezin 2.2. bölümü.

entegrasyon (bütünleşme) önermişlerdir.²⁰¹ Nihayet Avrupa Birliği Anayasası'nın²⁰² oluşturulmasıyla bütünleşme süreci büyük ölçüde tamamlanmıştır. Aslında bu anayasa 1984 yılında Altiero Spinelli'nin yapmış olduğu "Avrupa Birliğinin oluşturulması" önerisini de bir sonucu olarak değerlendirilebilir.²⁰³

Avrupa Birliği'nin siyasi bir entegrasyon sürecine girmesi "Tek Pazar ve Tek Para" temelli ticari entegrasyon sürecinin doğal bir sonucu olup küresel süreçte Avrupa'nın yerini sağlamlaştırmaya yönelik ileri aşamada bir bölgeselleşme projesidir. Bölgeselleşme projelerini Kuzey Amerika için NAFTA (Kanada, ABD, Meksika), Güney Amerika için MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay), Güneydoğu Asya için AFTA (Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam) ve CER (Avustralya, Yeni Zelanda) olarak sıralamak mümkündür. "Uruguay Round" görüşmelerinden kaynaklanan beklentilerin aksine bir şekilde bölgesel entegrasyon çabaları, çok taraflı liberalizasyon çabalarını baltalamamıştır. Bölgesel entegrasyon süreçleri, üstüne kapalı, korumacı nitelikte girişimler olmaktan ziyade; çok taraflı bölgeler-arası liberalizasyon süreçlerini de geliştiren süreçler olmuşlardır. Nitekim, bu bölgeselleşme projelerine paralel olarak, APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEM (Asya-Avrupa Forumu), TAFTA (Transatlantik Serbest Ticaret Antlaşması) gibi bölgelerarası bir dizi ekonomik forum da devreye girmiş bulunmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de piyasa ekonomisine, rekabete ve dışa açılmaya dayalı yeni bir ekonomik sisteme geçiş çabaları ortaya çıkmıştır. Piyasa ekonomisi şartları ve dışa açılma süreci, bir taraftan ülke içerisinde yerel dinamikleri harekete geçirirken, diğer taraftan, ülke dışında

²⁰¹ İbrahim CANBOLAT: *Avrupa Birliği, Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), 73.

²⁰² Bu anayasanın hukuken bir anayasa olduğunda şüphe olmamakla birlikte, anayasal kriterler açısından bir anayasadan ziyade klasik tipte bir uluslararası hukuk anlaşmasına yakın görülmektedir.

²⁰³ Kutluhan BOZKURT: "Avrupa Topluluğu'nun – Birliğinin Oluşumu ve Gelişim Sürecinde Hukuk Eksenini", *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, s. 20.

bölgesel işbirliği ve bütünleşme hareketleri içerisinde yer alma arzusunu arttırmıştır.

Geleneksel büyük sanayi firmaları ise, küresel pazarlara ulaşabilmek için, bir taraftan yabancı firmalarla ortaklıklar kurarak, yeni sektör, yeni ürün arayışlarına girmişler, diğer taraftan ise yurtdışında doğrudan yatırım süreci başlatmışlardır. Türk firmalarının ticaret, doğrudan yatırım ve teknoloji transfer stratejileri, Türkiye'nin küreselleşme sürecine uyum derecesini belirleyecek en önemli unsurlardır. Önümüzdeki dönemin ticari gelişmeleri büyük çapta firmalar arası ilişkilerdeki gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olacaktır. Bu nedenle yeni ticari politikaların yapıcıları, gönüllü meslek kuruluşları olacak veya politika oluşturma sürecine bu kuruluşlarında etkin olarak katılımları kaçınılmaz hale gelecek, bu da, meslek kuruluşlarının, dünya gerçekleri ile uyumlu politikalar üretmesi gereğini beraberinde getirecektir. Bunun sonucunda devlet, rekabeti bozan politika kararlarından uzaklaşma zorunda kalacaktır.²⁰⁴

Türkiye, küreselleşme sürecine aktif olarak katılırken, çok yönlü dış ekonomik ilişkiler hedefi doğrultusunda birçok bölgesel işbirliği girişimine kurucu ve öncü üye olarak iştirak etmektedir. Avrupa Birliğine tam üyelik çalışmalarına paralel olarak yürütülen bu girişimlerin başında İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT/ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve D-8 hareketi gelmektedir. Türkiye'nin 140'ın üzerinde ülke ile de ikili ticaret ilişkisi mevcuttur.²⁰⁵

Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusundaki tercihini Avrupa Birliği'nden yana kullanmış bulunmaktadır. Avrupa Topluluğu-Türkiye ortaklık ilişkisi, 1963 Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Nihai amacının Türkiye'nin AB'ye üye olması olduğu düşünülen bu ilişkinin hazırlık, geçiş ve son dönem

²⁰⁴ Hüsamettin NEBİOĞLU: **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, (Ankara: DPT, 1997), 222

olmak üzere 3 dönemde gelişmesi öngörülmüştür. Son dönem, Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 1/95 kararı ile 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile başlamıştır.

AB ile bağlantılı olarak, Türkiye'nin ikinci önemli işbirliği faaliyeti, Avrupa-Akdeniz İşbirliği'dir. Kasım 1995 tarihinde Barcelona Deklarasyonu ile AB'nin Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası çerçevesinde oluşturulan bu işbirliğinde, AB üyesi 15 ülke ve Cezayir, İsrail, Kıbrıs, Lübnan, Malta, Mısır, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Filistin Özerk Toprakları yer almaktadır.

Üçüncü önemli bölgeselleşme girişimi, 25 Temmuz 1992 tarihinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB-Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna) girişimidir. Daimi sekreteryası İstanbul'da bulunan KEİB'in organları, hükümetlerarası karar alma organı olan Başkanlar Konseyi (6 aylık dönemlerle Troika sistemi çerçevesinde çalışıyor. Mevcut dönem başkanı Ermenistan. Mayıs 1998'den itibaren Azerbaycan başkanlığı devralacaktır.), Parlamentolar arası organ (Bulgaristan ve Yunanistan yer almıyor), KEİB İş Konseyi'nden oluşuyor. (Başkanlık 6 ayda bir değişmektedir) Mali organı ise, temsil örgütü 6 Mayıs 1997 tarihinde Selanik'te kurulan "Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası"dır.

Dördüncü bölgesel girişim, Avrasya Bölgesi ile ilgilidir. Baltık devletleri dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetleri (BDT-Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan), Romanya, Bulgaristan'dan oluşan bu bölgede Türk şirketleri önemli faaliyet içerisinde dirler.

²⁰⁵ Fatih ÜNLÜ ve Ebubekir MEMİŞ ve Orhan ÖZTAŞKIN: "Türkiye'nin Öncülük Ettiği Uluslararası Bölgesel İşbirliği Girişimleri", **Planlama Dergisi**, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/unluf.pdf>

Beşinci girişim, Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (EİO)'dur. 1964 yılında Türkiye, Pakistan ve İran tarafından Kalkınma için Bölgesel İşbirliği adı altında kurulan bu teşkilat, 1985 yılında EİO'ya dönüşmüştür. SSCB'nin dağılmasından sonra ise teşkilata Azerbeycan, Orta Asya Ülkeleri ve Afganistan da katılmıştır.

Altıncı girişim, İslam Konferansı Örgütü (İKO)'dür. 55 Müslüman ülkenin üye olduğu bu teşkilat, 50'li yıllarda başlayan oluşumunu 22-25 Eylül 1969 tarihinde gerçekleştirdiği ilk zirvesi ile somut bir hale getirebilmiştir. Örgüt, Afrika'nın batısındaki Senegal'den Güneydoğu Asya'daki Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin teşviki ile Azerbeycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan da İKÖ'ye katılmışlardır. İKÖ çerçevesinde ekonomik işbirliği koordinasyonunu sağlamak amacı ile oluşturulan İSEDAK (İslam Ülkeleri Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) 1984 yılından beri yılda bir kez toplanmaktadır.

Yedinci girişim olan D-8 girişimi ise, 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" ile hayata geçmiş, 15 Haziran 1997 tarihinde İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya ve Türkiye'nin devlet ve hükümet başkanlarının katıldıkları İstanbul Deklarasyonu ile resmiyet kazanmıştır. Üye ülkeler arasında belirlenen işbirliği alanlarında çalışma grupları oluşturulmuş ve bunların faaliyetlerinin koordinasyonu Türkiye'ye verilmiştir.

Bu girişimler Ülkemize ekonomik, sosyal ve kültürel birçok fayda sağlamakta ve yeni pazarlara açılmamızı kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin ürün profili, coğrafi konumu ve ortak tarihi ve kültürel değerleri itibarıyla son derece avantajlı olduğu komşu ülkeler, Ortadoğu bölgesi, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Balkanları da kapsayan bu girişimlere özel önem verilmesi ve işbirliğinin daha da etkinleştirilmesiyle Türkiye'nin önemli bir bölgesel ticaret, yatırım ve re-eksport merkezi olabilecektir.

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında katılım müzakereleri başlamıştır. Müzakereler açılırken, AB şunları belirtmiştir: “Müzakerelerin ilerlemesi Türkiye’nin ekonomik ve sosyal uyum çerçevesinde katılım için hazırlık yapması konusundaki ilerlemeye bağlı olacaktır. İlerleme Komisyon tarafından yakından takip edilmeye devam edilecektir. Komisyon bu konuda düzenli olarak Konsey’e bilgi vermeye davet edilmektedir.”²⁰⁶

Türkiye, 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan AB Anayasası gereğince, AB hukukunun üstünlüğünü üye olduğu takdirde tanıma durumundadır. Bu yükümlülük nedeniyle bir aday ülke olarak Türkiye’nin başta Anayasa olmak üzere tüm hukuk sistemini Avrupa Birliği hukukuna uygun hale getirmesi gerekmektedir.²⁰⁷ Diğer bir deyişle, 1993 Haziranında şekillenen Kopenhag Kriterlerinin ardından AB’ye aday olan ülkeler, siyasi ve ekonomik kriterlere ilave olarak AB müktesebatını (*Acquis Communautaire*) da kabul etme yükümlülüğü altına girmişlerdir. Avrupa Birliğine tam üyelik süreci içerisinde, ekonomik ve siyasi kriterlerin karşılanması ve bu alanda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının ön şartı Anayasanın yapılacak reformlara engel olacak hükümler içermemesidir. Zira Avrupa Birliğinin uluslarüstü bir hukuksal entegrasyon modeli olduğu gerçeği, Avrupa Anayasası ile açıklık kazanmıştır.

2000 li yıllarla başlayan uyum paketleri ile Anayasanın onlarca maddesi değiştirilmesine rağmen, Türk hukukunun AB Müktesebatı’na uyumlaştırılmasına yönelik olarak son yıllarda çıkarılan yasalardan bir kısmının Anayasa’da gerekli değişiklikler yapılmadan yasalaştırıldığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne son yıllarda bazı başvurular yapılmıştır.²⁰⁸ Gerek bu başvuruların önüne geçilmesi gerekse müzakere

²⁰⁶ Kasım 2005 -2006 tarihli Avrupa Birliği ilerleme raporları. Bu konudaki tüm dokümanlar için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/>

²⁰⁷ Avrupa Anayasası, Avrupa Birliği Hukuku ve Türk Hukuku ile ilişkisi hakkında ayrıntılı bilimsel inceleme ve yorumlar için bkz: **Anayasa Yargısı**, Cilt 22, 2005.

²⁰⁸ Örneğin 3.8.2002 günlü, 4771 sayılı ”Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ilişkin Kanun”un (Uyum Yasası) çeşitli maddelerinin iptal edilmiştir. (E.2002/146, K.2002/201, 27.12.2002, Resmi Gazete, 11.12.2003, no:25313)

sürecini aksatacak engellerin kaldırılması açısından Anayasa'da bazı değişikliklerin yapılması kaçınılmazdır.

Gelinen bu noktada temel felsefesi bireyin özgürlüğü ve korunması olan yeni bir anayasa Türkiye'nin demokratikleşmesinde de önemli olabilir. Yeni bir anayasanın yapılması hiyerarşik (antidemokratik) bir yöntemle kabul edilen 1982 Anayasası üzerindeki meşruluk tartışmasını²⁰⁹ da ortadan kaldırarak, sadece hukukî ve siyasî açıdan değil, sosyolojik ve psikolojik bakımlardan da Türkiye'nin demokratikleşme sürecine çok olumlu katkılarda bulunabilir.

Anayasa'da yapılması gereken değişiklikler, AB'nin birinci sütununu oluşturan "Avrupa Toplulukları" bağlamında geçmişte akademik boyutta ayrıntılı olarak incelenmekle birlikte,²¹⁰ Avrupa Birliği'ni oluşturan ikinci ve üçüncü sütunların normatif nitelik kazanmasından sonra²¹¹ yapılması gereken değişiklikler de kısaca ele alınmalıdır. Bu kapsamda Anayasa'da yapılması gereken değişiklikler özetle şöyle sıralanabilir.

a.) Egemenlik Haklarının Sınırlanması Sorunu

²⁰⁹ Sami SELÇUK: "Türkiye İçin Yeni Bir Anayasa Zorunludur", **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, (Kış 2005), s 1-7.

²¹⁰ Ayşe Füsün ARSAVA: **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, (Ankara: SBF Yayını, no. 545, 1985); Hüseyin PAZARCI: "Avrupa Topluluğu Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni", **Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye'nin Uyum Semineri**, T. Ekonomi Bankası, İTÜ, 2. Baskı, Mozaik, 1990, 127; Murat ÇİFTÇİ: AB'nin Genişleme Sürecinde Aday Ülkelerin Uyum Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2003.

²¹¹ Siyasal içeriği olan Kopenhag Kriterleri, AB Anayasasının 2. ve 3. maddelerinde normatif bir kimlik kazanmıştır.

Avrupa Birliği'ne girme sürecinde kuskusuz en çok sorun oluşturan konu "ulusal egemenliğin" nasıl sınırlandırılacağına ilişkindir.²¹² AB'nin temellerini atan öncü devletlerde olduğu kadar, 1991 yılından sonra bağımsızlıklarını kazanan aday ülkelerde de devlet erklerinin veya egemenliğin transferine karşı siyasal ve psikolojik bir direniş yaşanmış; ancak zor da olsa bu engeller büyük ölçüde aşılmıştır.

Ulusüstü anayasal sisteme entegre olacak ülkelerin başta yasama organları olmak üzere yürütme ve yargı organlarının yetkilerinde bir azalma görülmektedir.²¹³ Bu nedenle AB'ne aday devletlerin anayasal düzeyde AB hukukunun mutlak üstünlüğünü sağlayacak değişikliklere gitmeleri kaçınılmazdır. Somutlaştırmak gerekirse, "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" diyen Anayasa'nın 6. maddesi, egemenliğin anayasal sınırlar ve ilkeler içerisinde yetkili organlar eliyle kullanılacağını söylemektedir. Egemenliğin kullanılmasının, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamayacağı ve hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisini kullanamayacağı hükmünü getiren Anayasanın 6/3. maddesi, AB üyeliğine bir engel oluşturmaktadır. Egemenliği kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde kullanacak organların yetkilerine yer veren Anayasa'nın 7,²¹⁴ 8²¹⁵ ve 9.²¹⁶ maddeleri de Avrupa Birliği'ne tam üye olma aşamasında sorun oluşturacak ifadeler içermektedir.

²¹² Bu konu bir çok çalışmaya konu olmuştur. Örneğin, Samir SALHA: "Yeni Dünya Düzeninde Egemenlik Kavramı ve Milletlerarası Teşkilatlar", **Yargıtay Dergisi**, cilt 19/4, 457-473 (Ekim 1993) ve cilt 20/1-2 (Ocak-Nisan 1994), 9-28; Gürsel ÖZKAN: "Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1-2, (2002), 57-59; Cem Murat SOFUOĞLU: "Avrupa Birliğinin Kuruluşu Amacı ve Egemenlik Yetkilerinin Devri", **İstanbul Barosu Dergisi**, sayı 3, (Eylül 2000), 805-810; Sedat SELÇUKARSLAN: Avrupa Topluluğu Hukuku karşısında T.C. 1982 Anayasası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002; Mehmet Merdan HEKİMOĞLU: "Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasasına Göre Egemenlik", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** (2003), http://www.e-sosder.org/dergi/5MHKMOGLU_AB_6.doc

²¹³ Işıl KARAKAŞ: "Avrupa Birliğinde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı", **Avrupa Birliği Hukuku**, Avrupa Birliği Hukuku Semineri, (İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu, 2002), 44.

²¹⁴ "Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez."

²¹⁵ "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kumlu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir."

²¹⁶ "Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır."

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın yukarıda zikredilen maddeleri, Avrupa Birliği'nin uluslararası karakteriyle bağdaşmamaktadır. Bu husus VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu tarafından hazırlanan “Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye” adlı Değerlendirme Raporunda²¹⁷ “Türkiye'nin AT'na Tam Üyeliği Durumunda Doğabilecek Olan Anayasal Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlığı altında şu bilgiler verilmektedir:

a) Uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünün anayasaya eklenmesi gerekir. Bu nedenle “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir” diyen Anayasamızın 90. maddesinin 5. Fıkrasının kaldırılarak, 90. maddenin son paragrafına, “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş antlaşmalar yasaların üstünde yer alır” şeklinde bir hüküm eklenmesi yerinde olacaktır.

b.) Anayasamıza 90/A şeklinde yeni bir madde ekleyerek; “ Karşılıklılık koşuluyla uluslararası ya da uluslararası örgütlere katılmanın gerekli kılacağı egemenlik yetkilerinin devrine bu anayasa engel oluşturmaz” şeklinde yeni bir hüküm getirilmesi yerinde olacaktır.

Bu maddelere yönelik olarak yapılacak bir değişikliğin ulusal egemenlik haklarımızın devredilmesi, Brüksel'e devredilmesi sonucunu doğuracağından söz edilmekle birlikte, bazı hususların da gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

İlk olarak, AB Anayasası'nın 13. maddesine göre, Avrupa Birliği'nin münhasıran yetkili olduğu konular şunlardır: Gümrük Birliği, iç pazarın işleyişi için gerekli olan rekabet kurallarının oluşturulması, ortak ticaret politikası, Euro para birimini benimseyen Üye Ülkeler için para politikası ve son olarak ortak balıkçılık politikası kapsamında denizlerdeki biyolojik kaynakların

²¹⁷ DPT: Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye, (Değerlendirme Raporu), (Ankara: DPT yayını, 1995), 101.

korunması. Türkiye yukarıda sayılan beş münhasır yetkinin ilk üçünü 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Avrupa Birliği'ne on yıl devretmiştir. İlginç olan durum böyle bir devrin yapılmasına yönelik olarak bir Anayasa değişikliği yapılmasına ihtiyaç duyulması bir yana, Meclisin uygun bulma kanununu çıkarması bile aranmamış; bu Karar Resmi Gazetede bile yayınlanmamıştır. Gümrük Birliği Kararı ile devredilen yetkilerin dışında kalan, ortak para politikası ve biyolojik kaynakların korunması nispeten daha az rahatsızlık verici konulardır.

İkinci olarak, AB Anayasası'nın hazırlanmasından önce, ATAD (Avrupa Toplulukları Adalet Divanı), Topluluk organlarına devredilen yetkilerin hiçbir şekilde geri alınamayacağı yönünde bir içtihat oluşturmuştu. Oysa, AB Anayasası'nın 60. maddesi Avrupa Birliği'nden gönüllü olarak çekilmeyi düzenlemektedir: Buna göre, herhangi bir Üye Ülke, kendi anayasal gereklerine uygun olarak Avrupa Birliğinden çekilme kararı alabilir." Diğer bir deyişle, Avrupa Birliği Anayasası teknik anlamda bir antlaşma olduğuna ve üye ülkelere bu Antlaşmayı sona erdirmeye hakkı tanındığına göre, Avrupa Birliği organlarına devredilen egemenlik hakkı; kayıtsız, şartsız, geri alınamaz ve süresiz değildir. Bu konuda geçmişte duyulan kaygıların, AB Anayasasının bütün üye ülkelerce onaylanmasının ardından kalkacağı tahmin edilmektedir. AB üyeliği ulusal çıkarlarımız açısından kabul edilemez bir noktaya geldiğinde, AB'den ayrılma hakkı verildiği gibi, ayrılan ülkelerin tekrar AB üyesi olmasının da önü kapatılmış değildir.

Üçüncü olarak bazı üye ülkelerin anayasalarında da açıklandığı üzere egemenliğin devrinden daha ziyade ortak kullanımından söz edilmesi daha doğrudur.²¹⁸ Avrupa birliğine egemenliğin "devredilmesi"nin altında yatan egemenliğin bir kişi, grup veya sınıfa bırakılması değildir. Anayasanın 6. maddesinde getirilen yasak egemenliğin içe yönelen şekline ilişkin olup, getirilen yasak dış egemenliğe (bağımsızlığa) ilişkin değildir. Anayasanın 6.

²¹⁸ Örneğin Fransız Anayasası'na madde 88.

maddesi, egemenliğin bir uluslararası kuruluşla birlikte “paylaşılmasına”²¹⁹ veya “ortak kullanılmasına” mutlak anlamda aykırı bir anlama gelecek şekilde yorumlanamaz. “Birliğin Yetkileri” başlığını taşıyan Anayasa’nın III. Başlığı altında yer alan Anayasanın 11/2. maddesi “Birlik, ... Anayasa’da kendilerine verilen yetkilerin sınırları dahilinde hareket eder, Birliğe Anayasa ile verilmemiş yetkiler Üye Devletlere aittir.” Diyerek egemenliğin sınırsız ve belirsiz devredilmediğini ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği kurumlarının üye devletlerin egemen uluslarının ortak çıkarları adına hareket ettiği düşünüldüğünde, egemenlik halka ait olmaya devam etmektedir. Özetle; Anayasanın 6. maddesine ilave edilecek bir fıkra ile uluslararası örgütlere sınırlı egemenlik devrinin anayasal bir temele oturtulması, bu konuda duyulan endişeleri giderecektir.

Son olarak Avrupa Birliği hukukunun üstünlüğü gereği, gerektiğinde Birlik Müktesebatı ile çatışan ulusal anayasalar uygulanmayabilir.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği hukukunun üstünlüğü sınırsız ve mutlak bir üstünlük değildir.²²⁰ Temel hakların özü yahut devredilmeyen ulusal yetkiler topluluk tasarruflarının sınırlarını, diğer bir ifade ile entegrasyon yetkisinin sınırını oluşturur. Bu nedenle temel haklara aykırı Topluluk tasarruflarının ulusal egemenlik alanında uygulanması mümkün değildir. İtalyan Anayasa Mahkemesinin 1973 yılında verdiği Frontini ve Alman Anayasa Mahkemesinin 1986 yılında verdiği Solange II kararları da göstermektedir ki, egemenliğin devredilmesi durumunda yetkileri devralan kurumların devredilen yetkileri kullanırken, temel değerlere ve anayasanın temel ilkelerine saygı göstermeleri gerekmektedir. Alman Anayasa Mahkemesi temel haklarının korunması rejiminin, Alman Anayasası standartlarına eşdeğerde devam edip etmediğini kontrol etme yetkisini kendisinde görmüştür. Alman Anayasa Mahkemesi 1993 yılında verdiği Maastricht kararında AB kurumlarının kendilerine devredilmiş olan yetkilerin

²¹⁹ Avrupa Birliği Anayasası’nın 14/2. maddesinde paylaşılan ortak yetki alanları tek tek sayılmıştır.

²²⁰ Ayşe Füsün ARSAVA: “Egemenlik Haklarının Devrine Getirilen Sınrlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt: 3/2, (2001), 1-10.

sınırları dahilinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol edebilme hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir.²²¹ Fransız Anayasa Konseyi bu tür bir kontrol yetkisine fiilen sahip olmadığından Fransız ilk derece mahkemeleri bu kontrolü yapmaktadırlar. Belçika Hakem (Anayasa) Mahkemesi de kendisini uluslararası antlaşmaların anayasallığını incelemeye yetkili görmektedir.²²²

Ek olarak son yıllarda egemenlik kavramı küreselleşme ve uluslararası anlaşmalar sebebiyle gerek siyasî gerekse felsefî olarak ciddi bir değişim geçirmiştir.²²³ Yukarıda değinilen notlar ışığında, egemenliğin devredilmesinin (transferinin) sorun oluşturmayacağına inanılırken, bu devrin somut olarak nasıl, ne zaman ve kim tarafından yapılacağının üzerinde durulması gerekmektedir.

a.) Devrin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak, Birlik üyeleri arasında bu konuda yeknesak bir uygulamanın oluşmadığı gözlenmektedir. Egemenlik yetkisinin AB organlarına devredilmesi ile ilgili olarak bazı üye ülkelerin anayasal metinleri politik ve psikolojik açıdan oldukça yetersizdir. Bazı ulusal anayasaların Avrupa'nın entegrasyon sürecine bakışı ise hem oldukça yetersiz hem de şeffaf değildir. Egemenliğin devri konusunda AB'ne 2004 yılında üye olmuş on ülkenin anayasal tecrübeleri dikkate alındığında, egemen yetkilerin genelde uluslararası kuruluşlar, özelde AB ile paylaşılmasına olanak tanıyacak bir düzenleme yapılacak bir anayasa değişikliği ile getirilebilir. Sonuç olarak üye devletlerin anayasaları da incelenmek suretiyle 1982 Anayasası'nın 6-9. maddelerinde teker teker değişiklik yapılmasına gerek olmadığı görülebilir. AB'ne doğrudan atıfta

²²¹ Ayşe Füsün ARSAVA: "Geleceğin Avrupa Birliği Üyesi Olarak Türkiye, Egemenlik Haklarının Devri Sorunu", **Türkiye'de Anayasa Reformu Prensipler ve Sonuçlar**, (Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2001), 71-83.

²²² Alfred KELLERMAN: "AB'ne Entegrasyon Sürecinin Anayasal Boyutları", **AB'ne katılımın Yeni Üye Devletlerin ve Aday Devletlerin Ulusal Hukuk Düzenlerine Etkisi Semineri**, (11-12 Aralık 2004, Adalet Bakanlığı, Türk Parlamenterler Birliği ve Asser Enstitüsü Seminer Kitapçığı), 49-51.

bulunan kapsamlı tek bir madde AB ile ilişkilerin temel çerçevesini oluşturabilir.

b) Egemenliğin devredilmesinin hangi aşamada olacağına gelince; katılım ortaklığı görüşmelerinin açık uçlu olması nedeniyle egemen yetkilerin yakın dönemde devredilmesine ilişkin acil bir sebep bulunmamaktadır. Ayrıca egemenliğin devrenin hangi aşamada yapılacağı konusunda aday ülkelerin yaklaşımları da farklı olmuştur.

c) Egemenlik kayıtsız ve şartsız millete ait olduğuna göre, egemenliğin bir kısmının kullanılmasının AB organlarına devredilmesi aşamasında bu değişikliğin halkın kararı (referandum) ile mi, yoksa Parlamento tarafından yapılacak bir Anayasa değişikliği sonrası mı resmiyet kazanacağı önem kazanan bir başka noktadır. Diğer bir söylemle, Türkiye Büyük Millet Meclisi mevcut Anayasa'ya dayanarak egemenliği AB ile paylaşacak şekilde bir değişiklik yapabilir mi? Kural olarak, Anayasa'da bunu yasaklayıcı (Anayasa'nın 4. maddesinde olduğu gibi) özel bir düzenleme olmadığına göre²²⁴, Parlamantonun yetkilerinin genelliği ilkesi uyarınca, Anayasa'nın 175. maddesine göre yapılacak bir anayasa değişikliği ile Anayasa'nın anılan maddeleri değiştirilebilir. Anayasa'nın 175. maddesi gereğince vasıflı çoğunlukla kabul edilen ve Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulmayan anayasa değişiklikleri Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer.

²²³ Hamit Emrah BERİŞ: Egemenliğin Dönüşümü:Tarihsel ve Siyasal Açından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı, Ankara üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Kamu yönetimi ve siyaset bilimi anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi, (Ankara, 2004) ; Yusuf Şevki HAKYEMEZ: **Mutlak Monarşilerden günümüze Egemenlik Kavramı: Doğumu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesine Dönüşümü**, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2004) : Bu konuda kapsamlı bilimsel makaleler için bkz: Anayasa Yargısı Cilt:20, (2003),

²²⁴ Ancak buna izin veren bir düzenleme olmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın 87. maddesinin yorumlanmasına ışık tutacak RTÜK üyeleri ile ilgili kararından sonra, bu konuda 87. maddede açık bir yetkilendirme aranması gerektiği ileri sürülebilir. Daha açık bir ifade ile, Anayasa Mahkemesi, 3984 sayılı RTÜK yasasının 6/1. Maddesinin (a) bendinde yer alan TBMM'nin RTÜK üyelerini seçebilmesine izin veren düzenlemeyi 21.09.2004 günlü, E.2002/100, K.2004/109 sayılı kararıyla iptal edip yürürlüğünü durdurmuştur. İptal isteminde bulunan Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 87.maddesinde TBMM'ne bu konuda bir görev verilmediğini ileri sürmüştür. Bu açıdan yaklaşıldığında, Anayasa'nın 87. maddesinde bazı Avrupa Birliği üyelerinin anayasalarında olduğu gibi meclise uluslararası örgütlerle bütünleşmeye izin veren açık bir hükmün olması gerektiği ileri sürülebilir.

Hukuksal anlamda böyle bir değişiklik mümkün ise de, yüzde 50'nin altında oy almış tek parti iktidarlarının bu yöndeki bir tasarrufu meşruiyet krizinin doğmasına neden olabilir. Hukukun temel kavramlarından birisi olan “Nemo plus iuris in alium trasferre potest quam ipse habet” ilkesi gereğince kimse sahip olduğu haktan fazlasını başkasına devredemez.²²⁵ Bu sebeple, egemenliği Millet adına Anayasa'nın koyduğu esaslara göre vekaleten kullanmak durumunda olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, egemenliğin özünü ilgilendiren bir konuda tek taraflı olarak tasarrufta bulunmalarının doğru bir yaklaşım olduğu söylenemez. Diğer aday ülkelere bakıldığı zaman, egemenliğin devredilmesinde halkoylaması yönteminin tercih edildiği örnekler görülmektedir.²²⁶

b.) Birlik Hukukunun Önceliği Sorunu

1960'lı yıllardan itibaren Topluluk hukukunun temel direklerinden birisi olan Topluluk hukukunun üstünlüğü ilkesi, Avrupa Birliği Anayasası'nın 6.maddesinde normatif bir içerik kazanmıştır. Buna göre; “Anayasa ve kendilerine verilen yetkilerin uygulanması sırasında Birlik Kurumları tarafından kabul edilen hukuk, üye devletlerin yasaları karşısında önceliğe sahiptir.” Bu hükmün genelde uluslararası antlaşmalara, özelde Birlik Müktesebatına üstünlük tanımayan Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası²²⁷ ile çeliştiği bilinen bir gerçektir.

Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak ve Topluluk Hukukunun üstünlüğünü sağlamak amacıyla, Anayasa'yı kapsamlı olarak değiştiren 4709 sayılı Kanun'un 2001 yılında yasalaşması süreci içerisinde 228 milletvekili tarafından verilen ve Anayasa Komisyonu tarafından aynen kabul edilen

²²⁵ İzzettin DOĞAN: **Türk Anayasa Düzeninin Avrupa Toplulukları Hukuk Düzeniyle Bütünleşmesi Sorunu**, (İstanbul, Hukuk Fakültesi Yayını, Fakülteler Matbaası, 1979), 194.

²²⁶ KELLERMAN: A.g.m., 16.

²²⁷ Buna göre; “usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

kanun teklifinin 32. maddesinde Anayasa'nın 90.maddesinin sonuna "Kanunlar ile milletlerarası andlaşmaların çatışması halinde milletlerarası andlaşmalar esas alınır" cümlesinin eklenmesi öngörülmüştü." Ancak uluslararası antlaşmaların kanunlarla çatışması halinde uluslararası antlaşmaların kanunlardan üstün tutulmasını öngören değişiklik yeterli oyu alamayarak, en büyük Anayasa değişikliği paketinin dışarısına çıkarılmış oldu.

Anayasa'nın on maddesinde değişiklik yapan 7 Mayıs 2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunun hazırlık aşamasında Mayıs 2004 öncesi bütün uluslararası antlaşmaların üstünlüğünün sağlanması düşünülmekle birlikte, daha sonra gelen yoğun eleştiriler nedeniyle sadece temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların üstünlüğü ilkesi benimsendiği için yapılmak istenen değişiklikle, ortaya çıkan son metin arasında önemli bir farklılık gözlenmektedir.

Son zamanlarda yapılan Anayasa değişikliklerinin temel ereği, AB üyeliğine doğru giden süreçte ulusal mevzuatın AB Müktesebatına ve Kopenhag Kriterlerine uygun düzenlenmesi olduğuna göre, uluslararası antlaşmalardan sadece temel hak ve özgürlüklere ilişkin olanlara üstünlük tanınmasının çok fazla bir anlam taşımadığını ifade etmek gerekir.Bunun en büyük nedeni, Anayasa'nın ikinci maddesinde yer alan "insan haklarına saygılı" hukuk devleti kavramı ile Anayasa'nın 15. maddesi gereğince savaş,seferberlik,sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde temel hakların kullanılması ve durdurulmasına ilişkin olarak uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilemeyecek olması, olağan dönemlerde uluslararası insan hakları antlaşmalarının dolaylı yoldan üstün tutulmasına olanak tanınmasıdır.

İnsan hakları dışında kalan konuları düzenleyen uluslararası antlaşmaların yasa gücünde kabul edilmesi, AB Anayasası'nın II. Kısmını oluşturan "Birlikler'in Temel Haklar Şartı" nı oluşturan 61-114. maddeler arasında yer alan hak ve özgürlüklerin yasalardan üstün kabul edilmesi

sonucunu doğurmakla birlikte, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol hala yasalarla eşit seviyede kabul edilmektedir.

Prof. Kellerman, Türkiye'nin diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanmakla birlikte, geçmiş örneklerle bağlı kalmadan diğer ülkelere örnek olacak şekilde Birlik Hukukunun doğrudan etkisi ve üstünlüğünün Anayasa'da özel bir hükümle tanınması gerektiğini tavsiye etmektedir.⁷⁰ Bu tür bir özel hüküm Avrupa Birliği üyeliğinin hemen öncesi yapılabilir.

c.) Avrupa Birliği Vatandaşlığına İlişkin Düzenleme Yapma İhtiyacı

Avrupa Birliği Anayasası'nın birçok maddesi Avrupa Birliği vatandaşlığı ile ilgili değişik hükümler içermektedir. Örneğin, Anayasa'nın 2. maddesine göre, (üye ülke vatandaşları arasında) ayrımcılık yapılmayacaktır. 3. maddesinde, Birlik vatandaşlarına iç sınırın bulunmadığı tek bir Pazar sunulması yükümlülüğü getirilmiştir. 4/2. maddesinde vatandaşlık nedeniyle yapılan her türlü ayırım yasaklanmıştır. 10/2. maddesinde, Birlik vatandaşlarına sağlanan haklardan ayrıntılı olarak söz edilmektedir. Avrupa Birliği vatandaşlarının temel hakları arasında; seyahat ve yerleşme özgürlüğü, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve belediye seçimlerinde oy verme ve aday olma hakkı, sığınma hakkı, diplomatik korunma hakkı, Avrupa Parlamentosuna dilekçe verme ve Avrupa Ombudsmanına başvurma hakkı ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili hükümler yer almaktadır. Bu yükümlülüğün sonucu olarak gerek 1982 Anayasası'nda gerekse ilgili yasalarda Türk vatandaşları ile Birlik vatandaşları arasında ayırıma neden olacak hükümlerin kaldırılması gerekmektedir.

Bu itibarla, ilk olarak, Anayasa'nın 16. maddesinde yer alan "yabancı" kavramının AB vatandaşlarını dışlayacak şekilde anlaşılması gerekmektedir. Hatta uygulamada yaklaşım farklılıkları yaşanmaması için, sözü edilen madde, temel hak ve hürriyetlerin "Avrupa Birliği vatandaşları dışındaki" yabancılar için kısıtlanacağını öngörecektir. Bu şekilde değiştirilebilir.

⁷⁰ KELLERMAN: A.g.m.

İkinci olarak, yerleşme özgürlüğünün bir parçası olarak Avrupa Birliği vatandaşlarına mülk edinme hakkının tanınmasından söz etmek gerekir. Birlik vatandaşlarının (gerçek ve tüzel kişiler) Türkiye’de taşınmaz mal edinebilmeleri açısından 1982 Anayasası’nda bunu engel açık bir hüküm olmamakla birlikte, Avrupa Birliği Mevzuatına uyum sağlamak amacıyla çıkarılan ve yabancılara taşınmaz mal elde etme olanağı tanıyan bir yasayla değiştirilen 2644 sayılı Tapu Kanunu’nun 35. maddesinin Anayasa’ya aykırılığı İleri sürülmüş, Anayasa Mahkemesi’nin Tapu Kanunu’nun 35. maddesini olası iptaline karar vermiştir.²²⁸ Bu durum konuyla ilgili Anayasa’da bir düzenleme yapılması ihtimalini gündeme getirmiştir

Üçüncü olarak, AB vatandaşlarının yerleşme hakkının doğal bir sonucu, bulundukları yerde yapılacak yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarıdır. Bu hak AB Anayasası’nın “Vatandaşlık Hakları” başlığını taşıyan 5. Başlığın 99. ve 100. maddelerinde yer almaktadır. Uyum için 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde bir düzenleme yapılması gerekecektir.

Dördüncü olarak, yine 5. başlığın 103. maddesinde yer alan “Avrupa Ombudsmanı” (halk denetçisi) kavramı anayasal düzeyde düzenlenmiştir. Her ne kadar “Ombudsman” kurulması konusundaki 5548 Sayılı Kanun 12.10.2006 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş ise de, bu hususta kamuoyundaki tartışmalar sebebiyle Anayasa Mahkemesinin önüne gitmesi muhtemel görünmektedir. Bu sebeple konuyla ilgili anayasal bir düzenleme yerinde olacaktır.

Vatandaşlıkla ilgili bir başka nokta, AB’nin ikinci sütununda yer alan adalet ve içişlerinde ortak hareketle ilgilidir. Anayasa’nın 38. maddesinde vatandaşın suç nedeniyle bir başka ülkeye iade edilemeyeceğine ilişkin bir düzenleme vardı. AB uyum mevzuatına uyum çerçevesi içerisinde 38. maddenin son fıkrası değiştirilerek Uluslararası Ceza Mahkemesine taraf olmanın gerektirdiği haller dışında iade yasağı getirildi. Ancak bu çözüm,

²²⁸ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2005/K2005-14.htm>

değişikliğin ratio leges'i ile uyum içerisinde değildir. 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Avrupa Yakalama ve Tutuklama Emri (European Arrest Warrant) ile uyum sağlayabilmesi için, 38/12. madde değiştirilerek; “vatandaş, usulünce onaylanmış uluslararası antlaşmalar ve Birlik Müktesebatının gerektirdiği haller dışında” suç sebebiyle yabancı ülkeye iade edilemez hükmünün getirilmesi gerekmektedir.

d.) Anayasa’da Yapılabilecek Diğer Değişiklikler

Son yıllarda yapılan yasal reformlar ile çok önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da, azınlıklara tanınan son derece sınırlı ve koşullu dil ve din haklarının özgürce kullanılmasının önünde yalnızca statükocu bürokratik zihniyet değil, aynı zamanda Anayasa da duruyor. Azınlıkların kültürel haklarını düzenleyen reformlar devlet- birey arasındaki en temel ilişkinin niteliğini belirleyen vatandaşlık hakları ile doğrudan ilintili. Hukuki açıdan ideal ve doğru olan yaklaşım, vatandaşlık haklarının yasalar hiyerarşisinin en üstünde yer alan anayasadan başlayarak yeniden tanımlanması ve düzenlenmesi olmalı. Bu amaçla atılacak bir ilk adım, azınlık haklarının çözümü önünde yukarıda saptanan anayasal engellerin ortana kaldırılması olabilir.

Öncelikle çok kültürlülük ilkesinin anayasada benimsenmesi, Türkiye’nin kültür mirasının korunmasına yasal güvence vermek açısından önemli bir adım olur. Böylesi bir adım, yargı, yasama ve yürütme görevlilerinin Anayasa ve yasaları yorumlar ve uygularken, Türkiye’deki bütün etnik, dini ve dinsel azınlıkların kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi ilkesini göz önünde tutmasını zorunlu kılar. Ayrıca Anayasal çokkültürlülük ilkesinin etkin korunması kurumsal reformları da gerektirir. Bu amaçla, örneğin, bir Azınlıkların Korunmasından Sorumlu Devlet Bakanlığı kurularak Türkiye’nin çokkültürlü mirasının tanıtılması ve korunması için kamu fonları ayrılabilir, ilköğretim ve liselerde okutulan ders kitapları yeniden yazılarak çocukların ülkedeki farklı kültür ve değerleri öğrenmesi ve benimsemesi sağlanabilir ve ülkedeki farklı dil ve kültürlerin ayakta kalması için kamu

destekli özerk ve bağımsız araştırma enstitüleri kurulabilir. Kuşkusuz, reform yasalarının etkin uygulanması ve korunması polis, savcı, hakim ve bürokratların yoğun bir eğitimden geçirilmesine dayanır. Böylesi bir anayasal reform hareketlerinin gerçekleşmesi, devletin mali ve kurumsal kaynaklar ayırması ve bu anlamda pozitif politikalar uygulaması ile mümkün olur.

AB'ye tam üye olunması halinde Birlik kurumlarının işlemleriyle vergi, resim, harç gibi mali yükümlülükler konulabilecek, değiştirilebilecek veya kaldırılabilir. Bu durumda Anayasa'nın 73. maddesinde yer alan vergide kanunilik ilkesinin tartışılması gerekecektir.²²⁹

1982 Anayasası'na göre para basmak meclisin genel görevleri içerisinde gösterilmektedir. Oysa, AB'ne girildiğinde ulusal para birimi Lira'nın Euro ile değiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Anayasa'nın 87. maddesine yapılacak bir ek ile, Euro'nun Türk Lirası yerine tedavülde dolaşması ve değiştirilmesi konusunda kanunla yasakoyucuya düzenleme yapma yetkisinin verilmesi uygun olacaktır.

Anayasa'nın 138. maddesine göre, Hakimler Anayasa ve Kanuna uygun olarak karar verirler. Oysa, topluluk hukukunun uygulanabilmesi için bu maddede hakimleri rahatlatıcı bir ifadenin olması gerekir. Bu nedenle, hakimlerin Birlik Müktesebatına göre karar vermelerini sağlayacak bir ilavenin madde metnine dahil edilmesi faydalı olacaktır.

Anayasanın 166. maddesi "planlama" başlığını taşımakta olup diğerleri arasında, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmanın devletin görevi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu maddeye bir ilave yapılarak "Devlet, AB'nin hedeflerine uyumlu bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasını güvence altına alır" şeklinde bir hüküm konulması uygun olur. Ayrıca

ekonomi politikasının Avrupa Birliği ile koordinasyonu sağlayacak şekilde değiştirilmesi de gerekecektir.

Sonuç olarak Avrupa Birliğinin eski üyeleri topluluk hukukuna “uluslararası hukuk” ve “uluslararası örgütler” bağlamında yaklaşarak, anayasalarında AET/AT/AB kavramlarına açıkça yer vermemişlerdir. Başka bir anlatımla 1992 yılına kadar üye devletlerin Avrupa bütünleşmesine yaklaşımları uluslararası kuruluşların genel çerçevesi bağlamında olmuştur. Maastricht Antlaşması, üye devletlerin anayasaları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu ülkelerden bir kısmı anayasalarını değiştirerek Avrupa Birliği üyeliğini anayasal boyutta düzenlemelerine rağmen, bir kısmı topluluk hukukuna atıfta bulunmuşlardır. Türkiye üye ülkelerin yaşamış olduğu tecrübelerden yararlanarak anayasasında son derece başarılı değişiklikler yapabilir. Bu değişiklikleri yaparken, eski üye ülkeleri örnek almak yerine yeni üye ülkelerin açtığı yoldan gidilerek Anayasasına Avrupa Birliği’ne özgü hükümler koyabilir.

Diğer taraftan daha çağdaş ve fonksiyonel bir Anayasa Mahkemesi, hem yapısal hem de işlevsel bazı değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir.²³⁰ Bu yeniden yapılanma süreci içerisinde küreselleşen dünyanın ve bütünleşen Avrupa’nın anayasa mahkemelerinden örnekler de alınabilir. Yapılabilecek değişiklikler ve değişik sistemler hakkında Anayasa Mahkemesinde 26-27 Nisan 2004 tarihinde bir sempozyum düzenlenmiştir.²³¹ Ayrıca Meclis Anayasa Komisyonu tarafından Anayasa Mahkemesi’nin kurumsal yapısında değişiklik öngören Anayasa değişikliği paketi 2005 Nisan ayında hazırlanmış olmasına rağmen bu güne kadar Meclis gündemine

²²⁹ Fatih SARAÇOĞLU: “Vergilendirme yetkisi ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5/3, (2003), 1-23.

²³⁰ Bu konuda kapsamlı araştırmalar için bkz: Hasan TUNÇ: **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, (Denetimin Kapsamı ve Organları) (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997). ; Hikmet TÜLEN: “Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliği Taslağı Üzerinde Açıklamalar ve Birkaç Öneri”, e-akademi, Sayı 26, (Nisan 2004). <http://www.e-akademi.org/makaleler/htulen-1.htm> (30.11.2006)

²³¹ Sempozyumda sunulan raporlar, ve görüşler için bkz.: **Anayasa Yargısı**, Cilt 21, (2004).

gelemediği gibi maalesef bu konuda uygun bir kamuoyu oluşmamış ve netice olarak bu hususta somut bir ilerleme olmamıştır.

Küreselleşme ve bölgesel bütünleşme süreci çerçevesinde; uluslar ötesi gelişmelerin, Türk hukuk düzenini ve dolayısıyla ulus devletin egemenlik alanını nasıl etkilemekte olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu konudaki tartışmalar özellikle ulusal egemenlik alanında odaklaşmaktadır. Avrupa Birliğine tam üyelik statüsünün kazanılması durumunda, bu tartışmaların daha da yoğunlaşması beklenmektedir.

Günümüzde, bundan böyle şu gerçeğin kabul edilmesi gerekmektedir. Eğer bir ülke entegrasyon hareketinin parçası oluyorsa, artık eskisi kadar egemen ve bağımsız olamayacaktır. Ayrıca egemenlik ve bağımsızlık kavramları da geleneksel anlamlarının ötesinde, bugün kazanmış oldukları yeni içerik ve anlam açısından değerlendirilmelidir.

Bir entegrasyon hareketinde diğer üye ülkeler egemenliklerinden ve bağımsızlıklarından ne kadar kaybedeceklerse, Türkiye de o ölçüde kaybedecektir. Geline aşamada AB'nin ulusüstü kurumsal mekanizmaları henüz oluşum sürecindeyken Birliğin gereklerine tam uyumun şartı olarak ulus devletin kuruluş felsefesinin yeniden tanımlanması bir paradoks olarak gösterilebilir.²³² Ancak unutmamak gerekir ki, ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalar bile, geleneksel anlamda bir egemenlik ve bağımsızlık kaybına, az da olsa, neden olmaktadır. Yapılan anlaşmaların kapsamına, konusuna ve türüne göre bu kaybın miktarı azalıp çoğalabilmektedir. Üstelik, Türkiye, Avrupa Topluluğu ile şu anda sadece bir gümrük birliği tesis etmiş olup, bu çerçevede egemenlik ve bağımsızlık sınırlamasına bir ölçüde uğramaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki, Türkiye'nin egemenlik kaybına uğradığı tek organizasyon da bu değildir.

Türkiye Birleşmiş milletlere üye olduğu zaman da egemenliği ve bağımsızlığı kısıtlanmıştır; NATO'ya üye olduğu zaman daha da

sınırlandırılmıştı. Hele, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olurken ve bu sözleşmenin bir icabı olarak, yakın bir geçmişte, Avrupa İnsan Hakları Divanının yetkisini kabul ederken, Türk mahkemelerinin kesinleşmiş kararlarının Divan tarafından incelenmesini ve bunların sözleşmeye aykırı olduğunu Divanın karar bağlanmasını kabul ederken, geleneksel ölçülerde egemenliğinin ciddi biçimde sınırlamasına rıza göstermiş bulunmaktadır.

Türkiye, genişleme sürecinde, diğer aday devletler gibi kendi mevzuatını, AB'yi oluşturan bütün hukuki araçlar, politikalar, hukuki çerçeve ve kurumsal yapı anlamına gelen "Topluluk Müktesebatı" ile uyumlulaştırmak durumundadır. Türkiye'nin katılım için hazırlanması çerçevesinde, ilgili AT mevzuatının analitik bir incelemesi ve Türkiye tarafından uygulanması da bulunacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için öncelikler belirlenecek ve bu temelde, Türkiye ve AB arasında bir "katılım ortaklığı" hazırlanacaktır. Türkiye, Topluluk programlarına katılma fırsatına da sahip olacak ve katılım öncesi dönem için özel mali yardım sağlanacaktır.

Bu noktada değinilmesi gereken bir husus vardır: AB'ye girmeye çalışmak iyi midir, kötü müdür; AB'nin Türkiye'den istedikleri ülke aleyhine birer dayatma mıdır, yoksa ülkenin zaten kendi kendine yapması gerekip de yapmadığı, bu yüzden de siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayamadığı, dolayısıyla krizlerden kurtulamadığı, yapıldığı zaman bu sorunlu süreci tersine çevirecek birer olumlu adım mıdır konusu sürekli tartışılmaktadır, bundan sonra da tartışılmaya devam edecektir.

Kanaatimizce AB nihai bir amaç, uğruna her şeyden vazgeçilebilecek bir dünya cenneti değildir. Ancak Türkiye'nin tarihsel, kurumsal ve zihniyetsel engeller yüzünden Türk halkının refahını artıracak siyasi ve ekonomik reformları bir türlü yapamadığı, bu alanda sık sık devlet-hükümet gerginliklerinin yaşandığı, bu gerginlikler yüzünden istikrarın bozulduğu, sonuçta da Türkiye'nin çağa ayak uyduramayan, milli geliri düşük, gelir

²³² Çetin GÜNEY: "AB'ye Girişin Bedeli: Türkiye Örneğinde Ulus Devletin Kuruluş İlkelerinin Sorgulanması", **Stratejik Analiz**, Cilt2, Sayı 16, (Ağustos 2001), 63-67.

dağılımı bozuk, özgürlüklerin tadına varılamayan, insan hakları sorunları olan marjinal bir üçüncü dünya ülkesi olarak kalmaya mahkum olduğu bir gerçektir. Devlet seçkinlerini değişime razı edecek, devleti küçültüp etkinleştirecek, ekonomik verimliliği artıracak, Türk insanında rekabetçi, dışa açık, sistemli çalışan, korkularını aşmış, özgüven sahibi olmaya dönük zihniyet dönüşümünü tetikleyecek etkili bir dinamik olarak AB perspektifi son derece önemlidir.

2.6. Gümrük Birliği, Avrupa Birliği derken Hukuk Birliği mi?

GATT tarafından 1986 yılında Uruguay'da başlatılan ve 1994 yılında Fas'ın Marakeş kentinde Nihai Senedin imzalanmasıyla sona eren Uruguay Round sonucunda, küreselleşmenin hukuki boyutunun hazırlanması süreci daha da hızlandırılmıştır.²³³ Geleneksel olarak ticaret konusu kabul edilmeyen fikri ve sınai mülkiyet haklarını da içerdiği için, Uruguay Round en ticaret açısından kapsayıcı oluşum olarak kabul edilmektedir. Bu oluşum çerçevesinde serbest ticareti tüm dünya ekonomileri açısından egemen kılmayı amaçlayan ve GATT görüşmelerine taraf olan ülkelerin onayıyla 31.12.1994 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren "DTÖ Kuruluş Anlaşması" ile "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması", bu hukuk düzeninin önemli bir aşaması niteliğini taşımaktadır.²³⁴ Ancak Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması'nın yanı sıra, DTÖ Kuruluş Anlaşması ile eki "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması" da (TRIPS) yürürlüğe girmiştir. Oluşturulan küresel nitelikli hukuk düzeni ve özellikle de ulusal teknoloji politikalarına etkisi açısından bu anlaşma da çok önemli bir nitelik taşımaktadır. Bu anlaşmalara, gerekli hukuki ve mevzuat uyarlamalarını

²³³ Bu konuda bkz. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.doc>

²³⁴ Küreselleşmeyi sağlayacak hukuki düzenin kurulmasına yönelik ikinci adım "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması" (MAI- Multilateral Agreement on Investment) tasarısıdır. Buna göre tüm OECD ve AB ülkeleri ile Anlaşmanın hükümlerini yerine getirme gücüne sahip isteyen diğer ülkelere açık olan bu Anlaşma; yabancı yatırımcıları ve yatırımları en az yerli yatırım ve yatırımcılar kadar kabule değer görmeyi ve yabancı ve yerli yatırımcılar arasında ayrımcılık yapmamayı getirmektedir. MAI, Uruguay Nihai Senedi'nin yalnızca mal ticareti ile ilişkili yatırım tedbirlerini içeren hükümlerini, uluslararası sınır ötesi yatırımların önündeki tüm engelleri kaldıracak biçimde genişletmekte ve bu tür bir yatırım ortamı için küresel bir hukuk düzeni getirmektedir. Türkiye 1999 yılında kabul ettiği 4446 sayılı kanunla, kamu hizmetleriyle ilişkili imtiyaz şartları ve sözleşmelerinden doğabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası tahkim yolunu açan Anayasa değişikliğini gerçekleştirmiş, 4485 sayılı kanunla da ABD ile olan ticaret ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi bağlamında, WTO ve MAI'nin günümüzde halen tartışılmakta olan öngörülerini tek taraflı olarak kabul etmiştir. 2001 yılında ise Tahkim Yasası TBMM'de kabul edilmiştir. MAI konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; Aykut GÖKER: "Küreselleşme Sürecinde Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası; Niçin Ulusal?", **Toplum ve Bilim**, No.77, (Yaz 1998), 177; Nazım GÜVENÇ: **Küreselleşme ve Türkiye**, (İstanbul: BDS Yayınları, 1998), 185-190.

yapan Türkiye hiç zaman kaybetmeksizin taraf olmuştur.²³⁵ Uruguay Round Nihai Senedi'nin²³⁶ teknoloji politikası açısından özellikle sanayide sübvansiyonların yasaklanması (Ar-Ge yardımı hariç) ve sınai mülkiyet hakları konusunda çok taraflı ilke ve kurallar getirdiği, olabilecek anlaşmazlıkların halli ve ihlal durumlarında etkin mekanizmalar geliştirdiği görülmektedir. "İç hukukta bu tür hakların korunması daha kolay olmakla birlikte, günümüz uluslararası iktisadi ilişkilerinde ya doğrudan tek taraflı ceza ya da çok taraflı ilişkiyi koparma ve mağdur etme biçiminde uygulamaya olanağı doğmaktadır

Hukuk küreselleşmeden en fazla etkilenen alanlardan biridir. Aslında, bu süreçte hukuku sırf etkilenen bir alan olarak görmek önümüzdeki gerçekliği tam olarak kavramamıza yetmez. Hukuk, aynı zamanda, ekonomi ve teknoloji ile birlikte, küreselleşme sürecinin önde gelen taşıyıcılarından da biridir.

Küreselleşmenin hukuk üzerindeki etkisi en başta "evrensel normlar" fikrinin yerleşmesiyle birlikte "hukukun üstünlüğü"nin global bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Bu süreçte bütün uluslar "evrensel" diye anılan norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmekte, hatta benimsemeye zorlanmaktadır. Aslında, "evrensel standartlar" dan söz etmeye başlanıldığında hukukta küreselleşme başlamış olmaktadır. Çünkü bu durum, hukukun geleneksel olarak yerel-ulusal düzeyde kavranışını değiştirebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Gerçi, kendilerine uyulması zorunluluğu ortaya

²³⁵ 1994 yılında Marakeş'te imzalanan Nihai Senetle birlikte bir anlaşma statüsünde olan GATT'ın görevlerini üstlenmek üzere WTO oluşturulmuş, bu kurum 1995 yılında faaliyete geçmiştir. Anlaşma metni Çok Taraflı Mal Anlaşmaları çerçevesinde 14 anlaşmaya ek olarak hizmet ticareti, ticarete bağlı fikri mülkiyet hakları ile ilgili iki anlaşma, Çoklu Ticaret Anlaşmaları çerçevesinde 4 anlaşma ve çeşitli bildiri, karar ve mutabakat metinlerini de içermektedir. Bu anlaşma ile sübvansiyonlar ve telafi edici önlemleri düzenleyen kurallar bir anlaşma şeklinde WTO kuruluş anlaşması içinde yer almışlardır. Türkiye Nihai Senet Anlaşması'nın onaylanmasını 26.1.1995 gün ve 4067 sayılı yasa ile uygun bulmuş, anlaşma 3.2.1995 tarih ve 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 31.12.1994 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe konmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz; TÜBA-TÜBİTAK-TTGV, **Ar-Ge Sistemi Yapısı ve Çevresi**, Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu. (Ankara: 1996), 39-53.

atılan norm ve standartların hepsinin gerçekten "evrensel" oldukları tartışma götürür. Bununla kastedilen, birçok örnekte, dünya da şu veya bu nedenle egemen olmaya başlayan veya öne çıkan bazı hukuki değerleri çeşitli toplumların şu veya bu nedenle benimseme iradesi göstermeleridir. Böyle olmakla beraber, yine de bütün toplumların hangi nedenle olursa olsun ortak standartlara doğru yönelmelerinin kendisinin küreselleşmenin bir işareti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hukukta evrensel normlara uymanın ulus devletler için bir zorunluluk haline gelmesinin egemenlik, self-determinasyon ve demokrasi ile ilgili yansımaları vardır. Küreselleşmenin karakteristik yönlerinden birisi, yukarıda işaret edildiği gibi, onun ulus devletin otoritesine yönelik ciddi tehditler içermesidir. Her şeyden önce, bugün artık egemenliğe ilişkin geleneksel anlayışı aynen koruyarak küresel düzenin gereklerine uymaya imkan bulunmamaktadır. Bu çerçevede, "evrensel" normlara uyma zorunluluğu ulusal otoriteleri uluslararası kuruluşlar ve mekanizmalara daha bağımlı hale getirmekte, yani tam bağımsızlık yerini kısmi bağımsızlığa, tam egemenlik yerini kayıtlı egemenliğe bırakmaktadır. Ve bu durum daha az ölçüde olmakla beraber, büyük devletler -bu arada ABD- için de geçerlidir. Buna bağlı olarak, uluslar artık kendi kaderlerini tayin konusunda da tam yetkili olmaktan çıkmışlardır. Birçok iç ve dış meselede global toplumun bağlayıcı norm ve standartlarını kabul etmek zorunda kalan bir ulusun kendi kaderine tek başına hakim olduğu elbette söylenemez.

Ne var ki, bu gelişme aynı zamanda ulusal ölçekli demokrasilerin "demokrasi" olmak iddialarını da zayıflatan bir durumdur, çünkü bu süreçte "ulusal irade"ler bir ölçüde küresel iradenin baskısı veya vesayeti altına girmektedir. Ulusal ölçekteki bu "demokrasi kaybı"nın ise ancak global kurum ve süreçlerin daha demokratik hale getirilmesiyle, bir tür "kozmpolitan

²³⁶ Uruguay Raund Nihai senedi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz; Norman S. Fieleke, "The Uruguay Round Of Trade Negotiations: An Overview", New England Economic Review, (May/June, 1995), 3-15. http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m3937/is_1995_May-June/ai_17357394/pg_1

demokrasi"yle telafi edilebileceği düşünülebilir. Ne yazık ki dünya da bu yönde bir gelişme eğiliminin varlığından söz etmek için henüz vakit erkendir.

Öte yandan, "evrensel" norm veya standartların dünya yüzeyinde etkili hale gelmeye başlaması "hukukun üstünlüğü" ilkesine küresel bir boyut kazandırmaktadır. Gerçi, uluslararası hukukun uygulayıcı gücü olarak BM'nin hala yeterli otoriteye sahip olduğu söylenemez; BM bir dünya devleti değildir. Öte yandan, yeni uluslararası düzen her ne kadar formel olarak daha hukuki bir nitelik kazanıyor ise de, bu düzende her zaman hukuki meşruluğun egemen olduğunu söylemek de zordur. Gerek ABD'nin neredeyse rakipsiz bir dünya gücü olarak NATO'yu ve hatta BM'yi kendi istediği doğrultuda harekete geçirebilecek konumda olması, gerekse BM Güvenlik Konseyi'nin demokratik olmayan yapısı fiziki gücün hukuku araçsallaştırmasını ne yazık ki kolaylaştırmaktadır.

Bu elverişsiz şartlara rağmen, "hukukun üstünlüğü"nın küresel toplumda da hakim kılınması yönündeki düşüncenin kendisi hukuki küreselleşmeyi zorlayabilecek bir dinamiktir. Keza, insani hukukun ve bu çerçevede insan hakları hukukunun bağlayıcılığını sağlayan mekanizmalar da bu gelişmeye katkıda bulunabilecek diğer bir önemli etken olarak ortadadır. Bu çerçevede, ulusal egemenlik ve "iç-işlerine karışmama" ilkelerinin zayıflaması uluslararası güç veya otoritelerin bunlardan doğacak boşluğu istismar etmelerine elverişli bir durum yaratmakla beraber, bu boşluğun demokratik meşruluğu gözetecek bir tarzda ve global çapta doldurulması şansı tümüyle yitirilmiş değildir.

Uluslararası hukuk alanında devletler dışında bireyler ve sivil örgütler şeklindeki yeni öznelerin ortaya çıkması ve bunların bazılarının uluslararası toplum tarafından tanınması küreselleşmenin başka bir yönüne işaret etmektedir. Küresel sistemde bazı uluslararası NGO'lar birçok ulusal hükümetten daha etkindir.²³⁷ Uluslararası sivil örgütlerin yeni küresel

²³⁷ NGO: non government organization – hükümet dışı örgüt manasına gelmektedir. Ancak literatürde “sivil toplum örgütleri” şeklinde kullanılmaktadır.

sistemdeki yerini ve önemini anlamakta aşağıdaki örnekler son derece öğreticidir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlar bazen BM'ye vekaleten ve ulusal devletleri ikame eder tarzda dünyanın çeşitli bölgelerinde rol almaktadırlar. Nitekim, 1990'lar ortalarında dünyanın çeşitli bölgelerine yapılan gelişme/kalkınma yardımlarının % 10'dan fazlası NGO'lar eliyle dağıtılmıştır. Acil yardımın dağıtımına on kadar büyük NGO hakim durumdadır. Keza, Kuzey Sri Lanka'da iç savaşın başlamasından sonra ilk eğitimin koordinasyonunu yine bu gibi sivil örgütler yapmıştır. Bazen de, uluslararası toplum bir ülkenin içinde kimi somut görevler yerine getirmek üzere (Afganistan'da mayınların temizlenmesi gibi) NGO'lar oluşturmuştur.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası alanda yeni bir hukuk türü, "uluslarüstü hukuk", belirmeye başlamıştır. Bunun tipik örneğini oluşturan Avrupa Birliği'nde, egemenliğin temel bir siyasi kavram olarak zayıflamasının işaretleri yaşanmaktadır. Uluslarüstü hukuk Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer alan bir "ortak hukuk" olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni oluşan hukuk nitelik itibarıyla geleneksel uluslararası hukuktan farklıdır. Geleneksel anlayıştan farklı olarak bireyler doğrudan doğruya uluslarüstü hukukun özneleri durumundadırlar, bu hukuk kişilere haklar ve yükümlülükler yükler. Bunun sonucunda Avrupa'da kişiler iki ayrı hukuk düzeninin ve iki ayrı vatandaşlığın özneleri haline gelmişlerdir, bir üye ülkenin vatandaşı aynı zamanda "Avrupa vatandaşı"dır. Ayrıca, ulusal hukuk düzenlemeleriyle çatışması halinde AB hukuku öncelikle uygulanır.

Bu bölgesel karakterli "uluslarüstüleşme" yanında, hukukun konu bakımından küreselleşmekte olduğu bir alan da "insani müdahale" ve "insan hakları hukuku" şeklinde ortaya çıkan insani hukuktur. Hukuk açısından, küreselleşmeyi tahrik eden nedenlerin bir kısmı Birleşmiş Milletler örgütü çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası toplum en somut biçimde kendisini Bireşmiş Milletler örgütünde göstermektedir. Bunun tipik görünümünün başında, BM'nin küresel toplumun temsilcisi olarak, "insani" amaçlarla ulus devletlerin iç işlerine müdahale edebilmesi gelmektedir. Ulus

devletlerin eskisi gibi egemenliklerini ileri sürerek buna karşı çıkma şansı çok azalmıştır; egemenliğin hiç bir devlete insan haklarını çiğneme ve insani yardımı reddetme yetkisi vermediği görüşü gitgide daha fazla yaygınlık kazanmaktadır.

Birleşmiş Milletler özellikle "soğuk savaş"ın sona ermesinden sonra ulus devletlerin içindeki uyuşmazlıklara "insani müdahale" amacıyla daha fazla karışmaya başlamıştır. Bu konudaki dönüm noktası, 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin Körfez Savaşı'nda Irak'ı Kuveyt'ten askeri güç kullanarak çıkartmaya yetki vermesi olmuştur. Gerçi Irak'ın Kuveyt'e saldırması bir uluslararası uyuşmazlık idi, ama bu olay yeni bir dünya düzeninin kurulmasında BM'nin rol almasının yolunu açmış olması bakımından küreselleşme eğiliminin en önemli işaretleri arasında yer almıştır. Kaldı ki, bu dönemde Irak'a yapılan müdahale Kürtleri Saddam rejiminin baskısından korumak amacı da güdüyordu; yani BM bu örnekte bir iç çatışmaya müdahale etmiştir. Ayrıca, Ruanda (soykırımı önlemek amaçlı) ve Somali'deki (yardım dağıtmak amaçlı) BM operasyonları da "insani müdahale" gerekçesi ile geleneksel ulusal egemenlik anlayışına bir boyut eklemiştir.

"İnsani müdahale"nin münhasıran BM düzeyinde söz konusu olmasına karşılık, "insan hakları hukuku"nun doğması hem BM düzenlemeleri bakımından hem de daha yoğun olarak Avrupa çapında belirginleşmektedir. Küreselleşme insan haklarına saygıyı ulusal devletlerin birer iç sorunu olmaktan çıkararak "küresel toplum"un ilgi alanına sokmuştur. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, fakat aynı zamanda global toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmek için de kendi ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygı göstermek zorundadırlar. Biraz iyimser bir yorumla, insan haklarına saygı ve demokrasinin küresel ahlakın baş standardı haline geldiği söylenebilir.

Avrupa'da da insan hakları ortak hukuku esas itibariyle Avrupa Konseyi teşkilatının insan haklarını koruma mekanizması çerçevesinde oluşmaktadır. 1950'lerden buyana yürürlükte bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi en azından Avrupa düzeyinde bağlayıcı bir insan hakları ortak rejiminin temelini oluşturmuştur. Bu rejimin odağında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, Avrupa halklarının -insan onuru, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, hoşgörü, geniş fikirlilik ve demokrasi gibi- ortak değerlerini göz önünde tutarak ve insan haklarına genişlik ve derinlik kazandıracak bir şekilde yorumlamak suretiyle, Avrupa Mahkemesi "insan hakları hukuku"nun sadece Avrupa'da değil, bütün dünya da ana referansı haline gelmeyi başarmıştır. Bunda asıl belirleyici etken, Mahkeme kararlarının akit taraflar için bağlayıcı olmasıdır.

Küreselleşmenin uluslararası hukuk alanındaki başka bir dayanağı BM Antlaşması'nın uluslararası ilişkilerde güç kullanma yasağının bir istisnası olarak "meşru müdafaa"yı bir doğal hak saymış olmasıdır. Çünkü, bu hak BM üyesi bir ülkeye yönelik haksız bir saldırıyı birlikte def etme yükümlülüğü getirmektedir. Mamafih, meşru müdafaa hakkı devletlerin kendi takdirlerine göre kullanabilecekleri bir hak olmayıp, uluslararası hukukun kayıtlamalarına tabidir. Öte yandan "insani müdahale" doktrini çerçevesinde, bir devletin kendi vatandaşlarına yönelik kötü muamelelerinin, sadece uluslararası toplumun vicdanını sarstığı için değil, aynı zamanda uluslararası barış ve istikrarı tehdit ettiği için de güç kullanmak suretiyle durdurulması gerektiği görüşü genel bir kabul görmeye başlamıştır. Bu ise bütün dünya da insan haklarına riayeti sağlayacak politika ve standartları oluşturmayı kolaylaştırabilecek bir faktördür.

Buna benzer şekilde, "insanlığa karşı suç" işlediği iddia olunan kişileri - bunlar devlet adına işlenmiş olsalar bile- doğrudan doğruya yargılamak üzere uluslararası mahkemelerin kurulması da küreselleşme sürecini desteklemektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Nuremberg yargılamaları bireylerin savaşta yaptıklarından dolayı uluslararası topluma

karşı sorumlu oldukları anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu görüş uluslararası hukukun yegane öznesinin antlaşmaların tarafı olan devletler oldukları anlayışından tamamen farklıdır. 1990'larda Uluslararası Adalet Divanı Nuremberg'den bu yana ilk defa olarak Ruanda'dan ve eski Yugoslavya'dan soykırımından ve diğer savaş suçlarından şüpheli kişileri yargılamıştır. Bu yargılamaların bir yeniliği, kişiler hakkında tutuklama veya yakalama kararı çıkarma ve bunu bilfiil uygulama gibi yetkileri de kapsamasıdır. Böylece, geleneksel olarak bir iç hukuk tedbiri olarak görülen tutuklama artık bir uluslararası hukuk kurumu hüviyeti de kazanmaktadır. Bu çerçevede, global barış ve güvenliğin daha da güçlenmesi için Uluslararası Adalet Divanı'nın daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği, bu arada BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını denetleme yetkisiyle donatılmasının, hiç değilse Güvenlik Konseyi'ne danışma hizmeti vermesinin sağlanmasının uygun olacağı yolunda görüşler ileri sürülmektedir.

Bu gelişmeler bir Uluslararası Suç Mahkemesi'nin kurulmasını zorulu hale getirmiştir. Ayrıca, özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıdan sonra, uluslararası yargılama ve bu çerçevede tutuklama tedbiri konuları terör suçları bakımından da gündeme gelecektir. Önümüzdeki dönemde uluslararası hukukun önemli bir parçasını terörle mücadele mevzuatının oluşturacağı söylenebilir.

Nihayet, küreselleşme aynı zamanda ulusal hukuk düzenlerini bazı stratejik alanlarda birbirine de yaklaştırıyor, hatta yeknesak hale getiriyor. Dünya ölçeğinde geçerli olmak üzere akdedilen birçok anlaşma ve sözleşme ulus devletlerin çeşitli konularda hukuki düzenlemelerini uyumlu hale getirmeleri sürecini de başlatmıştır. Nitekim, uluslararası bankacılık, para aklama, internet yoluyla haberleşme, ticaret, uluslararası şirketler ve telif hakları konularıyla ilgili pek çok uluslararası norma uygun olarak devletler iç hukuklarını gözden geçirmekte ve benzer standartları uygulamaya koymaktadırlar. Bunların özelliği hepsinin de geleneksel anlamda özel hukuk ilişkileri alanına girmesidir. Bu demektir ki, küreselleşme süreci, uluslararası

kamu hukuku yanında ulusal ve uluslararası özel hukuku da yeniden biçimlendirmektedir.

Mamafih, hukuk sistemlerinin bazı stratejik konularda uyumlulaş(tırıl)ması ilk bakışta sanıldığı kadar ulusal devletleri zayıflatan bir gelişme olarak görülmeyebilir. Çünkü, bu hala devlet eliyle gerçekleşen bir süreç olduğu için ulusal devletleri güçlendiren bir gelişme olarak da mütalaa edilebilir. Ayrıca, bu sayede her bir devlet benzer mevzuatın başka ülkelerde de geçerli olduğundan emin olmaktadır. Başka bir anlatımla, uluslararası standartları ulusal hukuk düzenlemelerine dönüştürmek ulusal otoritelere ulusaşırı riskleri kontrol etme ve onlara yine "devletler sistemi" içinde kalarak mukabele etme imkanı vermektedir.

Pozitivist Hukuk Yerine Tabi Hukuk

İnsanlığın topluluk-şehir-devlet yönünde gelişen sosyal yönü zamanla kişiler arasında sorunlarına çıkmasına sebep olmuş ve topluluk şehir ya da devletin devamı için çıkan sorunların çözüm ihtiyacı doğmuştur. İşte bu ihtiyacın giderilmesi için var olan kurallar bütünü olan hukuk, insanlığın gelişme yönü ile paralel olarak sürekli değişmiştir ve değişmektedir.

Tarih boyunca önemli dönüm noktalarında hukuk da genel olay ve felsefelerden etkilenecek tabi hukuk, faydacı hukuk, sosyal hukuk, normatif hukuk gibi temel felsefeler üzerinde değişerek gelişmiştir. En son 20. yüzyılda dünyanın son şeklini almasıyla hukukta ana felsefe hukukî pozitivizm olmuştur. Devlet gibi bir otorite tarafından vaz edilmiş olan hukuku ahlak ve din kurallarından farklı gören bu yaklaşım 21. yüzyıla kadar etkili bir biçimde devam etmiştir.

Ancak iki ana eleştiri hukukî pozitivizmin son durak olmadığını düşündürmüştür. Bu eleştirilerden birincisi yorumlama ilkeleri ile ilgilidir. İkincisi ise hukukun bağlayıcılığı sorunu olarak ifade edilebilir.²³⁸

Hukukî pozitivizmin hukuku din, ahlak, etniklik gibi diğer kurallardan kesin bir biçimde ayırması kuralların uygulanma ve yorumlanmasında belirsizliklere ve yetersizliklere sebep olmuştur. Diğer taraftan hakların ve ödevlerin siyasi iktidarın emri olarak nitelendirilmesi ve insanın iç yönünün görmezden gelinmesi bağlayıcılık sorununu devlet kuvveti ile çözmeyi gerektirmiş bu durum ise bazen haksızlıklar doğurmuştur.

Küreselleşme ile devlet otoritesinin ve salt ırka dayalı milliyetçiliğin zayıflaması hukukî pozitivizmin dikkate almadığı değerleri yeniden gündeme getirmiştir. Akıl, insan tabiatı ve kültür gibi kavramlar yeniden hukukun ilgi alanına girmiştir. Bu gelişme öteden beri hukuk felsefesinde yer alan “tabii hukuk” denilen felsefe sistemini canlandırmıştır. Bu sistemde hukuk insan tabiatı gereği, evrensel ve değişmez niteliktedir.

Özellikle insan hakları konularında sık öne çıkarak varlığını devam ettiren bu felsefe ayrıca devletler hukukunun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Milli devletler bir iktidar ilkesine dayandıkları için insanî bir otoritenin vaz ettiği kuralların devletleri bağlayıcı nitelik taşıması imkansızdı. Bu sebeple Grotius, devletlerarası ilişkilerin tabii hukuk ilkelerine dayandırılması fikrini savunmuş ve bu yolla devletlerarası hayatta görülebilen kaosu yerine düzen fikrini egemen kılmaya çalışmıştı. Grotius ile başlayan bu düşünce ve durum günümüze kadar devam etmiştir.

Diğer yandan gelişme, ilerleme ve modernliğin tarih boyunca farklı ölçü ve değerleri olmuştur. Önceleri devletin sınırlarının genişliği bir ölçü iken daha sonra sanayi ve endüstri bir ölçü olabilmıştır.

²³⁸ Bu eleştiriler ve felsefî görüşler ile ilgili olarak bkz. Adnan GÜRİZ: **Hukuk Felsefesi**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992).

Günümüzde, öncelikle demokrasinin benimsenmesi, insana değer atfedilerek insan hak ve hürriyetlerinin tanınması, korunması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, milletlerarası alanda üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi gelişmişlik ve modernlik ölçüsü olarak kabul edilmektedir.

Dahası bugün bu ölçüler hiçbir ülkenin içişleri olarak görülmemektedir. Bu sebeple özellikle insan hakları eksenli milletlerarası denetim mekanizmaları oluşturularak teminat sağlanmaya çalışılmaktadır.

Birleşmiş Milletler teşkilatı insan haklarının evrensel düzeyde sağlanmasını, dünya barışı ve huzurunun temel şartları arasında saymaktadır.²³⁹ Bu amaçla insan hakları evrensel bildirisi yayınlanmıştır. Bu bildirinin bağlayıcılığının zayıf olması sebebiyle hem bu bildiriye bağlayıcılık kazandırmak hem de taraf devletlere yükümlülük getirmek maksadıyla iki metin hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bunlar, Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme ve Ekonomik, sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşmedir. “İkiz Sözleşmeler” olarak anılan bu sözleşmeler bildiride yer alan hakları teminat altına almıştır. İnsan Hakları Komitesi adında bir komite kurularak taraf devletlerin denetlenmesi amaçlanmıştır.²⁴⁰

Komite insan hakları raporlarını inceleyip taraf devlete ve konseye görüş bildirerek danışmalık yapmaktadır. Ayrıca devletlerarası başvuru ve kişisel başvuruyu inceleyip karara da bağlayabilmektedir. Ancak komitenin yargısal bir fonksiyonun olmaması ve bağlayıcı karar alamaması elde edilen sonuçları müeyyidesiz bırakmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra yeni bir teşkilatlanma amacıyla kurulan Avrupa Konseyi de (bugünkü Avrupa Birliği) Birleşmiş Milletler gibi bir sözleşme yayınlamıştır. Kısaca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen bu sözleşme hukukî bir bağlayıcılık öngörerek, kapsadığı hak ve hürriyetlerin korunmasını sağlamak maksadıyla etkili bir yargısal denetim

²³⁹ Birleşmiş Milletler Anlaşması madde 1. Bu madde ile insanın temel hak ve hürriyetleri ilk kez resmen milletlerarası hukuk alanına çıkarılmış ve onlara evrensel bir değer atfedilmiştir.

²⁴⁰ Münici, KAPANİ, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).

mekanizması getirmiştir.²⁴¹ Bu sitemde devlet egemende olsa, başvuru üzerine sözleşme kurumları önünde hesap vermekte, mahkum edilebilmektedir. Ayrıca taraf devletlerde “anayasal bir şart” gibi sözleşme millî hukukun parçası haline geldiğinden milli mahkemeler tarafından da uygulanabilmektedir.

Yargı ve temel haklar alanındaki AB politikalarının amacı, bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı olarak Birliği sürdürmek ve daha da geliştirmektir. Bağımsız ve verimli bir yargı oluşturulması son derece önemlidir. Mahkemelerin tarafsızlığı, bütünlüğü ve yüksek standardı hukukun üstünlüğünü korumada esastır. Bu da, yargı üzerindeki harici etkileri bertaraf etmek ve bu alana yeterli mali kaynak ile eğitim imkânı sağlamak hususlarında güçlü bir kararlılık gerektirir. Adli muhakeme usulleri için yasal teminatlar yerleşmiş olmalıdır. Aynı şekilde, üye devletler demokratik kurumların istikrarına ve hukukun üstünlüğüne yönelik bir tehdit niteliğinde olan yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele etmelidirler. Yolsuzluğun önlenmesi ve caydırılması yönelik tutarlı bir politikanın desteklenmesi için somut bir yasal çerçeve ve güvenilir kurumların varlığı gerekmektedir. Üye devletler *müktesebat* ve Temel Haklar Bildirgesi’nde garanti altına alınmış bulunan, temel haklara ve AB vatandaşlarının haklarına saygıyı temin etmelidirler.

Bir ülkede suç işleyip ceza takibinden kurtulmak için başka bir ülkeye kaçmak tarihin her döneminde cereyan eden bir durum olduğundan milletlerarası sözleşme ve denetim mekanizmaları sadece medeni haklarla sınırlı kalmayıp ceza hukuku açısından da ihtiyaç olagelmıştır. Bu ihtiyaç öncelikle iki ülke arasında yapılan sözleşmelerle giderilmeye çalışılmış, ancak 20. yüzyılda bunun dahi yeterli gelmemiştir. Bu yüzden Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi kurulduğunda ile alınan ilk konulardan biri de “suçluların iadesi” ile sözleşmeler olmuştur. Büyük umutlarla kurulan İnterpol

²⁴¹ Türkkaya ATAÖV: “Genel Olarak Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları”, **Türklerde İnsanî Değerler Ve İnsan Hakları**, 3. Kitap, (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, Ocak 1993), 9-24.

adındaki uluslararası polis teşkilatı her ne kadar uluslararası alanda emniyet güçlerine yardımcı olmakta ise de yetki ve egemenlik sorunları bu örgütün istihbarat dışındaki alanlarda etkin olamamasına sebep olmuştur.

Ulaşım, bilgi ve teknolojiadaki gelişmeler suç ve terörizm için de gelişme getirdiğinden bunlarla mücadele usullerinde de değişiklik gerekmiştir. Suçluların iadesi usulünün uygulanmasının zor olması, iadenin çok zaman alması, bazen yargılamayı ve cezalandırmayı imkansız hale getirdiğinden yeni ve etkili çözümler aranmaya başlanmıştır. Üstelik bu usulün zayıflığının yanısıra, Amerika'da 11 eylül saldırıları, İngiltere ve İspanya gibi ülkelerdeki bombalı saldırılardan sonra suçluların iadesi dışında suç ve terörle etkili şekilde mücadele için de çözüm arayışları başlamıştır.

Bu sorunlara en somut çözüm Avrupa Konseyinden gelmiş, 2004 yılından itibaren "Avrupa Tutuklama Emri" adında bir sözleşme uygulamaya konulmuştur. Avrupa Tutuklama Emri devletlerarası suçluların iadesi yerine mahkemeler arası teslimi usulünü getirmiştir. Bu usul ile hem zaman bakımından etkinlik geldiği gibi hem de karşılıklı suçluluk, vatandaşlık gibi hukukî engeller de ortadan kalkmıştır.

Bu usulde, kişi ve suç ile ilgili bilgilerin bulunduğu Avrupa Tutuklama Emri Formu doldurulmakta ve ilgili ülkenin adli makamına gönderilmektedir. Formu alan ülke ise kendi ülke hukuku tutuklama emri gibi muamele yapmakta ve kişiyi talep eden makama teslim etmektedir. Avrupa Yargı Ağı bilgisayar temelli ağ da tüm mahkemeler arasında bu işlemlerin iletişimini sağlamaktadır. Bu şekilde Avrupa birliği adeta tek bir ülkenin şehirleri arasında hukuku uygulamaktadır. Her ne kadar şimdilik bu emrin kapsamı 32 adet suç ise de zaman içerisinde bu emri tüm suçlar açısından uygulanacağı muhakkaktır.

2.7. AHİM Kararları ve Türkiye

Türkiye'de tüm çabaların Avrupa Birliğine tam üyeliğin elde edilmesi üzerinde yoğunlaştığı bir dönemde, insan hakları alanında mevcut durumun iyileştirilmesinin tam üyeliğin bir önkoşulu olması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Mahkemenin Türkiye ile ilgili tespitleri büsbütün önem kazanmıştır. Kısa bir süre önce denetim mekanizması yeniden düzenlenerek yargısal karakteri sağlamlaştırılan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin başarıları kıyaslanamaz bir uluslararası karaktere sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini ihlal eden milli hukukları geçersiz sayma, idari kararları iptal etme, mahkeme kararlarını bozma yetkisine sahip olmamasına rağmen Mahkeme, verdiği kararlarla her Avrupalının günlük hayatının gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda tüm dünya için minimum adalet standartları koyma işlevi yerine getirmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin mevzuatının esasını teşkil eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hakları alanında dünya da mevcut sözleşmelerin en gelişmiş ve etkili olanıdır. Sözleşme, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi gibi bölgesel anlaşmalara da örnek olmuştur.²⁴² Ortak bir güvenceye varabilmenin ürünü olarak İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşmesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) kabul edilerek, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.

İnsan hak ve özgürlükleri alanında önemli olan, bu hak ve özgürlüklerin kuramsal açıdan çıkıp, uygulama alanına girmesi, etkili bir güvence sistemine kavuşturulmasıdır.²⁴³ Her şeyden önce, şu bir gerçektir ki, “insan hakları düzeyi” denen nesne, salt hukuk metinleri esas alınarak ya da bunlarla yetinilerek ölçülemez. Hukuk metinleri doyurucu bir tablo çizebilir

²⁴² Feyyaz GÖLCÜKLÜ ve Şeref GÖZÜBÜYÜK: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, (Ankara: Turhan Kiyabevi, 2002), 7.

²⁴³ Abdulvahap DARENDELİ: “İnsan Hakları Açısından İşkence Yasağı ve İşkencenin Önlenmesi”, **Adalet Dergisi**, (1999), 52

ancak uygulama başka yönde olabilir.²⁴⁴ AİHS bu güvenceyi sağlayabilecek yapılanmayı, eksiklikleriyle de birlikte getirmiştir. Sözleşmenin getirmiş olduğu en büyük yenilik, bireyin uluslararası hukukta hak sahibi olabilmesidir.²⁴⁵ Böylelikle insan haklarının çiğnendiği iddiasıyla birey, devlet karşısında haklarını uluslararası yargıya taşınmıştır. Doğal olarak ilk zamanlar yadırganan olgu, zaman içinde kabullenmiş ve buna paralel gelişmeler göstermiştir. Bunun yanında devlet başvurusu, sözleşmenin güvencesinin ikincil olması (iç hukukun tüketilmesi koşulu), karşılılık ilkesine dayanmaması ve yabancıların da bu haklardan yararlanması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin başlıca özelliklerindendir.

Sözleşme, güvence altına alınan hak ve özgürlüklere saygı gösterme ödevini sadece sözleşmecı ülkelere vermemiş, hak ve özgürlüklere saygıyı sağlamak üzere Komisyon ve Divan olmak üzere iki denetim organı öngörmüştür. Ayrıca ileride yeri geldikçe deyinilecek Avrupa Konseyi'nin bir organı olan Bakanlar Komitesi'ne de bir takım görevler vermiştir.²⁴⁶

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bireyin uluslararası hukuk bağlamında hak ve özgürlüklere sahip olmasını sağlamıştır. Devletin kendi vatandaşlarına nasıl muamele ettiğinin kendi iç meselesi olamayacağı tezini hayata geçirmiştir. Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda milyonlarca kişinin (genel olarak Yahudilerin) tüm hakları Alman milli mevzuatı ile gasp edilerek öldürülmüşlerdir. Sorumlular daha sonra yargılandıklarında savunmaları şöyle olmuştur; yapılan soykırım o dönemde yürürlükte olan Alman yasalarına uygundu ve bir devletin vatandaşlarına nasıl muamele ettiği devletin kendi iç meselesidir. Milli hukuklarıyla temel insan değerlerini koruyacakları hususunda Devletlere güvenilemeyeceğini yaşanan vahşetle anlaşılması, milli hukuk ve uygulamaları denetlemekle görevli organların ortaya çıkmasına yol açtı.

²⁴⁴ Bülent TANÖR: *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, (İstanbul: BDS Yayınları, 1994), 153

²⁴⁵ Süheyl BATUM: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri*, (İstanbul: İÜHF Yayınları, 1993), 60.

²⁴⁶ Feyyaz GÖLCÜKLÜ ve Şeref GÖZÜBÜYÜK: A.g.e., 12.

Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi milli hukuktaki insan hakları koruma mekanizmalarının yerini almayı amaçlayan bir sistem kurmamıştır. Milli mahkemeler için bir temyiz mercii de değildir. Bunun tam aksine, mahkeme birçok kararında Sözleşme sisteminin iç hukuku tamamladığını, ikincil olduğunu ifade etmiştir. Buna paralel olarak doğrudan millî mahkeme kararlarını etkileyici veya ortadan kaldırıcı bir etki yapmamaktadır.²⁴⁷ Sözleşmede öngörülen insan haklarının etkin koruması konusunda öncelikli sorumluluk Sözleşmeye taraf devlete ve onun yargı organlarına, özellikle Anayasa Mahkemesine aittir.

Mahkemeye başvurular, Sözleşmeye taraf devletlerin yasama, yürütme ve yargı organlarının tavırlarını gözden geçirilmesi talebiyle yapılır. Sözleşme, taraf devletlerin egemenlik hakları ile Sözleşme kurumlarının denetim gücü konusunda bir denge oluşturma çabası içerisindedir. Sözleşme taraf devletlerin karşılıklı menfaatleri için haklar değiştirmelerine imkan sağlayan geleneksel anlamda bir Sözleşme olmadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Sözleşmenin konusu ve amacı, bireylerin temel haklarının hem vatandaşı olduğu devlete karşı, hem de diğer taraf devletlere karşı korunmasıdır.

Sözleşmede yer alan hükümlerinin amacını tespit etmek ve hayata geçirmek açısından Sözleşmenin Mahkeme tarafından yorumu çok önemli bir ihtiyaçtır. Sözleşmede yer alan güvencelerin pratik ve etkin olmasını sağlayacak şekilde Sözleşme yorumlanmalıdır.

Sözleşmenin belirli karakterlerini dikkate alarak mahkeme birkaç yorum prensibi getirmiştir. Bu prensiplerden en önemlileri şunlardır. İlk olarak, milli hukuklarda yer alan benzer kavramlara karşı Sözleşme kavramları bağımsızdır. Birçok hükmünde Sözleşme taraf devletlerin iç hukuklarında bulunan kavramlara yer vermektedir. Sözleşme kavramlarına verilecek olan somut anlam milli hukukun bu kavramlara verdiği anlamla özdeşleştirilecek

²⁴⁷ Şeref ÜNAL: **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997,202.

olursa, çeşitli taraf devletlerin milli hukukları farklı şekillendiğinden dolayı Sözleşme sistemi altında eşit olmayan bir koruma söz konusu olurdu. Bu tür bir eşitsizlikten kaçınmak ve Sözleşmede korunan haklar açısından ülkeler arası tutarlılığı sağlamak amacıyla Mahkeme, Sözleşmede kullanılan terimlerin iç hukuklardaki anlamlarından bağımsız olduklarını kabul etmiştir. Bununla birlikte, ilgili devletlerin yasaları büsbütün önemsiz değildir; analiz için başlangıç noktaları oluşturur. Benzer şekilde, taraf devletlerin hukuk sistemlerinin mukayeseli çalışılması ortak yaklaşımların varlığını ve Sözleşmedeki kurumların özünün tek tip olmasını ortaya koyabilir.

İkinci olarak, toplumun değişen ihtiyaçlarına göre Sözleşme güvenceleri uyarlanarak Sözleşme metni geliştirici olarak yorumlanmalıdır. Sözleşmede ifade edilen kavramların çoğu, demokratik toplumun hukuki ve sosyal yapısıyla bağlantılıdır. Bunun sonucu olarak, Sözleşme normları statik olmayıp zamanın geçmesi ile ilerlemeye ve geliştirmeye açıktır. Sözleşmenin zaman içinde etkisiz kalmasının önlenmesi ve demokratik toplum hayatındaki değişen değer yargılarını yansıtılması açısından geliştirici yorum tarzının benimsenmesi çok önemli bir ihtiyaçtır. Mahkeme bu işlevinin farkındadır ve bunu kararlarında açıklıkla dile getirmektedir. Tyres davasında , örneğin, Sözleşmenin yaşayan bir enstrüman olduğuna açıklıkla vurgu yapılmıştır. Bu yaklaşımın sonucu olarak Mahkeme, Sözleşmenin önceden izin verdiği bazı durumları daha fazla izin verilemez bulmuştur. Örneğin, evli olmayan anne ile kızının aile ilişkileriyle ilişkili bir davada Mahkeme, evlilik içi çocukla evlilik dışı çocuk arasındaki geçmişte kabul edilebilir bulunan farklılaştırmanın daha fazla kabul edilebilir olmadığına karar vermiştir. Diğer bir örnek, Kuzey İrlanda'da homoseksüelliği cezalandıran kanununun Sözleşmeye aykırı olduğu tespitini, yasanın kanunlaştığı dönemle mukayese edildiğinde günümüzde homoseksüellere karşı büyük oranda Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde hoşgörü mevcut olduğunu, dolayısıyla ceza tehdidinin uygulanması yerinde olmadığı gerekçesine dayandırmıştır.

Sözleşmenin geliştirici şekilde yorumlanmasının elbette sınırları vardır. Prensip olarak, güvence altına alınan hakların genişletilmesi "yasama" faaliyeti ile, yani ilave protokollerle yapılmalıdır. Ancak, Sözleşmedeki mevcut hakların önüne olayların geçmesini önlemek ve günümüz ile yarının Avrupa toplumlarının uyumunu sağlamak açısından Mahkeme önemli bir sorumluluğa sahiptir.

Üçüncü olarak, taraf devletlere Sözleşmede güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesinin yöntemi hakkında takdir yetkisi tanınmıştır. Bazı konularda Sözleşmenin metni esnek olmaktan ziyade oldukça sınırlıdır. Örneğin, 5. maddenin 3. fıkrası bir suç işlendiği şüphesi ile gözaltına alınan herkesin "en kısa zamanda" (hemen) hakim önüne çıkarılmasını düzenlemiştir. "hemen" kavramının yorumu ve uygulamasında hareket alanı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, bir bütün olarak Sözleşme genel ifadelerle standartlar koyar, tek tip kurallar koymaz. Sözleşme standartlarını yerine getirme, ülkelerin hukuki, sosyal ve siyasi şartları ve yetenekleri doğrultusunda farklı şekillerde olabilir. Milli makamlar, öngörülen standartları hayata geçirme yolları hakkında bir tercihe veya bir takdir yetkisine sahiptir (Örneğin, Sözleşme işkence yasağını içerir, bunun nasıl yapılacağı milli Devletlerin yetkisi içindedir). Strasbourg içtihat hukuku bu durumu, taraf devletlerin "hareket alanı"na sahip oldukları şeklinde ifade etmektedir. Mahkeme, Sözleşmenin ihlali tespit edilirse, milli makamlar hareket alanlarını aşmışlardır demektir.

Geride bırakılan yıllarda Sözleşme sisteminin işleyişi, bireysel olarak karar verilen davaların ötesinde bir etki sağladı. Belirli bir hüküm davanın tarafı olan Sözleşmeci devlet için bağlayıcı olmasına rağmen, diğer devletlerde kendi iç hukuklarını ve pratiklerini Sözleşme ile uyumlu olması için bu davaların yol göstericiliğinden istifade etmiştir. Hatta birkaç olayda, Sözleşmeye taraf olmayan devletler bile içtihat hukuku ve uygulamasına uyum sağlamak için yasalarını değiştirmişlerdir.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanması konusunda ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin birçok kararı ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi AİHM kararlarının uygulanması raportörünün de dahil olduğu birçok diğer kaynak da bu durumun altını çizmektedir.

Mahkeme'ce Sözleşmenin çiğnendiğine ilişkin olarak verilen karar, kendiliğinden iç hukuku etkilememektedir. Mahkeme'nin aykırılığı saptanan işlemi; iptal edebilme, değiştirme veya bozabilme yetkisi bulunmamaktadır.²⁴⁸

Üye ülkelerce Mahkeme'nin vermiş olduğu kararın hüküm fıkrasındaki belirlenen ihlalin amaca uygun olarak giderilmesi gerekir. Yerine getirmede gereken önlemler davalı durumdaki devlete düşer. Kararını yerine getirecek devlet, kararı yerine getirilme yol ve yöntemi seçmekte serbesttir.²⁴⁹

Mahkemenin verdiği kararlar Türk hukuk uygulamasını ve mevzuatını önemli ölçüde etkilemektedir. İncal davasında²⁵⁰ Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri hakim görev yapmasının adil yargılama hakkını ihlal ettiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilmesi üzerine 1999 yılında Anayasa ve yasa değişikliği yapılarak asker hakim görevi Devlet Güvenlik Mahkemelerinde görev yapması uygulamasına son verilmiştir. Öcalan davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararı, verilen cezanın infazı sürecini durdurmuştur.

Ceza Muhakemeleri Usul Kanununda 1992 ve 1997 tarihinde yapılan değişikliklerle gözaltında bulundurma süreleri kısaltılmış, kişi özgürlüğünü sınırlandıran yakalama ve tutuklama tedbirine başvurulabilecek durumlar sınırlandırılmış, hazırlık soruşturmasına müdafii, doktorun katılımına sağlanarak kötü muamele uygulamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

²⁴⁸ Aslan GÜNDÜZ: "İnsan Hakları ile İlgili Uluslararası Sözleşmelerin Kurduğu Denetim Organları Kararlarının Hukukumuza Etkileri", **İnsan Hakları ve Yargı**, (Ankara: Adalet Bakanlığı, Eğitim Dairesi Başkanlığı yayını, 1998), 99.

²⁴⁹ GÖLCÜKLÜ, F./GÖZÜBÜYÜK, Ş.: age. s.143 ; BATUM, S.: age. s.133

²⁵⁰ Karar için bkz. <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihmtr/aihmturkiye.htm>

Türk Ceza Kanununda ifade özgürlüğünü sınırlayan hükümlerden bazılara (TCK 141, 142, 163 gibi) 1991 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Mahkeme'nin ülkemiz için en büyük kazancı ise, insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğüne inanan bir düşünce yapısının, tüm resmi kurumlarca inanılır duruma gelmesi olmuştur. Mahkeme'nin zaman zaman ülkemiz hakkında önyargıya varan kararlarının bulunduğu bir gerçek olmasına rağmen, anılan düşünce yapısının yerleşmesindeki faydaları bu olumsuzluğu yok etmektedir.²⁵¹

²⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AHİM'in Türkiye'de yasama, yürütme ve yargı alanlarındaki etkileri ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. Said, Vakkas GÖZLÜĞİL: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi**, (Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık, 1999).

2.8. İnsan Hakları ve Kamu Hukukunda Yeni Dönem

Küreselleşme olgusu, bir taraftan mesafeleri, sınırları anlamsız kılıp dünyayı bir "küresel köy" konumuna indirgerken, yaygın iletişim ağı aracılığıyla evrensel olan değerleri dünyanın hemen her köşesine ulaştırmakta, giderek daha homojen bir dünya toplumunun şekillenmesine öncülük etmektedir.

Günümüzde artık karşı konulamaz bir gerçeklik haline gelen bir "küresel komşuluk" içinde, insanların birçok amaçlarla, çok farklı alanlarda işbirliği yapması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçlar arasında, barış ve düzeni sürdürmek, ekonomik faaliyetleri genişletmek, kirlilikle mücadele etmek, iklim değişimini durdurmak ya da azaltmak, hastalıklarla savaşmak, silahların yaygınlaşmasını durdurmak, çölleşmeyi önlemek, gen ve tür çeşitliliğini korumak, teröristleri caydırmak, açlıkla mücadele etmek, ekonomik durgunluğu alt etmek, nadir kaynakları paylaşmak, uyuşturucu kaçakçılarını engellemek, vb. gibi pek çok faaliyetler sayılabilir. Ulus-devletlerin çabalarını birleştirmesini gerektiren, başka bir deyimle, komşuluk eylemleri gerektiren konuların sayısı durmaksızın artmaktadır.

Terörizm ve uyuşturucu ticareti gibi suçlar ile insan hakları, göç hareketleri ve çevre kirlenmesi gibi hususlar süratle sınırları aşan bir nitelik kazanarak uluslararası toplumun büyük bir kesiminin ortak sorunları haline gelmiştir. Nitekim "yerel olayların çok uzaktaki oluşumlarca biçimlenmesi ve yerel oluşumların bu olayları biçimlendirmesi" olarak da tanımlanabilecek olan küreselleşme sürecinde, tek tek bireylerin günlük yaşamlarını ilgilendiren/etkileyen ekonomik faaliyetler, sosyal politikalar, güvenlik politikaları, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, insan haklarına saygının sağlanması, daha adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen yaratılması gibi konular ancak küresel ölçekte ele alındığı sürece ve bu alanlara yönelik girişimler uluslararası düzeyde gerçekleştirilebildikleri oranda anlamlı olacaktır.²⁵² Bu

²⁵² Selahattin YILDIRIM: **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, (İstanbul: TOKİ ve IULA-EMME, 1993), 12.

nedenledir ki günümüzde devletlerin başarısını büyük ölçüde bu küresel dinamiklere uyum sağlayabilmeleri ve onları milli hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanabilmeleri belirlemektedir.²⁵³

İnsanların doğuştan, vazgeçilmez ve devredilemez nitelikte haklara sahip olduğu, bu hakların devletten önce geldiği ve devletin görevinin bu hakları tanıyarak geliştirmek ve iyileştirmek olduğu şeklindeki eski doğal hukuk anlayışı II. Dünya Savaşından sonra yeniden canlanmıştır.²⁵⁴

İnsan hakları,²⁵⁵ hem anayasa, hem de uluslararası hukuk kavramıdır. İnsan hakları deyimi geniş kapsamlı olup bir yandan insanların haklarının, devlet organlarına karşı korunmasını; diğer yandan da çok boyutlu olan insan kişiliğinin geliştirilmesini içerir.²⁵⁶

İnsan haklarının evrensel düzeyde korunması, 20. yüzyılın ikinci yarısında imzalanan çeşitli bölgesel ve uluslararası anlaşmalarla hemen her ülkenin gündemine girmiştir. 1949 yılında Avrupa Konseyi, bu anlayışların ilk ürünlerinden biridir. Kuruluşuyla birlikte ülkemizin de üyesi olduğu²⁵⁷ Avrupa Konseyi'nin ana amacı, kişi özgürlüğü, siyasal özgürlük ve hukukun üstünlüğüne bağlı olarak bu amacı paylaşan üyeler arasında, hukuki bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu alanda faaliyet gösteren bazı gönüllü kuruluşlar da, insan hakları ihlallerinin önlenmesi veya azaltılması konusunda kayda değer başarılar kaydetmişlerdir. Günümüzde insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması en geniş anlamda kabul gören bir olgudur. Ancak ne var ki uygulamada ekonomik koşullar nedeniyle en temel insan hakkı olan

²⁵³ DPT, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yıllık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Ankara: DPT, 1995), 1-2.

²⁵⁴ Şeref ÜNAL; "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye", **Adalet Dergisi**, (1999), 9.

²⁵⁵ "İnsan Hakları", kelime anlamı olarak, insanın yalnızca insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Günümüzde, bir bütün halinde toplumsal yaşamı düzenleyen siyasal rejimlerin ve hukuki düzenlerin meşruluk kaynağı olarak algılanan insan hakları, temelde, insanlığın tarihsel süreç içerisinde meydana getirmiş olduğu kültürel değerlerin bir birikimini yansıtır (A.V. COŞKUN: "İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm", <http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/ihvr.htm>)

²⁵⁶ Feyyaz GÖLCÜKLÜ ve Şeref GÖZÜBÜYÜK: A.g.e., 1.; Ayrıca, İnsan, insan olduğunun farkında olandır şeklindeki "Farkındalık Teorisi" için Bkz. Haluk MAHMUTOĞULLARI: "İnsan Hakları Kavramının Felsefi Yönden Tahlili", **Adalet Dergisi**, Sayı 9, (2001),50.

²⁵⁷ 17.12.1949 T. 7382 Sayılı Resmi Gazete.

yaşam hakkının dahi dünyanın önemli bir bölümünde korumasız kaldığı ve bu sorunun gittikçe büyüdüğü bir gerçektir.

İnsan hakları gibi demokratik haklar da günümüzde genel kabul gören değerlerdendir. Uygulamada da demokrasinin gün geçtikçe daha güçlü bir şekilde kurumsallaştığı görülmektedir. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşından sonra çok sayıda ülkenin özgürlüğe kavuşması, 20. yüzyılın “demokrasi çağı” olarak nitelendirilmesine yol açmıştı. Günümüzde bu toplumların önemli bir kısmı henüz demokratikleşme yolunda fazla bir ilerleme kaydedebilmiş değillerdir. Ancak yine de küreselleşme sürecinin en büyük getirilerinden birisinin, demokratik hakların kullanımının yaygınlaşmasına yapacağı katkı olduğu söylenebilir.

Küreselleşme süreciyle birlikte birtakım demokratik hakların uygulamadan kalkmakta olduğu da söylenebilir. Örneğin ulus-devletin dayandığı temel ilke olan “selfdeterminasyon” kavramı sorgulanmaya ve sarsılmaya başlamıştır. Öte yandan küresel karar mekanizmalarına insanların çoğunluğunun doğrudan katkıda bulunmasının olanak dışı bulunması, etkin uluslararası örgütlerin bu mekanizmalara hakim olacağı gerçeği de, küresel düzeyde bir demokrasi kaybının kaçınılmaz olduğu, hatta kurulacak yeni sistemin demokratik olmayan bir imparatorluk düzeni olacağı şeklindeki endişeleri beraberinde getirmektedir.

İnsan hakları kavramı, en basit ve en temel tanımıyla, insanın sadece ve sadece insan olarak doğmuş olmasından dolayı sahip olduğu hakları ifade eder ve bu haklar, insanın yapısına ve değerine ilişkin bilgilerden türetilmiştir. İnsan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar.²⁵⁸

İnsanı diğer canlılardan ayıran tüm olanakları, insanın insan olarak değerini ve onurunu belirler. "... kişilerde insanın olanaklarını geliştirmek,

insan türünün davası, insan olan herkesin ödevi oluyor. Diğer yandan, bu türün üyesi olan her tekin hakkı oluyor: bu olanakların geliştirilmesi onun içinde sağlanmalı. Bu olanakların her kişide korunmasını istemek, insanın değerini-varlıktaki yerini-, kendi değerimizi korumayı istemek oluyor. Bu da, kişileri sırf insan oldukları için korumayı istemek demek oluyor." ²⁵⁹

İnsan hakları, doğrudan insan onuruna bağlı haklar oldukları için evrenseldir ve nihai amacı da herkes için adaleti temin etmektir. Bu yüzden, bu temel amacı gerçekleştirmek için gerekli normların düzenlenmesinden oluşan hukuk ve hukukun temel ilkeleri de evrenseldir. Artık çağdaş dünya, yasa ile hukuk ayrımını tartışmayı geride bırakmış ve anayasa ve yasaların hatta devletlerin meşruluklarını, demokratik prosedürlerin tamamlanması yoluyla çıkarılmış olmalarına değil, evrensel hukuk ilkelerine ve insan hakları standartlarına uygunluklarında aramaktadır.

Küreselleştirme sürecinde kamu yönetimi ve ilgili alanlarda bunun karşılaştırmalı ve uluslararası alt disiplinlerini de kapsayan bilgi genişlemesi olmaktadır. Küreselleşme başka halklar, kültürler ve kamu yönetimleri konusunda bilgilenmeyi sağlamakta ve kişilere zengin yönetim geleneklerini tanıma fırsatı vermektedir.

Hemen hemen bütün devletler, kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası, hatta Avrupa Birliği örneğinde uluslararası hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. İnsan hakları gibi kimi alanlarda ise, devletlerin kendi takdirleri çerçevesinde kural koyma ve uygulama yetkileri büyük ölçüde sınırlanmaktadır. Sınırlarıyla bağımlı olan (territorially-based) devletler sınır tanımayan sorunlarla gün geçtikçe daha çok muhatap olmak zorunda kalmaktadır.

Bu çerçevede, küreselleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve küresel toplumun ilgi alanına sokmuştur. Bu ise

²⁵⁸ İoanna KUÇURADİ: **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996).

²⁵⁹ Anıl ÇEÇEN: **İnsan Hakları**, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2000).

geleneksel egemenlik anlayışının ve hukuka bakışın büyük ölçüde değişmesi anlamına gelmektedir. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, bunun yanında, küresel toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmeleri için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak zorundadırlar. İnsan haklarına saygı ve demokrasi küresel ahlakın baş standardı haline gelmiştir. Artık hiçbir devlet kendi yurttaşına istediğim gibi muamele ederim, bu kimseyi ilgilendirmez diyebilecek durumda değildir. Bu çerçevede küresel toplumun, Birleşmiş Milletler aracılığı ile, ulus-devletlerin iç işlerine özellikle insani amaçlarla müdahale edebileceği kabul edilmektedir. İnsani müdahale konusunda uluslararası toplumun herhangi bir davet olmadan harekete geçmekteki istekliliği, uluslararası sistemin geleneksel temeli olan iç işlerine karışmama kuralının değerini azaltmaktadır. Devlet egemenliğini aşındıran başka bir gelişme, suç işlediği iddia olunan kişileri bunlar devlet adına işlenmiş olsalar bile doğrudan doğruya yargılamak üzere uluslararası mahkemelerin kurulmasıdır. Son yıllarda Uluslararası Adalet Divanı soykırım ve başka savaş suçlarından sanık Ruandalı ve eski Yugoslavyalı kişileri yargılamak üzere harekete geçmiştir.

Bu demektir ki, mutlak egemenlik yerini kayıtlı egemenliğe .yani, bir devletin dünya sistemine üyeliği onun kendi yurttaşlarına iyi davranmasına bağlı olduğu anlayışına bırakmaktadır. Bu çerçevede, egemenliğin hiç bir devlete insani yardımı reddetme yetkisi vermediği kabul edilmektedir. Kayıtlı egemenlik, ayrıca, devletin toplumda otoritenin en üstün ve nihai kaynağı olduğu düşüncesini terk etmeyi de gerektirmektedir.

Dünya da sosyalizm-komünizm idealleri tükenmiş ve çökmüş olmakla birlikte, onun çözmek üzere ortaya çıktığı sorun ve kavramlar hala dimdik karşımızdadır. Sosyal avantajların ölçsüz kullanımı, paranın oransız gücü ve zengin fakir uçurumu gibi sorunlar olayların akışını etkileye devam edecektir. Eğer bu yüzyılın verdiği küresel dersler bize tedavi edici bir aşı olmazsa kızıl fırtınanın yeri mutlaka doldurulacaktır.

Dünya toplumu tüm belirsizliklerin arasında istikrarı aramaya devam etmekte ve uluslararası olaylar bir kez daha insan haklarının temel vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır. Küreselleşme ise bu konunun önemini arttırmış ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Yakın tarihin trajedileri, Saraybosna'dan Ruanda'ya kadar çeşitli yerlerdeki ve medya görüntüleriyle can vermiş olaylar, ortak geleceğimizi sağlamakta insan haklarının önemini bir kez daha altını çizmektedir.

Batı'nın önünde karmaşık bir dengeleme hareketi bulunmaktadır. Bir yanda dünya kültürlerinin çoğulculuğuna sosyal çözümler arayışına yönelik saygıyı sürdürmek, diğer yanda da kendi değerlerini, yasa çerçevesindeki vatandaşlık hayatının zor kazanılmış, tarihte benzeri görülmemiş istikrarını, o istikrarın her bir vatandaşa sağladığı bağımsızlığı ve mesafeyi gözden kaçırmamak²⁶⁰.

Klasik yönetim kavramı, süreçlere, yöntemlere ve kurallara göre işlerin sevk ve idare edilmesini ifade ederken, işletme yönetimi, sadece talimat ve yönergelerle göre iş yapmak yerine hedeflerin ve önceliklerin belirlenmesi, bunların gerçekleştirilmesi için uygulama plânlarının yapılması, insan kaynaklarının etkin kullanılması, performans değerlendirme ve yapılan işlerden sorumluluk alma gibi birçok fonksiyonu içermektedir. Bu gerekçelerden dolayı literatürde kamu hizmetlerinin yönetimi için "public administration", kamu işletme yönetimi için de "public management" kavramı kullanılmaktadır. "Public management" kavramı örgütsel karar vermede rasyonel yaklaşımı ifade ederken, geleneksel olarak özel sektörle ilişkili olarak değerlendirilmektedir. "Public administration" kavramı ise kamu kesimi için kullanılmakta ve kaynakların etkili kullanımına ikincil derecede önem vermektedir. İki kavram arasındaki bu farklılık, kamu ve işletme yönetimi anlayışlarında da farklılık olmasına neden olmaktadır.²⁶¹

²⁶⁰ Aleksandr Solzhenitsyn SCHAAN: "Uluslararası Felsefe Akademisindeki konuşması". **New Perspectives Quarterly** (NPQ) (Summer 1996).

²⁶¹ Hazma AL: Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Doktora Tezi, Sakarya; Sakarya Üniversitesi, (2002).

Tüm farklı tanımlamalarına rağmen genel olarak kamu yönetimi kamuya hizmet etme, kamu görevlilerini, kamusal faaliyetleri, siyasaları yürütme süreci olarak tanımlanmaktadır. Süreç, işlemleri ve politikaları kurum yönetimi aracılığı ile faaliyete dönüştürmeyle ilgilidir. İşletme yönetimi ise bu anlamda kamu yönetimini içine almaktadır. Çok daha geniş kapsamlıdır. Amaçlarını ve görevlerini yerine getirirken en fazla verimliliği hedeflemektedir ve sonuçlara ulaşma sorumluluğu taşıyan örgütleri kapsamaktadır.²⁶²

Yönetişim anlayışı; kararlara katılma, karar alma sürecini etkileme, yönetime katılma gibi fonksiyonlar gören sivil toplum örgütlerini, hem demokratikleşme hem de sivil toplum örgütlerinin gelişmişlik düzeyini ortaya koyan aktif katılımcılık, yetki devri, yerinden yönetim, özerklik, öz yönetim gibi alt kavramları içeren, yapabilir kılmayı ve klâsik, geleneksel, hiyerarşik, bürokratik ve şimdiye kadar iyi sonuç vermeyen yönetim anlayışının tersine, sivil toplum örgütlerine önem veren, gelişmelerinin önünü açan, katılımcılığı, saydamlığı, yetki devrini, yerinden yönetimi, sonuç verici ve uygulanabilir çözüm yollarını teşvik eden ve benimseyen bir anlayış olarak yönetim kavramlarını ve tüm bunların kamu yönetimlerine yansımada somutlaşan yeni kamu yönetimi düşüncesini içermektedir.²⁶³

Küreselleşmenin getirdiği önemli bir olgu da yeni yerelleşmedir. Bununla birlikte hemen belirtmemiz gerekir ki, bu yeni yerelleşme (veya yerelleştirme) olgusu klasik yerelleşmeden farklıdır. Klasik anlamda yaklaşık 200 yıldır tartışılan yerelleşme (desantralizasyon), olgusu, ulus-devlet içinde merkezi idareden mahalli idarelere görev, yetki ve kaynak aktarımını yani merkezi idareye göre mahalli idarenin güçlendirilmesini ifade etmektedir. Küreselleşme süreci ile gündemimize giren yerelleştirmede ise merkezi idarenin elinde olan karar verme, planlama, kaynak yaratma vb. yetkilerin sadece yerel yönetimlere değil, taşra kuruluşlarına, yarı-özerk kurumlara, vakıf-dernekler gibi gönüllü kurumlara, meslek örgütlerine ve şirketlere

²⁶² M. Akif ÖZER: “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 59 (Ekim-Aralık 2005), 6. dan naklen.

aktarılması önerilmektedir. Yerel yönetimlerin hizmet sunduğu kitlenin hemşehri değil müşteri olduğunu savunan bu görüş yerel yönetimleri güçlendirilmekte ancak temelde yetkilerin piyasa güçlerine transferini amaçlamaktadır. Ayrıca yerelleşmenin bütçe hacmini sınırladığının ispatlandığını da belirtmek gerekir. On beş OECD ülkesinin incelemeye konu olduğu araştırmada ülke merkezden yönetildikçe transfer ve sübvansiyonların arttığı, esnek bir bütçe disiplinine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaldı ki, küreselleşme anlayışı, bunun ötesinde amaçlar için yerelleşmeyi araç olarak kullanmaktadır. Güler'in belirttiği gibi "küresel düşün yerel davran" gibi sloganların arkasında küreselleşme sürecinde yerelleştirmenin zorunluluk olması varsayımı yatmakta, bu da ulus devletlerin egemenlik alanlarının yerel parçalara dağıtılarak küresel iktidar mekanizmalarına rahat hareket alanı kazandırmaya hizmet etmektedir.²⁶⁴

²⁶³ M. Akif ÖZER: "Kamu Yönetiminde Geleceğe Dair Düşünceler", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 57, (Nisan-Haziran 2005), 75.

²⁶⁴ Tolga DEMİRBAŞ: "Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri", *isgucdergi.org*. cilt 4, sayı 2, (2002). <http://www.isgucdergi.org/index.php?arc=arct.php>

2.9. Küreselleşme-Hukuk Elele: On-line Adalet

Hızla yayılmakta olan İnternetin 21 inci yüzyıl sosyal, politik ve iş ilişkilerinde temel bir rol üstleneceği anlaşılmaktadır. İnternete ulaşımı olan herkes çok değişik iletişim ve bilgi alma metotlarını kullanma şansına sahiptir. Devamlı geliştiği için metotların sınıflandırılması güç olmakla beraber şu anda belli başlıları e-posta, otomatik posta servisi, haber grupları, sohbet odaları ve www'dir. Tüm bu metotlar metinlerin iletişimi için kullanılmakta, çoğu ses, resim ve hareket eden video görüntülerinin iletişimini de sağlamaktadır. Hepsi birlikte ele alındığında da kullananlarca siber uzay olarak bilinen özel bir ortam yaratılmaktadır. Siber uzay belli bir coğrafi alanda yer almayan ancak dünyanın herhangi bir yerindeki internet ulaşımı olan herhangi bir kişinin erişebileceği bir yerdir.

Diğer taraftan, devletlerin, adalet mekanizmasının ve kanun koyucuların gözünden kaçmayan bu oluşum neticesinde İnternetin kendine özel niteliklerine cevap verecek yeni bir hukuk ortaya çıkmıştır; bu İnternet Hukuku olarak adlandırılmaktadır. İnternet hukukunun kendine özgü meseleleri olduğu görülmektedir. Genellikle bilişim suçları adı altında geçen ve internette işlenen suçlar ayrı bir inceleme konusu olacak kadar geniş olduğundan burada değinilmeyecektir. Burada, internet aracılığı ile gerçekleştirildiğinde farklı kurallar gerektiren hukuki ilişkiler, sadece internet hukukunun kapsamının genişliğini göstermek amacıyla başlık olarak sayılmakla yetinilecektir. Bunlar; Reklamcılık ve Promosyonlar; Biyoteknoloji; Sansür ve Basın Özgürlüğü; Rekabet Hukuku; Bilgisayar Sözleşmeleri; Gizlilik; Tüketicinin Korunması; Telif Hakları; Ceza Hukuku; Kriptoloji ve İhracat Kontrolleri; Haksız Suçlama; Alan İsimleri; Elektronik Ticaret; Elektronik Sözleşmeler; Elektronik Delil; Elektronik Para (elektronik ödeme sistemleri dahil); Elektronik İmza; Reklam olarak gelen e-posta ve bunun yayılması (Spamming); Yargı Yetkisi; Lisanslama; Bağlantılar, Çerçeveleme (Linking, Framing); Dava Açma; Multimedya; Patentler; Protesto Amaçlı Web Siteleri; Yayınlar; Patent, Marka, Telif Hakları Kayıt Ofisleri; Siber Uzayın

Düzenlenmesi; Menkul Kıymetler Hukuku; Şifre Anahtarları Emanetçileri (Escrow Services); Finans; Sahtekarlık; Devlet Mekanizması; Endüstriyel Tasarım; Kapalı Devreler; İnternette Kumar; İnternet ve Online Bankacılık; Vergilendirme; Gazeteler, Haber Mesajları; Telekomünikasyon ve Televizyon Yayıncılığı; Markalar; Meslek Sırları; Web Sitesi Tasarımı ve İdaresi; İşyeri Konuları vs.dir.²⁶⁵

İşte siber uzay ve bu kadar kapsamlı internet hukuku içinde ve internetin kullanıldığı çok değişik ve farklı alanların yanısıra, mal ve hizmetlerin tanıtımı ve pazar araştırması, sipariş ve teslimi, sigorta ve ödeme işlemlerinin bilgisayar ağları üzerinden yapılması şeklinde tanımlanan elektronik ticarete de kuralların belirlenmesi gerekliliği kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir.

Bilgisayar ve internetin sosyal ve ekonomik yaşama girmesi, bu alandaki gelişim ve değişimi hızlandırmıştır. Özellikle elektronik imzanın çeşitli alanlarda kullanılır olması sonucu bazı düzenlemelerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İnternet kullanımının bir parçasını oluşturan elektronik imzanın kullanımının sağlanması için uluslararası düzeyde bu konuda çalışmalar başlatılmış ve sürdürülmektedir. 13 Aralık 1999 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Elektronik İmza Direktifi ile Birleşmiş Milletlerin 14 Haziran 1996 tarihli Elektronik Ticarete İlişkin Model Kanunu²⁶⁶ bu kapsamda sayılabilir.

Uluslararası arenada elektronik ticaretle ilgili olarak yapılan düzenlemelerin elektronik ticaret veya elektronik imza yasaları ile başladığı söylenemez. Örneğin, AB’de bilgi toplumu ile ilgili direktifler ve tüketicinin korunması ile ilgili direktiflerin uzaktan satışlarla ilgili maddelerinde yapılan değişiklikler gibi bazı yasal düzenlemelerin daha evvel yapıldığı görülmektedir.

²⁶⁵ Alan Gahtan’s Cyberlaw Encyclopedia, www.gahtan.com.

²⁶⁶ UNCITRAL Elektronik Ticaret Model Yasası, Elektronik İmza Model Yasası, UNECE 26 sayılı Tavsiye Kararı, www.uncitral.org ve AB 1999/93 sayılı e-İmza Direktifi , 2000/31 sayılı e-Ticaret Direktifi, 98/34 sayılı Direktifi değiştiren 98/48 EC sayılı Direktif, www.europa.eu.int/eur.lex.

Birleşmiş Milletlerin dünya da elektronik ticaretin gelişmesini sağlamak amacıyla yaptığı hukuki düzenlemelere bakıldığında, 1991 yılında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonunun uluslararası ticaret usullerinin kolaylaştırılması çerçevesinde ve bu alanda giderek yaygın biçimde elektronik veri değişimi uygulandığını dikkate alarak önce bu konudaki kuralların belirlenmesi çalışması yapılmasını karara bağladığını, 1995 Mart ayında Komisyonun 26 sayılı tavsiye kararı olarak uluslararası elektronik veri değişiminde uyulması öngörülen kuralların yayımlandığı, daha sonra da bu kuralların genişletilerek Model Ticaret Yasasında yer aldığı görülmektedir. Bütün bu gelişmeler, elektronik veriyle ilgili düzenlemelerin elektronik ticaretle ilgili düzenlemelerin temelini teşkil ettiğini, taraflar arasındaki elektronik veri değişiminde verilerin alınma, kabul, hukuki geçerlilik ve uygulanabilirliği, delil niteliği ve tarafların sorumluluğu gibi hususların yasa ile düzenlenmesi gerekliliğini göstermektedir. Zira, karşılıklı veri değişimi elektronik ticarete bir amaca matuftur, bu da genellikle bir sözleşmenin teşkilidir. Ayrıca, imza da tek başına bir unsur değildir, imza bir belgenin altında yer aldığı için kendisine hukuki bir değer tanınmak istenmektedir, onun için de bağlanacağı elektronik veri, belge, sözleşme gibi unsurlar tanımlanmalı ve kurallar belirlenmelidir. Avrupa Birliği düzenlemeleri de aynı anlayış içinde yürütülerek elektronik veriyle ilgili düzenlemeler yapılmış ve altı ay aralıkla uygulanmak üzere Elektronik İmza ve Elektronik Ticaret Direktifleri yayımlanmıştır.

Ülkemizde de elektronik ticaretinin bütünü ile düzenlenmesi yoluna gidilmeden, elektronik ticaret ve kamu alanında yürütülecek "e-devlet" projesinin alt yapısının asli unsuru olan elektronik imzanın hukuki ve teknik yapısı, elektronik imza ile ilgili işlemler ile elektronik sertifika hizmet sağlayıcılarının faaliyetleri ve elektronik imzanın hukukî ve teknik yönleri ile kullanımına ilişkin esasları düzenlemek maksadıyla 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu kabul edilmiş, 23.01.2004 tarihinde yayınlanmış ve altı ay sonra yürürlüğe girmiştir.²⁶⁷

²⁶⁷ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar.durumu?kanun_no=5070

Avrupa Birliği (AB), kamu çıkarlarını korurken elektronik hizmetler için bir iç pazarın gelişmesini teşvik ederek elektronik ticaret üzerine muhtelif politikalar formüle etmeye. Buna paralel olarak, AB, örneğın temel telekomünikasyon hizmetleri hakkında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) anlaşması, bilgi teknolojisi ürünleri için tarifeler hakkında anlaşma ve fikrî mülkiyetin korunması hakkında Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (DFMÖ) anlaşması yoluyla, iletişim ve elektronik ticaret için bir küresel çerçevenin formüle edilmesine katkıda bulunmaktadır. Dünya çapında çeşitli girişimler vardır ve ulusal ve bölgesel düzeylerde düzenleyici eylemler mevcuttur. Bu faaliyetler bazen koordinasyonsuz olup bazen de farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Fakat, yetersiz uyarlanmış veya bölük pörçük mevzuat, işletmelerin ve yurttaşların pek çok şey kazanabilecekleri "on-line" ekonominin gelişmesine engel olacaktır.

İlke olarak, "off-line" dünyanın hukukî çerçeveleri "on-line" dünyaya da uygulanacaktır. Ancak, İnternet gibi açık şebekelerin teknik imkânları, daha şimdiden, hukukî yapıları mevcut hukukun farklı alanlarında sınavdan geçirmeye başlamıştır. Bazı durumlarda, sınır aşan elektronik piyasanın özel niteliğı, mevcut hukukî çerçevelerin ve icra mekanizmalarının açıklığı kavuşturulmasını veya uyarlanmasını gerektirmektedir.

Örnek olarak: Faaliyetlerin elektronik şebekelenmesi, daha küresel bir emek piyasasına yol açmaktadır. Bu bağlamdaki uluslar ötesi çalışmaların, iş hukuku bakımından bazı sonuçlar yaratması muhtemeldir. Uluslar ötesi çalışmayla ilgili anlaşmazlıkları çözebilen uygun uluslararası mekanizmalara ihtiyaç olabilir. Veri koruma mevzuatında önemli farklar veya bölgesel ve ulusal düzeylerde veri koruma olmayışı, sınır aşan elektronik ticareti ve küresel iletişim olanaklarının kullanılmasını engelleyebilir.

Uluslararası ölçekte kabul edilmiş ilkelerin yokluğunda ulusal veya uluslarötesi ticarî markalar kullanılarak "on-line" küresel reklamcılık da bazı riskler taşıyabilir. İnternet sahası isim sisteminin sınırlılıkları, aynı ticarî markayı paylaşan ulusal hak sahiplerini kapsayan hukukî savaşılara yol

açmaktadır. İnternet'in Saha İsim Sistemi'nin karar verme sürecinde 10 kadar farklı kuruluş dolaysız biçimde yer almaktadır ve onun gelecekteki yönetimi üzerine bir uluslararası tartışma sürmektedir.

Türk Bilim Politikasının yürütülmesi, uzun vadeli B&T politikalarının tespitinde hükümete yardımcı olunması, hedeflerin saptanması, plan ve programların hazırlanması, kamu kuruluşlarının görevlendirilmesi, özel kuruluşlarla işbirliği sağlanması, gerekli yasa ve mevzuatın hazırlanması, araştırmacı insan gücünün yetiştirilmesinin sağlanması, araştırma merkezlerinin kurulması için tedbirler alınması, araştırma alanlarının tespit edilmesi ve koordinasyonunun sağlanması maksadıyla 1983 yılında kurulan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun (BTYK) 25 Ağustos 1997 tarihli toplantısında, Türkiye'de elektronik ticaret ağının kurulmasına ilişkin 97/3 sayılı Karar alınmıştır. Bu kararda koordinatörlük görevi DTM'nin bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığı'na, sekretarya görevi de TUBİTAK'a verilmiştir.²⁶⁸

Türkiye'de bütün kamu hizmetlerinin elektronikleşmesi çok büyük bir öneme sahiptir. Ancak meşhur bir söz, "Bir ülkede bütün kurumlar bozulsa da, yalnız adalet kurumu sağlam kalsa, o ülke düzlüğe çıkacaktır" der. Bu açıdan adalet mekanizmasının sorunlarını önemli ölçüde çözecek, adaletin hızlı işlemlerini sağlayacak elektronikleşme, belki de bütün kamu hizmetleri arasında en önemli olandır.

Adalet Bakanlığı olarak "e-devlet" sisteminin bir parçası olacak olan "e-adalet" sisteminin kurulması için, Yüksek Yargı Organları ve yargı için bilgi temininde vazgeçilmez özellikte bulunan kurumlar da sisteme dahil edilerek, Adalet Bakanlığı Merkez teşkilatı ile birlikte tüm mahkemeler, cumhuriyet başsavcılıkları, adli tıp ve icra dairelerini içine alacak şekilde bilgisayar ağı kurma bu sayede Bakanlık merkez ve taşra birimleri arasında bilgi alışverişinin elektronik ortama taşınması, vatandaşın internet üzerinden hizmet sağlanması, harici birimlerden beklenen bilgilerin istenilen zamanda sistem tarafından hazır edilmesi (Örneğin; mahkemelerin ihtiyaç duyduğu

nüfus bilgilerinin MERNİS'ten veya soruşturma dosyalarının POLNET'ten alınması gibi.), gibi hedeflerle UYAP'nin gerçekleştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır.

Adaletin temel prensiplerinden en önde geleni şüphesiz süratli ve ekonomik olmasıdır. Bu husus yargı faaliyeti açısından Anayasa'mızın 141/son maddesinde "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir." şeklinde hükme bağlanmıştır. Ancak günümüze baktığımızda merkez ve taşra teşkilâtında çalışmaların yoğun emek harcanarak yapıldığı, çok sayıda belge ve kayıt kullanıldığı görülmektedir. Bunun ise, zaman ve emek kaybına neden olduğu, işlemleri daha da masraflı hale getirdiği ve hata riskini arttırdığı bir gerçektir.

Ayrıca yargı faaliyetini icra eden birimlerimizin son yıllarda içinde bulunduğu durum, herkes tarafından bilinen gerçektir. Ekonomik krizlerinde etkisiyle artan ağır iş yükü, personel sayısındaki yetersizlik, haberleşme ve bilgi alışverişinde yaşanan aksaklıklar, harici birimlerden gelmesi gereken bilgilerin geç gelmesi ve teknolojik imkanlardan yoksun olması gibi nedenlerle, yargı faaliyeti çok yavaş işlemektedir. "Geç kalınmış adalet, adalet değildir" ilkesinden yola çıkarak, devletin vatandaşına zamanında adalet dağıtabilmesi en önemli görevlerinden biridir. Bu görevi yerine getirebilmenin yegane yolu da bilgi toplumu içerisinde yer alabilmektir. Bilgi toplumu düşüncesi karşımıza e-devlet kavramı olarak çıkmaktadır.

UYAP'ın ana amacı, zaman kaybetmeden adaletin yerine getirilerek vatandaşın mağdur olmasını engellemek, Türkiye Cumhuriyeti Adli Sisteminin işleyişinin güvenilirliğini ve doğruluğunu koruyarak sisteme hız kazandırmaktır. Yargıtay Bilgi Sisteminin de UYAP kapsamına alınmasıyla, adliyelerde başlayan süreç kesintiye uğramadan ve zaman kaybedilmeden devam edecek, böylece teknoloji adaletin hizmetinde olacaktır.

²⁶⁸ <http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/organizasyon/btyk/>

Bu kapsamda UYAP, Adalet Bakanlığı ve bağlı kuruluşları bünyesinde yürütülen faaliyetlerin ve yargı sistemi ile ilgili işlevlerin bilgisayar yardımıyla tam entegre bir şekilde otomasyona geçirilmesidir.

Program, içinde yargının hızlanması için "Karar Destek Sistemi" ve "Bilgi Bankası" barındıracak şekilde tasarlanmıştır. Karar destek sisteminde; hakimin karar verebilmesi için gerekli her türlü dokümanın en kısa sürede sağlanması, usûl hatalarından kaynaklanan bozmalarının önüne geçilerek yargının hızlanması hedeflenmektedir. Bu suretle yargı hak ettiği seviyeye kavuşacaktır.

UYAP ile vatandaşlar duruşma tarihini öğrenmek için adliyeye gitmesine gerek kalmayacaktır. Avukatların bürolarından dava açması, harç yatırması, dilekçe vermesi ve dava dosyalarına yetkileri çerçevesinde ulaşması sağlanacaktır. Bakanlığa bağlı personelin, bilgisayar teknolojisi ile tanışarak bilgi toplumunun birer üyesi olması sağlanacaktır.²⁶⁹ Hatta tebligatların e-posta yoluyla yapılması dahi proje kapsamındadır.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Bilişim Vakfı (TBV)'nin, Türkiye'nin bilgi toplumuna geçişinin, eTürkiye (eTR) dönüşümünün hızla gerçekleştirilmesine bağlı olduğu inancından hareketle, kamu yönetiminde, ekonomide ve toplumsal yaşamda kalitenin, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılmasına yol açacak bu dönüşümün gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacı ile "eTR Kongresi ve eTR Ödülleri" ni düzenlemektedirler.

2005 yılı için verilen eTR büyük ödülü UYAP ile Adalet Bakanlığı'na verilmiştir. eTR büyük ödülü 2004 yılında da UYAP ile Adalet Bakanlığı'na verilmişti. Bu ödül 2003 yılından itibaren her yıl verilmektedir. Bu sene verilen büyük ödülü Adalet Bakanlığı, MOBESE Projesi ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü (Valiliği) ile paylaşmıştır.

²⁶⁹ <http://www.uyap.adalet.gov.tr/genelbilgi/genel.html>

2.10. Sınır Aşan Suça Sınır Aşan Hukuk

Eskiden sorunlar küçük ve bölgesel olabiliyordu. Ama şimdi tüm dünyayı ya da insanlığı ilgilendiren yerine göre terör gibi, kaçakçılık gibi, ekoloji gibi tehdit eden sorunlar var bunlar eşgüdüm ve işbirliği gerektiriyor. Bunun için bilgi paylaşımı da şart. Öte yandan olayların büyüklüğü mücadelenin ferdi yapılmasını da imkansız kılıyor. İşbirliği ve ortak çözümler de gerekebiliyor.

Son yıllarda insan hakları ihlallerini uluslararası boyutlarda siyasal ve güvenlik sorunu olarak görme eğilimi güçlenmiştir. Devletler, giderek daha kapsamlı güvenlik kavramları geliştirmeye başlarken NATO da tehdit algılaması içinde istikrarsızlık. olgusunu giderek artan bir biçimde vurgulamaktadır. Siyasal rejimin türü ve devlet-toplum ilişkilerinin biçimi istikrar veya istikrarsızlık probleminin temelinde yatmaktadır. Soğuk Savaş sonrası yeni dünya da uluslararası barış ve güvenlik ulusal barış ve istikrara çok daha fazla bağlıdır.

Bunun gerçekleşmesi de devlet-toplum ilişkisinin ve toplum içi değişik dinsel, etnik ve çıkar temelli gerginliklerin uzlaşma, katılım ve çoğulculuk ekseninde çözülmesinde yatar. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olguları güvenlik sorunlarının da bu bağlamlarda ele alınmasını gerektirmektedir; çünkü, uluslararası ve ulusal alanlar kendi başlarına anlamlarını kaybetmekte, iki alan arasında geçişkenlikler kaçınılmaz olmaktadır. İnsan hakları bu geçişkenliğin tipik bir örneğidir. Bu niteliğiyle de hem ulus devletlerin manevra alanlarını daraltmakta, hem de uluslararası güçlerin müdahalelerine davetiye çıkarmaktadır.

Varlık nedeni temelde vatandaşlarının güvenliğini sağlamak olan devlet, sistemli ve kapsamlı insan hakları ihlallerine kalkıştığında hem temel meşruiyet dayanağını kaybetmekte, hem de kendi varlığını sorgulanır, yani güvensiz kılmaktadır.

Küreselleşen bir çağda ulusların kendi geleneksel kimliklerini olduğu gibi muhafaza etme şansları da kalmamıştır. Kimliklerin değişmezliği artık bir efsane olmuştur. Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir. Bu da ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmeden tecrit etme imkanını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır

Önemle ortaya konulması gerekli bir konu terör ile küreselleşme arasındaki ilişkidir. Küreselleşmenin de etkisiyle, geleneksel bağlarından kopan insanlar, uyum sağlayamadıkları takdirde, tam tersine bir tutum benimseyerek, altın çağ umuduyla köklere dönüşe yönelebilmektedir. İnsanlar McDonalds ve cihat seçenekleri arasında kalmaktadır. İyi eğitilmiş ve vasıflı insanlar uyum sağlarken diğerleri ikinci grupta yer almaktadır. Böylece istisnasız tüm toplumlarda parçalanma riski artmaktadır.

Soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bölgesel ve küresel sorunlar özellikle Ortadoğu kaynaklı birçok sıcak gelişmenin yaşanmasına sebep oldu.²⁷⁰ Bu gelişmeler ise çeşitli tezler ve yaklaşımları doğurdu.²⁷¹ Ancak özellikle ABD'nin bölge üzerindeki beklentileri hem Ortadoğu için hem de tüm dünya için bizzatihi yeni sorunlara sebep oldu.

Sanayiciler, kullanıcılar ve kamu çıkarları, elektronik yoldan ticaret yapılması ve çeşitli amaçlarla küresel iletişim şebekelerinin kullanılması için küresel kurallarda daha fazla uyum talep ediyorlar. Bu nedenle, Avrupa Komisyonu çıkardığı bir tebliğde küresel iletişim politikasıyla ilgili bir uluslararası tartışma açılmasını, uluslararası politika işbirliği için bir çerçeve oluşturulmasını ve bir Uluslararası İletişim Şartı'nın kabulüyle

²⁷⁰ Konu ve gelişmeler hakkında Bkz: İdris BAL ve Ayfer SELAMOĞLU: "Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge", **Demokrasi Platformu**, sayı 1, (Kış 2005), 114-141.

²⁷¹ Zbigniew BRZEZINSKI: **Büyük Satranç Tahtası**, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1998) ; Samuel HUNTINGTON: **Medeniyetler Çatışması**, 9. Baskı, (Ankara: Vadi Yayınları, 2005).

sonuçlanabilecek bir süreç başlatılmasını tavsiye etti. Bir Uluslararası Şart, küresel elektronik piyasa için engellerin kaldırılmasına yönelik bir koordinasyon yöntemi üzerinde çok-taraflı bir anlaşma olacaktır. Mevcut uluslararası kuruluşların çalışmalarını tanıyacak ve özel sektörün ve ilgili sosyal grupların katılımını geliştirecek, fakat hukuken bağlayıcı olmayacak ve bir uluslararası denetim otoritesi tesis etmeyecektir. Bu amaçla, spesifik bir uluslararası Bakanlar Konferansı düzenlenmesi veya bakanlar düzeyinde halen planlanmış bulunan uluslararası faaliyetlerin birinden yararlanılması teklif edilmektedir.

2.11. Hukukî Düzenlemeler

1980'den itibaren dünya daki ekonomik ve politik eğilimlerle bu çerçevede gelişen yapısal değişikliklere paralel olarak, Türk ekonomisinde de yapısal reformlara gidilmiş ve dış dünya ile ilişkilerde stratejik uygulamalar yapılması gereği duyulmuştur. Bu yıllardan itibaren ekonomimizi adım adım serbest piyasa ekonomisiyle dışa açık hale getiren ekonomi politikaları, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayanan bir piyasa ekonomisi oluşturulması ve rekabet yoluyla özel girişimin teşviki şeklindeki temel unsurlara dayanmaktadır. Bu programın uzun vadeli hedefleri, ekonominin her yönüyle liberalleşmesi, fiyat, faiz ve döviz kurlarının tespitinde piyasa güçlerine dayanılması ve serbest piyasa ilkelerinin tesisi, ekonomik faaliyetlerde kamu müdahalesinin azaltılarak özel sektörün öncülük ettirilmesi ve yabancı yatırımların teşviki şeklinde özetlenebilir.²⁷²

Ekonomideki bu gelişmeler ve dünya daki değişimle uyum çabaları Türkiye'de tüm sektörler ve kurumlara yansımıştır. Öncelikle bu süreç AB ile olan ilişkileri hem Türkiye hem de AB açısından doğrudan ve olumlu bir şekilde etkilemiştir.

Buna paralel olarak Ortaklık Konseyinin 1/95 Sayılı Kararı ile hayata geçirilen Gümrük Birliği, geleceğe dönük perspektifi ve kapsadığı politika alanları (rekabet kurulları, devlet yardımları vb.) itibariyle, temel gümrük birliği tanımından daha ileri düzeyde bir uyum öngörmüştür.

Daha sonraki dönemde AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen Türkiye, AB ile katılım müzakerelerinin başlaması için bir şart niteliğinde olan Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek maksadıyla yoğun bir reform sürecine girmiş, kapsamlı anayasal ve yasal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Siyasi kriterlere uyum için gerekli olan ve hukuki alt yapının

²⁷² DPT: **Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu**, Alt Çalışma Grubu Raporu, Kitap 3, (Ankara: DPT, 2005), 14.

teşkilini sağlayacak düzenlemeler, süratli bir şekilde “uyum yasa paketleri”²⁷³ marifetiyle gerçekleştirilmiştir.

1.Uyum Paketi: 06 ŞUBAT 2002 (Kanun No:4744, RG:19.02.2002/24676)

İlk AB uyum paketi ile; TCK ve Terörle Mücadele Yasasında çeşitli düzenlemeler yapılarak düşünce özgürlüğü konusunda önemli adımlar atılmış ve terör örgütü propagandası gibi çeşitli suçlarla ilgili hapis cezası süreleri düşürülmüş, DGM’lerde gözaltı süresi 4 güne indirilmiş, özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığı gibi haklara güvence verilmiştir.

2.Uyum Paketi: 26 Mart 2002 (Kanun No:4748, RG:09.04.2002/24721)

Bu kapsamda; 18 yaşında ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanınmış, affa uğramış olsalar bile, bazı suçlardan daha önce hüküm giyenlerin ise dernek kurması yasaklanmıştır. Yeni düzenlemelerle işkence ve kötü muamele sebebiyle AİHM’nin hükmettiği tazminat, bu suçları işleyen görevlilere, bu suçları işleyen görevlilere ödettirilecektir.

İkinci uyum paketi ile parti kapatmalarda “odak olma” tanımında partiler lehinde düzenleme yapılmış ve partilere kapatma yerine Hazine yardımından men cezası verilebileceği hükmü getirilmiştir.

İkinci uyum paketi; sanık ile avukatının görüşmelerini sınırlandıran yasa maddesini kaldırmış, Kaymakamlara sadece mülki idare amirliği sınıfından olanların vekalet edebileceği hükmünü getirerek bundan sonra Jandarma komutanlarının kaymakamlara vekalet edememelerini sağlamıştır.

3.Uyum Paketi: 03 Ağustos 2002 (Kanun No:4771, RG:09.08.2002/24841)

²⁷³ **Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri**, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayını, (Ankara, Nisan 2004).

Uyum Paketi çerçevesinde çıkartılan 4771 sayılı Kanun; TCK'da yer alan savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenen suçlar hariç olmak üzere, idam cezalarını müebbet ağır hapis cezasına dönüştürmüş, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun çeşitli maddelerini değiştirerek toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı genişletmiştir. Bu paketin en önemli unsuru, AİHM kararları uyarınca, Türkiye'de yargılamanın yeniden yapılması yolunun açılması ve radyo ile televizyonlardan Kürtçe yayın yapılmasına ilişkin düzenlemelerin hayata geçirilmesi olmuştur.

4.Uyum Paketi: 02 OCAK 2003 (Kanun No:4778,RG:11.01.2003/24990)

Uyum paketi kapsamında gözaltı koşulların iyileştirilmesi ve işkenceyle mücadelede etkinlik kazandırılması amacıyla çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmış, bu şekilde örgütlenme özgürlüğü geliştirilirken, cemaat vakıflarının mülk edinmesi yolu da kolaylaştırılmıştır.

5.Uyum Paketi: 23 OCAK 2003 (Kanun no:4793,RG:04.02.2003/25014)

Paket kapsamında; Hukuk Usulü Muhakemeler Kanununda değişiklikler yapılarak, yargılamanın yenilenmesi yolu için geçerli sürenin AİHM kararının kesinleşmesinden itibaren 1 yıl olarak belirlenmiş, bu düzenleme için CMUK'a da yeni bir bent eklenmiştir.

6.Uyum Paketi: 15 TEMMUZ 2003 (Kanun No:4928,RG:19.07.2003/25173)

Bu pakette Terörle Mücadele Kanunu'nun terör örgütü propagandası ile ilgili suçları düzenleyen 8 nci madde kaldırılmış, günlük yaşamda kullanılan farklı dil ve lehçelerde hem kamu hem özel televizyonlarda yayın yapılması imkanı sağlanmıştır.

Bu paket kapsamında; gözaltı koşulları iyileştirilmiş, işkenceyle mücadeleye etkinlik kazandırılması amacıyla çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılmıştır.

7.Uyum Paketi: 30 Temmuz 2003 (Kanun no:4963,RG:07.08.2003/25192)

7 nci Uyum Paketi kapsamında; Milli Güvenlik Kurulu'nun bir danışma organı niteliğiyle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda düzenlemeler yapılmış, TCK'da düzenlemeler yapılarak terör örgütlerine yardım ve yataklık yapmak suçunun kapsamını daraltmıştır. Pakette ayrıca işkence davalarına ilişkin işlemlerin acele ve öncelikli olarak görülmesi, davaların 30 günden daha uzun bir süre ertelenmemesi, davalara adli tatilde de devam edilmesi yolunda yasal değişiklikler yapılmıştır. Farklı dil ve lehçelerin özel dersanelerde öğretilmesine ilişkin düzenlemeler yapıldı.

8.Uyum Paketi: 07 Mayıs 2004 (Kanun No:5170, RG:22.05.2004/25460)

16 Haziran 2004 (Kanun No:5190, RG:30.06.2004/25508)

Paket kapsamında YÖK'e Genelkurmay Başkanlığında, RTÜK ve Haberleşme Yüksek Kurulu'na MGK Genel Sekreterliği'nce aday gösterilmesine dair hükümler yürürlükten kaldırılmış, çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle, ölüm cezası kaldırılmış ve yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir. 2553sayılı yeni Dernekler Kanunu kabul edilmiş, yeni Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun ile de; terör suçlularının avukatlarıyla görüşmesi sırasında bir görevlinin de hazır bulunması, hükümlünün avukatlarına verdiği belgelerin incelenebilmesi, örgüt, terör, Anayasal düzene karşı işlenen suçlarda tutuklu ve hükümlülerin avukatları hakkında aynı suçları işledikleri gerekçesiyle dava açılması halinde ilgili davadan el çektirebilmesi, hakimin avukat için 1 yıla kadar davaya bakmama yasağı koyabilmesi, polisin, arama, yer gösterme ve eşyaya el koyma yetkisine sahip olması gibi hususlar düzenlenmiştir.

9. Uyum paketi: 14 Temmuz 2004 (Kanun No:5218,RG:21.07.2004/25529)

Paket kapsamında ölüm cezasının kaldırılması ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması sağlanmıştır. Bu doğrultuda 1926 tarihli 765 sayılı TCK.nun ölüm cezası ve idam ibareleri, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis olarak değiştirilmiştir. Bu kapsamda yaklaşık 60 adet değişiklik yapılmıştır. Ayrıca yapılan düzenleme ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ibaresi Telsiz Kanunun 6.maddesi birinci fıkrasından çıkarılmıştır.

2006 Aralık ayı itibarı ile 10. paket TBMM gündemindedir.

Öteden beri uyuşmazlıkların çözülmesinde uygulanan tahkim,²⁷⁴ küreselleşen dünya da ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinde yatırım yapmalarının olağan hale gelmesi nedeniyle, yatırımların güvence altına alınması için iki ya da çok taraflı uluslararası sözleşmelerde uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak öngörülmekte ve seçimlik bir yargı yolu olarak etkinliğini giderek artırmaktadır. Uluslararası alanda sözleşmeler yapan tarafların, birbirlerinin millî mahkemelerine gitmeyi kendileri bakımından riskli bulması, diğer tarafın kendi millî mahkemesinde avantaj elde edebileceği endişesini taşıması ve yine millî mahkemelerin bürokratik işlemleri ve uzmanlıktan uzak yapılanmalarının davanın uzamasına neden olacağını düşünmesi, tahkimin seçimlik bir yargı yolu olarak tercih edilmesinin sebeplerini oluşturmaktadır. Yargı yolu olarak tahkimin tercih edilmesinin diğer bir nedeni ise, mahkeme kararlarının uluslararası alandaki etkinliğinin sınırlı bulunmasıdır. Çünkü millî mahkemeler, yabancı devletin yargı egemenliğinin sonucu olan yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi konusunda genellikle çekingendirler. Buna karşılık günümüzde uluslararası ticaret camiasının özel mahkemeleri konumundaki hakem veya hakem kurulu kararları, Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Anlaşmasına göre 150 dolayında ülkede icra edilebilmektedir. Tüm bu gerekçeler,

²⁷⁴ Tahkim konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ziya AKINCI: **Milletlerarası Tahkim**, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2003).

uluslararası ticarî ve ekonomik sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak tahkimi cazip ve vazgeçilmez kılmaktadır.

Millî tahkim, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda, yabancı hakem kararlarının tenfizi ise Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunda düzenlenmiştir. Taraf olduğumuz ve milletlerarası tahkime ilişkin bir çok milletlerarası antlaşmanın Anayasanın 90. maddesi gereğince iç hukukumuzun bir parçası olmasına karşın, ülkemizde milletlerarası tahkimin esas ve usullerine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

13.8.1999 tarihli ve 4446 sayılı Kanunla, Anayasanın 125 inci maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle, “Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.” hükümleri getirilmiştir. Anayasa değişikliğine paralel olarak, yabancılık unsuru taşıyan kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların, ayrıca gerçek veya tüzel kişiler arasındaki uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesinin usul ve esaslarının belirlenmesini sağlamak için Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) tarafından hazırlanan kanun örneği ve karşılaştırmalı uluslararası tahkim hukukundaki çağdaş anlayış, gelişme ve ilkeler esas alınarak hazırlanan Kanun Tasarısıyla; milletlerarası tahkimin amacı, kapsamı, tahkim yargılamasının başlamasından bitimine kadar olan tüm aşamalarda yetkili ve görevli mahkeme, mahkemelerin tahkim yargılamasına müdahalesinin sınırı, tahkim şartı veya sözleşmesinin şekli ve maddî geçerlilik koşulları, tahkim anlaşmasına rağmen davanın mahkemede açılması halinde ileri sürülecek tahkim itirazı ve süresi, hakem veya hakem kurulunun ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı verme yetkisi, hakemlerin sayısı ve seçimi, hakemlerin reddi sebepleri ve usulü, hakemlerin görevlerinin sona ermesi ve yeniden hakem seçimi, hakemlerin yetkiye ilişkin itirazları karara bağlamaları, tahkim yargılamasına ilişkin usul kuralları, tahkim yeri ve

süresi, tahkim yargılamasında esas alınacak dil, davanın açıldığı tarih, dava ve cevap dilekçeleri, görev belgesi, hangi hallerde duruşma yapılacağı, yargılamanın şekli, bilirkişi atanması ve delillerinin toplanması, hakem veya hakem kurulunca davanın esasına uygulanacak hukukun tayini, hakem kararının şekli, içeriği, düzeltilmesi, yorumlanması ve tamamlanması usulü, hakem kararına karşı başvurulacak kanun yolu, bildirimler, kararın icrası ve yargılama giderleri ile hakem ücretlerinin düzenlenmesi amaçlanmaktadır.²⁷⁵

Yapısal reformların gerçekleştirilmesi yoluyla adli sistem daha da güçlendirilmektedir. 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu, Ceza İnfaz Kanunu ve Bölgesel İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşuna İlişkin Kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli ilerleme kaydedilmiştir. Genel olarak, sözkonusu kanunlar pek çok Avrupa ülkesindeki ceza hukukuyla aynı çizgide, modern Avrupa standartlarını benimsemektedir.

Yeni Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun kabulü ileri doğru atılmış önemli bir adımı oluşturmaktadır. Bu kanun ile daha önce Türk hukuk sisteminde yer almayan duruşmalarda tanıkların çapraz sorgulanması kavramı getirilmiştir. Bu kanun ile itiraf pazarlığı kavramı da yerleştirilmiştir. Mesnetsiz soruşturmalara sayısını azaltmak amacıyla, artık iddianame hazırlamadan önce delillerin güçlülüğünü değerlendirebilen savcıların takdir yetkisi bu kanunla artırılmaktadır. Ayrıca yargıçlara eksik iddianameleri geri çevirme yetkisi de verilmiştir. Yeni kanun uyarınca, ceza soruşturmaları savcıya bağlı olarak görev yapan adli polis kuvveti tarafından yürütülecektir. Başsavcı kendisine bağlı olarak görev yapan adli polis hakkında yıllık değerlendirme raporları hazırlamaktan sorumlu olacaktır. Bu kanun ile belirli davaların görsel ve işitsel olarak kaydedilmesi uygulaması getirilmiştir. Türkiye'deki yargıç ve savcılar bu yeni kanuna ilişkin eğitim almışlardır.

Kabul edilen yasaları uygulama amacıyla çıkarılan, Gözden geçirilmiş Tutuklama, Gözaltına Alma ve İfade Almaya ilişkin tüzük, Yargısal ve

²⁷⁵ 21.06.2001 tarihinde kabul edilen 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu genel gerekçesi.

Önleyici Aramaya ilişkin tüzük ve Adli Polise dair tüzük de 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu daha önce cezaların infazına ilişkin çeşitli tüzüklerin yerini alarak bu alana açıklık getirmiştir. Yasa genel olarak AB içerisindeki en iyi uygulamalarla aynı çizgidedir ve hükümlülerin hak ve yükümlülükleri, hapishanelerde düzen ve disiplin, ve suçluların rehabilitasyonu ve yeniden topluma kazandırılması gibi konuları ele almaktadır. Bu kanun ile kamu hizmeti ve koşullu salıverme gibi kavramlar tesis edilmiştir.

İstinaf Mahkemeleri Yasası 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İstinaf Mahkemelerinin kurulması Yargıtay'ın iş yükünü ciddi biçimde azaltacak ve genel kamu açısından önemli hukuki noktalarda alt mahkemelere rehberlik görevine yoğunlaşmasına imkan tanıyacaktır. Yasa, Bölge İstinaf Mahkemelerinin yasanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren iki yıl içerisinde kurulmasını öngörmektedir.

SONUÇ

Gerek canlı organizmaların hayatında gerekse toplumsal süreçte değişim kaçınılmaz ve çoğu zaman da engellenemez bir olgudur. Hatta felsefi anlamda var olmak, değişmek ve uyum demektir. Ünlü filozof Nietzsche bunu şöyle ifade etmiştir. “Derisini değiştiremeyen yılan ölür”. Öyleyse yapılması gereken nedir? Bu tez ile işte bu soruya kamu yönetimi ve hukuk açısından cevap aradık.

Küreselleşmenin teorik olarak yorumu, bizi en geniş ifadesiyle küreselleşmenin bir değişim anlayışına tekabül ettiği sonucuna ulaştırmaktadır. Dünyada meydana gelen değişim ve onun kabul edilmiş biçimi yerel düzeydeki siyasetleri yetersiz hale getirmiştir. Çevre, yoksulluk, çokkültürlülük gibi olgular artık sadece yerel siyasetlerin çözebileceği şeyler değildir. İkinci olarak, küreselleşme ulus ötesi güçlerin ve sivil toplum aktörlerinin varlığını sorun çözümü için zorunlu kabul etmektedir. Bu sebeple, küreselleşme, değişimi ve toplumsal hareketi küresel/yerel/ulusal eksene yerleştirerek ve bu düzlemdeki etkileşimleri izleyerek anlama sürecidir. Bu açıdan doğrusal ve tek boyutlu bir süreç değil, bilakis ekonomi, sivil toplum ve demokrasi, kültürü de ihtiva eden çok eksenli bir olgudur. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi, bir yandan ekonomik planda emek, mal ve hizmet, para ve sermayenin serbest dolaşımının artması; bir yandan da siyasi planda iç ve dış politikaların giderek uyumlulaşması sürecidir.

Küreselleşme en azından iki ayrı olguya işaret etmektedir. İlk olarak, birçok siyasi, iktisadi ve sosyal etkinlik kapsam bakımından dünyaya şamil hale gelmekte, ikinci olarak da devletler ve toplumların içinde ve arasındaki etkileşim ile karşılıklı bağıllık veya bağımlılık yoğunlaşmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte artan karşılıklı bağımlılık herkesin hayatını kendisinden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara gitgide

daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Yirmi birinci yüzyılın başında, en güçlü devletler bile karşılıklı bağımlılığın gerekleriyle baş etmek durumundadırlar. Ülke sınırlarının tayin edilmişliği esasına dayanan ulus devletler yeni iletişim teknolojilerinin, nüfus hareketlerinin, bölgesel gerilim ve çatışmaların, çok uluslu şirketlerin, sermaye akışlarının ve diğer iktisadi problemlerin sınır tanımayan etkileriyle baş etmek zorundadırlar.

Bu çok eksenli küreselleşme sonucunda iki somut değişim gerçekleşmektedir. Birincisi, *objelerin yaygınlaşması*; ikincisi ise, *değerlerin yaygınlaşmasıdır*. Artık, dünyanın çok büyük bir coğrafyasında, objeler aynılaştırmıştır. Objeler (GSM teknolojisi, www., fast food yemekler, Coca-Cola vb.) dünyanın her yerinde bulunabilir, kullanılabilir ve geçerlidir. Ancak, küreselleşmek, yalnızca hamburger yemek, cola içmek, beyzbol kasketini ters takmak, cep telefonu taşımak, İngilizce konuşmak, Amerikan doları kullanmak, uyduyla televizyon seyretmek, kot giymek, internette sörf yapmak değildir. Değerlere (parlamenter demokrasi, insan hakları, çevre vb.) atfedilen önemin artması ise, aynı oranda ve aynı hızda yaygınlaşmamakta ya da yaygınlaşmamaktadır.

İşte bu noktadan hareketle küreselleşmeye karşı olanlar, aslında, bu devrin uluslararası ilişki biçimine, büyük sermayenin tahakkümüne ötekileri sindirme girişimine tepki göstermiş oluyorlar. Bu onurlu bir tavidir ve dahası insan hakları ve demokrasi açısından da uygun ve gereklidir. Ne var ki, burada küreselleşme ile o süreçte etkili ve baskın olan güç ya da güçler hakkında doğru yeteri bilgi ve kanaat olmadan gösterilecek tepki, büyük olasılıkla işlevsiz kalacaktır. Küreselleşmeye değil onun içeriğine karşı çıkılabilir. Küreselleşme, insanlık tecrübesine bağlı doğal bir gelişmenin adıdır, ama sözkonusu gelişmenin paradigmaları ve politikaları değiştirilebilir. Bunun için, siyasal irade sahipleri de yönlendirici tarzda, küresel ölçekte kendini gösteren politik ve ekonomik hadiselerin evrensel bir sorumluluk bilinciyle izlenmesi ve dünya kamuoyu nezdinde uygun kanaat oluşumunun teşvik edilmesi gerekir.

Uzun dönemde küreselleşme daha da güçlenecektir. Küreselleşme sürecinde yer alan ülkeler, bu süreçten en fazla faydayı elde etmek için, çeşitli girişimler içindedir. Bir yandan, uluslararası planda, özellikle mali akımların yol açabileceği krizlere karşı, IMF, Dünya Bankası, BIS gibi kurumların yapısı ve işlevleri tartışılmakta ve uluslararası krizlere uluslararası çözüm mekanizmaları araştırılmaktadır. Diğer yandan, ülkeler kendi ekonomi ve siyasi yaklaşımlarını ve kurumlarını gözden geçirmektedirler. Mucizevî ekonomik gelişme modelleri hakkındaki teorilerin, Asya krizi ile sarsıldığı günümüzde, ekonomimizin dünya ekonomisi ile entegrasyonu sağlam bir demokratik yapının kurumsallaştırılması ile desteklenmelidir. Sistemde tıkanıklıkların yaşanmaması için, demokratik yönetim sisteminin ve piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işletilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin de bu gelişmelerin dışında kalmaması ve artan ekonomik entegrasyondan payını alabilmesi için, icraatında istikrarlı makroekonomik politikalar ile ekonomik, sosyal ve siyasal reformları birleştirmesi gerekmektedir..

Sosyal bilimlerde fen bilimlerinin aksine elinizde kesin veya sabit olmayan veriler vardır. Bu veriler, işin gereği toplumla ilgilidir. Çoğu zaman toplumla ilgili ortaya çıkan durumlar, -daha sonraki zamanda kullanılmak ve daha iyi bir toplum ortaya çıkarmak için- bilimsel bir tabanda açıklanmaya çalışılır, belki deyim yerindeyse formüle edilmeye çalışılır. Mesela: "Toplumda şöyle oluyor: Bu reel büyümedir. Bu olaylar gösteriyor ki ahlaki bir zayıflama var" gibi tespitler bu cümleden sayılabilir. Bazı sosyal bilimcilerin aynı konu üzerinde farklı tespitleri olduğu da ortaya konulursa bizim vurgulamak istediğimiz konunun önemi kavranacaktır.

Küreselleşme, beraberinde sunduğu yeni gelişmelere göğüs germek ve olumlu bir şekilde gelişmenin üstesinden gelmek isteyenleri olağanüstü güçlüklerle karşı karşıya bırakıyor. Küreselleşmenin nimetlerini veya tehditlerini görmek ise yüzeyde görünenlerin altına inmeyi ve olup bitenleri anlamayı gerektiriyor.

Küreselleşen bir çağda ulusların kendi geleneksel kimliklerini olduğu gibi muhafaza etme şansları da kalmamıştır. Kimliklerin değişmezliği artık bir efsane olmuştur. Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir. Bu da ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmeden tecrit etme imkânını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir çağda homojen bir etnik yapıya dayanan ulus anlayışının kendini idame ettirmesi mümkün görünmemekte; toplumlar bilgi kaynakları, hayat tarzları ve değerler bakımından hızla çeşitlenmektedir. Uluslararası, hatta dünya çapında (küresel) bir kültürün ortaya çıkması ulus devletlerin dayandığı ayrı ulusal kültürleri ve kimlikleri zayıflatmaktadır. Bu manada etnik temelli yurttaşlık anlayışları bu baş döndürücü değişime ayak uydurma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu şartlar altında, öyle görünüyor ki, ulusal kültürlerin gücü kendini dış etkenlerden koruyabilmesinde değil, tam tersine onlara açık olmasında ve kendini yenileyebilmesindedir.

Küreselleşme olgusu içerisinde kültürel unsurlar kimlik sorunu haline dönüşürken, birbiriyle çelişir gibi görünen iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi; Evrensellik ilkesini öne çıkaran kültürel homojenlik (türdeşlik) yada popüler kültür, kitle kültürü, diğeri ise farklılıkları korumayı gaye edinen çokkültürlülük, yani uyuşmayan ama makul kapsayıcı kültürlerin bir çoğulculuğudur. Küreselleşen kültürün bir sonucu olan her iki yaklaşıma karşı genel küreselleşme kavramına bakışta olduğu gibi, taraftar ve muhalif olanlar vardır. Küreselleşmenin öncüsü olan toplumlar küresel kültüre kendilerinin kabul göreceği bir ortamı hazırladığı için olumlu yaklaşırlar. Asıl sorun bunların dışında kalan toplumların kendini kabul ettirmek gayesiyle yeniden kimlik arayışı içerisinde girmeleriyle ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de etnik-kültürel çatışmaların devamlılığı konusunda ve özellikle her yeni olay akabinde şaşkınlık doğuran olaylar olmaktadır. Ancak hem bu çatışmaların tahlili açısından geçmiş, tabiatı ve geleceğini anlamaya çalışmak gerekir, hem de bunların adil ya da doğru çözümlerini anlamaya çalışmak gerekir.

Ülkemizde halk genellikle bu tür gerilimlerin yalnızca Türkiye’de yaşandığını düşünür. Hatta bazıları bunun açıklaması olarak dış mihrakların oyunu olduğu konusunda ciddi teoriler bile üretir. Oysa dikkatle incelendiğinde dünyanın her yerinde hatta Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’daki birçok başka demokrasinin de benzer meselelerle karşı karşıya oldukları görülür. Böylece, azınlık haklarının veya etnik-kültürel hakların, uluslararası dinamiklerin ve küresel gelişmelerin de etkisiyle, tarihin bundan sonraki döneminde yükselen bir değer olacağı kaçınılmaz gerçeği anlaşılır.

Küreselleşme ekonomik bir kavram ve fiili durum olmasına karşın toplumsal sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde küreselleşme ile ilgili politika üretirken salt iktisadi yaklaşım toplumlarda yıkımlara sebep olabilir.

150 yıldan beri, toplumsal dönüşüm belli bir kalıp içinde tanımlandı. İçinde bulunduğumuz küreselleşme başladığından beri, yeni tür toplu eylem ve örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaya başladı. Dünya toplum dinamiklerinin temellerinin yıkılmaması için karşı-iktidarın mutlaka oluşturulması gerekir. Uluslararası planda bu yeni meşruiyetin temsil araçlarının meydana getirilmesi ve yerleştirilmesini beklerken, doğrudan söz alma, katılımcı demokrasi ve sorunlarımızın ortak paydalarında birleşmek üzerine dayalı bir siyaset, bugün insanların gözünde pek de değer bulmayan siyasetin de yeniden saygınlığını kazanmasını sağlayacaktır. Bu sayede dünya, tepedekiyle aynı hızda tabanda da küreselleşecektir.

İş hayatının bütünleştirici bir rolünün de olduğu düşünülürse, yeni iş hayatının sürekliliğini yitirmiş olması ve bazı sorunların da ulus devletlerin çapını aşmış olması çözülme riskini büyütmektedir.

Bir değerlendirme olarak söylenebilir ki: nasıl endüstri toplumunu oluşurken ortaya çıkan olumsuzluklar yeni kurumlar ve anlayışlar gelişmişse, günümüzde de küreselleşme sürecine paralel olarak, çağa özgü kurumlar ve anlayışlar ortaya çıkacaktır. Yukarıdaki anlatımlar çerçevesinde bunların ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Küreselleşme, mesafe ve mekân idrakini aşındırmak suretiyle, ulusal toplumların sınırlarını aşan bir "dünya toplumu" tasavvurunun oluşmasını teşvik etmektedir. Dünya toplumunun veya küresel camianın oluşmaya başlamasında devletlerin bu arenanın yegâne aktörleri olmaktan çıkmasının ve devlet dışı yeni etkileşim biçimlerinin belirmesinin rolü büyüktür. Bu sayededir ki, küreselleşmeyle birlikte bugün artık başlıca aktörleri NGO'lar olan bir "küresel sivil toplum"un ve bir "küresel kamuoyu"nın oluşmakta olduğundan söz edebiliyoruz. Global ölçekteki bu sivil toplum ve kamuoyunun etkisi ulusal devletlerin içine de nüfuz etmekte ve ulus devletler ülke içine dönük politika ve uygulamalarında bu sivil-küresel etkeni göz önünde bulundurmak zorunda hissetmektedirler. Devlet dışı insan hakları ve dayanışma örgütleri ile çevre hareketleri söz konusu küresel sivil örgütlerin ön safında yer almakla beraber, küreselleşme karşıtı oluşumlar da bu küresel sivilliğin unsurları arasında bulunmaktadır. En az bunun kadar önemli başka bir faktör de, ulusal sivil örgütlerin faaliyetlerini ve bağlantılarını ulusal ölçekle sınırlı tutmayıp, sınır ötesi iletişim ve etkileşim içine girmeleri ve bir uluslar arası iletişim ağının elemanları olarak da temayüz etmeleridir

Bilgisayar, enformasyon ve ulaşım başta olmak üzere pek çok alanda yaşanan teknolojik gelişmeler, hizmet sektörünün ve vasıflı-bilgi işçisinin önemini arttırmaktadır. İş piyasasında meydana gelen diğer değişimlerle birlikte, işçiler arasındaki sınıf bilinci gevşemekte ve işçiler bireyselleşmektedir. Buna paralel olarak sendikalar parçalanmaya başlamakta, toplu pazarlık adem-i merkezileşmektedir. Dolayısıyla endüstri ilişkileri, makro alandan mikro alana doğru bir kayma göstermektedir.

İş piyasasının diğer bir tarafını oluşturan devlet de tüm bu değişimlerden etkilenmektedir. Küreselleşme ve izlenen neo-liberal iktisat politikalarının etkisiyle, devletin gerek ekonomideki, gerekse iş piyasasındaki rolü azalmaktadır. Devlet, iş piyasasının yasal çerçevesini çizmekte ve bu çerçeve dahilinde taraflara geniş bir serbesti alanı tanımaktadır. İş piyasasının işleyişi mümkün olduğunca sosyal taraflara bırakılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte müdahale araçlarının niteliğinde önemli değişimler yaşanmakta; anahtar bir faktör haline gelen rekabet gücünün artırılması amacıyla devlet, iş piyasasından mümkün olduğu ölçüde çekilmektedir. Bu gelişmelerin paralelinde günümüzde kurumsal iş piyasalarının zayıfladığı öne sürülebilir. Ancak burada kritik olan nokta, kurumsal iş piyasalarının yerini doğal iş piyasalarının mı, yoksa ideal iş piyasalarının mı alacağıdır.

Endüstri ilişkileri ve iş piyasalarındaki bu dönüşümlerin Türkiye açısından da ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Gelişmiş batı toplumlarında kabul gören liberalleşme sürecinin, aynı etkinlikte henüz sosyal altyapı eksikliklerini tamamlayamamış olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de yaşanmasını beklemek büyük bir yanılğı olacaktır. Çünkü refahın yaygınlaştığı batıda devletin yeni yasal düzenlemelerle yapılandırılmaya ve korunmaya ihtiyaç göstermeyeceği kadar yerleşmiş sosyal normları mevcutken; Türkiye gibi henüz sanayileşme sürecine giren ülkeler için bu sosyal normlar sarsıntı içindedir. Batı, bu sosyal normları iki yüzyıla yaklaşan mücadeleler sonucu elde etmişken; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, Batı'daki bu tecrübelerin sonuçlarındaki kazanımları kısa sürede ithal ederek, uygulamaya sokmuştur. Bu nedenle sosyal normların benimsenip yerleşmesi için ülkemizde, devletin yönlendirici desteğine ihtiyaç vardır. Ancak küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde Türkiye'nin hem sosyal normlarını geliştirmesi, hem de rekabet gücünü arttırması zorunluluğu karşısında nasıl bir denge kurması gerektiği, üzerinde durulması gereken diğer bir kritik noktayı oluşturmaktadır.

Küresel yönetim kavramı altında küresel düzeyde değişimi yönetme çabaları henüz yeni doğuyor. Ancak küresel bir ekonominin ve küresel toplumun oluşumu bizlerin küresel yönetimi güçlendirmemizi gerektiriyor.

Kuşkusuz küreselleşme ile birlikte artarak bütünleşen dünyamızda, bütün yapı ve süreçler gibi devlet aygıtı da gerek yapı ve gerekse işlevsel boyutlarıyla önemli bir dönüşüme uğramaktadır. Kabullenilsin ya da fark edilmesin, devlet yetki kullanmada, düzenleme yapmada, denetim işlevini yerine getirmede giderek artan ölçüde bağımsızlığını yitirmekte, yerel, ulusal, uluslararası ve küresel ölçekte varlığını sürdüren çok sayıda aktörle iktidarını paylaşma konumuna düşmektedir. Küreselleşme sürecinde gerek ekonomik ve gerekse diğer alanlarda karşılaşılan karmaşık yapı ve süreçlerin yönetilmesinde ulusal otoritelerin sahip oldukları araçların yetersiz kaldığı kuşku götürmemektedir. Ulusal devlet modeline alternatif olarak öne sürülen küresel yönetim modeli ise (BM, OECD, DTÖ, NATO gibi örgütlerin etkinliklerinin artırılması, yeni kurumsal oluşumlara gidilmesi), henüz gerçekçi bir temele oturtulabilmiş değildir. Dünya çapında etkin, ulus-devlet sisteminden bağımsız, AB türü ulusüstü bir örgütlenme yapısı, küresel yönetime ilişkin tartışmalarda yoğun ilgi uyandırmakla birlikte, bu tür modellerin bugünkü aşamada uygulanabilir bir seçenek olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.

Küreselleşme dünya çapında karşılıklı bağımlılığı arttırdığı için ulus devletin gücünü zayıflatır görünmekteyse de, onun ortadan kalkmasına yol açacak gibi de görünmemektedir. Esasen, modern devletin görünebilir gelecekte siyasi teşkilatlanmanın asli biçimi olarak kalacağı kesin gibidir. Bu nedenle, küreselleşmenin ortaya çıkardığı gerçek tehdit ulus devletin kendisine yönelik olmaktan çok, siyasi otoritenin geleneksel kullanım biçimine, başka bir ifadeyle, yerleşik egemenlik anlayış ve uygulamasına yöneliktir. Küreselleşme belki ulus temelli modern devleti ortadan kaldırmayacaktır, ama yönetenler-yönetilenler ilişkisinin geleneksel kavranış biçiminin sembolik adı olan egemenlik ilkesini kökten sarsacaktır.

Ulus-devletlerin yetki ve egemenlik alanını değiştirerek yeniden belirlemeye zorlandığı bu dönemde, yetkilerinin bir bölümü ulus-devlet-üstü kurum ve mekanizmalara devredilirken, diğer bir bölümünü de yerel yönetimlere devretmek durumunda bırakılan ulusal yönetimlerin ciddi anlamda kan kaybettikleri açıkça görülmektedir. Günümüzde küreselleşmenin yönetim anlayışı olarak nitelenen ve yerelleşme olgusunu da içeren çoklu yönetim (yönetişim) yaklaşımı, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi yönetsel yetkilerin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere, yarı özerk kurumlara, meslek kuruluşlarına, gönüllü örgütlere (vakıflar, dernekler gibi) ve şirketlere aktarılmasını öngörmektedir.

Devlet kavramı ekonomik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak farklı anlamlar kazanmakta, insanlığın gelişimiyle değişik biçim ve renklere bürünmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen her değişim kamu yönetimindeki geçerli rasyonalite anlayışıyla kamu yönetiminin içselleştirdiği topluma hizmet sunma şeklini değiştirmekte, yeni bir örgüt kültürü paralelinde yeni davranış kalıpları oluşturulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Tarım toplumunda en önemli uğraş alanı olan tarım, devlete ekonomik anlamda güç veren tek olgudur. Bu olgu sanayi toplumuyla beraber yerini daha fazla mal ve hizmet üretme ve ihraç etmeye bırakmıştır. Sanayi toplumunda devlet yönetimi de Weber'in kendisine attığı hukuki rasyonel anlayış kapsamında geleneksel anlamını kazanmış, sadece siyasi liderlere hesap verme sorumluluğu altında mal ve hizmet sunumuna yönelmiştir.

Sanayi toplumu içinde devletin ve kamu yönetiminin toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamda ağırlıklı bir rol oynadığı böylece sorumluluklarının ve yetki alanının genişlediği görülmektedir. Sorumlulukları artırılmış, yaşamın her alanında etki ve varlık gösteren "Refah Devleti" olarak isimlendirilen bu devlet yapılanması, toplumsal yapıda her şeyi devletten bekleme yönünde bir bağımlılık kültürü oluşturmuştur. Devletin yaptığı geniş kamusal harcamalar, kamusal alanda yaşanan malî bunalım ve krizler devlet mekanizmasının

sorgulanması hakkında Keynesgil politikaların iflâs ettiği yönündeki kanıları güçlendirmiştir.

Keynesgil politikaların yerini neo-liberal politikalara bırakması sonucunda devletin küçültülmesi, düzenleyici, ultra-minimal bir devlet haline dönüştürülmesi yönünde politikalar izlemeyi amaçlayan yeni sağ görüş kamu yönetimi alanında giderek kendini daha fazla hissettirir olmuştur. Yeni sağ iktidarların kamu hizmetlerini özelleştirme, ihale etme, özel sektörle ortaklaşa yürütmesi yönündeki politikaları hem devleti küçültüp daha etkin kılmaya hem de vatandaşların kamu hizmetlerinin düşük kalitesinden ya da verimsizliğinden kaynaklanan genel memnuniyetsizliği gidermeyi amaçlamaktadır.

1980'lerden sonra devletin özel kesimdeki bir işletme mantığıyla yönetilmesi, devlet yönetiminde kalitenin sağlanması, devletin hizmet sunumunda özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de dikkate almasının gerekliliği, kamu yönetiminde verimli işletilemeyen ve kamusal vergi yükünün artırılmasına, devletin daha çok kamusal harcama yapmasına neden olan işletmelerin özel kesime satılması yönündeki özelleştirme politikaları geleneksel anlamda kamu yönetiminin artık yeni çağda kendine yer edinemeyeceği, yeni bir kamu yönetimi anlayışıyla beraber devleti daha etkin ve etkili kılmanın gerekliliğine işaret etmektedir. 1990'dan itibaren küreselleşme akımının etkisiyle oluşan tek kutuplu dünya düzeninde devletlerin etkinliğini sağlayan üretim faktörü de değişmiş, bilgi temelli, bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren, kamusal taleplere daha hızlı cevap verme yeteneğiyle donatılmış bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Küreselleşmeyle beraber devlet yönetimini biçimlendirecek yeni bir formatı temsil eden etkin bir devletin ancak tüm yönetim tarzlarının devlet yönetiminde ortak bir potada eritilmesi suretiyle işlevselliğini kazanacağı ileri sürülmektedir. Etkin devlet, devlet yönetimine girdi/çıktı ilişkisi bağlamında ekonomik rasyonalite ilkelerine göre yaklaşarak kamu yönetiminde verimliliği maksimize etmeyi sonuçta toplumsal refahı sağlamayı amaç edinen makro

anlamda uluslararası kuruluşlarca yönlendirilen yönetsel bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin gelişme kapasiteleri bugün yarattığı ekonomik katma değerlerle ölçülmekte, etkinlik devleti dönüştüren bir üslup olarak giderek önem kazanmaktadır. Etkinliğin işletmeciliğe ait bir kavram olarak kamu yönetiminde de devletin işleyişini belirleyici bir öge olması, kamusal alanla özel alan arasındaki keskin sınırların ortadan kalktığını, kamusal alanın kendi içinde özel sektör yönetim teknikleri aracılığıyla performansa dayalı bir potansiyel güç olmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış ile, kamunun daha kaliteli ve özel sektörle rekabet edebilecek tarzda kamu hizmetleri üretmesi ve vatandaş ve/veya müşteri tercihlerine uygun çıktı yönelimli çağdaş bir kamu yönetimi vizyonu yaratılmak istenmektedir. Devletin üretken kapasitesine vurgu yapılmakta, devlet çeşitli kamu işletmelerinde plan tasarlayan, politika belirleyen, denetim işlevini üstlenen, maksimize kâr sağlamaya odaklı katalizör bir holding olarak düşünülmektedir. Kamu yöneticilerinin de yeni devlet yapılanmasında kaynakları optimal bir biçimde kullanarak dağıtan ve kamu kurumlarını bir müteşebbis ruhuyla yöneten kişiler olması beklenmektedir.

Ulusal kamu yönetimlerinin büyüklüğünde, kapsamında, kullandığı kaynaklarda ve etkileme araçlarında daralma, yeni dönemin başlıca kamusal politikasını oluşturmaktadır. Bu daralma, “devletin küçültülmesi” ya da “kürek çeken değil, dümen tutan devlet” sloganları altında yürütülmekte ve çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir.

Özelleştirme programları devleti küçültürken, deregülasyon politikaları ile mevzuatın sadeleştirilerek süreçlerin basitleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte bazı hizmet kuruluşları özerkleştirilirken, aynı zamanda düzenleyici karar alma yetkisine sahip yeni özerk kuruluşlara ağırlık verilmek suretiyle devlet otoritesinde bir parçalanmaya gidilmektedir. Bu çerçevede, otoritenin özünde bir azaltma ile beraber, otorite kültüründen hizmet kültürüne doğru bir dönüşüm hedeflenerek, piramidal devlet örgütlenmesi yerine, esnek yapılı,

matriks türü bir örgütlenme ön plana çıkarılmaktadır. Kamu yönetiminde “hukuki rasyonellikten” “işletmeci rasyonelliğe” geçişi içeren bu dönüşümle, kamusal hizmet sunumunda ekonomi, verimlilik ve etkinlik faktörleri önem kazanırken, performans yönetimine paralel olarak, kamusal denetimde de performans kriterleri temel alınmaktadır.

Bir yerde devletin yeniden dizayn edilmesi sonucunu doğuran bu gelişmelerin en önemli unsurunu ise, kamu yönetiminin demokratikleştirilmesi oluşturmaktadır. Şeffaflık, bilgi edinme hakkı, katılım gibi demokratik yönetimin temel değerlerinin hayata geçirilmesi ve güçlendirilmesi, günümüzde hemen her devletin, kuruluş ya da örgütün öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır.

Çağdaş uygarlıklar olarak nitelendirilebilecek ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin tamamının bilgi toplumu ülkeleri olduğu görülecektir. Şu halde bilgi toplumu olmak çağdaş uygarlıkları yakalamanın ilk adımı olarak görülebilir.

Bilgi toplumu olabilmek ise zaman zaman sanıldığı gibi sadece bilgisayar ve kullanıcı sayısını artırmak demek değildir. Çağdaş değerlere sahip çıkmak, akılcılık, bilimsellik, planlı ve programlı hareket etmek bilgi toplumu olmanın önde gelen özelliklerindendir. Diğer yandan bilgi toplumu olmaya çalışırken, geleceğin toplumu da göz ardı edilmemelidir. Şüphesiz geleceğin toplumunu şekillendiren önemli şeyler yine bilim, teknoloji ve çağdaş değerler olacaktır

E-Türkiye olabilmek için sırasıyla e-birey, e-ticaret, e-memur, e-kurum, e-devletin oluşturulması gereklidir. E-devlet olmadan e-Türkiye’den söz etmek, e-memur olmadan e-devletten söz etmek mümkün değildir. Bu bileşenlerin temelinde e-birey bulunmaktadır. İnternette var olabilmenin yolu, e-birey olmaktan geçmektedir. E-birey, inisiyatif kullanan araştırmacı, katılımcı, iletişim becerisi olan sorumluluk sahibi ve gündemi belirleme yeteneğine sahip bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım ışığında vatandaşlardan daha önce, kamu yönetim sistemimiz içinde henüz “e-birey”

olamamış bürokratlar, üniversitelerimizde de henüz e-birey olamamış öğretim üyelerinin bulunduğu unutulmamalıdır. Çoğunun odasında bilgisayar bulunmakta ama kullanılmamaktadır. E-memur, e-devlet bileşenleri bu durumda nasıl gerçekleşecektir? Tam da bu noktada e-Türkiye hedefine ulaşmada öncelikli sorun, kaynaktan çok liderlik ve vizyon sorunu olarak belirmektedir. Avrupa ile bütünleşmek isteyen çağdaş Türkiye'ye yakışmayan bu manzaranın e-Avrupa girişimi ile 2003 yılı sonunda değişeceği taahhüt edilmiştir. Ancak bu taahhüt, yöneticiler tarafından gereği gibi anlaşılamamış ve anlatılamamıştır.

Halka en yakın hizmet birimi olan ve bir demokrasi okulu olarak çalışan yerel yönetimlerin İnternete ve e-devlet olgusuna bakışı ve attığı adımlar ülkemizde e-devlet hareketinin geleceğini büyük ölçüde etkileyecektir. Bu nedenle hem merkezi hükümetin, hem de özel şirketlerle sivil toplum örgütlerinin yerel yönetimlere bu konuda ellerinden gelen desteği vermeleri yerinde bir davranış olur.

Hukuk küreselleşmeden en fazla etkilenen alanlardan biridir. Aslında, bu süreçte hukuku sırf etkilenen bir alan olarak görmek önümüzdeki gerçekliği tam olarak kavramamıza yetmez. Hukuk, aynı zamanda, ekonomi ve teknoloji ile birlikte, küreselleşme sürecinin önde gelen taşıyıcılarından da biridir.

Küreselleşmenin hukuk üzerindeki etkisi en başta "evrensel normlar" fikrinin yerleşmesiyle birlikte "hukukun üstünlüğü"nün küresele bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Bu süreçte bütün uluslar evrensel diye anılan norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmekte, hatta benimsemeye zorlanmaktadır. Aslında, evrensel standartlardan söz etmeye başlanıldığında hukukta küreselleşme başlamış olmaktadır. Çünkü bu, hukukun geleneksel olarak yerel-ulusal düzeyde kavranışını değiştirebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bütün toplumların hangi nedenle olursa olsun ortak standartlara doğru yönelmelerinin kendisinin küreselleşmenin bir işareti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hukukta evrensel normlara uymanın ulus devletler için bir zorunluluk haline gelmesinin egemenlik, self-determinasyon ve demokrasi ile ilgili yansımaları vardır. Küreselleşmenin karakteristik yönlerinden birisi, yukarıda işaret edildiği gibi, onun ulus devletin otoritesine yönelik ciddi tehditler içermesidir. Her şeyden önce, bugün artık egemenliğe ilişkin geleneksel anlayışı aynen koruyarak küresel düzenin gereklerine uymaya imkân bulunmamaktadır. Bu çerçevede, evrensel normlara uyma zorunluluğu ulusal otoriteleri uluslararası kuruluşlar ve mekanizmalara daha bağımlı hale getirmekte, yani tam bağımsızlık yerini kısmi bağımsızlığa, tam egemenlik yerini kayıtlı egemenliğe bırakmaktadır. Ve bu durum daha az ölçüde olmakla beraber, büyük devletler için de geçerlidir. Buna bağlı olarak, uluslar artık kendi kaderlerini tayin konusunda da tam yetkili olmaktan çıkmışlardır. Birçok iç ve dış meselede küresel toplumun bağlayıcı norm ve standartlarını kabul etmek zorunda kalan bir ulusun kendi kaderine tek başına hâkim olduğu elbette söylenemez.

Öte yandan, evrensel norm veya standartların dünya yüzeyinde etkili hale gelmeye başlaması hukukun üstünlüğü ilkesine küresel bir boyut kazandırmaktadır. Bu düşünce hukukî küreselleşmeyi zorlayabilecek bir dinamiktir. Keza, insani hukukun ve bu çerçevede insan hakları hukukunun bağlayıcılığını sağlayan mekanizmalar da bu gelişmeye katkıda bulunabilecek diğer bir önemli etken olarak ortadadır. Bu çerçevede, ulusal egemenlik ve "iç-işlerine karışmama" ilkelerinin zayıflaması uluslarüstü güç veya otoritelerin bunlardan doğacak boşluğu doldurmaya elverişli bir durum sağlamaktadır.

Uluslararası hukuk alanında devletler dışında bireyler ve sivil örgütler şeklindeki yeni öznelerin ortaya çıkması ve bunların bazılarının uluslararası toplum tarafından tanınması küreselleşmenin başka bir yönüne işaret etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte uluslar arası alanda yeni bir hukuk türü, "uluslarüstü hukuk", belirmeye başlamıştır. Bunun tipik örneğini oluşturan Avrupa Birliği'nde, egemenliğin temel bir siyasi kavram olarak zayıflamasının

işaretleri yaşanmaktadır. Uluslarüstü hukuk Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer alan bir "ortak hukuk" olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni oluşan hukuk nitelik itibarıyla geleneksel uluslar arası hukuktan farklıdır. Geleneksel anlayıştan farklı olarak bireyler doğrudan doğruya uluslarüstü hukukun özneleri durumundadırlar, bu hukuk kişilere haklar ve yükümlülükler yükler. Bunun sonucunda Avrupa'da kişiler iki ayrı hukuk düzeninin ve iki ayrı vatandaşlığın özneleri haline gelmişlerdir, bir üye ülkenin vatandaşı aynı zamanda "Avrupa vatandaşı"dır. Ayrıca, ulusal hukuk düzenlemeleriyle çatışması halinde AB hukuku öncelikle uygulanır.

Bu bölgesel karakterli "uluslarüstüleşme" yanında, hukukun konu bakımından küreselleşmekte olduğu bir alan da "insani müdahale" ve "insan hakları hukuku" şeklinde ortaya çıkan insani hukuktur. Hukuk açısından, küreselleşmeyi tahrik eden nedenlerin bir kısmı Birleşmiş Milletler örgütü çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler özellikle "soğuk savaş"ın sona ermesinden sonra ulus devletlerin içindeki uyuşmazlıklara "insani müdahale" amacıyla daha fazla karışmaya başlamıştır.

İnsani müdahalenin münhasıran BM düzeyinde söz konusu olmasına karşılık, "insan hakları hukuku"nun doğması hem BM düzenlemeleri bakımından hem de daha yoğun olarak Avrupa çapında belirginleşmektedir. Küreselleşme insan haklarına saygıyı ulusal devletlerin birer iç sorunu olmaktan çıkararak küresel toplumun ilgi alanına sokmuştur. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslar arası belgelere imza attıkları için değil, fakat aynı zamanda küresel toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmek için de kendi ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygı göstermek zorundadırlar. Biraz iyimser bir yorumla, insan haklarına saygı ve demokrasinin küresel ahlakın baş standardı haline geldiği söylenebilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, Avrupa halklarının -insan onuru, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, hoşgörü, geniş fikirlilik ve demokrasi gibi- ortak değerlerini göz önünde tutarak ve insan haklarına genişlik ve derinlik

kazandıracak bir şekilde yorumlamak suretiyle, Avrupa Mahkemesi insan hakları hukukunun sadece Avrupa'da değil, bütün dünyada ana referansı haline gelmeyi başarmıştır. Bunda asıl belirleyici etken, Mahkeme kararlarının akit taraflar için bağlayıcı olmasıdır.

Nihayet, küreselleşme aynı zamanda ulusal hukuk düzenlerini bazı stratejik alanlarda birbirine de yaklaştırıyor, hatta yeknesak hale getirmektedir. Dünya ölçeğinde geçerli olmak üzere akdedilen birçok anlaşma ve sözleşme ulus devletlerin çeşitli konularda hukuki düzenlemelerini uyumlu hale getirmeleri sürecini de başlatmıştır. Nitekim uluslar arası bankacılık, para aklama, internet yoluyla haberleşme, ticaret, uluslar arası şirketler ve telif hakları konularıyla ilgili pek çok uluslar arası norma uygun olarak devletler iç hukuklarını gözden geçirmekte ve benzer standartları uygulamaya koymaktadırlar. Bunların özelliği hepsinin de geleneksel anlamda özel hukuk ilişkileri alanına girmesidir. Bu demektir ki, küreselleşme süreci, uluslar arası kamu hukuku yanında ulusal ve uluslar arası özel hukuku da yeniden biçimlendirmektedir.

Küreselleşme ile ortaya çıkan sorunlar sebebiyle ve küreselleşmeyi ulus çıkarları yanında kanallı edememe sebebiyle küreselleşme karşıtı bir davranış sergileme ve gelişmelere izleyici kalmak, kimlik ve bütünlüğün yitirilmesine sebep olacağı gibi bitmez tükenmez, kısır tartışmalara da sebep olacaktır. Binaenaleyh, küreselleşme içerisinde kalarak onu yönlendirmeye çalışmak, yani küreselleşmenin ekonomik ve sosyal kazanç ve tehditlerine karşı önlem almak en akli ve en uygulanabilir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki küreselleşme önüne geçilmez bir süreç ise toplumsal alanda meydana çıkan olumsuzluklar nasıl engellenmelidir?

Öncelikle küreselleşmenin önüne geçilmez bir süreç olduğunun tespiti, küresel toplumun, eşitsizlikleri, ümitsizlikleri ve dışlanmayı bir kader olarak kabul etmesi anlamına gelmemektedir. Vurgulanması gereken

küreselleşmenin olumsuz sonuçlarının bu sürecin bütünüyle reddedilmesini gerektirmediğidir. İnsanoğlunun toplum hayatının ekonomik verimlilikten başka öncelikleri ve istekleri vardır. Bugün önemli olan küreselleşme sürecinin meydana getirdiği imkânlardan fayda sağlamak kadar, zararlardan korunmasını da öğrenmektir. Bu sürecin getirilerinden daha büyük insan topluluklarının faydalanmasını sağlayabilmek, öncelikle ekonomik küreselleşmenin zararlarından korunmasını bilmekle başlamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme süreci merkezinde insan unsuru olan bir olgu olarak kabul edildiğinde ve bu doğrultuda değerlendirildiğinde yeni çağda insanlığa yeni ufuklar kazandıracaktır.

Küreselleşmenin bir yönü, iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelerin, emek ve sermayenin daha akışkan ve daha esnek hale gelmesinin, iktisadi örgütlenmenin ulusal sınırları aşan boyutlar kazanmasının ve ulusal var oluşun rekabetçi bir dünya sistemi içinde sürdürülmesinin devletler bakımından ortaya çıkardığı zorunluluklarla ilgilidir. Bu yönüyle küreselleşme neredeyse "doğal" bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır ve dolayısıyla küreselleşmeye karşı direnmek hiçbir ulusal otorite için mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı Türkiye'nin yeni dünyada sadece var kalabilmek için değil, varlığını saygın ve müreffeh bir toplum olarak sürdürebilmek ve küresel sahnede ciddiye alınır bir aktör haline gelebilmek için de küreselleşmenin bu zorunluluklarına cevap verebilecek şekilde kendisini gözden geçirmeye ve düzeltmeye çalışmaktan başka bir yolu yoktur.

Bütün güç unsurları, coğrafi platform ve veriler politikalara yön çizmektedir. Bu sebeple bunu yaparken, bugünkü ve gelecekteki güç ve amaç ilişkisini –politik düzeyde– fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceleyen jeopolitik biliminden tam anlamıyla istifade etmek ülkemizin konumu gereği yerinde olacaktır.

Yeni çağın pek çok özellikleri artık net olarak ortadadır. Bunların önemli bir kısmını tüm yanlarıyla kendi toplumumuzda yaşıyoruz. Önceki

çağlarda olduğu gibi, bu çağda da ellerindeki araçlarını iyi kullananlar tarihi yazacaklardır. Çok hızlı seyreden teknolojik ve sosyal değişimler yakın gelecek konusunda bile doğru tahminlere imkân vermemektedir. Ancak, diğer çağlarda bulunmayan önemli bir fark, bilgiye daha kolay ulaşan ferdin, hatta toplumun giderek kendine yeterli bir hale gelmesidir. Bu nedenle, yukarıda bahsedilen tüm problemlere rağmen, geleceğin aydınlık olacağı kanaatindeyiz.

Yapılması gereken, ikinci küreselleşme dalgasını²⁷⁶ kavrayamayıp ıskalayan Türkiye'nin aynı hatayı tekrarlamasına izin vermemektir. "Çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak" biçimindeki Cumhuriyetin kurucu iradesi zaten dinamik bir hedef olarak bunu gerektirmez mi?

²⁷⁶ Batıda yaşanan ve ikinci Rönesans olarak da adlandırılabilen sanayi devrimi kastedilmektedir. Bu konu tezin 2.2 bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

ADAMS, Roy J. “Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri Sistemlerinin Dönüşümü”, Çev. Toker DERELİ, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, **IV. Ulusal Endüstri ilişkileri Kongresi**, Ankara: Kamu-İş Yayını, 1995.

AKARSLAN, Mediha. **Türkiye’de ve Dünya’da Özelleştirmelerin Analizi**, Ankara: Sistem Yayıncılık, 1997.

AKINCI, Ziya. **Milletlerarası Tahkim**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2003.

AKTAN, Coşkun Can ve Mehtap TUNÇ. "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, (Ocak-Şubat 1998), 118-134.

AKTAN, Coşkun Can. **Değişim Çağında Yönetim**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2003.

AKTAN, Coşkun Can. **Değişim ve Yeni Global Yönetim**, İstanbul: MESS Yayınları, 1997.

AL, Hazma. Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Doktora Tezi, Sakarya; Sakarya Üniversitesi, 2002.

Alan Gahtan’s Cyberlaw Encyclopedia, www.gahtan.com.

ALPTÜRK, Ercan. “İnternet ve Etkin Devlet”, www.ceterisparibus.net, 2004.

Anayasa Yargısı, Cilt:20, (2003),

Anayasa Yargısı, Cilt 21, (2004).

Anayasa Yargısı, Cilt 22, (2005).

ANIK, Cengiz. **Yarınki Siyaset**, Ankara: Alternatif Yayınları, 2003.

ARDIÇ, Kadir. “Kamu Yönetiminde Sürekli Gelişme Aracı Olarak Toplam Kalite Yönetimi ve Uygulama Aşamaları”, **Kamu Yönetimi**, Ed: A. YILMAZ, M. ÖKMEN, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

ARSAVA, Ayşe Füsün. “Egemenlik Haklarının Devrine Getirilen Sınrlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt: 3/2 , (2001), 1-10.

ARSAVA, Ayşe Füsün. “Geleceğin Avrupa Birliği Üyesi Olarak Türkiye, Egemenlik Haklarının Devri Sorunu”, **Türkiye’de Anayasa Reformu Prensipler ve Sonuçlar**, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 2001.

ARSAVA, Ayşe Füsün. **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, Ankara: SBF Yayını, no. 545, 1985.

ARSLAN, Zühtü. “Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı”, **Doğu Batı**, Sayı 13, (2000-2001), 65-86.

ATAÖV, Türkkaya. “Genel Olarak Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları”, **Türklerde İnsanî Değerler Ve İnsan Hakları**, 3. Kitap, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, Ocak 1993.

AUGUSTE, Byron G. “What’s So New About Globalization?”, **New Perspectives Quarterly** , (Winter, 1998), 23-31.

Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, Nisan 2004.

AYATA, Sencer. “Toplumbilim Açısından Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

AYDIN, Mustafa. “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, **Middle Eastern Studies**, (January, 1999), 152-186.

BAILEY, Robert. “Özelleştirme Kavramının Doğru ve Yanlış Kullanımları”, Çev. Aytaç EKER, www.canaktan.org

BAL, İdris ve Ayfer SELAMOĞLU: “Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge”, **Demokrasi Platformu**, sayı 1, (Kış 2005), 114-141.

BAŞTÜRK, Şenol. “Bir Olgı Olarak Küreselleşme”, **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan kaynakları Dergisi**, cilt 3, sayı 2, (2001).

BATUM, Süheyl. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul: İÜHF Yayınları, 1993.

BAYRAKTUTAN, Yusuf. “Dünya da Özelleştirme”, **Özelleştirme: Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Der: Yusuf. BAYRAKTUTAN, Ankara: Liberte Yay. 2003.

BAYTAN, İlhan. **Özelleştirme**, Ankara: TRT Basın ve Yayın Müdürlüğü, 1999.

BECK, Ulrich. **Risk Society: Towards a New Modernity**, London: Sage Press, 1992.

BENNET, James. “Yeni Bilgi Teknolojisi ve Refah: Değişen İş Dünyası”, Çev. Cahit GÜRAN, **Liberal Düşünce**, Sayı: 9, (Kış 1998), 92.

BENOİST, Alain De. “Confronting Globalisation”, **Telos**, Issue 108, (Summer 1996), 117-138.

BERGER, Peter L. “Four Faces of Global Culture”, **National Interest**, Issue 49, (Fall 1997), 23-29.

<http://bss.sfsu.edu/fischer/IR%20305/Readings/four.htm>

BERİŞ, Hamit Emrah. Egemenliğin Dönüşümü:Tarihsel ve Siyasal Açıdan Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı, Ankara üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Kamu yönetimi ve siyaset bilimi anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2004.

BM. BM Küresel Yönetim Komisyonu: **Küresel Komşuluk**, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996.

BORATAV, Korkut. “Ekonomi ve Küreselleşme”, **Küreselleşme Hikayesi**, Der. Işın Kansu, Ankara: Dost Yayınları, 1995.

BOZKURT, Kutluhan. “Avrupa Topluluğu’nun – Birliğinin Oluşumu ve Gelişim Sürecinde Hukuk Eksenini”, **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Yıl 1, Sayı 3, s 20.

BOZKURT, Veysel. “Küreselleşme: Kavram, Gelişim, Yaklaşımlar”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, İstanbul: Alfa Yayınevi, 2000.

BROWN, Mary ve Jeffrey L. BRUDNEY: Achieving Advanced Electronic Government Services: An Examination of Obstacles and Implications from and International Perspective, 2001, 6. Ulusal Kamu Yönetimi Araştırma Konferansı’nda sunulan bu makaleye www.spea.indiana.edu/NPMRC6 adresinde erişilmiştir.

BRZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

CANBOLAT, İbrahim. **Avrupa Birliği**, Uluslararası Bir Sitemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

CENGİZBAY, Kadir. “İnsanın Can Düşmanı Küreselleşme”, **Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler**, Editör Bilal KARABULUT, İstanbul: Alfa, 2003.

CHRISTENSEN, Tom ve Per LEGREID: “Tom CHRISTENSEN, ve Per LEGREID: “Yeni Kamu Yönetimi - Demokrasi İlişkisi ”, Çev. M. Akif ÖZER, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 52, (Ocak-Mart 2004), 135-166.

Clark KERR: **The Future of Industrial Societies**, Harvard University Press, 1983..

CLEMENTE, Peter. **The State of the Net: The New Frontier**. New York: McGraw-Hill, 1998.

COŞKUN, A.V. “İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm”, <http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/ihvr.htm>.

COŞKUN, Selim. “Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003, 47.

ÇAVUŞOĞLU, Naz. **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, İstanbul: Bilim Yayınları, 1999.

ÇEÇEN, Anıl. **İnsan Hakları**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 2000.

ÇEVİK, Abdülkadir. “Küreselleşme ve Kimlik”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 8, sayı 4, (Kış 2002), 216-226.

ÇEVİK, Hasan. **Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2001.

ÇİFTÇİ, Murat. AB’nin Genişleme Sürecinde Aday Ülkelerin Uyum Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2003.

DAĞI, İhsan. **İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye**, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2000.

DARENDELİ, Abdulvahap. “İnsan Hakları Açısından İşkence Yasağı ve İşkencenin Önlenmesi”, **Adalet Dergisi**, (1999), 52

DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik**, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

DEMİR, Osman. “Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri”, **Özelleştirme: Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Der: Yusuf. BAYRAKTUTAN, Ankara: Liberte Yay. 2003.

DEMİRBAŞ, Tolga. “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”, [isgucdergi.org](http://www.isgucdergi.org). cilt 4, sayı 2, (2002).
<http://www.isgucdergi.org/index.php?arc=arct.php>

DEMİREL, Demokaan. “Kamusal Retorikte Moda Trend: Yeni Kamu Yönetimi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 58, (Temmuz-Eylül 2005), 117.

DEMİREL, Demokaan. “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet”, **Sayıştay Dergisi**, sayı 60, (Ocak-Mart 2006) 114.

DİNÇER, Ömer ve Cevdet YILMAZ: **Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim I**, Ankara: T.C. Başbakanlık, 2003.

DOĞAN, İzzettin. **Türk Anayasa Düzeninin Avrupa Toplulukları Hukuk Düzeniyle Bütünleşmesi Sorunu**, İstanbul, Hukuk Fakültesi Yayını, Fakülteler Matbaası, 1979.

DPT, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye**, (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yıllık Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Ankara: DPT, 1995.

DPT, **Küreselleşme**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT Yay, 2000.

DPT: **Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu**, Alt Çalışma Grubu Raporu, Kitap 3, Ankara: DPT, 2005.

DRUCKER, Peter F. **The Age of Discontinuit**, New York: Harper & Row, 1969.

EĞİLMEZ, Mahfi. “Küreselleşme karşıtları”, **Radikal Gazetesi**, (9 Eylül 2000).

EMEK, Uğur. “Demokratik Yönetimlerde Bağımsız Kurumların Meşruiyeti Üzerine”, **Demokrasi Platformu**, Sayı 2, (Bahar 2005), 185-195.

ERDÜMLÜ, Güngör. **Belediyelerde Performans Ölçülmesi**, Ankara: DPT Yayınları, 1996.

ERDUT, Zeki. **Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi**, İzmir, TÜHİS Yayını, 1998.

ERYILMAZ, Bilâl. **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam Matbaası, 2001.

ERYILMAZ, Bilâl: **Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

ESER, Uğur. “Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt.6, No.17, (1995), 5-20.

European Union. European Governance: A White Paper, Commissions of the European Communities, Brussels: 25.7.2001 (http://europa.eu.int/comm/governance/index_en.html).

FERKISS, Victor. “Globalization: Myth, reality, Problems”, America, Cilt 182, Sayı 5, (2000), 11.

<http://www.americamagazine.org/gettext.cfm?articleTypeID=1&textID=542&issueID=276>

FIELEKE, Norman S. “The Uruguay Round Of Trade Negotiations: An Overview”, New England Economic Review, (May/June, 1995), 3-15. http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m3937/is_1995_May-June/ai_17357394/pg_1

FRIEDMAN, Thomas. **The Lexus and the Olive Tree**, First Anchor Books, April 2000.

GERBIER, Bernard. “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-ekonomik Emperyalizm”, **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?: Piyasa Efsanesinin Çöküşü**, Der. Fikret BAŞKAYA, Ankara: Ütopya Yayınları, 1999.

GIDDENS, Anthony. “Küreselleşmenin İkilemleri”, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, Sayı 12, (1999), 56.

GIDDENS, Anthony. **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman AKINHAY, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

GIDDENS, Anthony. **Modernliğin sonuçları**, Çev. Ersin KUŞDİL, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

GIDDENS, Anthony. **Sosyoloji**, Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.

GÖKBUNAR, Ramazan ve Halit YANIKKAYA. **Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme**, Ankara: Odak Yayınları, 2004.

GÖKER, Aykut. “Küreselleşme Sürecinde Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası; Niçin Ulusal?”, **Toplum ve Bilim**, No.77, (Yaz 1998), 177.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz ve Şeref GÖZÜBÜYÜK. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.

GÖYMEN, Korel. “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinmeler, Önergeler, Yönelimler ”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 2, (2000), 6.

GÖZLÜĞİL, Said Vakkas. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi**, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık, 1999.

GÜLER, Ayman. “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, Sayı 9, (Kış-Bahar, 2003), 93-116.

GÜNDÜZ, Aslan. “İnsan Hakları ile İlgili Uluslararası Sözleşmelerin Kurduğu Denetim Organları Kararlarının Hukukumıza Etkileri”, **İnsan Hakları ve Yargı**, Ankara: Adalet Bakanlığı, Eğitim Dairesi Başkanlığı yayını, 1998.

GÜNEY, Çetin. “AB’ye Girişin Bedeli: Türkiye Örneğinde Ulus Devletin Kuruluş İlkelerinin Sorgulanması”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, (Ağustos 2001), 63-67.

GÜRİZ, Adnan. **Hukuk Felsefesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992.

GÜVENÇ, Nazım. **Küreselleşme ve Türkiye**, İstanbul: BDS Yayınları, 1998.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki. **Mutlak Monarşilerden günümüze Egemenlik Kavramı: Doğumu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesine Dönüşümü**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.

HALİS, Muhsin ve Mehmet TEKİNKUŞ: “Kamuda Performans Yönetimi”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2003.

HALL, Stuart. “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, Çev. Hakan TUNCER; **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-sistemi**, Der. Anthony D. KING, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

HARDT, Michael ve Antonio NEGRI; **İmparatorluk**, Çev. Abdullah YILMAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan. “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasasına Göre Egemenlik”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (2003), http://www.e-sosder.org/dergi/5MHKMOGLU_AB_6.doc

HELD, David; Anthony MCGREW; David GOLDBLATT; Jonathan PERRATON: **Global Transformations: Politics, Economics and Cultures**, Chambridge: Polity Press, 1999.

HIRST, Paul ve Grahame THOMPSON: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla ERDEM ve Elif YÜCEL, Ankara: Dost Kitabevi, 1998.

<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/fix98/anket98.htm>

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/incem/e-devlet.pdf>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.doc>

<http://kurul.ubak.gov.tr>

<http://siyaset.bilkent.edu.tr/kamunet/>

<http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/organizasyon/btyk/>

<http://www.abgs.gov.tr/>

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2005/K2005-14.htm>

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/mevzuat.asp>

http://www.bilgitoplumu.gov.tr/mevzuat/2003_48_eDTr.pdf

http://www.btnet.com.tr/haber.phtml?yazi_id=525000257&kategori_id=7

http://www.ecmi.de/download/working_paper_5.pdf.

<http://www.edevlet.net/eAvrupa.htm>.

<http://www.edevletplatformu.org>

http://www.gelirler.gov.tr/gelir_2nsf/faalrap_1999_uygc?Open+Page

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihmtr/aihmturkiye.htm>

<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar.durumu?kanun_no=5070

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar.sorgu_baslangic

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html>

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5227.html>

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5302.html>

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5355.html>

<http://www.tesev.org.tr/etkinlik/VetorRaporTESEV.doc>

<http://www.tuena.tubitak.gov.tr>

<http://www.tuena.tubitak.gov.tr/rapor/cbelgeleri.html>

<http://www.unesco.org/most/lnngo6.htm>

<http://www.uyap.adalet.gov.tr/genelbilgi/genel.html>

HUNTINGTON, Samuel P. **Medeniyetler Çatışması**, 9. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 2005.

HUNTINGTON, Samuel P. **Üçüncü Dalga**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1993.

IŞIKLI, Alpaslan. "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", **Küreselleşme Hikayesi**, Der. Işın KANSU, Ankara: Dost Yayınları, 1995.

İMREN, Arzu. **Türkiye’de Özelleştirme**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.

İNCE, Murat. **Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar**, Ankara: DPT, 2001.

KAHRAMAN, Hasan Bülent ; E. Fuat KEYMAN; Yaşar SARIBAY: **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı (WALD) Yayını, 1999.

KALAYCIOĞLU, Ersin. **Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim, Birleşmiş Milletler ve Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu**, Tema II, 2002.

KAPANI, Münci. **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

KARAKAŞ, Işıl. “Avrupa Birliğinde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı”, **Avrupa Birliği Hukuku, Avrupa Birliği Hukuku Semineri**, İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu, 2002.

KARAKOYUNLU, Erdoğan. “Değişim ve Değişim Karşısında Sendikacılık, Sendikacılıkta Yeni Arayışlar”, **Mercek**, Yıl 1, Sayı 2, (1996), 97.

KELLERMAN, Alfred. “AB’ne Entegrasyon Sürecinin Anayasal Boyutları”, **AB’ne katılımın Yeni Üye Devletlerin ve Aday Devletlerin Ulusal Hukuk Düzenlerine Etkisi Semineri**, (11-12 Aralık 2004, Adalet Bakanlığı, Türk Parlamenterler Birliği ve Asser Enstitüsü Seminer Kitapçığı), 49-51.

KERR, Clark; John DUNLOP; Frederick HARBİSON; Charles MYERS: **Industrialism and Industrial Man: The Problems of Labor and Management in Economic Growth**, London: Penguin Books, 1973.

KOCACIK, Faruk. “Bilgi toplumu ve Türkiye”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 27 No:1, (Mayıs 2003) 3-4.

KOÇEL, Tamer. **İşletme Yöneticiliği**, İstanbul: Beta Yayınları, 1999.

KONGAR, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998.

KONGAR, Emre. **Küresel Terör ve Türkiye**, (Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

KOOIMAN, Ian. "Socio-Political Governance", **Modern Governance: New Government-Society Interactions**, Ed. Ian KOOIMAN, London: Sage Publications, 1993.

KÖMEÇOĞLU, Uğur. "Küreselleşme, Modernleşme ve Modernlik", **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18 (Şubat, Mart, Nisan 2002), 20.

KUBALI, Derya. "Performans Denetimi", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, (Ankara: Mart 1999), 39.

KUBAN, Baha ve Semih İŞEVİ: "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Demokrasi: Enformasyon Çağında Yetişkinler için Masallar", **Türkiye Kütüphanecilik Derneği '21.Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu' Sempozyumu**, Nisan 2001, <http://www.inovasyon.org/pdf/bkantakya.pdf>

KUÇURADI, İoanna. **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996.

KURBAN, Dilek. "Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye", **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, (Kış 2005), 207-229.

KURUBAŞ, Erol. **Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Uygulamaları**, Ankara, Asil Yayınları, 2004.

KYMLICKA, Will. **Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Çev. Abdullah YILMAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

LASZLO, Ervin. **Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek. Küçülen Dünyanın Yeniden Biçimlenişi**, Çev. İbrahim CANBOLAT, Ankara: Nobel Yayınları, 2004.

LEE, Eddy. "Globalization and Employment: Is Anxiety Justified?", **International Labour Review**, Volume 135, Issue 5, (1996), <http://www.globalpolicy.org/soecon/inequal/elee.htm>

MAHMUTOĞULLARI, Haluk. “İnsan Hakları Kavramının Felsefi Yönden Tahlili”, **Adalet Dergisi**, Sayı 9, (2001),50.

Malinveni, Giorgio. “The draft Convention for the Protection of Minorities: The Proposal of the European Commission democracy through Law”, 12 HRLJ,1991.

MANİSALI, Erol. **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı, Türkiye-Avrupa İlişkileri**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2001.

MARSHALL, Thomas H. **Class, Citizenship, and Social Development**, Westport, Greenwood Press, 1973

MAZUR, Jay. “Labor’s New Internationalism”, **Foreign Affairs**, Volume 79, Issue 1, (2000), 79-93.

MCGREW, Anthony G. **“A Global Society?”**, **Modernity and Its Futures**, Chambridge: Polity Publications, 1999.

MEANS, Grady ve David SCHNEİDER. **Meta-Capitalism: The E-Business Revolution and the Design of 21st Century Companies and Markets**. New York: John Wiley and Sons Inc. 2000.

NADAROĞLU, Halil. **Mahalli İdareler**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1994.

NEBİOĞLU, Hüsamettin. **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, Ankara: DPT, 1997.

NIGEL, Haris. **“Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme”**, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Editör Prendergast RENE ve Frances STEWART, Çev. İdil ESER, İstanbul: Yapı Kredi Yay, 1995.

NOHUTÇU, Ahmet. “Sürdürülebilir Kamu Yönetimi Kalitesi İçin Toplam Kalite Yönetimi, Performans Yönetimi Sorun Alanları, Uygulamalar ve Türk Kamu Yönetimine Uyarlanması”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

NOHUTÇU, Ahmet. Evolution of Public Policymaking within the Dynamics of Governance in the Field of Tourism: A Turkish Case, ODTÜ Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

OECD: Flagship Report “The E-Government Imperative”, 2003.

ORAN, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000.

ÖĞÜT, Adem. **Bilgi Çağında Yönetim**, Ankara: Nobel Basımevi, 2003.

ÖZDAĞ, Ümit. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Jeopolitik İnceleme**, Ankara: ASAM, 2002.

ÖZER, M. Akif. “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 59 (Ekim-Aralık 2005), 3-59.

ÖZER, M. Akif. “Kamu Yönetiminde Geleceğe Dair Düşünceler”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 57, (Nisan-Haziran 2005), 75.

ÖZKAN, Gürsel. “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1-2, (2002), 57-59.

PAZARCI, Hüseyin. “Avrupa Topluluğu Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni”, **Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye'nin Uyumu Semineri**, T. Ekonomi Bankası, İTÜ, 2. Baskı, Mozaik, 1990.

Report on the 1998 Annual Meeting of the World Economic Forum: The view from Davos. World Economic Forum, 1998.

Resmi Gazete, 11.12.2003, no:25313

ROBERTSON, Ronald. **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev. Yolsal ÜMİT, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

SAĞSAN, Mustafa. “E-Devlet: Toplulukların Yeni Umut Işığı mı?” **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, Cilt: 2, Sayı: 19, (Kasım 2001), 97.

SALHA, Samir. “Yeni Dünya Düzeninde Egemenlik Kavramı ve Milletlerarası Teşkilatlar”, **Yargıtaç Dergisi**. cilt 19/4, (Ekim 1993), 457-473.

SARAÇOĞLU, Fatih. “Vergilendirme yetkisi ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5/3, (2003), 1-23.

SARIBAY, Ali Yaşar. “Küreselleşme, Uluslaşma ve İslam”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Der. Fuat KEYMAN, A.Yaşar SARIBAY, Konya: Vadi Yayınları, 1998.

SARTORI, Giovanni. **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU ve Mehmet TURHAN, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.

SAVAS, E.S. **Özelleştirmenin Gerekçeleri**, Çev. Aytaç EKER, www.canaktan.org,

SAYGILIOĞLU, Nevzat ve Selçuk ARI: **Etkin Devlet**, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003.

SCHAAN, Aleksandr Solzhenitsyn. “Uluslararası Felsefe Akademisindeki konuşması”. **New Perspectives Quarterly** (NPQ) (Summer, 1996).

SELÇUK, Sami. “Türkiye İçin Yeni Bir Anayasa Zorunludur”, **Demokrasi Platformu**, Sayı 1, (Kış 2005), s 1-7.

SELÇUKARSLAN, Sedat. Avrupa Topluluğu Hukuku karşısında T.C. 1982 Anayasası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

SMITH, Brendan ve Jeremy BRECHER: “What’s Next in the Debate on Globalization”, **Advertising Age**, Volume 71, Issue 12, (2000), 52.

SOFUOĞLU, Cem Murat. “Avrupa Birliğinin Kuruluşu Amacı ve Egemenlik Yetkilerinin Devri”, **İstanbul Barosu Dergisi**, sayı 3, (Eylül 2000), 805-810.

SONGUR, Mehmet. **Mahalli İdarelerde Performans Ölçümü**, Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1995.

STANDING, Guy. "Globalization; Labour Flexibility and Insecurity: The Era of Market Regulation", **European Journal of Industrial Relations**, Volume 3, Issue 1, (1997), 7-37.

STIGLITZ, Joseph E. **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu TAŞÇIOĞLU-Deniz VURAL, İstanbul: Plan B Yayınları, 2002.

SUIÇMEZ, Halit. "Verimlilik ve Etkinlik Terimleri (Tarihsel Bakış)" **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 233, Cilt XXVI (Ankara: Mayıs – Haziran 2002), 174.

ŞENGÜL, Tarık. "Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi", **Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı**, Der. E. Ahmet Tonak, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

TANÖR, Bülent. **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, İstanbul: BDS Yayınları, 1994.

TEKELİ, İlhan. "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması" **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed. Sibel Bozdoğan – Reşat Kasaba, 2. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

TİMUÇİN, Afşar. "Ayrımcılık", **Felsefelogos**, Sayı 29, (Nisan 2006), 37.

TODAİE: **Kamu Yönetiminde Kalite**, 3. Ulusal Kongresi, Ankara: TODAİE, 2003.

TOFFLER, Alvin. **Üçüncü Dalga**, Çev.A. Seden, İstanbul: Altın Kitaplar, 1981.

TOL-GÖKTÜRK, Eren Deniz. "Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri" 2002, ODTÜ Uluslararası İlişkiler konferansında sunulan bildiri <http://www.ir.metu.edu.tr/conference/papers/tol-gokturk.pdf>

TOURAINÉ, Alain. **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay KUNAL, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

TUNÇ, Hasan. **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, (Denetimin Kapsamı ve Organları) Ankara: Yetkin Yayınları, 1997.

TURAN, Kamil. "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, cilt 3, Sayı 3, Ocak 1994, 1-10.

TUTAR, Hasan. **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2000.

TÜBA-TÜBİTAK-TTGV, **Ar-Ge Sistemi Yapısı ve Çevresi**, Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu. Ankara: 1996.

TÜBİTAK, **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası**, TÜBİTAK, Ankara, 1997.

TÜLEN, Hikmet. "Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliği Taslağı Üzerinde Açıklamalar ve Birkaç Öneri", e-akademi, Sayı 26, (Nisan 2004). <http://www.e-akademi.org/makaleler/htulen-1.htm> (30.11.2006)

Türkiye Bilişim Şurası, E-Devlet Raporu (2002), <http://www.bilisimsurasi.org.tr/>

TÜRKÖNE, Mümtazer. "AB Güzergahından yansımalar", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 59 (Ocak-Şubat 2000), 20-41.

UÇKAN, Özgür. **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması İçin, Strateji ve Politikalar - I**, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

ULAGAY, Osman. **Qua vadis? Küreselleşmenin iki yüzü**, İstanbul: Doğan yayıncılık, 2000.

ULUSOY, Ahmet. “E-devlet (in) Bürokrasi (out)”, www.liberal.dt.org.

UN Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1985/31. <http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/fs18.htm>

UNCITRAL Elektronik Ticaret Model Yasası, Elektronik İmza Model Yasası, UNECE 26 sayılı Tavsiye Kararı, www.uncitral.org

URRY, John. “Küreselleşme ve Yurttaşlık”, Çev. Emre AYDOĞDU, **Humanite**, sayı 9, (Eylül- Ekim 2005), 153.

ÜNAL, Şeref. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye”, **Adalet Dergisi**, (1999), 9.

ÜNAL, Şeref. **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997.

ÜNLÜ, Fatih ve Ebubekir MEMİŞ ve Orhan ÖZTAŞKIN: “Türkiye’nin Öncülük Ettiği Uluslararası Bölgesel İşbirliği Girişimleri”, **Planlama Dergisi**, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/unluf.pdf>

WORSELEY, Peter. **The Third World, A Vital New Force in International Affairs**, The University of Chicago Press, 1964. (ORAN, Baskın. Küreselleşme ve Azınlıklar, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000, 6’dan naklen.)

YAMAK, Oygur. **Kalite Odaklı Yönetim**, İstanbul: Panel Matbaacılık, 1998.

YELDAN, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türk Ekonomisi-bölüşüm, birikim ve büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

YILDIRIM, Hakan ve Volkan KAPLAN ve Tuncay ÇAKMAK ve Cem Cihangir ÜSTÜN: **Her Şeyi E-leştirdik**, Ankara, Macar Yayıncılık, 2003.

YILDIRIM, Selahattin. **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, İstanbul: TOKİ ve IULA-EMME yayınları, 1993.

YILDIRIR, Hilal ve Elif KARAKURT: “E-devlet ve Uygulamaları”, www.isguc.org.tr,

YILDIZ, Mete. Türkiye’nin E-devlet Politikası: Fikir Üretme ve Karar Alma Süreçlerinin İncelenmesi. Indiana Üniversitesi, Kamu Yönetimi Doktora Tezi, 2003.

YILGÖR, Ayşe Gül. “Toplam Kalite Yönetimi ve Eğitim Sistemine Uygulanabilirliği” **Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi Bildirileri**, I. Cilt, (Ankara: TODAİE Yayını, 1999), 10.

YILMAZ, Osman. “Bir Kamu Yönetimi Reformu İçin Strateji Seçenekleri”, **Planlama Dergisi**, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/yilmazo.pdf>

YILMAZ, Osman. “Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri”, 2001, ekutup.dpt.gov.tr.

YÖK, “Rektörler Toplantısına Sunulan Rapor”, 6 Şubat 2002. <http://www.yok.gov.tr>

YÜCETÜRK, Elif. “Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayabilme Yeteneği Bakımından Bir Değerlendirme: BOLU ÖRNEĞİ”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, İzmit, 2002.

YÜKSEL, Fatih. “Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler Perspektifinde Türk Kamu Yönetiminde Reform İhtiyacı ve Kamu Yönetimi Reform Yasa Tasarısı”, **Kamu Yönetimi**, Ed. M. Ökmen, A. Yılmaz, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

ZYGMUNT, Bauman. **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. A. YILMAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

ÖZET

Bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, iletişim, enformasyon ve bilişim alanında gerçekleşen hızlı değişim uluslar arasındaki sınırların önemini ortadan kaldırmıştır. Küreselleşme hayatın her alanında etkili olmakta, sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurları olan örgütleri değiştirmeye zorlamaktadır. Devlet ve kamu yönetimi anlayışı da bu değişim olgusunun dışında kalmamaktadır. Modernleşmenin yeni bir görünümü sayılabilecek küreselleşme olgusu, bir yönden ulusal ve ulusaltı düzeylerde yeni yönetim modellerini zorunlu kılarken, diğer yönden ülkelerin ulusüstü düzeyde ortak çıkarlarını gözetken ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarmıştır. Etkin devlet anlayışı ve e-devlet uygulamaları yönetim sistemini değiştirdiği gibi, demokrasi ve insan hakları için yeni açılımlar sunmaktadır.

Küreselleşmeden en fazla etkilenen alanlardan biri olan hukuk, ekonomi ve teknoloji ile birlikte, küreselleşme sürecinin lokomotiflerinden birini teşkil etmektedir. Evrensel norm veya standartların dünya yüzeyinde etkili hale gelmeye başlaması hukukun üstünlüğü ilkesine küresel bir boyut kazandırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası alanda yeni bir hukuk türü olarak uluslarüstü hukuk belirmeye başlamış, insan hakları hukuku da devletlerin iç meselesi olmaktan çıkmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, insan haklarına genişlik ve derinlik kazandıracak bir şekilde yorumlamak suretiyle, Avrupa Mahkemesi insan hakları hukukunun sadece Avrupa'da değil, bütün dünyada ana referansı haline gelmeyi başarmıştır. Böylece küreselleşme süreci, uluslararası kamu hukuku yanında ulusal ve uluslar arası özel hukuku da yeniden biçimlendirmektedir.

Bu çalışmada kamu yönetimi ve hukukun değişim karşısındaki duruşu küreselleşme kavramı açısından değerlendirilmekte, özellikle son yıllarda sıkça gündeme gelen yapısal değişim ve yapısal uyum kavramlarının uygulamadaki yeri küreselleşme kavramı ile sorgulanmaktadır.

ABSTRACT

The rapid changes, due to the developments in science, technology, and economics, on the grounds of communication, information and acquaintance have diminished the importance of international borders. Globalization had impacts on almost every field of life, and enforces organizations as indispensable elements of social life to change. The state and public administration mentality is not an exception for involving in structural adjustment efforts. As well as effective state mentality and e-state practices alter administration system, they submit new expansions for democracy and human rights.

Law, one of the areas to be most affected from globalization, constitutes one of the propulsive means of globalization process together with economy and technology. Universal norms' and standards' starting to be effective over the world, gives global dimension to the rule of law. Along with globalization, supra-national law, a new type of law, has started to appear in international field and human rights law hasn't been regarded as interior issues of the states any more/any longer. By interpreting the European Convention on Human Rights in a way/manner of giving human rights width and profundity, European Court accomplished/achieved to become the main reference of the law of human rights not only in Europe but also all over the world. Thus, globalization process, puts national and international private law into a form alongside the international public law again.

In this study, posture of public administration and law in respect to change for structural adjustment is elaborated in the concept of globalization, and concepts of structural change and structural adjustment are confronted with the concept of globalization.